

JONGEREN IN CIJFERS EN LETTERS
BEVINDINGEN UIT DE JOP-MONITOR 2

**Met steun van de
Vlaamse overheid**

Dit boek kwam tot stand met de steun van de Vlaamse overheid: Programma Steunpunten voor Beleidsrelevant Onderzoek. In de teksten komt de mening van de auteurs naar voren en niet die van de Vlaamse overheid. De Vlaamse overheid kan niet aansprakelijk worden gesteld voor het gebruik dat kan worden gemaakt van de meege-deelde gegevens.

Jongeren in cijfers en letters

Bevindingen uit de JOP-monitor 2

Nicole Vettenburg, Johan Deklerck en Jessy Siongers (red.)

Eerste druk: 2010

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven (België)

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:

- *Uitlevering:* Centraal Boekhuis bv, Culemborg
- *Correspondentie:* Acco Nederland, De Star 17, 2266 NA Leidschendam

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be

© 2010 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

Inhoud

Lijst van tabellen en figuren	13
Lijst van gebruikte afkortingen	25
Inleiding	27
1. Jongeren en hun (gezins)relaties <i>Tom Boonaert en Filip Coussée</i>	31
1. Inleiding	31
2. Jongeren en hun gezin	31
2.1 Onder moeders rok of zelfstandig?	32
2.2 In welke gezinnen groeien Vlaamse jongeren op?	33
2.3 Relatie met vader en moeder	35
2.3.1 Responsiviteit en opvolging naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en gezinssituatie	36
2.3.2 Multivariaat model	37
2.4 Jongeren en hun gezin	38
2.4.1 Het huis uit	39
2.4.2 Geslacht en opleidingsniveau	39
2.4.3 Multivariaat model	40
2.4.4 Samenwonen	41
2.4.5 Jonge ouders	41
3. Jongeren en de liefde	42
3.1 De minderjarige groep	43
3.1.1 Wie heeft een lief?	43
3.1.2 Geslacht, leeftijd, onderwijsvorm naargelang relatiestatus	43

3.2	De meerderjarige groep	44
3.2.1	Geslacht, leeftijd, onderwijsvorm en opleidingsniveau naargelang relatiestatus	45
4.	Besluit	46
	Bibliografie	47
5.	Bijlagen	48
	Schalen	48
2.	Sociale achtergrond van studerenden in Vlaanderen	49
	<i>Nicole Vettenburg en Ruben Brondeel</i>	
1.	Inleiding	49
2.	Aantal studerenden bij de 18- tot 30-jarigen	50
3.	Sociale achtergrond van de jongeren die verder studeren	51
4.	Besluit	57
	Bibliografie	58
3.	Het schoolwelbevinden van jongeren in Vlaanderen	59
	<i>Nicole Vettenburg en Ruben Brondeel</i>	
1.	Inleiding	59
2.	De schoolbeleving	60
3.	De relatie met de lesgevers	68
4.	Besluit	75
	Bibliografie	76
5.	Bijlagen	77
	Schalen	77
4.	Jongeren aan de arbeid	79
	<i>Tom Boonaert en Filip Coussée</i>	
1.	Inleiding	79
2.	Uit werken gaan of verder studeren?	79

3.	Werksituatie	81
4.	(Ongekwalificeerde) schoolverlaters	83
5.	Logistische regressiemodellen	86
6.	Discussie en besluit	87
	Bibliografie	88
5.	Jongeren en vrije tijd	91
	<i>Filip Coussée en Tom Boonaert</i>	
1.	Inleiding	91
2.	De meest beoefende vrijetijdsactiviteiten	91
3.	Vrije tijd naar geslacht en leeftijd	94
4.	Vrije tijd naar onderwijsvorm	96
5.	Vrije tijd naar gezinssituatie	98
6.	Vrijetijdsdimensies	99
7.	De vrije tijd van jongvolwassenen	100
	7.1 Werken of niet-werken?	101
	7.2 Onder het ouderlijke dak of op eigen benen?	101
	7.3 Jonge ouders	105
8.	De breedte van het 'vrijetijsrepertorium'	106
9.	Besluit	107
	Bibliografie	108
10.	Bijlagen	109
	Schalen	109
6.	Participatie van Vlaamse jongeren aan het verenigingsleven	111
	<i>Mark Elchardus en Sarah Herbots</i>	
1.	Inleiding	111
2.	De waarde van het middenveld	111
3.	Sociale participatie bij jongeren: de cijfers	115
4.	Participatie van 12- en 13-jarigen	118

5.	Participatieloopbanen	119
6.	Het profiel van de participerende jongere	123
6.1	Verschillen naar onderwijsvorm	123
6.2	Geslachtsverschillen	124
6.3	Verschillen naar levensbeschouwelijke betrokkenheid	126
7.	Een multivariate test	127
8.	Democratiserende versus exclusieve verenigingstypes	129
9.	Besluit	131
	Bibliografie	132

7.	Jongeren en media: van mediavreemden tot hybride meerwaardezoekers	135
	<i>Tom Boonaert en Jessy Siongers</i>	
1.	Inleiding	135
2.	Jongeren en traditionele media	136
2.1	Gedrukte media	137
2.2	Televisie	139
2.3	Radio	141
3.	Jongeren en nieuwe media	143
3.1	Bezit	143
3.2	Gebruik	147
4.	Jongeren als multimediale gebruikers	151
5.	Bedenkingen en besluit	156
	Bibliografie	158

8.	De ideale levensloop van jongeren	161
	<i>Mark Elchardus en Lilith Roggemans</i>	
1.	Inleiding	161
2.	Wat is ideaal?	163
3.	Op zoek naar variatie in de ideale levensloop	167
4.	Ideale sequentie	168
5.	Ideale levensloop naar leeftijd	169
6.	Invloed van geslacht en opleidingsniveau	172

6.1	Verschillen tussen jongens en meisjes	172
6.2	Verschillen naar onderwijsvorm en opleidingsniveau	174
7.	Besluit	178
	Bibliografie	179
9.	Jongeren en democratisch burgerschap. Conventionele, alternatieve en aanvullende participatie	181
	<i>Mark Elchardus en Sarah Herbots</i>	
1.	Inleiding	181
2.	Naar een definitie van ‘democratisch burgerschap’	181
3.	Politieke interesse	182
4.	Een korte sociografie van de politieke interesse	186
5.	Geldige stemintentie	188
6.	Een korte sociografie van de geldige stemintentie	189
7.	Extremistisch stemgedrag	190
8.	Een korte sociografie van het extremistisch stemgedrag	191
9.	Alternatieve politieke acties	193
10.	Alternatieve ‘vormen’ eerder dan ‘vorm’?	195
11.	Alternatief of aanvullend?	198
12.	Voor elk wat wils?	200
13.	Individualisering en politieke participatie	204
14.	Besluit	207
	Bibliografie	208
10.	Welbevinden van Vlaamse jongeren	213
	<i>Hanne Op de Beeck</i>	
1.	Inleiding	213
2.	Jongerenwelzijn geschetst	213
2.1	Operationalisering van welbevinden	213
2.2	Zelfperceptie	214
2.3	Toekomstperspectief	217

2.4	Levenstevredenheid	218
2.5	Negatieve affectiviteit	219
2.6	Steunfiguren	221
3.	Invloed van sociodemografische variabelen	221
3.1	Literatuur	222
3.2	JOP-monitor 2	223
3.2.1	Geslacht	225
3.2.2	Leeftijd	227
3.2.3	Onderwijsvorm	230
4.	Profiel van ‘gelukkige’ jongeren	230
5.	Besluit	232
	Bibliografie	234
6.	Bijlagen	237
11.	Onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes bij Vlaamse jongeren	239
	<i>Diederik Cops</i>	
1.	Inleiding	239
2.	Onveiligheidsgevoelens bij Vlaamse jongeren	239
2.1	Beïnvloedende variabelen	242
2.2	Onveiligheidsgevoelens bij jongeren door de tijd heen	246
3.	Houding ten aanzien van criminaliteit: harde repressie en visie op preventie	248
3.1	Harde repressie	249
3.2	Houding ten aanzien van preventie	251
4.	Multivariate analyse	254
5.	Besluit	255
	Bibliografie	256
12.	De grenzen van verdraagzaamheid. Over de houding ten aanzien van andere culturen bij jongeren	259
	<i>Jessy Siongers</i>	
1.	Inleiding	259
2.	Hoe verdraagzaam zijn jongeren?	260
3.	Op zoek naar verklaringen voor geslachtsverschillen in etnocentrisme	263

3.1	Verklaringen voor etnocentrisme	264
3.2	Verklaringen voor genderverschillen in etnocentrisme	270
4.	Discussie en besluit	276
	Bibliografie	278
5.	Bijlagen	281
13.	Jongeren en delinquentie	283
	<i>Hanne Op de Beeck en Diederik Cops</i>	
1.	Inleiding	283
2.	Daderschap	284
2.1	Prevalentie van daderschap, ontdekking en registratie	284
2.2	Invloed van sociodemografische variabelen op daderschap	287
2.2.1	Daderschap naar leeftijd	287
2.2.2	Daderschap naar geslacht	290
2.2.3	Daderschap naar onderwijsvorm	292
2.3	Profiel van veelplegers	294
3.	Slachtofferschap	296
3.1	Prevalentie van slachtofferschap	296
3.2	Invloed van sociodemografische variabelen op slachtofferschap	298
3.2.1	Slachtofferschap naar leeftijd	298
3.2.2	Slachtofferschap naar geslacht	300
3.2.3	Slachtofferschap naar onderwijsvorm/opleidingsniveau	300
3.3	Vergelijking met de gegevens uit de JOP-monitor 1	302
3.4	Slachtoffers en daders: heterogene of homogene groepen?	302
3.5	Profiel van meervoudige slachtoffers	304
4.	Besluit	306
	Bibliografie	307
5.	Bijlagen	309
14.	Jong zijn in Vlaanderen. De belangrijkste bevindingen uit de JOP-monitor 2	311
	<i>Nicole Vettenburg, Johan Deklerck en Jessy Siongers</i>	
1.	Inleiding	311
2.	'Conditions' of de leefomstandigheden van jongeren	311
2.1	De woonsituatie van jongeren	311
2.2	Verder studeren en sociale achtergrond	312

2.3	De werksituatie van jongeren	313
2.4	Jongeren en hun vrijetijdsactiviteiten	313
2.5	Een lief hebben	314
3.	‘Convictions’ of de leefwereld van jongeren	314
3.1	Gezinsrelaties	315
3.2	Schoolwelbevinden	315
3.3	Welbevinden	316
3.4	Onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes	317
3.5	Grenzen van verdraagzaamheid	317
3.6	Democratisch burgerschap	318
3.7	Mediagebruik en mediapreferenties	319
3.8	De ideale levensloop van jongeren	320
4.	‘Conduct’ of het gedrag	321
4.1	Participatie aan het verenigingsleven	321
4.2	Delinquentie	323
5.	Tot besluit	323
	Bibliografie	324

Lijst van tabellen en figuren

Tabellen

Hoofdstuk 1

Tabel 1.1.	Vergelijking van de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 voor 14- tot 25-jarigen.	32
Tabel 1.2.	Woonsituatie van niet-schoolgaande Vlaamse jongeren tussen 18 en 30 jaar.	33
Tabel 1.3.	De woonsituatie van 12- tot 18-jarigen in percentage.	34
Tabel 1.4.	Vergelijking van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 naargelang de woonsituatie van 14- tot 18-jarigen in Vlaanderen in percentage.	34
Tabel 1.5.	Vergelijking van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 voor 14- tot 18-jarigen.	35
Tabel 1.6.	Gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar leeftijd bij 12- tot 18-jarigen.	36
Tabel 1.7.	Gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar geslacht bij 12- tot 18-jarigen.	36
Tabel 1.8.	Gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar opleidingsniveau bij 12- tot 18-jarigen.	37
Tabel 1.9.	Bèta-coëfficiënten van multiple regressie bij 18-jarigen.	38
Tabel 1.10.	Het aantal niet-schoolgaande jongeren en hun woonsituatie voor + 18-jarigen.	39
Tabel 1.11.	Vergelijking van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 naargelang de woonsituatie voor niet-schoolgaande 18- tot en met 25-jarigen.	39
Tabel 1.12.	De woonsituatie naargelang geslacht en opleidingsniveau.	39
Tabel 1.13.	Zelfstandig wonen bij 18- tot 30-jarigen: odds ratio's uit de logistische regressie.	40
Tabel 1.14.	Het aantal jongeren met kinderen (in percentage).	41
Tabel 1.15.	Achtergrondkenmerken van het aantal en het percentage jongeren zonder en met kinderen naargelang geslacht, opleidingsniveau en woonsituatie.	42

Tabel 1.16.	Het aantal 12- tot 17-jarigen naargelang hun relatiestatus.	43
Tabel 1.17.	Vergelijking van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 naargelang de relatiestatus.	43
Tabel 1.18.	Relatiestatus van 12- tot 17-jarigen naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsvorm.	44
Tabel 1.19.	Het aantal 18- tot 30-jarigen naargelang hun relatiestatus.	45
Tabel 1.20.	Verdeling van geslacht, leeftijd en opleidingsvorm naargelang relatiestatus.	45

Hoofdstuk 2

Tabel 2.1.	Aantal studerenden en niet-studerenden bij 18- tot 30-jarigen.	50
Tabel 2.2.	Aantal studerenden en niet studerenden naar leeftijd bij 18- tot 30-jarigen.	50
Tabel 2.3.	Studieniveau van de studerenden bij 18- tot 30-jarigen.	51
Tabel 2.4.	Onderwijsvorm hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen die hoger onderwijs volg(d)en.	51
Tabel 2.5.	Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar opleidingsniveau van de ouders.	52
Tabel 2.6.	Onderwijsvorm hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar opleidingsniveau van de ouders.	53
Tabel 2.7.	Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar werksituatie van de ouders.	54
Tabel 2.8.	Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar werksituatie en opleidingsniveau van de ouders.	54
Tabel 2.9.	Onderwijsvorm hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar werksituatie en opleidingsniveau van de ouders.	55
Tabel 2.10.	Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar vervangingsinkomen bij de ouders.	55
Tabel 2.11.	Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar soort vervangingsinkomen bij de ouders.	56
Tabel 2.12.	Logistische regressie van het effect van geslacht, leeftijd, opleiding en werksituatie van de ouders op de kans om hoger onderwijs te volgen.	57

Hoofdstuk 3

Tabel 3.1.	Schaalitems schoolbeleving (in percentage) bij studerenden (12- tot 30-jarigen).	61
Tabel 3.2.	Schoolbeleving naar studieniveau in het secundair en het hoger onderwijs.	62
Tabel 3.3.	Schoolbeleving naar geslacht en studieniveau bij studerenden.	63
Tabel 3.4.	Schoolbeleving naar leeftijd in het secundair en het hoger onderwijs.	64

Tabel 3.5.	Schoolbeleving naar onderwijsvorm in het secundair en het hoger onderwijs.	64
Tabel 3.6.	Schoolbeleving naar biservaringen bij 12- tot 30-jarigen.	65
Tabel 3.7.	Schoolbeleving naar biservaringen bij scholieren (12 tot 22 jaar).	66
Tabel 3.8.	Schoolbeleving naar biservaringen bij studenten (17 tot 30 jaar)	66
Tabel 3.9.	Verklarende factoren van schoolbeleving bij leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs (bètawaarden).	67
Tabel 3.10.	Verklarende factoren van schoolbeleving bij studenten hoger onderwijs (bètawaarden).	68
Tabel 3.11.	Schaalitems relatie studerenden-lesgevers bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).	69
Tabel 3.12.	Relatie studerenden-lesgevers naar studieniveau.	69
Tabel 3.13.	Relatie met lesgevers naar geslacht en studieniveau bij studerenden.	70
Tabel 3.14.	Relatie met lesgevers naar leeftijd in het secundair en het hoger onderwijs.	71
Tabel 3.15.	Relatie met lesgevers naar onderwijsvorm in het secundair en het hoger onderwijs.	72
Tabel 3.16.	Relatie met lesgevers naar biservaringen bij 12- tot 30-jarigen.	72
Tabel 3.17.	Relatie met leerkrachten naar biservaringen bij scholieren.	73
Tabel 3.18.	Relatie met docenten naar biservaringen bij studenten.	73
Tabel 3.19.	Verklarende factoren van de relatie met leerkrachten bij leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs (bètawaarden).	74
Tabel 3.20.	Verklarende factoren van de relatie met docenten bij studenten hoger onderwijs (bètawaarden).	74
Tabel 3.21.	Ladingen en betrouwbaarheid van de schaal 'schoolbeleving' (12- tot 30-jarigen).	77
Tabel 3.22.	Ladingen en betrouwbaarheid van de schaal 'relatie met lesgevers' (12- tot 30-jarigen).	78
Tabel 3.23.	Beschrijving van de somschalen (0-100) 'schoolbeleving' en 'relatie met lesgevers' (12- tot 30-jarigen).	78

Hoofdstuk 4

Tabel 4.1.	Odds ratio's uit de binomiale logistische regressie met als afhankelijke variabele het al of niet studeren na de leerplicht bij 18- tot 30-jarigen.	80
Tabel 4.2.	Frequentietabel van het voornaamste beroepsstatuut bij niet-schoolgaande 18- tot 30-jarigen.	81
Tabel 4.3.	Werksituatie naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau van afgestudeerde jongeren tussen 18 en 30 jaar.	82
Tabel 4.4.	Vergelijking van beroepsstatuut tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 voor jongeren tot 25 jaar.	83

Tabel 4.5.	Vergelijking van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 naargelang schoollopen voor 18- tot 21-jarigen.	84
Tabel 4.6.	Achtergrondkenmerken voor schoolgaande en niet-schoolgaande jongeren tussen 18 en 21 jaar.	84
Tabel 4.7.	Achtergrondkenmerken naar geslacht en opleidingsniveau van werkende versus niet-werkende 18- tot 21-jarigen.	84
Tabel 4.8.	Opleidingsniveau bij de 18- tot 21-jarigen.	85
Tabel 4.9.	Het niet werken bij niet-schoolgaande 18- tot 30-jarigen: odds ratio's uit de binomiale logistische regressie.	86

Hoofdstuk 5

Tabel 5.1.	De mate en aard van vrijetijdsactiviteiten bij 14- tot 30-jarigen.	92
Tabel 5.2.	Vergelijking tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 van de populairste activiteiten bij 14- tot 25-jarigen.	93
Tabel 5.3.	Vergelijking tussen 14- tot 17-jarige jongens en meisjes.	94
Tabel 5.4.	Vergelijking naargelang leeftijd voor 14- tot 15-jarigen en 16- tot 17-jarigen.	95
Tabel 5.5.	Vergelijking tussen 12- tot 13-jarige jongens en meisjes.	96
Tabel 5.6.	Vergelijking van vrijetijdsactiviteiten naargelang opleidingsvorm voor 14- tot 17-jarigen.	97
Tabel 5.7.	Verschillen in vrijetijdsactiviteiten naargelang opleidingsvorm voor jongeren uit de eerste graad secundair onderwijs.	98
Tabel 5.8.	Verschillen in vrijetijdsactiviteiten tussen jongeren uit een- en tweoudergezinnen in Vlaanderen.	98
Tabel 5.9.	Bèta-coëfficiënten van de multiple regressieanalyses met de verschillende dimensies als afhankelijke variabele bij 14- tot 17-jarigen.	100
Tabel 5.10.	Verschillen tussen + 18-jarigen die werken en die niet werken en niet meer schoolgaand zijn, onafhankelijk van hun woonsituatie.	101
Tabel 5.11.	Vergelijking van vrijetijdsactiviteiten tussen 18- tot 30-jarige jongeren die bij de ouders wonen en die zelfstandig wonen.	102
Tabel 5.12.	Bèta-coëfficiënten van de multiple regressieanalyses met de verschillende dimensies als afhankelijke variabele bij 18- tot 30-jarigen die bij ouders wonen.	103
Tabel 5.13.	Bèta-coëfficiënten van de multiple regressieanalyses met de verschillende dimensies als afhankelijke variabele bij 18- tot 30-jarigen die zelfstandig wonen.	104
Tabel 5.14.	Vergelijking tussen 18- tot 30-jarige jongeren die zelfstandig wonen zonder en met kinderen.	105
Tabel 5.15.	Gemiddeld aantal activiteiten per vrijetijdsmens voor jeugdwerkdeelnemers en niet-jeugdwerkdeelnemers bij 14- tot 30-jarigen.	106

Hoofdstuk 6

Tabel 6.1.	Frequentietabel van de participatie aan het verenigingsleven (in percentage) bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	116
Tabel 6.2.	Frequentietabel van de participatie aan het verenigingsleven (in percentage) bij 12- en 13-jarigen in Vlaanderen.	118
Tabel 6.3.	Procentuele verdeling van de respondenten naar het soort vereniging waarin zij participeren, volgens geslacht.	125
Tabel 6.4.	Frequentieverdeling van de zelfgerapporteerde levensbeschouwelijkheid (in percentage) van 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	126
Tabel 6.5.	Logistische regressie op al dan niet actief of organiserend lidmaatschap van een vereniging bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	128
Tabel 6.6.	Logistische regressie op al dan niet actief of organiserend lidmaatschap van verschillende verenigingstypes bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	130

Hoofdstuk 7

Tabel 7.1.	Tijdschriftpreferenties bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).	137
Tabel 7.2.	Krantenvoorkeur bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).	139
Tabel 7.3.	Preferenties voor televisiezenders bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).	140
Tabel 7.4.	Preferenties voor radiozenders bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).	142
Tabel 7.5.	Het percentage mediabezit bij 12- tot 30-jarigen.	144
Tabel 7.6.	Het percentage toegang tot nieuwe media bij 12- tot 30-jarigen.	144
Tabel 7.7.	Odds ratio's (relatieve kansverhoudingen) van de logistische regressie met internettoegang als afhankelijke variabele.	146
Tabel 7.8.	Het percentage internetgebruik bij 14- tot 30-jarigen.	148
Tabel 7.9.	Vergelijking internettoepassingen van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 voor 14- tot 25-jarigen.	148
Tabel 7.10.	Bètacoëfficiënten uit een multiple regressieanalyse met als afhankelijke variabele algemeen internetgebruik.	150
Tabel 7.11.	Latente klasse model voor mediaconsumptie: procentverdelingen voor de verschillende clusters.	151
Tabel 7.12.	Profiel van de vijf onderscheiden clusters op basis van mediaconsumptie: samenstelling naar geslacht, opleiding en leeftijd (in percentage).	155

Hoofdstuk 8

Tabel 8.1.	Gemiddelde, mediaan en variatiematen van de ideale leeftijden voor een aantal sociale transitie van Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.	164
Tabel 8.2.	Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar leeftijd voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.	170
Tabel 8.3.	Gemiddelde ideale levensloop om bepaalde transitie te doorlopen naar geslacht.	173
Tabel 8.4.	Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar onderwijsvorm voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.	174
Tabel 8.5.	Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar opleidingsniveau voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.	176

Hoofdstuk 9

Tabel 9.1.	Items politieke interesse (verdeling in percentage) bij 14- tot 25-jarigen in Vlaanderen: vergelijking tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.	184
Tabel 9.2.	Items politieke interesse (verdeling in percentage) bij 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	185
Tabel 9.3.	Politieke interesse bij 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen: bèta-coëfficiënten uit de meervoudige regressie.	187
Tabel 9.4.	Kruistabel: mening over de stemplicht en geldige stemintentie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (in percentage).	188
Tabel 9.5.	Geldige stemintentie van jongvolwassenen (in percentage) over verschillende leeftijdscategorieën.	189
Tabel 9.6.	Geldige stemintentie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen: exponentiële bèta-coëfficiënten uit de logistische regressie.	190
Tabel 9.7.	Extremistische stemintentie van jongvolwassenen (in percentage) over verschillende leeftijdscategorieën.	191
Tabel 9.8.	Extremistisch stemgedrag bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen: exponentiële bèta-coëfficiënten uit de logistische regressie.	192
Tabel 9.9.	Frequentieverdeling (in percentage) van alternatieve politieke actie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	194
Tabel 9.10.	Factoranalyse items 'alternatieve politieke participatie'.	196
Tabel 9.11.	Pearsoncorrelaties tussen conventionele participatie en onconventionele participatievormen.	200
Tabel 9.12.	Conventionele en onconventionele politieke participatie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen: bèta-coëfficiënten uit de meervoudige regressie.	203

Tabel 9.13.	Het verband tussen individualisering en politieke participatie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen: bètacoëfficiënten uit de meervoudige regressie.	206
-------------	--	-----

Hoofdstuk 10

Tabel 10.1.	Zelfwaardegevoel (in percentage).	215
Tabel 10.2.	Zelfeffectiviteit (in percentage).	216
Tabel 10.3.	Zelfmoordgedachten (in percentage).	216
Tabel 10.4.	Toekomstverwachtingen (in percentage).	217
Tabel 10.5.	Tevredenheid met levensdomeinen (in percentage).	219
Tabel 10.6.	Negatieve affectiviteit (in percentage).	220
Tabel 10.7.	Steunfiguren (in percentage).	221
Tabel 10.8.	Verschillen in zelfwaardegevoel, tevredenheid met algemene aspecten van het leven, tevredenheid met fysieke kenmerken en toekomstperspectief naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm (bij scholieren) (bètawaarden).	224
Tabel 10.9.	Verschillen in de keuze van steunfiguren naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm (bij scholieren) (odds ratio's).	224
Tabel 10.10.	Verschillen in gepest worden, zelfmoordgedachten en zelfeffectiviteit naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm (χ^2 en gemiddelde scores).	225
Tabel 10.11.	Interactie tussen geslacht en tevredenheid met fysieke aspecten in de verklaring van zelfwaardegevoel (bètawaarden).	226
Tabel 10.12.	Verklarende factoren van positief welzijn (bètawaarden).	231

Hoofdstuk 11

Tabel 11.1.	Frequentieverdelingen van de items 'onveiligheidsgevoelens' bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).	241
Tabel 11.2.	Gemiddelde score op de schaal voor onveiligheidsgevoelens naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm bij 12- tot 30-jarigen.	244
Tabel 11.3.	Verband tussen leeftijd en scores op de schaalitems onveiligheidsgevoelens (Pearsons R).	245
Tabel 11.4.	Gemiddelde somscore op de schaal voor onveiligheidsgevoelens naar het al dan niet hebben van een kind(eren).	246
Tabel 11.5.	Gemiddelde somscore op de schaal voor onveiligheidsgevoelens in de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 (14- tot 25-jarigen).	247
Tabel 11.6.	Bètacoëfficiënten lineaire regressie met onveiligheidsgevoelens als afhankelijke variabele in de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 (14- tot 25-jarigen).	247
Tabel 11.7.	Verband tussen onveiligheidsgevoelens, harde repressie en visie ten aanzien van preventie (Pearsons R).	248

Tabel 11.8.	Frequentieverdelingen van de items ‘harde repressie’ bij de 14- tot 30-jarigen (in percentage).	249
Tabel 11.9.	Gemiddelde score op de schaal ‘harde repressie’ naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm bij 14- tot 30-jarigen.	250
Tabel 11.10.	Frequentieverdelingen van de schaal ‘visie ten aanzien van preventie’ bij de 12- tot 30-jarigen (in percentage).	252
Tabel 11.11.	Gemiddelde score op de schaal ‘visie ten aanzien van preventie’ naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm bij 12- tot 30-jarigen.	253
Tabel 11.12.	Bèta-coëfficiënten lineaire regressie met onveiligheidsgevoelens, harde repressie en visie ten aanzien van preventie als afhankelijke variabelen bij 14- tot 30-jarigen.	255

Hoofdstuk 12

Tabel 12.1.	Etnocentrisme bij Vlaamse jongeren, 12- tot 30-jarigen: frequentieverdelingen (in percentage).	261
Tabel 12.2.	Gemiddelde score op de etnocentrismeschaal: vergelijking tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.	261
Tabel 12.3.	Gemiddelde score op etnocentrisme naargelang leeftijdsgroep, geslacht en opleiding, 12- tot 30-jarigen.	262
Tabel 12.4.	Verklaringen voor etnocentrisme: resultaten van de stapsgewijze meervoudige regressieanalyse (14- tot 30-jarigen).	269
Tabel 12.5.	Resultaten van de discriminantanalyse gender.	272
Tabel 12.6.	Verklaringen voor etnocentrisme met toevoeging van gendermaat: resultaten van de stapsgewijze meervoudige regressieanalyse (14- tot 30-jarigen).	274
Tabel 12.7.	Verklaringen voor etnocentrisme: resultaten van de stapsgewijze meervoudige regressieanalyse naargelang geslacht respondent (14- tot 30-jarigen).	276
Tabel 12.8.	Ladingen en betrouwbaarheid van de schaal ‘tevredenheid met levensstandaard’.	281
Tabel 12.9.	Coördinaten van de CATPCA-analyse op mediavariabelen.	281

Hoofdstuk 13

Tabel 13.1.	Plegers (in percentage), ontdekte plegers (in percentage en ontdekkingsgraad) en geregistreerde plegers (in percentage en registratiegraad) bij 12- tot 30-jarigen.	285
Tabel 13.2.	Verschillen in het aantal plegers en veelplegers onder 14- tot 25-jarigen tussen 2005 en 2008 (in percentage en odds ratio’s).	286
Tabel 13.3.	Leeftijdsverschillen in daderschap (in percentage en odds ratio’s).	289
Tabel 13.4.	Geslachtsverschillen in daderschap (in percentage en odds ratio’s).	290

Tabel 13.5.	Onderwijsvormverschillen in ouderschap onder scholieren (in percentage en odds ratio's).	292
Tabel 13.6.	Verklarende factoren van veelplegerschap onder 14- tot 30-jarigen (odds ratio's).	295
Tabel 13.7.	Prevalentie van slachtofferschap bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).	296
Tabel 13.8.	Herhaald slachtofferschap bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).	296
Tabel 13.9.	Leeftijdverschillen in slachtofferschap (in percentage en χ^2).	299
Tabel 13.10.	Geslachtsverschillen in slachtofferschap (in percentage, χ^2 en odds ratio's).	300
Tabel 13.11.	Onderwijsvormverschillen in slachtofferschap (in percentage en χ^2).	301
Tabel 13.12.	Verschillen in slachtofferschap naar opleidingsniveau (in percentage en χ^2).	301
Tabel 13.13.	Vergelijking van het percentage slachtoffers bij 14- tot 25-jarigen in de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.	302
Tabel 13.14.	Verband tussen vader- en slachtofferschap (absolute aantallen, χ^2 en odds ratio's).	303
Tabel 13.15.	Geëxponentieerde bèta-coëfficiënten van de logistische regressie met herhaald slachtofferschap als afhankelijke variabele bij 14- tot 30-jarigen.	305
Tabel 13.16.	Kruistabel van slachtofferschap en ouderschap van vandalisme.	309
Tabel 13.17.	Kruistabel van slachtofferschap en ouderschap van diefstal.	309
Tabel 13.18.	Kruistabel van slachtofferschap van drugs aangeboden en ouderschap van dealen.	309
Tabel 13.19.	Kruistabel van ouderschap van wapendracht en slachtofferschap van bedreiging met een wapen.	309
Tabel 13.20.	Kruistabel van slachtofferschap en ouderschap van fysiek geweld.	310

Figuren

Hoofdstuk 1

Figuur 1.1.	Het aantal thuiswonende en zelfstandig wonende 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (in percentage).	32
Figuur 1.2.	Woonsituatie naargelang leeftijd en geslacht (in percentage).	40
Figuur 1.3.	Het aantal jongeren en hun vaste/losse relatie (in percentage) naargelang de leeftijd.	42

Hoofdstuk 4

Figuur 4.1.	Werksituatie naar leeftijd en geslacht van afgestudeerde jongeren tussen 18 en 30 jaar (in percentage).	82
-------------	---	----

Hoofdstuk 6

Figuur 6.1.	Participatie (actief lidmaatschap) aan het verenigingsleven volgens leeftijd bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	120
Figuur 6.2.	Participatie (actief lidmaatschap) aan sport-, café- en hobbyverenigingen bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	121
Figuur 6.3.	Participatie (actief lidmaatschap) aan verschillende jeugd- en jongerenverenigingen bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.	122

Hoofdstuk 7

Figuur 7.1.	Tijdschriftvoorkeur naar leeftijdsgroep (in percentage).	138
Figuur 7.2.	Krantenvoorkeur naar leeftijdsgroep (in percentage).	138
Figuur 7.3.	Preferenties voor tv-zenders naar leeftijdsgroep (in percentage).	141
Figuur 7.4.	Preferenties voor radiozenders naar leeftijdsgroep (in percentage).	142
Figuur 7.5.	Het percentage internetbezit naargelang de leeftijd volgens de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.	146

Hoofdstuk 8

Figuur 8.1.	De ideale levensloop van Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.	167
Figuur 8.2.	Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar leeftijd.	171

Hoofdstuk 9

Figuur 9.1. Evolutie van politieke interesse van jongvolwassenen (12- tot 30-jarigen) over de leeftijd.	186
---	-----

Hoofdstuk 10

Figuur 10.1. Leeftijdsverschillen in zelfwaardegevoel, tevredenheid met algemene deelaspecten van het leven, tevredenheid met fysieke kenmerken en toekomstperspectief.	229
Figuur 10.2. Leeftijdsverschillen in gepest worden, zelfmoordgedachten en zelfeffectiviteit.	229

Hoofdstuk 12

Figuur 12.1. Gemiddelde score op etnocentrisme naargelang leeftijdsgroep volgens geslacht (12- tot 30-jarigen).	263
---	-----

Hoofdstuk 13

Figuur 13.1. Percentage plegers naar leeftijd.	288
Figuur 13.2. Geslachtsverschillen in gemiddelde delinquentiescores van 12- tot 30-jarige jongens en meisjes.	291
Figuur 13.3. Evolutie van de prevalentie van slachtofferschap bij 12- tot 30-jarigen.	299

Lijst van gebruikte afkortingen

AFS	American Field Service (intercultureel uitwisselingsprogramma)
aso	Algemeen Secundair Onderwijs
(d)bso	(Deeltijds) Beroepssecundair Onderwijs
CATPCA	Categorische Principale Componentenanalyse
CD&V	Christen-Democratisch en Vlaams
CIM	Centrum voor Informatie over de Media
CM	Christelijke Mutualiteit
CVO	Centrum voor Volwassenenonderwijs
EF	Education First
EU	Europese Unie
ICQ	I Seek You (chatprogramma)
ICT	Informatie en Communicatietechnologie
J&M	Jeugd & Muziek
JOP	Jeugdonderzoeksplatform
kso	Kunstsecundair Onderwijs
MJA	Maatschappelijke Jongeren Actie
MSN	Microsoft Network (chatprogramma)
NEC	Normaal Economisch Circuit
NEET	Young People Not in Education, Employment or Training
n.s.	Niet Significant
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OIVO	Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties
pv	Proces-Verbaal
R ²	Verklaarde Variantie
Ref. cat.	Referentie Categorie
SD	Standaard Deviatie
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SES	Sociaal-Economische Status
Sig.	Significantieniveau
SONAR	Studiegroep 'Van Onderwijs Naar Arbeidsmarkt'
SSA	Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek

SVR	Studiedienst van de Vlaamse Regering
tso	Technisch Secundair Onderwijs
vc	Variatiecoëfficiënt
VIA	Vrijwilligers Internationale Aktie
VB	Vlaams Belang
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding
VLD	Vlaamse Liberalen en Democraten
VRIND	Vlaamse Regionale Indicatoren
WAV	Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming
WoW	World of Warcraft

Inleiding

Vanuit de vaststelling dat het jeugdonderzoek in Vlaanderen te weinig coördinatie en systematiek kent, werd in 2003, op initiatief van het Vlaamse ministerie van Jeugd, het jeugdonderzoeksplatform (JOP) opgericht. Sinds 2007 is het JOP als onderzoekslijn 'Jeugdbeleid' geïntegreerd in het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport. Het JOP is een interdisciplinair en interuniversitair samenwerkingsverband tussen de onderzoekslijn Jeugddelinquentie en Preventie van het Leuvens Instituut voor Criminologie (K.U.Leuven), de onderzoeksgroep TOR van de Vakgroep Sociologie (VUB) en de Vakgroep Sociale Agogiek (UGent). Binnen het Vlaamse jeugdbeleid wordt 'evidence based policy' een algemeen aanvaard uitgangspunt en wordt monitoring van de jeugd gezien als een belangrijk hulpmiddel om veranderingen te realiseren in het jeugdbeleid.

De opdracht van het JOP is drieledig. Een eerste opdracht is het inventariseren en synthetiseren van recent wetenschappelijk onderzoek over Vlaamse jongeren. Deze syntheseopdracht vertaalt zich enerzijds in een onlinedatabank (te raadplegen op de website www.jeugdonderzoeksplatform.be) en anderzijds in synthesesrapporten, waarvan de publicatie *Jongeren van nu en straks* (Vettenburg, Elchardus & Walgrave, 2006) een voorbeeld is. Daarnaast worden eigen data verzameld, teneinde tendensen die zich aftekenen onder de Vlaamse jeugd nauw op te volgen en in kaart te brengen. Deze opdracht wordt gerealiseerd door een periodieke afname van de 'JOP-monitor', een vragenlijst die peilt naar de leefwereld, de levensomstandigheden en het gedrag van de Vlaamse jeugd. Ten slotte heeft het JOP een internationale opdracht. Internationale publicaties en contacten helpen de inventariserings- en monitoringsopdracht vorm te geven en dragen bij tot het bekendmaken van bekomen inzichten. Het is immers maar dankzij uitwisseling met wetenschappelijke partners, het werkveld en de beleidsmakers dat verworven inzichten tot nieuwe impulsen kunnen leiden, zowel binnen het jeugdonderzoek als binnen het jeugdbeleid.

In het kader van de eigen dataverzameling werden tot nog toe twee JOP-monitoren afgenomen. De resultaten van de JOP-monitor 1, afgenomen in 2005-2006, werden in twee eerdere publicaties beschreven en uitgediept (Vettenburg, Elchardus & Walgrave, 2007; Vettenburg, Deklerck & Siongers, 2009). Voorliggende publicatie is gebaseerd op de JOP-monitor 2, waarvan de dataverzameling aanving in augustus 2008 en gefinali-

seerd werd in december 2008. De ‘kersverse’ gegevens van deze databank worden in dit boek voor de eerste maal gepresenteerd en geanalyseerd.

In de eerste zes hoofdstukken van dit boek worden de thema’s gepresenteerd die betrekking hebben op de diverse socialisatiemilieus van de Vlaamse jongeren. Achtereenvolgens worden de thema’s ‘gezin’, ‘school’, ‘werk’, ‘vrije tijd’ en ‘participatie aan het verenigingsleven’ beschreven. Het eerste deel van het boek blijft puur beschrijvend en overwegend beperkt tot de weergave van de resultaten uit de JOP-monitor 2 vergeleken met deze uit de JOP-monitor 1. In de tweede helft van het boek worden een aantal thema’s meer uitdiepend beschreven, zij kaderen overwegend in lopend doctoraatsonderzoek: ‘(nieuwe)media’, ‘levensloopperspectieven van jongeren’, ‘politieke participatie’, ‘welbevinden’, ‘onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes’, ‘etnocentrisme’ en ‘delinquentie en slachtofferschap’.

Met het oog op het belichten van mogelijke verschuivingen in de leefwereld, levensomstandigheden en/of het gedrag van de Vlaamse jeugd werd getracht de JOP-monitor 2 zo nauw mogelijk te laten aansluiten op de JOP-monitor 1. Niet alleen werden in de JOP-monitor 2 een aantal vragen ongewijzigd overgenomen uit de JOP-monitor 1, ook in het schrijven van dit boek werd ernaar gestreefd waar mogelijk te vergelijken met de gegevens uit de JOP-monitor 1. Deze gelijkvormigheid willen wij ook benadrukken met de titel van het boek. Voorliggende publicatie draagt dezelfde titel als de rapportage van de JOP-monitor 1, met als extra vermelding dat het ditmaal om gegevens uit de JOP-monitor 2 gaat. Op deze manier wordt duidelijk aangegeven dat de boeken een start vormen van een te verwachten reeks publicaties op basis van recurrente metingen bij Vlaamse jongeren. Toch moeten hierbij twee kanttekeningen gemaakt worden.

Om te beginnen dient vermeld te worden dat, hoewel getracht werd de JOP-monitor 2 inhoudelijk zo veel mogelijk op de JOP-monitor 1 te baseren, het onvermijdelijk was dat sommige thema’s gewijzigd werden. Dit ten gevolge van een eigen evaluatie van de JOP-monitor 1, alsook omwille van de wens in te spelen op nieuwe ontwikkelingen in binnen- en buitenlands onderzoek en op de maatschappelijke actualiteit. Dit zorgde ervoor dat vergelijking met de JOP-monitor 1 niet altijd mogelijk was, aangezien sommige thema’s in de JOP-monitor 2 niet meer of op een andere manier bevraagd werden. Bovendien verschillen de twee monitoren met betrekking tot de leeftijd van de bevraagde jongeren. De JOP-monitor 1 richt zich op 14- tot 25-jarigen, voor de JOP-monitor 2 werd de steekproef uitgebreid tot 12- tot 30-jarigen. Dit geeft ons de mogelijkheid om meer transities in de levensloop van jongeren in beeld te brengen. Vanuit de veronderstelling dat de leefwereld, de interesses en de cognitieve capaciteiten van de jongste respondenten sterk verschillen van die van de oudere, werd de JOP-monitor 2 in twee afzonderlijke vragenlijsten opgedeeld: één voor de 12- tot 13-jarigen en één voor de 14- tot 30-jarigen. De vragenlijst voor de jongsten kan hierbij beschouwd worden als een verkorte versie: naast het eenvoudiger formuleren van sommige vragen werden voor hen immers ook een aantal thema’s weggelaten. Meer informatie hierover kan teruggevonden worden in het technisch verslag van de JOP-monitor 2, te downloaden op <http://www.jeugdonderzoekplatform.be>.

Een tweede kanttekening is dat, hoewel het vaststellen van tendensen de uiteindelijke doelstelling van deze periodieke bevragingen uitmaakt, eventuele verschillen tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 voorlopig nog niet als 'trend' omschreven kunnen worden. Om van een trend te kunnen spreken zijn immers drie opeenvolgende metingen nodig, en dient men aldus een volgende JOP-monitor af te wachten. Eventuele verschillen die in de beschreven analyses gevonden worden, dienen dus met de nodige omzichtigheid geïnterpreteerd te worden.

Ten slotte willen we nog de personen en organisaties bedanken die ieder op hun eigen manier een steentje bijdroegen aan het tot stand komen van dit boek. Eerst en vooral verdienen natuurlijk de jongeren die bereid waren de vragenlijst in te vullen en terug te sturen een bijzonder woord van dank. In totaal kregen 8000 jongeren een vragenlijst toegestuurd, waarvan er uiteindelijk meer dan 3700 een volledig ingevulde versie terugstuurden. Via hun medewerking aan dit onderzoek dragen zij bij tot een onderbouwde, correctere beeldvorming over 'hun' leefwereld en oefenen zij indirect mee invloed uit op het jeugdbeleid. Het belang van hun participatie in dit soort projecten kan dan ook niet genoeg onderstreept worden. Daarnaast gaat onze dank uit naar de Vlaamse overheid die met het Programma Steunpunten voor Beleidsrelevant Onderzoek de mogelijkheid schiep om dit onderzoek uit te voeren en naar het Departement Jeugd, Cultuur, Sport en Media voor de begeleiding van het onderzoeksplatform. Hun steun was onmisbaar bij het realiseren van dit project.

DE REDACTIE

1. Jongeren en hun (gezins)relaties

Tom Boonaert en Filip Coussée

1. Inleiding

Dit hoofdstuk over jongeren en hun (gezins)relaties bestaat uit twee grote delen. In een eerste deel bekijken we de gezinssamenstelling van naderbij. We gaan na of jongeren op eigen benen staan of samenwonen met de ouders. Eerst geven we enkele gegevens over de ganse steekproef. We gaan na op welke leeftijd jongeren het ouderlijke huis verlaten en geven aan waar er verschillen zijn tussen jongens en meisjes en naargelang opleidingsniveau en werksituatie. Daarna gaan we dieper in op de leeftijdsgroep tot 18 jaar, gezien de jongeren in deze groep nog zowat allen thuis wonen. We gaan na in welke gezinnen jongeren leven en hoe de relatie is met hun (stief)ouders. In een tweede deel bekijken we relaties die jongeren aangaan met hun partner/lief. Wie heeft een lief (gehad) en wie niet? Voor beide delen streven we naar vergelijking met de JOP-monitor 1 daar waar de twee datasets het ons toelaten en waar we zinvolle analyses kunnen doen.

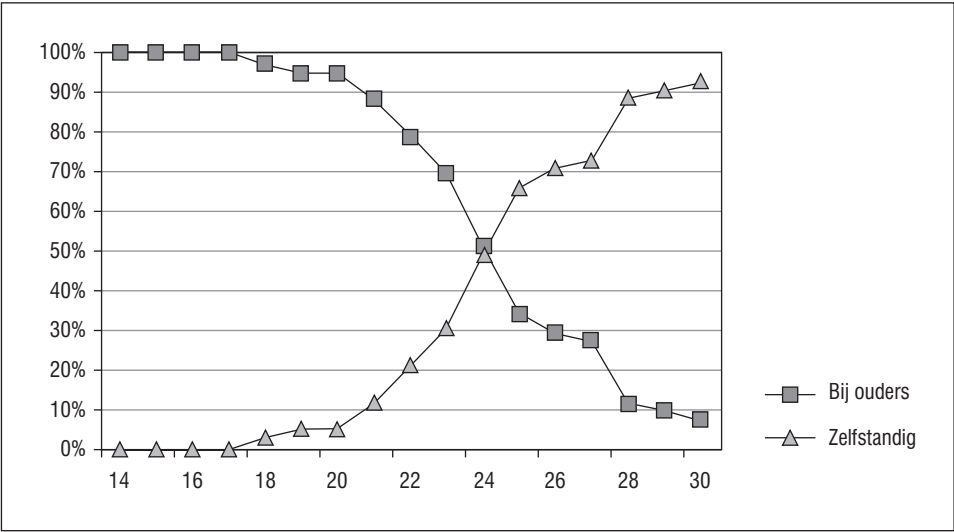
2. Jongeren en hun gezin

Een snel veranderende maatschappelijke context heeft impact op de werkomstandigheden, op de manier waarop we onze tijd structureren en onze huishoudens organiseren, maar ook op de samenstelling van onze gezinnen. Doorheen de laatste twee decennia gaat het aantal kinderen dat opgroeit in een zogenaamd traditioneel gezinsmodel in dalende lijn. In een vorige JOP-synthese van het bestaande onderzoek worden een aantal andere tendensen op een rijtje gezet (Vannuffel, Rutgeerts & Sinnaeve, 2006): er zijn meer echtscheidingen, er wordt meer ongehuwd samengewoond en we krijgen kinderen op latere leeftijd. Die kinderen wonen langer thuis, maar toch is er de laatste decennia een duidelijke trend van huishoudensverdunning. Het eenpersoonshuishouden is sinds 2007 met 30% van alle particuliere huishoudens het meest voorkomende type. Daarop volgen gehuwde paren met thuiswonende kinderen (28%) en op de derde plaats komen gehuwde paren zonder thuiswonende kinderen. De sterkste groei in het laatste decennium vond plaats in de niet-gehuwd samenwonende paren. Ook het aantal eenouderhuishoudens (en bijgevolg het aantal kinderen dat opgroeit bij een alleenstaande ouder) is sterk toegenomen (Lodewijckx, 2008).

2.1 Onder moeders rok of zelfstandig?

In de totale steekproef woont ongeveer 65 % van de jongeren bij zijn ouder(s). De rest (35%) woont op zelfstandige basis, hieronder verstaan we dat jongeren alleen wonen, samenwonen met een partner of met vrienden.

In de leeftijdsgroep tot 18 jaar wonen zowat alle jongeren nog thuis. Tussen 18 en 21 jaar verlaat 6.3 % het ouderlijke huis. Van de groep 22- tot 25-jarigen in onze steekproef woont nog bijna 60% thuis. Bij de 26- tot 30-jarigen is dat nog een respectabele 17.2% (figuur 1.1). De scharnierleeftijd ligt dus duidelijk rond de leeftijd van 25 jaar, dat is niet anders dan in de JOP-monitor 1 (Rutgeerts & Sinnaeve, 2007).

Figuur 1.1. Het aantal thuiswonende en zelfstandig wonende 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (in percentage; N = 3153).

De vergelijking tussen JOP-monitor 1 en 2 levert geen verschil op voor het aantal 14- tot 25-jarigen dat zelfstandig woont (zie tabel 1.1).

Tabel 1.1. Vergelijking van de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 voor 14- tot 25-jarigen.

	JOP 1 (N = 2456)	JOP 2 (N = 2211)
Bij ouders	86.2	85.9
Zelfstandig	13.8	14.1

$\chi^2 = .090$; $p = n.s.$

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

Jongens wonen beduidend langer thuis dan meisjes. Dat strookt met het onderzoek van het voormalige Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie uit 2004 (zie Corijn, 2005) en van de Studiedienst voor de Vlaamse regering (Lodewijckx, 2008). In dat laatste onderzoek werd voor 2007 vastgesteld dat 78% van de 20- tot 24-jarige mannen thuis woont tegenover 64% van de vrouwen. Wanneer we onze databank opsplitsen naar geslacht en leeftijd, zien we dat vrouwen veel vroeger het ouderlijke huis verlaten dan mannen. Bij de 18- tot 21-jarige mannen leeft 3.7% zelfstandig, tegenover 9.1% van de vrouwen in deze leeftijdsgroep. In de leeftijdsgroep 22- tot 25-jarigen leeft bijna 30% van de mannen zelfstandig en 51.5% van de vrouwen. Bij de 26- tot 30-jarigen blijft het verschil: 75.4% van de mannen tegenover 90.9% van de vrouwen woont dan zelfstandig.

Tabel 1.2 leert ons dat niet-schoolgaande jongeren die niet werken meer bij hun ouders inwonen dan hun collega's die wel uit werken gaan.

Tabel 1.2. Woonsituatie van niet-schoolgaande Vlaamse jongeren tussen 18 en 30 jaar.

	Woont bij de ouders		Woont zelfstandig		χ^2
	N	%	N	%	
<i>Werksituatie</i>					31.048***
Werkt	468	32.7	964	67.3	
Werkt niet	98	53.6	85	46.4	

*** $p < .001$

2.2 In welke gezinnen groeien Vlaamse jongeren op?

In wat volgt focussen we op de jongeren tussen 12 en 18 jaar. Zowat alle jongeren in deze leeftijdsgroep ($N = 1307$) wonen nog in het ouderlijke huis. Binnen deze groep heeft bijna een kwart te maken gehad met een scheiding van de ouders (23.4%). Daarom maken we een onderscheid tussen klassieke tweeoudergezinnen (ik woon bij beide ouders), nieuw samengestelde tweeoudergezinnen (ik woon vooral bij mijn moeder/vader en haar/zijn nieuwe partner) en eenoudergezinnen (ik woon vooral bij mijn moeder/vader) (tabel 1.3).

Voor de jongeren die aangeven in co-ouderschap te leven, kunnen we niet weten hoe het gezin is samengesteld. Leven beide ouders alleen of heeft vader/moeder een nieuwe partner? Binnen de categorie *overige* (1.0%) zijn er jongeren die aangeven dat ze ofwel bij een partner/lief wonen (0.1%), ofwel bij een voogd of instelling/tehuis (0.2%), ofwel nog ergens anders (0.7%).

Tabel 1.3. De woonsituatie van 12- tot 18-jarigen in percentage (N = 1307).

	N	Percentage
<i>Tweeoudergezin</i>		
Bij beide ouders	982	76.0
(Vooral) bij moeder en nieuwe partner	89	6.9
(Vooral) bij vader en nieuwe partner	13	1.0
<i>Eenoudergezin</i>		
(Vooral) bij moeder	128	9.9
(Vooral) bij vader	12	1.0
<i>Andere</i>		
Ongeveer evenveel bij moeder als bij vader (co-ouderschap)	54	4.2
Overige	13	1.0

Een vergelijking met de JOP-monitor 1 (Rutgeerts & Sinnaeve, 2007) kunnen we enkel maken voor de groep vanaf 14 jaar.¹ In tabel 1.4 zien we dat er geen grote verschillen zijn in de woonsituatie van deze leeftijdsgroep.

Tabel 1.4. Vergelijking van de JOP-monitor 1 (N = 1116) met de JOP-monitor 2 (N = 1032) naargelang de woonsituatie van 14- tot 18-jarigen in Vlaanderen in percentage.

	JOP 1	JOP 2
Bij beide ouders	77.4	75.5
Bij moeder (en eventueel nieuwe partner)	15.9	17.2
Bij vader (en eventueel nieuwe partner)	3.0	2.6
Ongeveer evenveel bij moeder als bij vader (co-ouderschap)	2.3	3.8
Samen met partner	.5	.7
Andere	.7	.3

$\chi^2 = 7.607$; $p = \text{n.s.}$

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

Een scheiding heeft vaak ook repercussies voor de materiële omstandigheden waarin kinderen opgroeien. Uit onderzoek van de Luikse universiteit (Petit & Casman, 2008) weten we dat 'klassieke gezinnen' het gemiddeld gezien financieel iets breder hebben dan nieuw samengestelde gezinnen. Het verschil is niet groot, maar er is wel een grote kloof met eenoudergezinnen. Zij kunnen zich duidelijk minder veroorloven: ze gaan minder op vakantie, komen er minder aan toe om nieuwe meubels te kopen en ook op kleren wordt serieus bespaard. Bij eenoudergezinnen zijn ook beduidend minder luxe-

1. De JOP-monitor 1 heeft een bereik van 14 tot en met 25 jaar.

goederen aanwezig zoals auto, pc met internet, vaatwasmachine, enzovoort. Voeding is de enige post waar minder op bespaard lijkt te worden. In datzelfde onderzoek wordt ook vastgesteld dat de schoolse achterstand en het aantal afwezigheidsdagen op school veel hoger liggen bij kinderen die opgroeien in eenoudergezinnen. Vaststellingen die wij niet kunnen onderbouwen met onze gegevens, maar we kunnen wel duidelijk zien dat de ‘financiële ruimte’ in eenoudergezinnen beduidend lager ligt dan in andere gezinnen. Dit wordt ook bevestigd met de data uit de JOP-monitor 2 ($t = -8.929$; $p < .001$). Tweeoudergezinnen scoren beduidend hoger dan eenoudergezinnen.

2.3 Relatie met vader en moeder²

Om een beeld te krijgen van de relatie tussen tieners³ en hun ouders gebruiken we de schalen *vaderlijke responsiviteit*, *moederlijke responsiviteit* en *ouderlijke opvolging*. Net zoals bij de JOP-monitor 1 (Rutgeerts, 2007) vinden we ook nu een positieve correlatie tussen de responsiviteit van de vader en deze van de moeder ($r = .386$, $p < .001$). Dat betekent dat jongeren die hoog scoren op vaderlijke responsiviteit dat ook doen op moederlijke responsiviteit en omgekeerd. Er is ook een positief verband tussen de responsiviteit van de vader en de ouderlijke opvolging ($r = .379$, $p < .001$) en tussen de responsiviteit van de moeder en de ouderlijke opvolging ($r = .314$, $p < .001$). Dit betekent dat jongeren die een hoge waarde geven aan de responsiviteit van de vader of de moeder, ook een hogere opvolging rapporteren.

Tabel 1.5. Vergelijking van de JOP-monitor 1 ($N = 1060$) met de JOP-monitor 2 ($N = 968$) voor 14- tot 18-jarigen.

	JOP 1	JOP 2	t-Test
Vaderlijke responsiviteit	64.43	62.93	1.776 (n.s.)
Moederlijke responsiviteit	77.27	77.35	-.120 (n.s.)
Ouderlijke opvolging	71.66	75.22	-5.126***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

De vaderlijke en de moederlijke responsiviteit verschillen niet in beide databanken. Wel is er een verschil wat de ouderlijke opvolging betreft. Jongeren in 2008 rapporteren een hogere opvolging dan een tweetal jaar eerder. Weliswaar moet dit resultaat met enige nuance benaderd worden. Om van een trend te kunnen spreken zijn drie opeenvolgende metingen nodig (zie inleiding).

2. De verschillende items per schaal worden opgenomen in bijlage. Voor de meer technische gegevens verwijzen we naar het Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009).

3. Onder tieners verstaan we hier jongeren tot en met 18 jaar.

In tabel 1.5 zien we overigens ook dat vaders minder responsief worden ervaren dan moeders. Het verschil in responsiviteit tussen beide ouders komt ook in ander onderzoek naar voren (Vandoorne, Decaluwé & Vandemeulebroecke, 2000). Moeders worden ervaren als meer bezorgd, alerter en behulpzamer. De responsiviteit van beide ouders wordt als minder ervaren naarmate de leeftijd stijgt (zie tabel 1.6), maar het verschil tussen vader en moeder blijft.

Tabel 1.6. Gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar leeftijd bij 12- tot 18-jarigen.

	12 en 13 jaar	14 en 15 jaar	16 en 17 jaar	F-Toets
Vaderlijke responsiviteit (N = 1210)	69.08	65.58	63.19	11.071***
Moederlijke responsiviteit (N = 1215)	83.62	79.27	76.24	28.678***
Ouderlijke opvolging (N = 1208)	78.79	77.85	74.80	8.068***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

2.3.1 Responsiviteit en opvolging naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en gezinssituatie

Het verschil in responsiviteit is niet groot, maar jongens geven een iets grotere opvolging van hun vader aan dan meisjes ($t = 2.545$; $p < .05$). Omgekeerd is het niet zo dat de relatie tussen zonen en moeders beter zou zijn dan die tussen dochters en moeders. Dochters geven ook aan dat hun ouder(s) een iets grotere opvolging vertonen (zie tabel 1.7).

Tabel 1.7. Gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar geslacht bij 12- tot 18-jarigen.

	Jongen (N = 611)	Meisje (N = 599)	t-Toets
Vaderlijke responsiviteit	67.27	64.56	2.545*
Moederlijke responsiviteit	80.06	79.43	.737 (n.s.)
Ouderlijke opvolging	76.59	77.57	.264 (n.s.)

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Vergelijken we de jongeren naar gevolgde onderwijsvorm⁴ dan rapporteren aso-leerlingen een grotere vaderlijke responsiviteit dan hun medeleerlingen uit het tso ($p < .05$). Bso-leerlingen vallen tussen het aso en het tso, maar de verschillen zijn hier niet significant.

4. De opleidingsvormen hebben we onderverdeeld in drie verschillende groepen. De groep aso bevat de leerlingen uit de A-stroom van het eerste secundair en de leerlingen uit het tweede tot en met het zesde secundair aso en kso. De leerlingen uit het tso zijn enkel diegenen die in het derde tot en met het zesde secundair tso les volgen. De bso-groep zijn de leerlingen uit de B-stroom samen met de leerlingen uit het derde tot en met het zesde secundair bso, alsook het buitengewoon onderwijs en het deeltijds beroepsonderwijs/leercontract.

De moederlijke responsiviteit scoort hoog bij leerlingen uit het bso. Dit is significant hoger dan bij leerlingen uit het aso ($p < .05$) en tso ($p < .001$). Daarnaast rapporteren aso-leerlingen een hogere moederlijke responsiviteit dan de jongeren uit het tso ($p < .05$).

Wat de ouderlijke opvolging betreft zien we eenzelfde patroon terugkeren als bij de vaderlijke responsiviteit. Aso-leerlingen hebben een significant hogere ouderlijke opvolging dan de tso'ers ($p < .05$). De bso-leerlingen zitten tussen beide groepen en tonen geen significante verschillen (zie tabel 1.8).

Tabel 1.8. Gemiddelde responsiviteit en ouderlijke opvolging naar opleidingsniveau bij 12- tot 18-jarigen.

	aso (N = 766)	tso (N = 178)	bso (N = 184)	F-Toets
Vaderlijke responsiviteit	67.34	61.13	64.41	8.962***
Moederlijke responsiviteit	79.61	76.31	82.90	9.396***
Ouderlijke opvolging	77.90	74.70	76.78	3.301*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Een laatste variabele die we kunnen koppelen aan de mate waarin opvolging en responsiviteit worden ervaren, is de gezinssituatie. Hier riskeren we de gezinscontext 'weg te cijferen'. We kunnen immers verwachten dat jongeren die vooral bij hun moeder wonen de responsiviteit van de vader minder hoog scoren, dan zij die bij vader en moeder wonen. Hetzelfde geldt voor de ouderlijke opvolging. We kunnen bijvoorbeeld wel de vaderlijke responsiviteit van jongeren uit tweeoudergezinnen vergelijken met de responsiviteit van die jongeren die aangeven (vooral) bij hun vader te wonen ($N = 12$). Hetzelfde kunnen we doen voor de moederlijke responsiviteit door te vergelijken tussen jongeren die vooral bij hun moeder wonen ($N = 119$) en diegenen die in een tweeoudergezin wonen. De absolute aantallen zijn klein, maar in geen van beide gevallen worden significante verschillen gevonden.

2.3.2 Multivariaat model

De bovenstaande analyses richten zich telkens op één bepaalde variabele. Natuurlijk kunnen de verschillende variabelen elkaar versterken of verzwakken. Daarom bouwen we een model op waarbij we gaan controleren welke onafhankelijke variabelen telkens de vaderlijke en moederlijke responsiviteit en de ouderlijke opvolging beïnvloeden. Als onafhankelijke variabelen nemen we geslacht, leeftijd, onderwijsvorm en financiële ruimte (tabel 1.9).⁵ De gezinssituatie laten we hier achterwege omdat we dan te veel

5. De items van deze schaal zijn terug te vinden in de bijlage achteraan dit hoofdstuk. Voor meer technische uitleg verwijzen we naar het Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009). Een kleine waarde op deze schaal betekent een grote financiële ruimte, een grote waarde duidt op een kleinere financiële ruimte.

verschillende kleine groepen moeten onderscheiden. De nieuwe variabele financiële ruimte geeft een indicatie van de sociaaleconomische status (SES) van de gezinnen waarin jongeren opgroeien.

Tabel 1.9. Bètaoëfficiënten van multiple regressie bij -18-jarigen.

	Vaderlijke responsiviteit (N = 1125)	Moederlijke responsiviteit (N = 1129)	Ouderlijke opvolging (N = 1129)
Leeftijd	-.101***	-.214***	-.107**
Geslacht			
Jongen	.079**	-.007 (n.s.)	.027 (n.s.)
(Ref. cat.: meisje)			
Opleidingsvorm			
Tso	-.089**	-.005 (n.s.)	-.037 (n.s.)
Bso	-.042 (n.s.)	.116***	.002 (n.s.)
(Ref. cat.: aso)			
Financiële ruimte (armoede-indicator)	-.047 (n.s.)	-.041 (n.s.)	-.068*
(Adjusted) R ²	.029	.053	.016

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant
 Model (vaderlijke responsiviteit): F = 7.616; p < .001
 Model (moederlijke responsiviteit): F = 13.596; p < .001
 Model (ouderlijke opvolging): F = 4.700; p < .001

Zoals in de voorgaande analyses blijkt ook hier dat leeftijd telkens weer de belangrijkste variabele is die de verschillende ouderlijke relaties beïnvloedt. Naarmate men ouder wordt, zal de vaderlijke ($\beta = -.101$; p < .001) en de moederlijke responsiviteit ($\beta = -.214$; p < .001) en de ouderlijke opvolging ($\beta = -.107$; p < .001) dalen. Het geslacht speelt enkel een significante rol bij de vaderlijke responsiviteit, waarbij jongens meer responsiviteit rapporteren ($\beta = .079$; p < .01). De opleidingsvorm speelt geen rol bij de ouderlijke opvolging. Wel geven leerlingen uit het tso meer vaderlijke responsiviteit ($\beta = -.089$; p < .01) aan dan leerlingen uit het aso. Bso-leerlingen rapporteren op hun beurt dan weer meer moederlijke responsiviteit dan aso-leerlingen ($\beta = .116$; p < .001). De financiële ruimte speelt enkel een minimaal significante rol bij ouderlijke opvolging. Hoe minder financiële ruimte er is, hoe minder jongeren aangeven dat er ouderlijke opvolging is ($\beta = -.068$; p < .05).

2.4 Jongeren en hun gezin

In dit deel zoomen we in op de oudere leeftijdscategorie (+18-jarigen). Wetende dat de leefsituatie van de studentenpopulatie in deze groep vaak wat ambivalent is in termen van woonplaats, maken we een nog specifiekere afbakening en richten we onze focus op de subgroep die niet langer schoolgaand is.

2.4.1 Het huis uit

Zes op de tien jongeren in deze groep leeft op zelfstandige basis (65.8%). Iets meer dan een derde woont nog bij zijn ouders (34.2%). Van de groep die zelfstandig woont, leeft het merendeel samen met zijn/haar partner (81.3%). Een kleine groep woont alleen (15.6%) en de rest deelt een woonst met vrienden (3.0%) (tabel 1.10).

Tabel 1.10. Het aantal niet-schoolgaande jongeren en hun woonsituatie voor +18-jarigen.

	N	%
Bij ouders	537	34.2
Zelfstandig	1032	65.8
Alleen	161	15.6
Samen met partner	839	81.3
Samen met vrienden	31	3.0

In vergelijking met de JOP-monitor 1 is het aantal niet-schoolgaande jongeren dat zelfstandig woont gestegen (zie tabel 1.11).

Tabel 1.11. Vergelijking van de JOP-monitor 1 (N = 964) met de JOP-monitor 2 (N = 657) naargelang de woonsituatie voor niet-schoolgaande 18- tot en met 25-jarigen.

	JOP 1		JOP 2	
	N	%	N	%
Bij ouders	643	66.7	382	58.1
Zelfstandig	321	33.3	375	41.9

$\chi^2 = 12.309$; $p < .001$

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

2.4.2 Geslacht en opleidingsniveau

Verder zien we dat meer vrouwen op zelfstandige basis wonen dan mannen. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer jongeren zelfstandig wonen (tabel 1.12).

Tabel 1.12. De woonsituatie naargelang geslacht en opleidingsniveau.

	Bij ouders		Zelfstandig		χ^2 -test
	N	%	N	%	
Man	349	43	463	57	57.300***
Vrouw	188	24.8	569	75.2	
Geen diploma	77	49.7	78	50.3	37.724***
Diploma secundair onderwijs	232	36.5	403	63.5	
Diploma hoger onderwijs	157	25.7	453	74.3	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

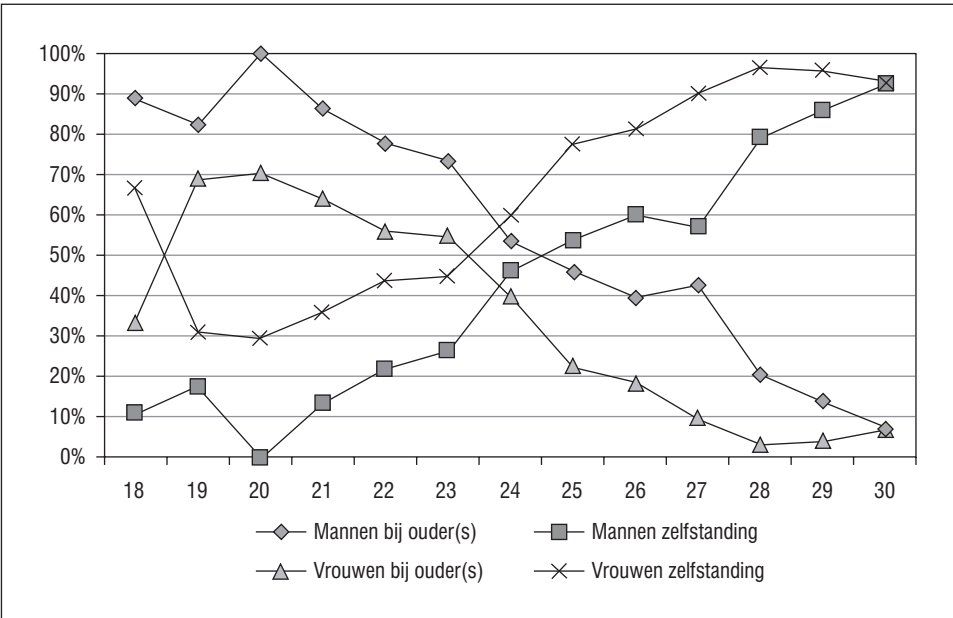
2.4.3 Multivariaat model

Omdat heel wat van de hierboven vermelde variabelen elkaar kunnen beïnvloeden, bouwen we een binomiale logistische regressie. De afhankelijke variabele is het al of niet bij de ouders wonen en de onafhankelijke variabelen zijn leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Net als bij de -18-jarigen nemen we ook hier de variabele financiële ruimte op (tabel 1.13).

Tabel 1.13. Zelfstandig wonen bij 18- tot 30-jarigen (N = 1401): odds ratio's uit de logistische regressie.

Zelfstandig wonen	Odds-ratio
Leeftijd	.1574***
Geslacht	
Jongen	.333***
(Ref. cat.: meisje)	
Opleidingsniveau	
Geen diploma	.485**
Diploma secundair onderwijs	.913 (n.s.)
(Ref. cat.: Diploma hoger onderwijs)	
Financiële ruimte (armoede-indicator)	1.249**
Nagelkerke	.399

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant
Model: -2 LL = 533.644; p < .001

Figuur 1.2. Woonsituatie naargelang leeftijd en geslacht (in percentage).

De logistische regressie bevestigt de descriptieve analyses. Hoe ouder, hoe meer kans dat men zelfstandig zal wonen. Mannen wonen minder vaak zelfstandig dan vrouwen. In mindere mate speelt ook het opleidingsniveau een rol. Vooral jongeren die geen diploma secundair onderwijs hebben, wonen langer thuis. Merkwaardig genoeg stijgt de kans om zelfstandig te gaan wonen, wanneer de financiële ruimte kleiner wordt.

2.4.4 Samenwonen

In figuur 1.2 zien we dat vrouwen iets vroeger op zelfstandige basis gaan wonen dan mannen. De transitie ligt ongeveer rond de 21 à 22 jaar. Dit is ook de leeftijd waarop jongeren aangeven het ouderlijke huis te verlaten. Mannen geven aan dat ze dit doen op de gemiddelde leeftijd van 22.6 jaar ($SD = 2.8$); vrouwen doen dit iets vroeger, op 21.9 jaar ($SD = 2.6$). De gemiddelde leeftijd waarop men gaat samenwonen met partner/lief ligt bij mannen op 23.3 jaar ($SD = 2.6$). Vrouwen zetten die stap gemiddeld een jaartje vroeger, op 22.1 jaar ($SD = 2.5$).

2.4.5 Jonge ouders

De uitbreiding van de leeftijdsrange van de JOP-monitor brengt met zich dat we een andere levenslooptransitie kunnen belichten. In wat volgt geven we een beeld van de groep jonge ouders. In totaal geeft 14% van onze respondenten aan één of meerdere kinderen te hebben. Bijna 9% heeft één kind en 5% heeft twee of meer kinderen (tabel 1.14).

Tabel 1.14. Het aantal jongeren met kinderen (in percentage).

	N	%
Nee, ik heb (nog) geen kinderen	2723	85.9
1	278	8.8
2	124	3.9
3	37	1.2
4	6	.2
Totaal	3169	100.0

De gemiddelde leeftijd waarop men een eerste kind krijgt, ligt voor onze steekproef op 24.8 jaar. Voor mannen is dat 25.6, voor vrouwen 24.2. Dat is behoorlijk lager dan de gemiddelde moederschapleeftijd die aangegeven wordt in VRIND (2009), namelijk 29.4 jaar. Dat heeft grotendeels te maken met de leeftijdsrange van de JOP-monitor die de moeders ouder dan dertig jaar niet omvat.

In tabel 1.15 zien we dat jonge ouders voor het overgrote deel zelfstandig wonen. Iets meer vrouwen dan mannen in onze steekproef hebben kinderen.

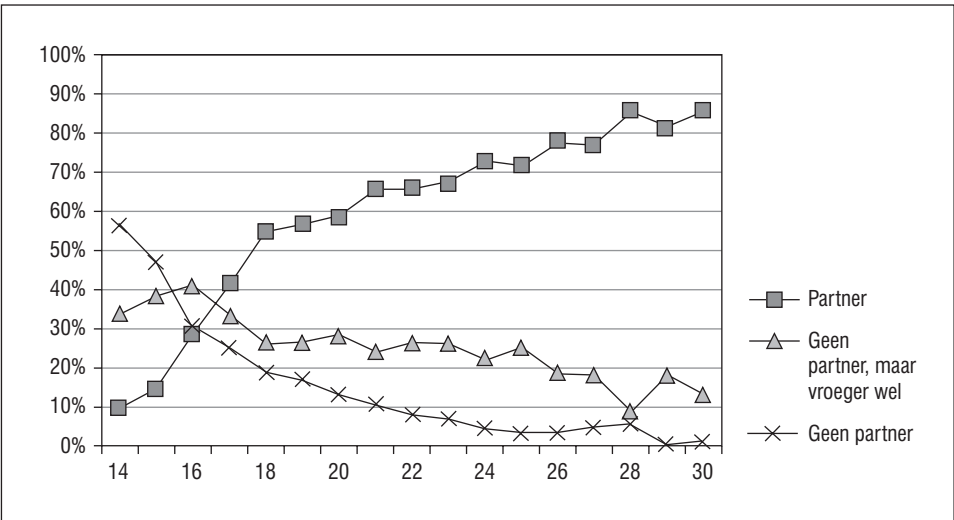
Tabel 1.15. Achtergrondkenmerken van het aantal en het percentage jongeren zonder en met kinderen naargelang geslacht, opleidingsniveau en woonsituatie.

	Geen kinderen		Kinderen		χ^2 -test
	N	%	N	%	
Man	1437	52.8	171	38.4	31.410***
Vrouw	1287	47.2	274	61.6	
Geen diploma	106	10.1	48	12.9	11.538**
Diploma secundair onderwijs	462	43.9	190	51.1	
Diploma hoger onderwijs	485	46.1	134	36.0	
Bij ouders inwonend	1995	74.9	3	5.3	789.300***
Zelfstandig wonend	669	25.1	407	94.7	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

3. Jongeren en de liefde

In figuur 1.3 zien we hoe het hebben van een lief evolueert naargelang de leeftijd (zie ook Huysmans, Rutgeerts & Sinnaeve, 2007). De leeftijdsrange in de JOP-monitor 2 is te breed om zinvolle uitspraken te doen over dit thema voor de ganse steekproef. In een eerste deeltje gaan we in op de -18-jarigen. Vervolgens focussen we op de oudere leeftijdsgroepen.

Figuur 1.3. Het aantal jongeren en hun vaste/losse relatie (in percentage) naargelang de leeftijd.

3.1 De minderjarige groep

3.1.1 Wie heeft een lief?

Van de jongste leeftijdsgroep geeft ongeveer één op vijf aan dat hij/zij momenteel een lief heeft. De andere groep valt uiteen in twee ongeveer gelijke delen. De ene helft heeft nog nooit een lief gehad (50.7%), de andere helft zegt vroeger wel een lief gehad te hebben, maar nu niet meer (49.3%) (tabel 1.16).

Tabel 1.16. Het aantal 12- tot 17-jarigen naargelang hun relatiestatus (N = 1307).

	N	%
Ja, ik heb op dit moment een lief	269	21.1
Neen, momenteel heb ik geen lief	1005	78.9
Neen, maar ik heb vroeger wel een lief gehad	509	50.7
Neen, ik heb nog geen lief gehad	496	49.3

Wanneer we deze data vergelijken met de JOP-monitor 1 dan merken we een klein verschil. Drie jaar geleden waren er in de leeftijdsgroep 14- tot 17-jarigen meer jongeren met een relatie dan nu (tabel 1.17).

Tabel 1.17. Vergelijking van de JOP-monitor 1 (N = 1101) met de JOP-monitor 2 (N = 1022) naargelang de relatiestatus.

	JOP 1		JOP 2	
	N	%	N	%
Ja, momenteel een lief	383	34.8%	312	30.5%
Neen, momenteel geen lief	718	65.2%	710	69.5%

$$\chi^2 = 4.364; p < .05$$

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

Bij alle jongens die een lief hebben, gaat het over iemand van het vrouwelijke geslacht. Bij de meisjes stelt 4.7% een relatie te hebben met iemand van hetzelfde geslacht.

3.1.2 Geslacht, leeftijd, onderwijsvorm naargelang relatiestatus

De vraag of jongeren een relatie hebben, levert met alle variabelen een significant verband op. Meer meisjes dan jongens hebben een relatie. Naarmate de leeftijd stijgt, stijgt de kans op een relatie. Meer bso-leerlingen dan tso'ers en aso'ers hebben een lief (tabel 1.18).

Tabel 1.18. Relatiestatus van 12- tot 17-jarigen naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsvorm.

		Ja		Nee		χ^2 -Test
		N	%	N	%	
Geslacht	Jongen	110	17.1	534	82.9	12.723***
	Meisje	159	25.2	471	74.8	
Leeftijd	12-13	61	13.6	386	86.4	98.505***
	14-15	40	11.1	320	88.9	
	16-17	168	36.0	299	64.0	
Onderwijsvorm	aso	143	17.8	661	82.2	20.662***
	tso	53	28.3	134	71.7	
	bsa	58	30.4	133	69.6	

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

We hebben de jongeren die een relatie hebben ook gevraagd hoe ze hun relatie zouden omschrijven: een losse of een vaste relatie.⁶ Het merendeel van de jongeren zegt dat ze een vaste relatie hebben (N = 164; 79.8%). De rest van de groep omschrijft zijn relatie als los (N = 41; 20.2%).

Wat we niet gemeten hebben is de leeftijd waarop jongeren een eerste seksueel contact hebben en de aard van dat contact. Jongeren hebben wel aangeduid dat 17.3 jaar de *ideale* leeftijd is om voor het eerst geslachtsgemeenschap te hebben. Nederlands onderzoek geeft aan dat op 14 jaar voor het eerst wordt gekust en de gemiddelde leeftijd waarop jongeren voor het eerst geslachtsgemeenschap hebben zou op 16.7 jaar liggen (Naber & van Lenning, 2007). Volgens Maes en Vereecken (2002) is de Vlaamse jeugd er nog iets rapper bij. De gemiddelde leeftijd waarop jongeren voor het eerst seks (coïtus) hebben zou 15.7 jaar zijn. Die gemiddelden worden wel sterk beïnvloed door de vroege vogels. Zowel in Vlaanderen als in Nederland heeft de helft van de jeugd geslachtsgemeenschap op 17- à 18-jarige leeftijd.

3.2 De meerderjarige groep

Nemen we de meerderjarige groep in beeld dan zien we dat drie op tien jongeren momenteel geen relatie hebben. Van die groep zegt 74.2% vroeger wel een relatie gehad te hebben (tabel 1.19). Dit loopt gelijk met de resultaten uit de JOP-monitor 1.

6. Deze vraag was niet opgenomen in de vragenlijst voor 12- tot 13-jarigen. Deze analyse geldt bijgevolg enkel voor de leeftijdsgroep 14- tot 18-jarigen.

Tabel 1.19. Het aantal 18- tot 30-jarigen naargelang hun relatiestatus (N = 2343).

	N	%
Ja, ik heb op dit moment een lief	1628	69.5
Neen, momenteel heb ik geen lief	715	30.5
Neen, maar ik heb vroeger wel een lief gehad	531	74.2
Neen, ik heb nog geen lief gehad	184	25.8

3.2.1 Geslacht, leeftijd, onderwijsvorm en opleidingsniveau naargelang relatiestatus

Ook in de oudere leeftijdsgroep levert de analyse naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau telkens significante verbanden op. Vrouwen hebben meer relaties dan mannen. De kans op een relatie stijgt met de leeftijd. Van de 18- tot 21-jarigen heeft bijna 60% een lief, bij de 22- tot 25-jarigen is dat nog eens 10% meer. Van de oudste leeftijdsgroep heeft 81% een lief. Slechts 3.2% van de oudste leeftijdsgroep had nog nooit een partner of lief. Jongeren die bso volgden in het secundair onderwijs hebben vaker een relatie dan mensen uit het aso. Als we het opleidingsniveau bekijken, dan vinden we geen significante verschillen (tabel 1.20).

Tabel 1.20. Verdeling van geslacht, leeftijd en onderwijsvorm naargelang relatiestatus.

		Ja		Neen		χ^2 -Test
		N	%	N	%	
Geslacht						
	Man	770	63.7	438	36.3	38.773***
	vrouw	858	75.6	277	24.4	
Leeftijd						
	18-21	422	57.0	318	43.0	110.3***
	22-25	439	67.4	212	32.6	
	26-30	766	80.5	185	19.5	
Onderwijsvorm						
	Aso	600	64.9	325	35.1	15.435***
	Tso	536	71.9	209	28.1	
	Bso	421	73.3	153	26.7	
Opleidingsniveau						
	Geen diploma	114	72.6	43	27.4	1.465 (n.s.)
	Diploma secundair onderwijs	489	76.5	150	23.5	
	Diploma hoger onderwijs	477	77.2	141	22.8	

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Het merendeel van de jongeren geeft aan dat hun huidige relatie een vaste relatie is. Slechts 3.6% (N = 58) zegt dat ze momenteel een losse relatie hebben.

Van de mannen die een relatie hebben, zegt 2.9% dat zijn partner van hetzelfde geslacht is. Bij vrouwen bekomen we eenzelfde percentage: 2.2%. Dat komt overeen met de data uit ander onderzoek waarin 2 à 3% zichzelf omschrijft als homoseksueel (Maes & Vereecken, 2002; Pelleriaux & Van Ouytsel, 2004). Het reële cijfer kan uiteraard hoger liggen. Hier hebben we enkel de seksuele geaardheid van diegenen die momenteel een relatie hebben bevraagd.

Mannen geven aan dat de leeftijd van hun partner gemiddeld 23.4 jaar (SD = 4.6) is. De gemiddelde leeftijd van de partner bij vrouwen ligt iets hoger: 27.1 jaar (SD = 5.9). Naarmate de leeftijd van de respondent stijgt, stijgt ook de leeftijd van de partner.

4. Besluit

In dit hoofdstuk hebben we jongeren en hun (gezins)relaties van naderbij bekeken. In deel één focusten we op de woonsituatie en de relatie die jongeren hebben met hun ouder(s). Het tweede deel wijdden we aan de relaties die jongeren aangaan met een partner/lief.

Jongeren wonen thuis tot hun achttiende. Vanaf dan zien we hen geleidelijk aan het nest uitvliegen. Meisjes doen dat iets vlugger dan jongens. Ook studenten blijven iets langer thuis ‘hangen’ tot na hun studies.

We bevroegen ook de relaties met partner of lief. Jongens hebben minder vlug een relatie dan meisjes, jongeren met een hoger opleidingsniveau minder vlug dan jongeren met een lager opleidingsniveau. Naarmate de leeftijd stijgt, geraakt iedereen van straat.

De relaties met de ouders hebben we in kaart gebracht via de mate waarin responsiviteit en opvolging worden ervaren. Hier vonden we een aantal markante resultaten. Meisjes rapporteren een iets hogere responsiviteit van de moeder en een hogere ouderlijke opvolging dan jongens. Er werden ook kleine verschillen gevonden naar onderwijsvorm. De financiële ruimte in een gezin lijkt een significante rol te spelen bij ouderlijke opvolging. De groep uit eerder welgestelde gezinnen geeft een betere opvolging van de ouders aan dan leeftijdsgenoten uit minder welvarende gezinnen. We hebben geen maatstaf om te bepalen wanneer ouders ‘responsief genoeg’ zouden zijn (laat staan dat we dat kunnen doen los van de specifieke context). Evenmin kunnen we beoordelen of ouders hun kinderen wel genoeg opvolgen of wanneer die opvolging juist beknottend werkt. Toch blijven het opmerkelijke verschillen die ook door andere onderzoekers werden gevonden en op uiteenlopende manieren worden verklaard. In onderzoek dat focust op opvoedingsvaardigheden en de nood aan opvoedingsondersteuning komt men daar vaak op terug (zie Glazemakers & Deboutte, 2005; Vanhee, 2007). Diverse

auteurs vragen ook aandacht voor de stress die veroorzaakt wordt door het moeilijk rondkomen of door de combinatie gezin en arbeid (Hermanns, 2008; Vandenbroeck, 2008). Onze vaststellingen hebben mogelijk meer te maken met contextuele omstandigheden dan met ouderlijke eigenschappen. Het debat over opvoedingsverantwoordelijkheid en opvoedingsondersteuning moet dan ook net zo goed toegespitst worden op de 'pedagogische verantwoordelijkheid van de samenleving' als op het 'pedagogisch bijsturen van het disfunctionele gezin'. Het is in dat opzicht bijvoorbeeld een interessante denkpijl om ook na te gaan wat de mate van responsiviteit en opvolging is bij andere sleutelfiguren of in de buurt.

Bibliografie

- Corijn, M. (2005). Bij de ouder(s) wonen: veranderingen bij 18- tot 35-jarigen in de jaren negentig (1992-2004). *CBGS-sitemap*, Uit het onderzoek, Huishoudens, 26 april 2005.
- Glazemakers, I. & Deboutte, D. (2005). Opvoedingsondersteuning in Triple P. *Alert*, 31(5), 22-29.
- Hermanns, J. (2008). Opvoedingsondersteuning: een winst- en verliesrekening. *Welwijs*, 19(1), 12-15.
- Huysmans, H., Rutgeerts, E. & Sinnaeve, I. (2007). Gezocht: vriend (M/V) & lief (M/V). In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 147-159). Leuven: LannooCampus.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2. Onuitgegeven verslag*, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoekplatform.be.
- Lodewijckx, E. (2008). *Veranderende leefvormen in het Vlaamse Gewest, 1990-2007 (en 2021). Een analyse van gegevens uit het Rijksregister*. SVR-Rapport. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Maes, L. & Vereecken, C. (2002). *Jongeren en gezondheid: resultaten voor 2002*. Te raadplegen op <http://allserv.rug.ac.be/~cvereeck/hbsc>.
- Naber, P. & van Lenning, A. (2007). Lijf en Liefde. In J. Kermes, P. Naber & A. Dieleman (red.), *Leefwerelden van jongeren. Thuis, school, media en populaire cultuur* (pp. 72-88). Bussum: Coutinho.
- Pelleriaux, K. & Van Ouytsel, J. (2004). *De houding van Vlaamse scholieren tegenover holebisexualiteit (scholierenenquête 2003)*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- Petit, S. & Casman, M.-T. (2008). Gebruik van PSBH-gegevens om een beter beeld te krijgen van nieuw samengestelde gezinnen. In V. De Potter, M. Flamme, A. Pennewaert & E. Tack (red.), *Het kind in een nieuw samengesteld gezin* (pp. 65-112). Brussel: Koning Boudewijn Stichting.
- Rutgeerts, E. (2007). Ouders? Geen last van. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgraeve (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 31-44). Leuven: LannooCampus.
- Rutgeerts, E. & Sinnaeve, I. (2007). Over moeders rokken en eigen nestjes. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 45-54). Leuven: LannooCampus.
- Vandenbroeck, M. (2008). Opvoedingsondersteuning is meer dan risicomanagement. *Alert*, 34(2), 54-65.
- Vandoorne, J., Decaluwé, L., & Vandemeulebroecke, L. (2000). Het gezin. In J. Dewitte, J. Hooge & L. Walgrave (red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld: 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (pp. 55-79). Leuven: Universitaire Pers Leuven.

- Vanhee, L. (2007). *Weerbaar en broos. Mensen in armoede over ouderschap. Een verkennende kwalitatieve studie in psychologisch perspectief*. Leuven: Centrum voor Psychoanalyse en Psychodynamische Psychologie.
- Vannuffel, K., Rutgeerts, E. & Sinnaeve, I. (2006). Married with children? Gezin in het jeugdonderzoek 2000-2005. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave, (red.), *Jongeren van nu en straks. Overzicht en synthese van recent jeugdonderzoek in Vlaanderen* (pp. 19-45). Tielt: Lannoo.
- Vlaamse Overheid (2009). *VRIND 2009. Vlaamse Regionale Indicatoren*. Brussel: Vlaamse Overheid.

5. Bijlagen

Schalen

Responsiviteit vader

Als ik ergens over pieker of verdrietig ben, dan begrijpt mijn vader wat er aan de hand is.
 Als het niet zo goed gaat met mij, dan lukt het mijn vader om mij te troosten.
 Mijn vader weet precies wanneer ik het ergens moeilijk mee heb.
 Mijn vader weet heel goed wat ik wil of voel.
 Als ik met mijn vader over mijn problemen praat, dan helpt hij mij echt.
 Mijn vader helpt mij goed als ik het moeilijk heb.
 Ik kan goed met mijn vader praten over alles.
 Als ik verdrietig ben of ergens mee zit, dan heeft mijn vader dat in de gaten.

Responsiviteit moeder

Als ik ergens over pieker of verdrietig ben, dan begrijpt mijn moeder wat er aan de hand is.
 Als het niet zo goed gaat met mij, dan lukt het mijn moeder om mij te troosten.
 Als ik met mijn moeder over mijn problemen praat, dan helpt zij mij echt.
 Mijn moeder weet precies wanneer ik het ergens moeilijk mee heb.
 Mijn moeder helpt mij goed als ik het moeilijk heb.
 Mijn moeder weet heel goed wat ik wil of voel.
 Ik kan goed met mijn moeder praten over alles.
 Als ik verdrietig ben of ergens mee zit, dan heeft mijn moeder dat in de gaten.

Ouderlijke opvolging

Mijn moeder vraagt altijd waar ik naartoe ga als ik uitga.
 Mijn moeder wil weten wie mijn vrienden zijn.
 Mijn moeder vraagt waar ik mijn geld aan uitgeef.
 Mijn vader vraagt altijd waar ik naartoe ga als ik uitga.
 Mijn vader wil weten wie mijn vrienden zijn.
 Mijn vader vraagt waar ik mijn geld aan uitgeef.

Financiële ruimte

Eén keer per maand vrienden uitnodigen.
 Slechte meubels vervangen.
 Eén week per jaar op vakantie gaan.
 Vlees, vis of kip eten om de twee dagen.
 Nieuwe in plaats van tweedehandskledij kopen.
 Het huis warm houden in de winter.

2. Sociale achtergrond van studerenden in Vlaanderen

Nicole Vettenburg en Ruben Brondeel

1. Inleiding

Het onderwijssysteem in Vlaanderen doet het niet goed inzake sociale gelijkheid. Al wordt het internationaal sterk gewaardeerd voor zijn hoog prestatieniveau, het schiet duidelijk tekort voor leerlingen uit sociaal zwakke milieus (Nicaise & Desmedt, 2008). De ongelijkheid manifesteert zich in het aanzienlijk later starten met het kleuteronderwijs, het oplopen van vertraging in het eerste leerjaar, het meer doorverwezen worden naar het buitengewoon lager onderwijs, de oriëntering naar de B-klas en het bso, het ongekwalificeerd uitstromen in het secundair onderwijs en het beperkt doorstromen naar en het slagen in het hoger onderwijs (Groenez, Van den Brande & Nicaise, 2003; Hirtt, Nicaise & De Zutter, 2007). Uit het PISA-onderzoek⁷ blijkt dat Vlaanderen en België behoren tot de landen die inzake prestaties uitsteken boven het OESO-gemiddelde, maar waar de testcores van de leerlingen in grotere mate door hun sociale afkomst bepaald worden. De ongelijkheid in het secundair onderwijs wordt voortgezet in het hoger onderwijs (OESO, 2001 en 2004).

De studie van Groenez et al. (2003) geeft aan dat nauwelijks één op vier kinderen van laaggeschoolde moeders doorstroomt naar het hoger onderwijs, bij hooggeschoolde moeders is dit 83 %. Op dit thema gaan wij hier verder in. Wij bespreken aan de hand van gegevens uit de JOP-monitor 2 de sociale achtergrond van jongeren in Vlaanderen die hoger onderwijs volgen. Meer bepaald gaan wij na of het verder studeren en de keuze voor de universiteit samenhangen met de sociale positie van de ouders. Voor de sociale positie worden het opleidingsniveau en de werksituatie van de ouders⁸ in rekening genomen. Waar het relevant en mogelijk is vergelijken wij de bevindingen uit de JOP-monitor 2 met deze uit de JOP-monitor 1 (Rombauts, 2007).

7. PISA of het 'Programme for International Student Assessment' is een grootschalig vergelijkend onderzoek over de schoolse vaardigheden van 15-jarigen uit meer dan 40 landen dat wordt uitgevoerd door de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling).

8. De werksituatie van de ouders verwijst in de JOP-monitor 2 naar de situatie op het moment van de bevraging en niet op het moment waarop de studiekeuze werd gemaakt.

2. Aantal studerenden bij de 18- tot 30-jarigen

Aangezien de leerplicht eindigt op 18 jaar en een studietraject in het hoger onderwijs normalerwijze op deze leeftijd start, selecteren wij voor de verdere analyses de groep jongeren van 18 jaar en ouder. Van de 2339 jongeren tussen 18 en 30 jaar oud studeert nog één op drie (tabel 2.1).

Tabel 2.1. Aantal studerenden en niet-studerenden bij 18- tot 30-jarigen (N = 2339).

	N	Percentage
Studerend	723	30.9
Niet-studerend	1616	69.1
Totaal	2339	100.0

Tabel 2.2 geeft een verdeling van de studerenden per leeftijdsjaar. Het al dan niet studeren na 18 jaar neemt af met de leeftijd. Op 18 jaar zijn bijna alle jongeren, namelijk 86%, nog aan het studeren. Vanaf 19 jaar zet zich een duidelijke daling in en op 24-jarige leeftijd is nog 13% aan het studeren.

Tabel 2.2. Aantal studerenden en niet-studerenden naar leeftijd bij 18- tot 30-jarigen (N = 2067).

	Studerend		Niet-studerend		Totaal	
	%	N	%	N	%	N
18 jaar	86.0	74	14.0	12	100.0	86
19 jaar	77.5	100	22.5	29	100.0	129
20 jaar	70.2	113	29.8	48	100.0	161
21 jaar	55.6	95	44.4	76	100.0	171
22 jaar	44.6	78	55.4	97	100.0	175
23 jaar	25.7	37	74.3	107	100.0	144
24 jaar	13.3	19	86.7	124	100.0	143
25 jaar	8.4	13	91.6	142	100.0	155
26 jaar	2.9	5	97.1	168	100.0	173
27 jaar	0.5	1	99.5	192	100.0	193
28 jaar	2.8	5	97.2	172	100.0	177
29 jaar	1.1	2	98.9	183	100.0	185
30 jaar	0.6	1	99.4	174	100.0	175

t = -43.563; p < .001

3. Sociale achtergrond van de jongeren die verder studeren

Een grote meerderheid, namelijk drie op vier, van de 18- tot 30-jarige studerenden volgt les in het hoger onderwijs (tabel 2.3). Van de groep die nog in het secundair onderwijs les volgt, namelijk 25%, is drie op vier een keer (of meer) blijven zitten.

Tabel 2.3. Studieniveau van de studerenden bij 18- tot 30-jarigen (N = 723).

	%	N
Secundair onderwijs	25.0	181
Hoger onderwijs	75.0	542
Totaal	100.0	723

Wij willen onderzoeken of het volgen van hoger onderwijs en de keuze voor de universiteit samenhangen met de sociale achtergrond van jongeren. Bijgevolg blijft bij de verdere analyses de groep die nog les volgt in het secundair onderwijs buiten beschouwing en worden de jongeren die niet meer studeren maar reeds een diploma hoger onderwijs behaalden, in de onderzoeksgroep opgenomen.

Tabel 2.4. Onderwijsvorm hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen die hoger onderwijs volg(d)en (N = 1130).

	%	N
Hoger onderwijs buiten de universiteit	64.5	728
Universitair onderwijs	35.5	401
Totaal	100.0	1130

In het hoger onderwijs is het aantal studenten dat naar de universiteit gaat/ging kleiner dan de groep die les volgt/volgde aan de hogeschool (respectievelijk 35.5% versus 64.5%) (tabel 2.4). Iets meer vrouwen dan mannen studeren verder, namelijk 56% vrouwen en 44% mannen, een verhouding die zowel in de hogeschool als in de universiteit terug te vinden is.

Hangen het al dan niet verder studeren en de keuze voor de universiteit samen met de sociale positie van de ouders?

De sociale positie van de ouders wordt gemeten aan de hand van drie kenmerken: het opleidingsniveau, de werksituatie en het al dan niet ontvangen van een vervangingsinkomen.

We stelden vast dat het opleidingsniveau verband houdt met het al dan niet voortstuderen van de kinderen. Volgde de vader hoger onderwijs dan studeert/studeerde 76% van de kinderen verder, terwijl dit maar 38% is als de vader hoogstens lager onderwijs

genoot. Volgde de moeder hoger onderwijs dan studeert/studeerde 80% van de kinderen verder, dit percentage daalt tot 31% als de moeder hoogstens lager onderwijs volgde (tabel 2.5).

Tabel 2.5. Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar opleidingsniveau van de ouders (N = 1893, N = 1930, N = 1873).

	Volg(d)en			
	Hoger onderwijs		Geen hoger onderwijs	
	%	N	%	N
Opleidingsniveau vader (N = 1893)				
Hoogstens lager onderwijs	37.7	101	62.3	167
Hoogstens middelbaar onderwijs	51.2	483	48.8	460
Hoger onderwijs	75.7	516	24.3	166
Opleidingsniveau moeder (N = 1930)				
Hoogstens lager onderwijs	31.4	101	68.6	221
Hoogstens middelbaar onderwijs	51.3	498	48.7	473
Hoger onderwijs	80.1	510	19.9	127
Opleidingsniveau ouders (N = 1873)				
Beide ouders geen hogere opleiding	44.3	457	55.7	574
Eén ouder hogere opleiding	66.8	259	33.2	129
Beide ouders hogere opleiding	83.3	378	16.7	76

Cramers V (vader) = .282; $p < .001$
 Cramers V (moeder) = .351; $p < .001$
 Cramers V (ouders) = .335; $p < .001$

De laatste decennia krijgt binnen het sociale mobiliteitsonderzoek het ‘joint’ model, waarbij verondersteld wordt dat zowel de positie van de vader als die van de moeder van invloed zijn en elkaar versterken, voorkeur op het ‘traditionele’ model dat enkel de positie van de vader in rekening neemt. Beller (2009) toont aan dat het ‘joint’ model meer adequaat de processen van sociale mobiliteit weergeeft. De tendens van hoger geschoolden om met elkaar te huwen (Elchardus & Huyseune, 2000; Smits, 2003) versterkt met andere woorden de sociale ongelijkheid tussen gezinnen.

Wij vinden een sterk verband tussen het opleidingsniveau van de vader en dat van de moeder.⁹ Het ligt dan ook voor de hand dat wij dezelfde trend terugvinden als wij de beide variabelen samenvoegen tot ‘opleidingsniveau van de ouders’. Van de jongeren wier beide ouders een hogere opleiding genoten studeert 83% verder na het secundair onderwijs; heeft één van beide ouders een hogere opleiding genoten dan studeert 67%

9. Cramers V = .498, $p < .001$.

verder; hebben geen van beide ouders een hogere opleiding gevolgd dan studeert minder dan de helft, namelijk 44% verder (tabel 2.5).

Jongeren kunnen hoger onderwijs volgen buiten de universiteit (HOBV), namelijk de hogescholen, of aan de universiteit. De keuze tussen beide hangt samen met het opleidingsniveau van de ouders: van de jongeren waarvan beide ouders hoger opgeleid zijn, gaat/ging 51% naar de universiteit; bij de groep jongeren waarvan één van beide ouders een hogere opleiding volgde, gaat/ging 36% naar de universiteit; volgden beide ouders geen hogere opleiding, dan zien we dat indien hun kinderen verder studeren na de leerplicht, ongeveer 24% kiest voor de universiteit (tabel 2.6).

Tabel 2.6. Onderwijsvorm hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar opleidingsniveau van de ouders (N = 1094).

Volgen/volgden	Beide ouders geen hogere opleiding		Eén ouder hogere opleiding		Beide ouders hogere opleiding	
	%	N	%	N	%	N
Hoger onderwijs buiten de universiteit	76.4	349	64.5	167	48.7	184
Universitair onderwijs	23.6	108	35.5	92	51.3	194
Totaal	100.0	457	100.0	259	100.0	378

Cramers V = .251; $p < .001$

De kans dat jongeren verder studeren aan de universiteit is groter wanneer beide ouders hoogopgeleid zijn dan wanneer één of geen van de ouders een hogere opleiding genoot.

Voor de 14- tot 25-jarigen corresponderen de bevindingen uit de JOP-monitor 2 in sterke mate met de bevindingen uit de JOP-monitor 1; zowel het al dan niet verder studeren¹⁰ als de keuze voor de universiteit hangen samen met het opleidingsniveau van de ouders.¹¹

Concluderend mogen wij stellen dat jongeren met hoogopgeleide ouders nog steeds meer kans hebben om verder te studeren dan jongeren wier ouders geen hoger onderwijs volgden. Volgen jongeren met laagopgeleide ouders toch hoger onderwijs dan gebeurt dit meer aan de hogeschool dan aan de universiteit.

In een volgende stap bekijken wij de arbeidsmarktpositie van de ouders.¹²

Zoals eerdere studies aangaven is ook de arbeidsmarktpositie van de ouders van invloed op het al dan niet verder studeren van hun kinderen (Rombauts, 2007). Werken beide ouders dan studeert tussen 18 en 30 jaar 64% van de kinderen verder, werkt

10. JOP 1: $\chi^2(\text{ouders}) = 127.321$, $p < .001$; JOP 2: Cramer's V (ouders) = .355, $p < .001$.

11. JOP 1: $\chi^2 = 44.148$, $p < .001$; JOP 2: Cramer's V = .244, $p < .001$.

12. Bij het lezen en interpreteren van de resultaten dient men er rekening mee te houden dat in de JOP-monitor 2 de 'werksituatie van de ouders' betrekking heeft op het moment van de bevraging en niet op het moment waarop de beslissing tot verder studeren werd genomen.

één van beide ouders dan studeert 51 % verder en in gezinnen waar noch vader, noch moeder werk heeft, studeert 39 % verder (tabel 2.7).

De bevindingen uit beide metingen (JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2 voor de 18- tot 25-jarigen) liggen volledig in dezelfde lijn: meer jongeren studeren verder als beide ouders werk hebben.¹³

Tabel 2.7. Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar werksituatie van de ouders (N = 1955).

	Volg(d)en			
	Hoger onderwijs		Geen hoger onderwijs	
	%	N	%	N
Geen van beide ouders werkend	39.2	121	60.8	188
Eén van beide ouders werkend	51.3	313	48.7	297
Beide ouders werkend	64.0	663	36.0	373

Cramers V = .186; p < .001

Bekijken we vervolgens het opleidingsniveau en de werksituatie samen, dan krijgen we volgend beeld.

Tabel 2.8. Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar werksituatie en opleidingsniveau van de ouders (N = 1810).

Volg(d)en	Beide ouders werkend en hoger opgeleid		Maximaal één ouder werkend en geen van de ouders hoger opgeleid		Rest ¹²	
	%	N	%	N	%	N
Hoger onderwijs	84.7	249	37.4	195	62.7	624
Geen hoger onderwijs	15.3	45	62.6	326	37.3	371
Totaal	100.0	294	100.0	521	100.0	995

Cramers V = .321; p < .001

In een gezin met twee hoogopgeleide en werkende ouders studeren meer jongeren verder dan in gezinnen waar geen van beide ouders hoogopgeleid is en slechts één van beide werk heeft, namelijk 85 % versus 37 % (tabel 2.8).

De combinatie hogere opleiding en tewerkstelling van beide ouders hangt niet alleen samen met het al dan niet verder studeren, ook de keuze voor de universiteit komt veel meer

13. JOP 1: $\chi^2 = 50.253$, p < .001; JOP 2: Cramer's V = .153, p < .001.
 14. Onder de 'restcategorie' vallen de volgende gezinnen: diegene waar beide ouders werken en geen enkele ouder hoger opgeleid is, diegene waar beide ouders hoger opgeleid zijn en maximaal één ouder werkt, en diegene waar één ouder hoger opgeleid is (ongeacht diens werksituatie).

voor bij gezinnen met hoogopgeleide en werkende ouders dan bij gezinnen waar beide ouders laagopgeleid zijn en één ouder werkt, namelijk 54% versus 24% (tabel 2.9).

Tabel 2.9. Onderwijsvorm hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar werksituatie en opleidingsniveau van de ouders (N = 1069).

	Beide ouders werkend en hoger opgeleid		Maximaal één ouder werkend en geen van de ouders hoger opgeleid		Rest	
	%	N	%	N	%	N
Hoger onderwijs buiten de universiteit	46.4	116	75.9	148	66.8	417
Universitair onderwijs	53.6	134	24.1	47	33.2	207
Totaal	100.0	250	100.0	195	100.0	624

Cramers V = .211; $p < .001$

De data uit de JOP-monitor 2 bevestigen voor de 18- tot 25-jarigen de bevindingen uit de JOP-monitor 1. Het al dan niet verder studeren¹⁵ en de keuze voor de universiteit¹⁶ hangen samen met de sociale positie van de ouders (opleidingsniveau en werksituatie).

Tabel 2.10. Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar vervangingsinkomen bij de ouders (N = 1956).

	Volg(d)en			
	Hoger onderwijs		Geen hoger onderwijs	
	%	N	%	N
Geen van beide ouders vervangingsinkomen	60.4	848	39.6	557
Eén van beide ouders vervangingsinkomen	45.2	201	54.8	244
Beide ouders vervangingsinkomen	46.2	49	53.8	57

Cramers V = .136; $p < .001$

Wij bekijken ook nog de relatie tussen het verder studeren van de kinderen en het al dan niet aanspraak maken op een vervangingsinkomen bij de ouders. Drie mogelijkheden zijn te onderscheiden: een werkloosheidsuitkering ontvangen; met brug- of prepensioen, of met pensioen zijn; ziek, werkonbekwaam of invalide zijn. Als één of beide ouders een vervangingsinkomen krijgen dan blijkt de meerderheid van de jongeren niet verder te studeren (respectievelijk 55% en 54%). Dit aantal daalt tot 40% als geen van beide ouders een vervangingsinkomen krijgt (tabel 2.10).

15. JOP 1: $\chi^2 = 124.444$, $p < .001$; JOP 2: Cramer's V = .307, $p < .001$.

16. JOP 1: $\chi^2 = 24.136$, $p = .000$; JOP 2: Cramer's V = .206, $p = .000$.

In tabel 2.11 zien wij dat er een verband is tussen het soort vervangingsinkomen dat de ouders krijgen en het verder studeren van hun kinderen. Telkens bekijken we of er een verschil is naargelang geen van beide ouders de uitkering ontvangt, of minstens één ouder de desbetreffende uitkering geniet.

Tabel 2.11. Het al dan niet volgen van hoger onderwijs bij 18- tot 30-jarigen naar soort vervangingsinkomen bij de ouders (N = 1955).

	Volg(d)en			
	Hoger onderwijs		Geen hoger onderwijs	
	%	N	%	N
Werkloosheid				
Geen van beide ouders werkloos	56.6	1055	43.4	811
Minstens één ouder werkloos	47.2	42	52.8	47
Pensioen				
Geen van beide ouders gepensioneerd	57.7	936	42.3	685
Minstens één ouder gepensioneerd	48.2	161	51.8	173
Ziekte, invaliditeit, werkonbekwaam				
Geen van beide ouders ziek	57.7	1038	42.3	761
Minstens één ouder ziek	37.8	59	62.2	97

Cramers V (werkloosheid) = .039; p = n.s.

Cramers V (pensioen) = .072; p < .001

Cramers V (ziekte) = .109; p < .001

In gezinnen waarin één van beide ouders gepensioneerd, ziek, invalide of werkonbekwaam is, studeren minder kinderen verder dan in gezinnen waarin geen van beide ouders om deze redenen een vervangingsinkomen krijgt.

We zagen eerder dat de kans om verder te studeren beïnvloed wordt door een aantal achtergrondfactoren. Aan de hand van een logistische regressie bekijken we het effect van de factoren geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en werksituatie van de ouders op het al dan niet verder studeren. De variabele ‘vervangingsinkomen bij de ouders’ werd niet ingevoerd omdat deze variabele te sterk samenhangt met de werksituatie van de ouders.¹⁷

In tabel 2.12 worden drie analyses samengebracht: deze voor de 18- tot 30-jarigen op basis van de data uit de JOP-monitor 2 en deze voor de 18- tot 25-jarigen op basis van de data uit de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.

17. Cramers V = .60 met een significantie van .000.

Tabel 2.12. Logistische regressie van het effect van geslacht, leeftijd, opleiding en werksituatie van de ouders op de kans om hoger onderwijs te volgen (18- tot 25-jarigen, JOP 1: N = 1429, JOP 2: N = 1121) (18- tot 30-jarigen, JOP 2: N = 1830).

Variabele	Kans om hoger onderwijs te volgen		
	18-25-jarigen		18-30-jarigen
	JOP 1 Odds-ratio	JOP 2 Odds-ratio	JOP 2 Odds-ratio
Geslacht (Ref. cat.: vrouw)	.611**	.555***	.493***
Leeftijd	.729***	.838***	.897***
Opleiding ouders (Ref. cat.: beide hogere opleiding)			
Geen van beide hogere opleiding	.249***	.130***	.176***
Eén van beide hogere opleiding	.481***	.342***	.422***
Werksituatie ouders (Ref. cat.: beide werkend)			
Geen van beide werkend	.388**	.755 (n.s.)	.653**
Eén van beide werkend	.618**	.722*	.735**
Nagelkerke R ² :	.267	.226	.232
Door het model correct geklasseerde respondenten	71.9	70.5	68.3

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Het model voor de 18- tot 30-jarigen heeft een redelijke verklaringskracht. Ongeveer 23% van de variantie in de kans om hoger onderwijs te volgen wordt verklaard door de ingevoerde factoren. Achtenzestig procent van alle respondenten kan correct geklasseerd worden als 'verder studeren' op basis van de variabelen geslacht, leeftijd, opleiding en werksituatie van de ouders. Bij controle voor de andere ingevoerde variabelen blijft elke onafhankelijke variabele een invloed hebben op de kans om verder te studeren.

De resultaten uit het model voor de 18- tot 25-jarigen op basis van de data uit de JOP-monitor 2 corresponderen sterk met de bevindingen uit de JOP-monitor 1 (Rombauts, 2007). Wel zien wij dat de werksituatie van de ouders minder bijdraagt en uit de Wald-statistiek kunnen wij afleiden dat het opleidingsniveau van de ouders het meest bijdraagt tot de verklaarde variantie van het verder studeren.

4. Besluit

De kans dat kinderen uit sociaal sterkere milieus voortstuderen en hierbij kiezen voor de universiteit in plaats van voor de hogeschool is aanzienlijk groter dan bij kinderen uit sociaal zwakkere milieus. Vooral het opleidingsniveau van de ouders blijkt een belangrijke indicator te zijn. Dit bleek duidelijk uit de bivariate analyses maar ook uit de uitgevoerde logistische regressies. Deze bevindingen corresponderen in grote mate met deze uit de JOP-monitor 1 (Rombauts, 2007) en uit eerder verricht onderzoek (Tan, 1998; Elchardus en Huyseune, 2000; Groenez et al., 2003).

In recent onderzoek vinden Verbergt et al. (2009) dat, ondanks het feit dat het voorbijee decennium het aantal studenten in het hoger onderwijs met 14% steeg, de verschillen tussen jongeren uit sterkere en zwakkere milieus gelijk blijven. Niet alleen de toegang tot hogere studies wordt beïnvloed door het opleidingsniveau van de ouders, maar ook de slaagkansen. Volgens Verbergt et al. (2009) ligt het slaagpercentage onder studenten met een sterkere sociale achtergrond significant hoger. Dit doet vragen stellen rond de democratisering van het onderwijs in Vlaanderen. Empirisch onderzoek wijst immers op een stagnatie van de democratisering van het onderwijs in de meeste westerse landen (Nicaise, 2008). Onze bevindingen uit de JOP-monitor 2 sluiten hierbij aan en bevestigen dat de kans op verder studeren en studeren aan de universiteit groter is bij kinderen uit sociaal sterkere milieus. Een (nog) explicietere en consequente keuze voor een egalitaristische aanpak – waarbij het recht op onderwijs gekoppeld wordt aan de menselijke waardigheid en niet aan natuurlijke aanleg en verdienste zoals in de meritocratische visie – op de verschillende beleids- en praktijkniveaus zou onderwijsongelijkheid en uitsluiting kunnen tegengaan.

Bibliografie

- Beller, E. (2009). Bringing intergenerational social mobility research into the twenty-first century: Why mothers matter. *American Sociological Review*, 74(7), 507-528.
- Elchardus, M. & Huyseune, M. (2000). *Drukke, werk en liefde. Loopbaan en gezin in het leven van universitair gediplomeerde veertigers*. Brussel: VUBPress.
- Groenez, S., Van den Brande, I. & Nicaise, I. (2003). *Cijferboek sociale ongelijkheid in het Vlaamse onderwijs*. Leuven: Steunpunt Loopbanen doorheen onderwijs naar arbeidsmarkt. LOA-rapport nr. 10.
- Hirtt, N., Nicaise, I. & De Zutter, D. (2007). *De school van de ongelijkheid*. Berchem: EPO.
- Nicaise, I. (2008). Ongelijkheid en sociale uitsluiting in het onderwijs: een onuitroeibare kwaal? In I. Nicaise & E. Desmedt (red.), *Gelijke kansen op school: het kan! Zestien sporen voor praktijk en beleid* (pp. 21-53). Mechelen: Plantyn.
- Nicaise, I. & Desmedt, E. (red.) (2008). *Gelijke kansen op school: het kan! Zestien sporen voor praktijk en beleid*. Mechelen: Plantyn.
- OESO (2001). *Knowledge and skills for life. First results from PISA 2000*. Paris: OECD Publications.
- OESO (2004). *Learning for tomorrow's world. First results from PISA 2003*. Paris: OECD Publications.
- Rombauts, C. (2007). Het sociale profiel van de Vlaamse student. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 55-70). Leuven: LannooCampus.
- Smit, J. (2003). Social closure among the higher educated: trends in educational homogamy in 55 countries. *Social Science Research*, 32, 251-277.
- Tan, B. (1998). *Blijvende sociale ongelijkheden in het Vlaams onderwijs*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid. Universiteit Antwerpen.
- Verbergt, G., Cantillon, B. & Van den Bosch, K. (2009). *Sociale ongelijkheden in het Vlaamse onderwijs: tien jaar later*. Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid. Universiteit Antwerpen.

3. Het schoolwelbevinden van jongeren in Vlaanderen

Nicole Vettenburg en Ruben Brondeel

1. Inleiding

In het leven van jongeren neemt de school een belangrijke plaats in. Met een (deeltijdse) leerplicht tot 18 jaar zitten Vlaamse jongeren niet alleen vele jaren op de schoolbanken, zij maken in vergelijking met buitenlandse scholieren ook lange schooldagen en spenderen veel tijd aan huistaken (Stevens, Van den Broeck & Vandeweyer, 2003). Men kan dan ook verwachten dat de beleving van de schooltijd een serieuze impact heeft op de persoonlijke en sociale ontwikkeling van jongeren en een belangrijk aandachtspunt vormt voor het beleid. Met de JOP-monitor verzamelen wij data die het mogelijk maken om factoren aan te wijzen die mogelijk invloed hebben op de schoolbeleving.

Op basis van gegevens uit de JOP-monitor 1 werden eerder twee bijdragen geschreven over het schoolwelbevinden van studerenden in Vlaanderen. In een eerste bijdrage *Graag naar school? Jongeren en schoolbeleving* gaf Rombauts (2007) een algemene beschrijving van de schoolbeleving van 14- tot 25-jarigen in Vlaanderen. Zij onderzocht twee aspecten van de schoolbeleving, namelijk het schoolwelbevinden – dat verwijst naar de algemene tevredenheid over de opleiding en de eigen school – en de contactbeleving met de leerkracht. Er werd onderzocht in welke mate deze aspecten verschillend zijn naargelang het geslacht, de leeftijd, de onderwijsvorm en het al dan niet gebist hebben van de respondenten. In een tweede bijdrage *Het schoolwelbevinden in het secundair onderwijs. Diversiteit in beïnvloedende factoren* van Vettenburg, Vyverman en Brondeel (2009) werd het schoolwelbevinden van de leerlingen in het secundair onderwijs verder uitgediept. Er werden drie dimensies onderscheiden, namelijk het welbevinden naar leerinhoud, de schoolbeleving – hier verwijzend naar de mate waarin men wil veranderen van school en zich ongelukkig voelt op school – en de relatie met de leerkrachten. Aan de hand van multiple regressieanalyses – waarbij 23 onafhankelijke variabelen werden ingevoerd – werd onderzocht welke factoren van invloed zijn op het schoolwelbevinden en op deze onderscheiden dimensies.

De termen ‘schoolwelbevinden’ en ‘schoolbeleving’ worden in beide publicaties verschillend ingevuld: in de eerste publicatie wordt schoolbeleving breed ingevuld, in de

tweede krijgt schoolwelbevinden een brede invulling. Een beperkte literatuurstudie naar de gehanteerde definities van ‘schoolwelbevinden’ en ‘schoolbeleving’ laat zien dat beide begrippen een enge of ruime invulling kunnen krijgen. Volgens Alerby (2003), waar het begrip schoolbeleving door kinderen zelf wordt ingevuld, krijgt schoolbeleving een zeer ruime invulling en gaat het over ervaringen van leren en kennis, sociale relaties, regels en structuur, schoolvakken, gevoelens en tijdsdimensie. Van den Houte (1990) geeft een engere invulling en legt de nadruk op het waardeoordeel, namelijk de ‘evaluatie’ van de leerlingen met betrekking tot de school. Engels, Aelterman, Van Petegem en Schepens (2004) zien schoolbeleving als een onderdeel van het (actueel) schoolwelbevinden. Anderen daarentegen zien welbevinden als een onderdeel van schoolbeleving. Schuurman (1984) bijvoorbeeld maakt binnen de ‘onderwijsbeleving’ het onderscheid tussen de attitudes tegenover onderwijs, het welbevinden op school en percepties van de leeromgeving. De perceptie van de relatie met de lesgever wordt in een aantal studies als verklarende factor voor het schoolwelbevinden aangeduid. Zo geven Opdenakker en Van Damme (2000) aan dat leerlingen een hogere mate van welbevinden noteren wanneer hun leerkracht om hen geeft, zich afstemt op hun noden en bereid is te helpen. Wubbels, Brekelmans, den Brok en Tartwijk (2006) vinden dat autoritair leraarsgedrag voor een vermindering van het welbevinden van leerlingen zorgt omdat een aangename en coöperatieve relatie tussen de leerkracht en de leerlingen ontbreekt.

Zelf kozen wij eerder voor een ruime invulling van schoolwelbevinden (Vettenburg et al., 2009) en deze optie blijven wij hier aanhouden. In de verdere analyses onderscheiden wij in het schoolwelbevinden twee dimensies, namelijk ‘de schoolbeleving’ of de tevredenheid over de school en de lesinhoud én ‘de relatie met lesgevers’ of de mate waarin de leerlingen/studenten hun relatie met de leerkrachten/docenten waarderen.

In de JOP-monitor 2 werd de leeftijdscategorie uitgebreid naar 12- tot 30-jarigen. In dit hoofdstuk geven wij een beschrijving van het schoolwelbevinden van deze groep. Gezien de grote verschillen tussen het secundair en het hoger onderwijs – onder meer inzake organisatie, het verplicht karakter van het volgen van de lessen, de grootte van de groepen, enzovoort – maken wij systematisch een onderscheid tussen deze onderwijsniveaus. Waar mogelijk en zinvol voeren wij voor de leeftijdsgroep 14- tot 25-jarigen een vergelijking door met de bevindingen uit de JOP-monitor 1.

2. De schoolbeleving

De dimensie ‘schoolbeleving’ wordt gemeten aan de hand van zes items: 1) ik ben tevreden over mijn opleiding; 2) over het algemeen heb ik plezier in mijn studie; 3) de inhoud van de vakken valt me sterk tegen; 4) ik zou graag van school/hogeschool/universiteit veranderen; 5) ik voel me ongelukkig op deze school/hogeschool/universiteit; 6) ik vind de meeste lessen te saai (tabel 3.1). De respondenten geven op een vijfpuntschaal aan in welke mate zij akkoord gaan met deze uitspraken. Met deze

schaal worden twee tevredenheidsaspecten gemeten, namelijk de algemene tevredenheid over de opleiding (items 1, 2, 3 en 6) en de tevredenheid over de eigen school (items 4 en 5).

Tabel 3.1. Schaalitems schoolbeleving (in percentage) bij studerenden (12- tot 30-jarigen).¹⁸

Item	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
1. <i>Ik ben tevreden over mijn opleiding</i>			
Algemeen (N = 2002)	2.5	14.4	83.1
Secundair onderwijs (N = 1426)	1.8	14.8	83.4
Hoger onderwijs (N = 545)	3.1	14.2	82.7
2. <i>Over het algemeen heb ik plezier in mijn studie</i>			
Algemeen (N = 2004)	8.5	24.4	67.1
Secundair onderwijs (N = 1434)	10.0	27.3	62.7
Hoger onderwijs (N = 544)	4.2	17.4	78.4
3. <i>De inhoud van de vakken valt me sterk tegen</i>			
Algemeen (N = 1985)	52.5	33.1	14.4
Secundair onderwijs (N = 1419)	46.9	37.8	15.3
Hoger onderwijs (N = 542)	66.8	21.3	11.9
4. <i>Ik zou graag van school/hogeschool/universiteit veranderen</i>			
Algemeen (N = 1993)	84.1	10.5	5.3
Secundair onderwijs (N = 1426)	84.2	10.6	5.2
Hoger onderwijs (N = 541)	84.0	10.3	5.7
5. <i>Ik voel me ongelukkig op deze school/hogeschool/universiteit</i>			
Algemeen (N = 1992)	81.5	10.5	7.9
Secundair onderwijs (N = 1423)	80.8	10.5	8.7
Hoger onderwijs (N = 543)	84.0	10.1	5.9
6. <i>Ik vind de meeste lessen te saai</i>			
Algemeen (N = 2001)	47.4	34.2	18.3
Secundair onderwijs (N = 1433)	40.7	37.7	21.6
Hoger onderwijs (N = 542)	64.2	26.0	9.8

In de verdere tekst duiden wij studerenden en lesgevers aan het hoger onderwijs aan als ‘studenten’ en ‘docenten’; in het secundair onderwijs spreken wij over ‘leerlingen’ of ‘scholieren’ en ‘leerkrachten’.

Drieëntachtig procent van de studerenden in Vlaanderen is tevreden over zijn/haar opleiding; minder dan drie procent zegt ontevreden tot zeer ontevreden te zijn over zijn/haar opleiding. Twee op drie studerenden (67%) zegt echt plezier te beleven aan zijn/haar studies; meer studenten (78%) dan leerlingen (63%) geven dit positieve antwoord. Bij een minderheid (14%) valt de inhoud van de vakken sterk tegen en 18% vindt de meeste lessen te saai. Meer leerlingen dan studenten beoordelen de lessen als te saai (22% versus 10%).

18. Voor de technische gegevens van deze schaal: zie Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009).

Met betrekking tot de tevredenheid op school zien wij dat 84 % niet van school zou willen veranderen en 82 % zich gelukkig voelt op school; slechts 5 % geeft aan wel van school te willen veranderen en 8 % voelt zich ongelukkig op school.

Gemiddeld rapporteren de studenten uit het hoger onderwijs een positievere schoolbeleving dan de leerlingen uit het secundair onderwijs (zie tabel 3.2). Zij scoren respectievelijk 72 en 68 op een 100-puntenschaal. In tegenstelling tot de bevindingen uit de JOP-monitor 1 – waar de studenten op elk item hoger scoorden dan de leerlingen – doen de leerlingen het beter dan de studenten op de items ‘ik ben tevreden over mijn opleiding’ en ‘ik zou graag van school/hogeschool/universiteit veranderen’.

Tabel 3.2. Schoolbeleving naar studieniveau in het secundair en het hoger onderwijs.

	Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Secundair onderwijs	68.17	1363	15.18	
Hoger onderwijs	71.56	540	13.89	
Totaal	69.13	1903	14.90	-4.661***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

We vergelijken deze bevindingen met de gegevens uit de JOP-monitor 1 en berekenen de gemiddelde schoolbeleving voor de groep 14- tot 25-jarigen. We vinden sterk vergelijkbare resultaten: algemeen een zeer positieve schoolbeleving en dit iets meer uitgesproken bij studenten dan bij scholieren. Wel stellen we vast dat de gemiddelden, zowel voor het secundair als voor het hoger onderwijs, iets lager liggen bij de JOP-monitor 2 dan bij de JOP-monitor 1.¹⁹

Algemeen kunnen we besluiten dat de schoolbeleving, zowel de tevredenheid over de opleiding als over de eigen school, bij de studerenden in Vlaanderen vrij hoog ligt en iets positiever is bij studenten dan bij scholieren. Een mogelijke verklaring voor dit laatste kan zijn dat jongeren die zich zeer slecht voelen op school niet verder studeren na het secundair onderwijs. Mogelijk heeft de positievere beleving van de studenten ook te maken met het niet verplichtend karakter van het hoger onderwijs. Van Petegem, Creemers, Rosseel en Aelterman (2005) stelden vast dat in het secundair onderwijs het welbevinden van leerlingen die de school als verplichtend ervaren, lager ligt dan het welbevinden van leerlingen die dit motief niet aanduiden.

De schoolbeleving ligt verschillend bij jongens en meisjes. Meisjes, zo blijkt uit meerdere studies, zouden liever naar school gaan en er zich beter thuis voelen (Mertens & Van Damme, 2000; Van Landeghem, Van Damme, Opdenakker, De Fraine & Onghena, 2002; Engels et al., 2004). Andere studies vinden geen genderverschillen voor schoolte-

19. JOP-monitor 2, gemiddelde schoolbeleving 14- tot 25-jarigen: 67 in het secundair onderwijs en 72 in het hoger onderwijs, $t = -5.917$, $p < .001$; JOP-monitor 1, gemiddelde schoolbeleving 14- tot 25-jarigen: 71 in het secundair onderwijs, 76 in het hoger onderwijs, $t = -6.662$, $p < .001$.

vredenheid (De Maeyer, Rymenans, Daems, Van Petegem & Van den Bergh, 2003; Rask, Astedt-Kurki, Tarkka & Laippala, 2002) en concluderen dat het schijnbare verschil kan gemedieerd worden door andere factoren, zoals attitudes als zorgzaamheid, behulpzaamheid en gehoorzaamheid (De Groof, 2003).

Data uit de JOP-monitor 2 bevestigen een iets positievere schoolbeleving bij meisjes dan bij jongens (tabel 3.3) en corresponderen in belangrijke mate met de bevindingen uit de JOP-monitor 1.²⁰ Deze positievere schoolbeleving bij meisjes vinden wij zowel in het secundair als in het hoger onderwijs terug.

Tabel 3.3. Schoolbeleving naar geslacht en studieniveau bij studerenden.

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
12- tot 30-jarigen (N = 1903)	Man	68.17	965	14.44	-2.862**
	Vrouw	70.12	937	15.31	
Secundair onderwijs (N = 1363)	Man	67.38	698	14.84	-1.977*
	Vrouw	69.00	604	15.50	
Hoger onderwijs (N = 540)	Man	70.23	267	13.14	-2.202*
	Vrouw	72.86	272	14.50	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 3.4 geeft een beeld van de schoolbeleving bij scholieren en studenten naar leeftijd.

In het secundair onderwijs varieert de gemiddelde schoolbeleving, uitgedrukt op een 100-puntenschaal, tussen 60 voor de 20-jarigen en 73 voor de 12-jarigen. Dit impliceert echter niet dat er een geleidelijke en duidelijke daling met de leeftijd kan worden vastgesteld: tussen 13 en 17 jaar varieert de schoolbeleving nauwelijks, namelijk een variatie tussen 67 en 69. De schoolbeleving is het hoogst op 12 jaar en neemt lichtjes af tot 18 jaar. De 19-jarigen, dit zijn de leerlingen die minstens een jaar hebben gebist, beleven hun school en opleiding aanzienlijk positiever dan de 18- en 20-jarigen. De verklaring hiervoor vraagt verder onderzoek.

In het hoger onderwijs schommelen de gemiddelden voor schoolbeleving tussen 69 voor de 21-jarigen en 74 voor de 20-jarigen. Ook hier is geen duidelijke stijgende of dalende lijn te vinden.

20. JOP-monitor 2, gemiddelde schoolbeleving 14- tot 25-jarigen: 68 bij mannen, 70 bij vrouwen, $t = -2.336$, $p < .05$; JOP-monitor 1, gemiddelde schoolbeleving 14- tot 25-jarigen: 72 bij mannen, 74 bij vrouwen, $t = -2.755$, $p < .01$.

Tabel 3.4. Schoolbeleving naar leeftijd in het secundair en het hoger onderwijs.

Leeftijd		Gemiddelde	N	SD	F-Toets
Leerlingen (12 tot 22 jaar)	12	73.31	188	14.32	
	13	68.77	227	15.11	
	14	68.66	170	15.15	
	15	68.20	165	13.95	
	16	66.53	170	15.24	
	17	67.10	271	14.03	
	18	63.39	101	16.94	
	19	70.59	37	18.93	
	20+	60.34	29	13.98	
	Totaal	68.17	1358	15.12	5.691***
Studenten (17 tot 30 jaar)	≤ 18	72.54	75	12.74	
	19	70.36	98	15.41	
	20	73.70	110	12.24	
	21	68.95	95	14.87	
	22	71.63	78	15.02	
	23	72.38	38	10.97	
	24	72.05	20	12.62	
	25+	72.76	26	14.97	
	Totaal	71.56	540	13.89	1.036 (n.s.)

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 3.5. Schoolbeleving naar onderwijsvorm in het secundair en het hoger onderwijs.

Onderwijsvorm		Gemiddelde	N	SD	t/F-Toets
Secundair onderwijs					
– 1ste en 2de jaar	a-stroom	71.72	338	14.26	
	b-stroom	66.08	78	17.19	
	Totaal	70.66	416	14.99	2.689**
– 3de tot 6de jaar	aso/kso	67.35	447	14.41	
	tso	67.17	242	15.38	
	(d)bsso/busso/leercontract	68.03	187	15.75	
	Totaal	67.45	876	14.96	.194 (n.s.)
Hoger onderwijs					
	Hoger onderwijs buiten de universiteit	69.48	302	14.78	
	Universiteit	74.19	238	12.21	
	Totaal	71.56	540	13.89	-4.048***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Meerdere onderzoeken rapporteren een betere schoolbeleving in het aso dan in het tso en bso (Mertens & Van Damme, 2000; Engels et al., 2004). Onze analyses naar onderwijsvorm (tabel 3.5) geven aan dat in de eerste jaren van het secundair onderwijs de schoolbeleving positiever is bij leerlingen uit de a-klas dan bij leerlingen uit de b-klas en het tweede beroepsvoorbereidend leerjaar. De gemiddelden bedragen respectievelijk 72 en 66 op een 100-puntenschaal. In de hogere jaren van het secundair onderwijs stellen we geen betekenisvol verschil vast in schoolbeleving bij leerlingen in het aso, tso en bso.

Binnen het hoger onderwijs zien we wel een verschil in schoolbeleving: deze is positiever bij studenten aan de universiteit dan bij studenten aan de hogeschool.

Studerenden die nooit hebben gedubbeld, voelen zich beter op school dan zij die wel bisten in het lager en/of secundair onderwijs (tabel 3.6). Verondersteld kan worden dat beide factoren elkaar beïnvloeden. Dubbelen kan van invloed zijn op de schoolbeleving: door te bissen kan de jongere zich minderwaardig voelen, zijn/haar vrienden kwijtraken, enzovoort. Maar leerlingen die zich niet goed voelen in de school, zetten zich wellicht ook minder in voor de schooltaken en riskeren minder goed te presteren (Smerdon, 2002).

Tabel 3.6. Schoolbeleving naar biservaringen bij 12- tot 30-jarigen.

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Ooit gebist	Ja	66.49	469	15.40	
	Nee	70.03	1421	14.62	
	Totaal	69.15	1890	14.89	4.476***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Bij leerlingen uit het secundair onderwijs zien we dat de vroegere biservaringen uit het lager onderwijs geen betekenisvol verschil geven in schoolbeleving; biservaringen in het secundair onderwijs daarentegen wel. Zij met een recentere biservaring, namelijk dubbelen in het secundair onderwijs, beleven hun school en opleiding negatiever dan hun collega's die niet bisten (tabel 3.7). Deze bevindingen corresponderen volledig met de resultaten uit de JOP-monitor 1.²¹

21. JOP-monitor 2, gemiddelde schoolbeleving bij 14- tot 25-jarigen die ooit bisten: 66, die nooit bisten: 70, $t = 3.717$, $p < .001$. JOP-monitor 1, gemiddelde schoolbeleving 14- tot 25-jarigen die ooit bisten: 73, die nooit bisten: 77, $t = -4.185$, $p < .001$.

JOP-monitor 2, gemiddelde schoolbeleving bij scholieren van 14 jaar en ouder: gebist in lager onderwijs: $t = 1.729$, n.s. = niet significant; gebist in secundair onderwijs: $t = 5.577$, $p < .001$. JOP-monitor 1: $t = .704$, n.s. = niet significant; gebist in secundair onderwijs: $t = 4.156$, $p < .001$.

Tabel 3.7. Schoolbeleving naar biservaringen bij scholieren (12 tot 22 jaar).

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Gebist in lager onderwijs	Ja	66.58	200	15.56	
	Neen	68.59	1135	15.06	
	Totaal	68.28	1335	15.15	1.729 (n.s.)
Gebist in secundair onderwijs	Ja	62.62	186	15.89	
	Neen	69.20	1123	14.71	
	Totaal	68.26	1309	15.05	5.577***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Bij studenten zien we geen verschil in schoolbeleving tussen zij die ooit en zij die nooit bisten in het lager of secundair onderwijs (tabel 3.8). Op basis van de gegevens van de JOP-monitor 1, waarbij ook gevraagd werd naar de biservaringen in het hoger onderwijs, werd vastgesteld dat een biservaring in het hoger onderwijs wel gepaard gaat met een lagere schoolbeleving (Rombauts, 2007). Dit laat vermoeden dat biservaringen tijdelijk een negatieve invloed hebben op de schoolbeleving van jongeren.

Tabel 3.8. Schoolbeleving naar biservaringen bij studenten (17 tot 30 jaar).

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Ooit gebist	Ja	70.46	117	14.08	
	Neen	71.94	419	13.84	
	Totaal	71.62	536	13.89	1.014 (n.s.)

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

In een volgende stap voeren we meervoudige regressieanalyses uit op verschillende subgroepen, namelijk leerlingen uit de eerste graad secundair onderwijs ($N = 408$), leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs ($N = 870$) en studenten uit het hoger onderwijs ($N = 536$). De afhankelijke variabele is telkens de schoolbeleving, de onafhankelijke variabelen zijn de vier hoger beschreven factoren, namelijk geslacht, leeftijd, al dan niet gebist en de onderwijsvorm (aangepast naargelang de subgroep, namelijk a-/b-stroom, aso/tso/bso en universitair/hoger onderwijs buiten de universiteit). Bij controle voor de andere variabelen vinden wij dat:

- bij de leerlingen in de eerste graad de oudere leerlingen een lager schoolwelbevinden hebben; de andere variabelen zijn niet langer significant;
- in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs geen enkele van de ingevoerde variabelen een significant verband heeft met de schoolbeleving;
- in het hoger onderwijs de schoolbeleving positiever is bij universiteitsstudenten en bij vrouwelijke studenten.

De analyses voor de leeftijdsgroep 14- tot 25-jarigen geven niet volledig hetzelfde beeld als bij de JOP-monitor 1. Op basis van de JOP-monitor 2 zien wij bij deze leeftijdsgroep

een positiever schoolwelbevinden bij de hogeschoolstudenten, de niet-bissers, jongere en vrouwelijke scholieren/studenten. De data uit de JOP-monitor 1 gaven aan dat het schoolwelbevinden van studerenden zich het best laat verklaren door het studieniveau waarop men zich bevindt en de nabije biservaringen. Leeftijd en geslacht bleken hier niet langer significant (Rombauts, 2007).

Ten slotte voeren we een meervoudige regressieanalyse uit met een groot aantal onafhankelijke variabelen. De selectie van deze variabelen berust op bevindingen uit de doorgevoerde analyses op de data uit de JOP-monitor 1 (Vettenburg et al., 2009). De ingevoerde onafhankelijke variabelen zijn: leeftijd, geslacht, biservaringen, onderwijsvorm, werksituatie ouders, responsiviteit vader, responsiviteit moeder, opvolging door de ouders, zelfbeeld, toekomstperspectief, onveiligheidsgevoelens en financiële ruimte.²²

Tabel 3.9. Verklarende factoren van schoolbeleving bij leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs (bètawaarden) (N = 688).

	β
Leeftijd	.009 (n.s.)
Man (Ref. cat.: vrouw)	.053 (n.s.)
Ooit gebist	-.053 (n.s.)
Tso (Ref. cat.: aso)	.028 (n.s.)
(D)bso (Ref. cat.: aso)	.050 (n.s.)
Eén ouder werkt (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	-.017 (n.s.)
Twee ouders werken (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	-.053 (n.s.)
Responsiviteit vader	.024 (n.s.)
Responsiviteit moeder	.141***
Toezicht ouders	.062 (n.s.)
Zelfbeeld	.121*
Negatief toekomstperspectief	-.111*
Onveiligheidsgevoelens	.006 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	.022 (n.s.)
R ²	.112

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

In het secundair onderwijs zien wij dat vooral een hoge responsiviteit van de moeder – of de mate waarin de jongere aangeeft in de opvoeding door de moeder responsiviteit te ervaren voor behoeften, signalen en gesteldheid van zichzelf – een goede voorspeller is en dat ook een positief zelfbeeld en een gunstig toekomstperspectief een rol spelen (tabel 3.9).

22. Voor de gebruikte schalen: zie Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009). Voor de variabele 'financiële ruimte' geldt: een kleine waarde op deze schaal betekent een grote financiële ruimte, een grote waarde duidt op een kleinere financiële ruimte.

In het hoger onderwijs zien wij dat het studeren aan de universiteit, het hebben van een gunstig toekomstperspectief en – in mindere mate – een positief zelfbeeld, bijdragen tot een positieve schoolbeleving (tabel 3.10).

Tabel 3.10. Verklarende factoren van schoolbeleving bij studenten hoger onderwijs (bètawaarden) (N = 438).

	β
Leeftijd	.002 (n.s.)
Man (Ref. cat.: vrouw)	.06 (n.s.)
Ooit gebist	.069 (n.s.)
Universiteit (Ref. cat.: hogeschool)	.177***
Eén ouder werkt (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	.024 (n.s.)
Twee ouders werken (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	.004 (n.s.)
Responsiviteit vader	-.005 (n.s.)
Responsiviteit moeder	.083(n.s.)
Toezicht ouders	.039 (n.s.)
Zelfbeeld	.111*
Negatief toekomstperspectief	-.263***
Onveiligheidsgevoelens	.001 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	-.007 (n.s.)
R ²	.181

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Deze analyses bevestigen het belang van het toekomstperspectief van de jongeren voor hun schoolbeleving. Jongeren die hun toekomst somber inzien, die vrezen dat ze werkloos zullen zijn, zijn minder tevreden over hun opleiding en school (Vettenburg et al., 2009). Dit blijkt aan belang te winnen met de leeftijd. Bij de leerlingen in het secundair onderwijs speelt de gezinsinvloed, via de responsiviteit van de moeder, nog sterker. Leerlingen die met hun moeder kunnen praten over persoonlijke problemen en besloomingen en daarbij het gevoel hebben begrepen en geholpen te worden, hebben een positievere beleving van hun opleiding en school dan leerlingen die dergelijke positieve band met hun moeder niet hebben.

3. De relatie met de lesgevers

De tweede dimensie van het schoolwelbevinden, namelijk de waardering van de lesgevers, wordt gemeten aan de hand van volgende vier items: 1) ik ben tevreden over de contacten met de leerkrachten/docenten; 2) mijn leerkrachten/docenten nemen me niet serieus; 3) de meeste leerkrachten/docenten zijn bereid om met mij te praten als

mij iets niet bevalt; 4) ik kan openlijk mijn mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten/docenten. De leerlingen/studenten gaven op een vijfpuntenschaal aan in welke mate zij akkoord gingen met deze uitspraken.

In vergelijking met andere landen scoort de relatie tussen leerlingen en leerkrachten eerder laag. België haalt een score van ongeveer vijf op tien (OESO, 2004). De data uit de JOP-monitor 2 geven een enigszins positiever beeld. Uitgedrukt op een schaal van tien wordt voor de 12- tot 30-jarigen een gemiddelde score genoteerd van 6.5. Er wordt geen verschil vastgesteld tussen scholieren en studenten (tabel 3.12). De uitslagen op de onderscheiden items tonen dat drie op vier leerlingen vinden dat zij door de lesgevers serieus worden genomen, iets meer dan de helft zegt expliciet tevreden te zijn over de contacten met de lesgevers, de helft is van oordeel dat zij hun mening kunnen geven ook al wijkt deze af van de mening van de lesgevers en zegt dat de lesgevers bereid zijn om met hen te praten als er hun iets niet bevalt (tabel 3.11).

Tabel 3.11. Schaalitems relatie studerenden-lesgevers bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).

Items	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
1. <i>Ik ben tevreden over de contacten met de leerkrachten/docenten</i>			
Algemeen (N = 1982)	8.8	36.1	55.1
Secundair onderwijs (N = 1417)	8.2	33.0	58.8
Hoger onderwijs (N = 541)	10.3	44.8	44.9
2. <i>Onze leerkrachten/docenten nemen ons niet serieus</i>			
Algemeen (N = 1989)	76.0	17.6	6.4
Secundair onderwijs (N = 1424)	73.6	18.9	7.5
Hoger onderwijs (N = 540)	82.3	14.5	3.2
3. <i>De meeste leerkrachten/docenten zijn bereid met ons te praten als ons iets niet bevalt</i>			
Algemeen (N = 1983)	15.0	31.5	53.4
Secundair onderwijs (N = 1420)	15.4	30.8	53.8
Hoger onderwijs (N = 538)	13.6	33.7	52.7
4. <i>We kunnen openlijk onze mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten/docenten</i>			
Algemeen (N = 1986)	15.7	33.6	50.7
Secundair onderwijs (N = 1424)	16.6	32.5	50.9
Hoger onderwijs (N = 537)	13.4	35.9	50.7

Tabel 3.12. Relatie studerenden-lesgevers naar studieniveau.

	Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Secundair onderwijs	65.43	1378	16.68	
Hoger onderwijs	64.85	528	15.27	
Totaal	65.27	1906	16.30	.717 (n.s.)

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Meerdere onderzoeken geven aan dat in het secundair onderwijs meisjes hun relatie met de leerkrachten positiever beoordelen dan jongens (Mertens & Van Damme, 2000; Goedseels & Van den Bergh, 2003). De data uit de JOP-monitor 1 gaven echter geen significant verschil. Voor de 14- tot 25-jarigen vonden we in de JOP-monitor 2²³ ook geen verschil tussen jongens en meisjes inzake hun relatie met de lesgevers. Ook de opdeling naar secundair en hoger onderwijs toonde bij de 14- tot 25-jarigen geen verschil tussen jongens en meisjes.

Bij een verdere opdeling van de data uit de JOP-monitor 2 (12- tot 30-jarigen) naar leerlingen uit het secundair onderwijs en studenten uit het hoger onderwijs stellen we vast dat meisjes in het secundair onderwijs de relatie met de leerkrachten wel iets positiever beoordelen dan jongens; in het hoger onderwijs blijkt dit niet het geval te zijn (tabel 3.13).

Tabel 3.13. Relatie met lesgevers naar geslacht en studieniveau bij studerenden.

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Totaalgroep (S.O. en H.O.) (N = 1906)	Man	64.73	973	17.10	-1.529 (n.s.)
	Vrouw	65.87	931	15.41	
Secundair onderwijs (N = 1376)	Man	64.35	708	17.69	-2.521*
	Vrouw	66.61	668	15.47	
Hoger onderwijs (N = 529)	Man	65.72	266	15.39	1.311 (n.s.)
	Vrouw	63.98	263	15.13	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 3.14 wijst op een betekenisvol verband tussen de leeftijd en de relatie tussen studerenden en lesgevers; dit zowel in het secundair als het hoger onderwijs. De gemiddelde scores per leeftijdsjaar laten evenwel geen rechtlijnig verband zien.

Deze bevindingen sluiten aan bij de vaststellingen uit de JOP-monitor 1, maar bevestigen niet de bevindingen uit andere studies, die vinden dat met het ouder worden de relatie met de lesgever verslechtert (Mertens & Van Damme, 2000; Goedseels & Van den Bergh, 2003).

23. JOP-monitor 2, gemiddelde relatie met lesgevers 14- tot 25-jarigen: 66 (mannen) en 66 (vrouwen), $t = .210$, n.s. = niet significant; JOP-monitor 1, gemiddelde relatie met lesgevers 14- tot 25-jarigen: 65 (mannen), 65 (vrouwen), $t = -.297$, n.s. = niet significant.

Tabel 3.14. Relatie met lesgevers naar leeftijd in het secundair en het hoger onderwijs.

Leerlingen (12 tot 22 jaar)		Gemiddelde	N	SD	F-Toets
Leeftijd	12	65.95	182	16.17	
	13	60.78	236	17.07	
	14	67.03	177	16.32	
	15	66.25	168	17.42	
	16	66.18	170	14.92	
	17	67.15	268	14.55	
	18	65.42	103	20.09	
	19	70.44	34	21.88	
	20+	60.47	32	16.65	
	Totaal	65.44	1370	16.69	3.761***
Studenten (17 tot 30 jaar)					
Leeftijd	< 18	67.22	75	12.40	
	19	61.48	95	15.57	
	20	64.77	110	15.05	
	21	63.67	92	16.18	
	22	64.11	76	16.66	
	23	67.16	37	14.55	
	24	67.75	20	12.93	
	25+	72.19	24	15.42	
	Totaal	64.85	529	15.27	2.066*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Naar onderwijsvorm stellen we vast dat er in het secundair onderwijs inzake relatie leerling-leerkracht geen verschil is tussen leerlingen uit de a- of de b-stroom, noch tussen de leerlingen uit het aso, tso of bso. Enkel in het hoger onderwijs zien we dat de relatie met de docenten beduidend positiever wordt beoordeeld bij de hogeschoolstudenten dan bij de universiteitsstudenten (respectievelijk een gemiddelde van 67 en 62 op een 100-puntenschaal) (tabel 3.15).

De data uit de JOP-monitor 1 wezen wel op een significant verschil naar onderwijsvorm voor leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs. Er werd een hogere tevredenheid gevonden bij leerlingen uit het aso en het bso dan bij leerlingen uit het tso. Voor het hoger onderwijs corresponderen de bevindingen uit de JOP-monitor 2 met deze uit JOP-monitor 1: studenten aan de hogeschool hebben een betere relatie met hun docenten dan hun collega's aan de universiteit.²⁴

24. JOP-monitor 2, gemiddelde relatie met lesgevers 14- tot 25-jarigen: 67 hoger onderwijs buiten de universiteit en 62 universiteit, $t = 3.616$, $p < .001$; JOP-monitor 1, gemiddelde relatie met lesgevers 14- tot 25-jarigen: 66 hoger onderwijs buiten de universiteit en 62 universiteit, $t = 2.934$, $p < .01$.

Tabel 3.15. Relatie met lesgevers naar onderwijsvorm in het secundair en het hoger onderwijs.

		Gemiddelde	N	SD	t/F-Toets
Secundair onderwijs					
– 1ste en 2de jaar	a-stroom	63.28	343	16.56	
	b-stroom	60.34	81	15.34	
	Totaal	62.72	424	16.36	1.46 (n.s.)
– 3de tot 6de jaar	aso/ kso	67.17	449	16.18	
	tso	66.96	238	16.94	
	(d)bsso/busso/leercontract	65.92	193	17.39	
	Totaal	66.84	880	16.64	.389 (n.s.)
Hoger onderwijs					
	Hoger onderwijs buiten de universiteit	66.97	298	15.40	
	Universiteit	62.11	231	14.69	
	Totaal	64.85	529	15.27	3.672***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Bij de 12- tot 30-jarigen hangt de relatie met de lesgevers niet significant samen met het hebben van biservaringen (tabel 3.16). Studerenden met biservaringen hebben in dezelfde mate positieve contacten met hun lesgevers als zij die nooit dubbelden.

Verdere analyses op de deelgroepen secundair en hoger onderwijs wijzen wel op een betekenisvolle samenhang tussen het hebben van biservaringen en de relatie met de lesgevers. Leerlingen in het secundair onderwijs die bisten in het secundair onderwijs hebben een minder positieve relatie dan zij die niet bisten (tabel 3.17); studenten uit het hoger onderwijs die bisten in het lager en/of secundair onderwijs hebben ook een minder goede relatie met de docenten (tabel 3.18). Deze laatste vaststelling wijkt af van de gegevens uit de JOP-monitor 1 waar in het hoger onderwijs geen verschil werd vastgesteld in de relatie student-docent tussen bissers en niet-bissers.

Tabel 3.16. Relatie met lesgevers naar biservaringen bij 12- tot 30-jarigen.

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Ooit gebist	Ja	64.72	476	17.28	
	Neen	65.44	1417	15.98	
	Totaal	65.26	1893	16.32	.829 (n.s.)

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 3.17. Relatie met leerkrachten naar biservaringen bij scholieren.

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Gebist in lager onderwijs	Ja	64.18	210	17.39	
	Neen	65.71	1141	16.43	
	Totaal	65.47	1351	16.58	1.229 (n.s.)
Gebist in secundair onderwijs	Ja	62.93	188	18.98	
	Neen	65.85	1132	16.26	
	Totaal	65.44	1320	16.70	1.993*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 3.18. Relatie met docenten naar biservaringen bij studenten.

		Gemiddelde	N	SD	t-Toets
Ooit gebist	Ja	67.80	114	15.45	
	Neen	64.02	411	15.19	
	Totaal	64.84	525	15.31	-2.345*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

We voeren vervolgens meervoudige regressieanalyses uit met een beperkt aantal onafhankelijke variabelen op verschillende subgroepen, namelijk leerlingen uit de eerste graad secundair onderwijs ($N = 414$), leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs ($N = 875$) en studenten uit het hoger onderwijs ($N = 525$). De afhankelijke variabele is telkens de relatie met de lesgever, de onafhankelijke variabelen zijn geslacht, leeftijd, al dan niet gebist hebben en de onderwijsvorm (aangepast naargelang de subgroep, namelijk a-/b-stroom, aso/tso/bso en universitair/niet-universitair). Bij controle voor de andere variabelen stellen wij vast dat:

- bij de leerlingen in de eerste graad jongere en vrouwelijke leerlingen een beter contact hebben met de leerkracht;
- in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs leerlingen die ooit gebist hebben minder tevreden zijn over hun contact met de leerkrachten;
- in het hoger onderwijs universiteitsstudenten minder tevreden zijn over hun contacten dan hogeschoolstudenten.

Meervoudige regressieanalyses met 12 onafhankelijke variabelen, dezelfde als bij de analyses voor de verklaring van de schoolbeleving (zie hoger), geven aan dat in het secundair onderwijs de leeftijd van de jongere de belangrijkste voorspeller is voor de waardering van zijn/haar relatie met de leerkrachten. Hoe ouder de leerling, hoe beter zijn/haar relatie met de leerkrachten. Daarnaast hebben leerlingen met een positieve relatie met hun moeder (hoge responsiviteit van de moeder), een positief zelfbeeld en een gunstig toekomstperspectief een betere relatie met de leerkrachten. Gebist hebben en behoren tot een gezin waarvan geen van beide ouders werken, hebben geringe invloed op de relatie met de leerkrachten (tabel 3.19).

Tabel 3.19. Verklarende factoren van de relatie met leerkrachten bij leerlingen uit de tweede en derde graad secundair onderwijs (bètawaarden) (N = 695).

	β
Leeftijd	.139***
Man (Ref. cat.: vrouw)	.057 (n.s.)
Ooit gebist	-.091*
Tso (Ref. cat.: aso)	.031 (n.s.)
(D)bso (Ref. cat.: aso)	-.040 (n.s.)
Eén ouder werkt (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	-.045 (n.s.)
Twee ouders werken (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	-.084*
Responsiviteit vader	.027 (n.s.)
Responsiviteit moeder	.126**
Toezicht ouders	.068 (n.s.)
Zelfbeeld	.124**
Negatief toekomstperspectief	-.125**
Onveiligheidsgevoelens	-.020 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	.020 (n.s.)
R ²	.127

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 3.20. Verklarende factoren van de relatie met docenten bij studenten hoger onderwijs (bètawaarden) (N = 427).

	β
Leeftijd	.035 (n.s.)
Man (Ref. cat.: vrouw)	-.029 (n.s.)
Ooit gebist	.069 (n.s.)
Universiteit (Ref. cat.: hogeschool)	-.212***
Eén ouder werkt (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	-.031 (n.s.)
Twee ouders werken (Ref. cat.: geen van beide ouders werkt)	.005 (n.s.)
Responsiviteit vader	.067 (n.s.)
Responsiviteit moeder	.109*
Toezicht ouders	-.061 (n.s.)
Zelfbeeld	.128*
Negatief toekomstperspectief	-.092*
Onveiligheidsgevoelens	-.133*
Financiële ruimte (armoede-indicator)	.016 (n.s.)
R ²	.140

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Bij studenten in het hoger onderwijs wordt de relatie met de docenten het best voorspeld door de onderwijsvorm, namelijk student zijn aan de hogeschool verhoogt de kans op een positieve relatie met de docenten. Daarnaast voorspellen een positief zelfbeeld, een gunstig toekomstperspectief, zich veilig voelen en een hogere responsiviteit van de moeder een positieve relatie met de docenten (tabel 3.20).

4. Besluit

In het schoolwelbevinden van studerenden worden twee dimensies onderscheiden: de schoolbeleving (zowel tevredenheid over inhoud van de opleiding als over de eigen school) en de relaties met de leerkrachten/docenten.

Inzake schoolbeleving stellen we algemeen vast dat deze vrij positief is: de meeste leerlingen zijn tevreden tot zeer tevreden over hun school en opleiding. Studenten uit het hoger onderwijs zijn iets meer tevreden dan leerlingen uit het secundair onderwijs.

In het secundair onderwijs zijn meisjes meer tevreden dan jongens en is de samenhang met de leeftijd van de jongere niet rechtlijnig. In de eerste twee jaren van het secundair onderwijs zijn leerlingen uit de a-stroom meer tevreden dan leerlingen uit de b-stroom; in de hogere jaren zien wij geen verschil in schoolbeleving tussen bso-, tso- en aso-leerlingen. Het feit gebist te hebben in het lager onderwijs laat zich niet meer voelen in de schoolbeleving van leerlingen in het secundair onderwijs. Gebist hebben in het secundair onderwijs gaat wel gepaard met een negatievere schoolbeleving.

In het hoger onderwijs ervaren meer meisjes dan jongens een positieve schoolbeleving en zijn universiteitsstudenten meer tevreden met de opleiding en de instelling dan hogeschoolstudenten. Het feit gebist te hebben in het lager en/of secundair onderwijs hangt niet samen met de schoolbeleving van studenten.

De multiple regressieanalyses wijzen in het secundair onderwijs de responsiviteit van de moeder aan als de belangrijkste voorspeller voor de schoolbeleving; in het hoger onderwijs is dit de opleidingsvorm, namelijk het les volgen aan de universiteit. Daarnaast blijken, sterker in het hoger onderwijs dan in het secundair onderwijs, een gunstig toekomstperspectief en in mindere mate een positief zelfbeeld goede voorspellers te zijn voor een positieve schoolbeleving.

In verband met de tweede dimensie van het schoolwelbevinden, namelijk de relatie met de leerkrachten/docenten, stellen we vast dat de meeste leerlingen een goede tot zeer goede relatie hebben met hun leerkrachten/docenten. Dat ligt in het secundair onderwijs even hoog als in het hoger onderwijs.

Binnen het secundair onderwijs zien wij dat meisjes hun relatie met de leerkrachten positiever percipiëren dan jongens. Er worden geen verschillen vastgesteld naar onderwijsvorm, noch naar leeftijd. Zij die bisten in het secundair onderwijs beoordelen hun relatie met de leerkrachten minder positief.

Hogeschoolstudenten ervaren hun relatie met de docenten positiever dan universiteitsstudenten. Studenten die nooit dubbelden geven een positievere relatie aan dan zij die ooit bisten (in lager en/of secundair onderwijs).

Hier geven de multiple regressieanalyses aan dat in het secundair onderwijs vooral de leeftijd en in het hoger onderwijs vooral de onderwijsvorm, namelijk het les volgen aan de hogeschool, de belangrijkste voorspellers zijn voor een positieve relatie met de lesgevers. Daarnaast spelen voor beide groepen ook het zelfbeeld, het toekomstperspectief en de responsiviteit van de moeder een rol.

Bibliografie

- Alerby, E. (2003). 'During the break we have fun': a study concerning pupils' experience of school. *Educational Research*, 45(1), 17-28.
- De Groof, S. (2003). *Leerlingenparticipatie nader bekeken. Een kwalitatief en kwantitatief onderzoek naar de betekenis en het belang van participatie op school*. TOR-rapport 2003/7. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- De Maeyer, S., Rymenans, R., Daems, F., Van Petegem, P. & Van den Bergh, H. (2003). *Effectiviteit van tso- en bso-scholen in Vlaanderen. Een onderzoek naar de effecten van schoolkenmerken op de prestaties en het welbevinden op school van tso- en bso-leerlingen*. Leuven: Acco.
- Engels, N., Aelterman, A., Van Petegem, K. & Schepens, A. (2004). Factors which influence the wellbeing of pupils in the Flemish secondary schools. *Educational Studies*, 30(2), 127-143.
- Goedseels, E. & Van den Bergh, B. (2003). School en schoolbeleving: leerlingen bevraagd. In B. Van den Bergh, L. Ackaert & L. De Rycke (Eds.), *Tienertijd. Communicatie, opvoeding en welzijn in context: 10- tot 18-jarigen, ouders en leerkrachten bevraagd*. Antwerpen: Garant.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2*. Onuitgegeven verslag, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoeksplatform.be.
- Mertens, W. & Van Damme, J. (2000). De school. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld* (pp. 81-148). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- OESO (2004). *Learning for tomorrow's world. First results from PISA 2003*. Paris: OECD Publications.
- Opdenakker, M.-C. & Van Damme, J. (2000). Effects of schools, teaching staff and classes on achievement and well-being in secondary education: similarities and differences between school outcomes. *School Effectiveness and School Improvement*, 11, 165-196.
- Rask, K., Astedt-Kurki, P., Tarkka, M.-T., & Laippala, P. (2002). Relationships among adolescent subjective well-being, health behavior and school satisfaction. *Journal of School Health*, 72(6), 243-249.
- Rombauts, C. (2007). Graag naar school? Jongeren en schoolbeleving. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 71-101). Leuven: Lannoo Campus.
- Schuurman, M. (1984). *Scholieren over onderwijs*. Verslag van een studie naar houdingen, percepties en welbevinden van leerlingen in het voortgezet onderwijs. Leiden: Nederlands instituut voor preventieve gezondheidszorg TNO.

- Smerdon, B. (2002). Students' perceptions of membership in their high schools. *Sociology of Education*, 75, 287-305.
- Stevens, F., Van den Broeck, A. & Vandeweyer, J. (2003). *Time use of adolescents in Belgium and the Netherlands*. Paper presented at the 25th IATUR Conference on Time Use Research 'Comparing Time', Brussels, September 2003, VUB, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, Onderzoeksgroep TOR.
- Van den Houte, M. (1990). *Onderzoek naar schoolbeleving van leerlingen. Handboek Leerlingbegeleiding*. Diegem: Kluwer Editorial.
- Van Landeghem, G., Van Damme, J., Opdenakker, M.-C., De Fraine, B. & Onghena, P. (2002). The effect of schools and classes on noncognitive outcomes. *School Effectiveness and School Improvement*, 13(4), 429-451.
- Van Petegem, K., Creemers, B.P.M., Rosseel, Y. & Aelterman, A. (2005). Relationships between teacher characteristics, interpersonal teacher behaviour and teacher wellbeing. *Journal of classroom interaction*, 40, 34-43.
- Vettenburg, N., Vyverman, V. & Brondeel, R. (2009). Het schoolwelbevinden in het secundair onderwijs. Diversiteit in beïnvloedende factoren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (2009), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 51-76). Leuven/Den Haag: Acco.
- Wubbels, Th., Brekelmans, M., den Brok, P. & Tartwijk, J. (2006). An interpersonal perspective on classroom management in secondary classrooms in the Netherlands. In C. Evertson & C. Weinstein (Eds.), *Handbook of classroom management: research, practice, and contemporary issues* (pp. 1161-1191). Mahawn: Lawrence Erlbaum Associates.

5. Bijlagen

Schalen

Schoolbeleving

Tabel 3.21. Ladingen en betrouwbaarheid van de schaal 'schoolbeleving' (12- tot 30-jarigen).

Items	Ladingen	Alpha
Over het algemeen heb ik plezier in mijn studie	-.710	.707
Ik ben tevreden over mijn opleiding	-.706	.711
Ik vind de meeste lessen te saai	.721	.697
Ik zou graag van school/hogeschool/universiteit veranderen	.664	.712
De inhoud van de vakken valt mij tegen	.639	.721
Ik voel me ongelukkig op deze school/ hogeschool/universiteit	.578	.738
Eigenwaarde	2.71	
Verklaarde variantie	45.12%	
Cronbach α		.750

Relatie met lesgevers

Tabel 3.22. Ladingen en betrouwbaarheid van de schaal 'relatie met lesgevers' (12- tot 30-jarigen).

Items	Ladingen	Alpha
De meeste leerkrachten/docenten zijn bereid om met mij te praten als mij iets niet bevalt	.763	.526
Ik ben tevreden over de contacten met de leerkrachten/docenten	.710	.569
Ik kan openlijk mijn mening geven, ook als die verschilt van die van de leerkrachten/docenten	.720	.564
Mijn leerkrachten/docenten nemen me niet serieus	-.588	.641
Eigenwaarde	1.95	
Verklaarde variantie	48.77%	
Cronbach α		.646

Tabel 3.23. Beschrijving van de somschalen (0-100) 'schoolbeleving' en 'relatie met lesgevers' (12- tot 30-jarigen).

	Schoolbeleving	Contact met leerkrachten/docenten
N	1927	1931
Missing	1769	1765
Gemiddelde	69.17	65.28
Standaardafwijking	14.94	16.44

4. Jongeren aan de arbeid

Tom Boonaert en Filip Coussée

1. Inleiding

Met ‘jongeren en arbeid’ snijden we een thema aan dat zelden expliciet onder de noemers ‘jeugdbeleid’ en ‘jeugdonderzoek’ wordt gevat. De precarisering van de arbeidsmarkt, of de evolutie naar meer flexibilisering en minder voorspelbaarheid en zekerheid, heeft bijzonder zware gevolgen voor jongeren. De arbeidsmarkt voor jongeren reageert dan ook zeer gevoelig op socio-economische veranderingen (Gangl, 2002). Jongeren, zeker laaggeschoolde jongeren, bekleden de meest kwetsbare positie op de arbeidsmarkt (Burssens & Sinnaeve, 2006; SVR, 2009). Verschillende bronnen tonen nochtans aan dat de stap van school naar werken van groot belang is in de leefwereld van jongeren (Scherer, 2005; Jeria, 2009; Winn & Hay, 2009; Elchardus & Roggemans, 2010). Deze transitie wordt zelden in één stap gezet. Er gaat vaak een zoekproces aan vooraf en ook de loopbaan zelf is zelden een rechte lijn tot de finish. Bovendien gaat de intrede op de arbeidsmarkt vaak gepaard met enkele andere transities zoals het ouderlijke huis verlaten en zelf een huishouden stichten. Het is dan ook goed om niet enkel te focussen op het moment van de eerste intrede op de arbeidsmarkt, maar dat te zien binnen de ruimere levensloop (Hillmert, 2002; Brzinsky-Fay, 2007; Jeria, 2009; Elchardus, Roggemans & Rombauts, 2009).

In dit hoofdstuk geven we een beeld van de arbeidsmarktpositie van de Vlaamse jongeren. We gaan na welke jongeren verder studeren en welke jongeren uit werken gaan. We gaan ook na wie werkloos is en welke factoren daarmee samenhangen. We focussen in het bijzonder op niet-leerplichtige jongeren die aangeven niet meer naar school te gaan.

2. Uit werken gaan of verder studeren?

In deze bijdrage zijn dus niet de jongste respondenten onze hoofdfocus, we richten ons hier vooral op de niet-leerplichtige jeugd (N = 2383). Daarvan volgt een derde (31.5%) een verdere opleiding. Deze groep studenten wordt verder besproken in de hoofdstukken over de sociale achtergrond van studerenden en over het schoolwelbevinden (zie

hoofdstukken 2 en 3). Na het secundair onderwijs (gelijklopend met het einde van de leerplicht) kunnen jongeren kiezen om nog verder te studeren. Aan de hand van een binomiale logistische regressie gingen we na welke variabelen daarmee samenhangen. De afhankelijke variabele van deze regressie bestaat uit twee groepen. De ene groep zijn de jongeren die ofwel nog naar school gaan ofwel een diploma hoger onderwijs bezitten (groep 1). De andere groep duidt op de jongeren die niet meer studeren (groep 2).

Tabel 4.1. Odds ratio's uit de binomiale logistische regressie met als afhankelijke variabele het al of niet studeren na de leerplicht bij 18- tot 30-jarigen (N = 2383).

Groep 1		Odds-ratio: Exp(B)
Leeftijd		.801***
Geslacht	Man	.562***
(Ref. cat.: vrouw)		
Onderwijsvorm	Aso	30.349***
(Ref. cat.: bso)	Tso	4.628***
Opleiding ouders	Geen diploma hoger onderwijs	.573***
(Ref. cat.: minimaal één ouder met diploma hoger onderwijs)		
Werksituatie ouders	Maximaal één ouder werkt	1.122
(Ref. cat.: beide ouders werken)		
Nagelkerke R ²		.481

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Model: $\chi^2 = 929.727$; $p < .001$

De resultaten tonen aan dat voornamelijk de onderwijsvorm een sterke invloed heeft (tabel 4.1). Vooral jongeren uit het aso en in mindere mate uit het tso studeren nog verder of hebben een diploma hoger onderwijs in vergelijking met jongeren die een bso-richting volg(d)en. Het aantal tso'ers dat verder studeert, is de jongste tijd heel fel gestegen (VDAB, 2009). Zowat een op drie stroomt door naar een professionele bachelor en de slaagkansen zijn heel behoorlijk (VDAB, 2009).²⁵ Wanneer geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft, is de kans kleiner dat hun kind verder studeert. Daarnaast speelt het geslacht een rol. Jongens hebben minder kans dan meisjes om verder te studeren of een diploma hoger onderwijs te halen. Leeftijd speelt eveneens een rol. Hoe jonger men is, hoe meer kans dat men nog verder studeert. De arbeidssituatie van de ouders speelt geen rol.

25. Iets meer meisjes (52%) dan jongens (48%) stromen door naar een professionele bachelor en meisjes (58%) hebben beduidend betere slaagkansen dan jongens (47%) (VDAB, 2009).

3. Werksituatie

Het merendeel van de niet-schoolgaande jeugd heeft een job (88.9%). Het grootste deel hiervan werkt in een werknemersstatuut. Een kleine groep staat ingeschreven als zelfstandige of als helper (6.1%). Ongeveer 5% geeft aan werkloos te zijn (tabel 4.2). Deze laatste groep bestaat uit iets meer vrouwen (56.1%) dan mannen (43.9%). De gemiddelde leeftijd van deze groep is 24.3 jaar ($SD = 3.4$). Wat opleidingsniveau betreft heeft 31.3% ($N = 20$) geen diploma secundair onderwijs, 39.1% ($N = 26$) heeft een diploma secundair onderwijs en de overige groep ($N = 19$) heeft een diploma hoger onderwijs.

Tabel 4.2. Frequentietabel van het voornaamste beroepsstatuut bij niet-schoolgaande 18- tot 30-jarigen ($N = 1598$).

	N	%
Ik ben werknemer	1323	82.8
Ik ben zelfstandige of helper	98	6.1
Ik ben werkloos/sta aan de dop/stempel	75	4.7
Ik krijg een uitkering van het OCMW	4	.2
Ik ben voltijds huisman/huisvrouw en ontvang geen vergoeding	10	.6
Ik ben ziek, werkonbekwaam of invalide	19	1.2
Ik ben met loopbaanonderbreking/ tijdskrediet	6	.4
Andere	63	3.9
Totaal	1598	100.0

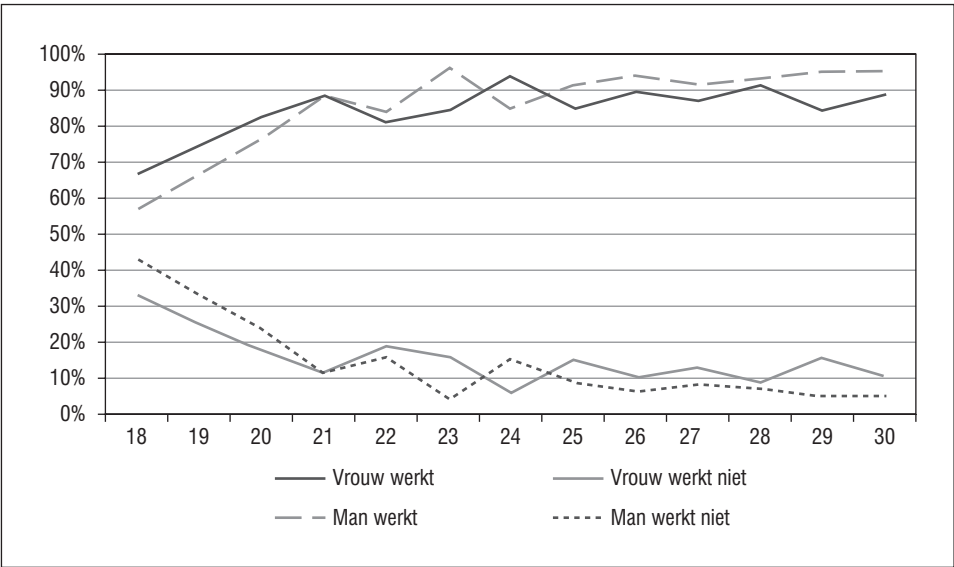
De precare positie van laaggeschoolde jongeren wordt bevestigd wanneer we het profiel schetsen van de werkende²⁶ jeugd (tabel 4.3 en figuur 4.1): iets meer mannen dan vrouwen hebben werk. Verder geldt hoe ouder en hoe hoger het diploma, hoe groter de kans op werk. Ondertussen bleek overigens dat ook een hoger diploma in tijden van crisis een steeds minder krachtige bescherming biedt tegen werkloosheid (Van Brussel, 2009).

26. We categoriseren werkende jeugd als die jongeren die aangeduid hebben werknemer, zelfstandige of helper te zijn. De rest categoriseren we als niet-werkende jeugd.

Tabel 4.3. Werksituatie naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau van afgestudeerde jongeren tussen 18 en 30 jaar (in percentage).

		Werkt		Werkt niet		χ^2 -Test
		N	%	N	%	
Geslacht						5.261*
	Mannen	748	90.7	77	9.3	
	Vrouwen	673	87.1	100	12.9	
Leeftijd						16.956***
	18-21 jaar	137	80.6	33	19.4	
	22-25 jaar	430	87.8	60	12.2	
	26-30 jaar	854	91.0	84	9.0	
Opleidingsniveau						28.224***
	Geen diploma	124	78.5	34	21.5	
	Diploma secundair onderwijs	590	90.5	62	9.5	
	Diploma hoger onderwijs	574	92.6	46	7.4	

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Figuur 4.1. Werksituatie naar leeftijd en geslacht van afgestudeerde jongeren tussen 18 en 30 jaar (in percentage).

Om de vergelijking te maken met de JOP-monitor 1 selecteren we hier enkel de jongeren tot en met 25 jaar.²⁷ We stellen enkele merkwaardige verschillen vast. Zo blijkt tijdens

27. JOP-monitor 1 heeft een leeftijdsrange van 14 tot en met 25 jaar.

de eerste afname 74.1% van onze respondenten als werknemer te werken tegenover 83.1% bij de tweede afname. Verder zijn er bijna dubbel zo veel jongeren (15.7%) die aangeven werkloos te zijn bij de JOP-monitor 1 (Sinnaeve, 2007). Het grote verschil kan deels te maken hebben met de vraagstelling. Bij JOP-monitor 1 was in de categorie werkloosheid eveneens de wachttijd inbegrepen. Bij de tweede afname was dit niet vermeld. De prevalenties van andere statuten liggen in elkaars verlengde (zie tabel 4.4). Wanneer het onderscheid gemaakt wordt tussen werkende en niet-werkende jongeren blijkt tijdens de eerste afname 77.7% te werken tegenover 85.9% bij de tweede afname ($\chi^2 = 17.079$; $p < .001$).

Tabel 4.4. Vergelijking van het beroepsstatuut tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 voor jongeren tot 25 jaar ($N = 1637$).

	JOP 1		JOP 2		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Ik ben werknemer	723	74.1	549	83.1	1272	77.7
Ik ben zelfstandige of helper	35	3.6	18	2.7	53	3.2
Ik ben werkloos/sta aan de dop/stempel	153	15.7	47	7.1	200	12.2
Ik ben voltijds huisman/huisvrouw en ontvang geen vergoeding	2	.2	3	.5	5	.3
Ik ben ziek, werkonbekwaam of invalide	12	1.2	9	1.4	21	1.3
Ik ben met loopbaanonderbreking/tijdskrediet	3	.3	2	.3	5	.3
Andere	48	4.9	33	5.0	81	4.9
Totaal	976	100	661	100	1637	100

$\chi^2 = 29.520$; $p < .001$

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

4. (Ongekwalficeerde) schoolverlaters

Niet alle jongeren studeren na hun leerplicht verder. In deze paragraaf zoomen we in op de groep die na het secundair onderwijs niet meer naar school gaat en specifiek op jongeren van 18 tot en met 21 jaar. In de JOP-monitor 2 hebben 174 jongeren uit deze groep de vragenlijst ingevuld. In deze leeftijdsrange gaat 76.5% ($N = 567$) nog naar school. Dat is meer dan in de JOP-monitor 1 (tabel 4.5).

Tabel 4.5. Vergelijking van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 naargelang schoollopen voor 18- tot 21-jarigen.

	JOP 1		JOP 2		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Schoolgaand	537	66.2	567	76.5	1104	71.1
Niet-schoolgaand	274	33.8	174	23.5	448	28.9
Totaal	811	100.0	741	100.0	1552	100.0

$\chi^2 = 20.020$; $p < .001$

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

Iets meer mannen dan vrouwen gaan niet meer naar school. In de lijn der verwachtingen geldt dit vooral voor jongeren die een bso-richting volgden en in mindere mate voor tso'ers en aso'ers (tabel 4.6).

Tabel 4.6. Achtergrondkenmerken voor schoolgaande en niet-schoolgaande jongeren tussen 18 en 21 jaar.

		Schoolgaand		Niet-schoolgaand		χ^2 -Test
		N	%	N	%	
Geslacht						4.763*
	Mannen	283	73.1	104	26.9	
	Vrouwen	283	79.9	71	20.1	
Onderwijsvorm						84.213***
	Aso	278	91.7	25	8.3	
	Tso	163	74.4	56	25.6	
	Bso	101	55.8	80	44.2	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tabel 4.7. Achtergrondkenmerken naar geslacht en opleidingsniveau van werkende versus niet-werkende 18- tot 21-jarigen.

		Werkt		Werkt niet		χ^2 -Test
		N	%	N	%	
Geslacht						.181 (n.s.)
	Mannen	80	80.0	20	20.0	
	Vrouwen	57	82.6	12	17.4	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Van deze groep niet-schoolgaande jongeren is iets meer dan 80% aan het werk ($N = 137$) (tabel 4.7). In de JOP-monitor 1 was dat 70%. Bijna alle jongeren die werken doen dat in een werknemersstatuut (96.6%). De rest werkt als zelfstandige. Hier wordt geen

verschil gevonden met de JOP-monitor 1. Belangrijk is dat we bij deze groep jongeren die meteen na de leeftijd van 18 jaar de school voor bekeken houdt, dus wel een relatief hoog percentage werkzoekenden terugvinden. Jongeren zonder diploma hebben minder vaak een job dan jongeren met een diploma. Met deze kleine absolute aantallen is het moeilijk om de verbanden hard te maken. Niettemin geven ze een indicatie van wat ook in andere databanken wordt teruggevonden. Ongekwatificeerde jongeren hebben meer moeite om werk te vinden (Steunpunt WAV-SSA & SONAR, 2002).

Deze vaststelling brengt ons bij een kleine groep die bijzondere aandacht verdient: de ongekwalificeerde uitstromers. Van Landeghem en Van Damme (2009, p. 3) spreken over 12.4% van de 18- tot 24-jarigen voor 2006 en onderscheiden meisjes (9.4%) en jongens (15.2%). De SVR (2009, p. 144) geeft iets mildere cijfers voor 2008: 11% jongens versus 8.7% meisjes. In onze databank vinden we opnieuw heel wat hogere cijfers en een nog groter onevenwicht tussen jongens en meisjes (tabel 4.8).

Tabel 4.8. Opleidingsniveau bij de 18- tot 21-jarigen (N = 174*).

	Man		Vrouw	
	N	%	N	%
Geen diploma secundair onderwijs	26	18.7	11	7.9
Diploma secundair onderwijs	53	38.1	39	28.1
Diploma hoger onderwijs	5	3.6	5	3.6

* 35 missings

Iets meer dan een vierde (26.6%) van de jongeren in deze groep, die dus aangeeft niet meer schoolgaand te zijn, stroomt ongekwalificeerd uit het onderwijs. Dit is dus een bijzonder kwetsbare groep op de arbeidsmarkt. Sinds 2001 is dat aantal gestaag toegenomen (Van Landeghem & Van Damme, 2009), al lijken de laatste twee jaar een positieve tendens te tonen. Op Europees niveau krijgt deze groep veel aandacht. De Europese benchmark wordt op 10% gelegd (SVR, 2009, p. 144). De subgroep binnen deze groep die geen opleiding volgt en dus 'not in education, employment or training' is, wordt ook wel de NEET's genoemd (Bynner & Parsons, 2002; Simmons, 2008). In het Verenigd Koninkrijk doelt men dan weliswaar in het bijzonder op de 16- tot 18-jarigen²⁸ die niet langer naar school gaan, geen werk hebben en ook geen opleidingsaanbod volgen. In onze dataset kunnen deze jongeren niet geïdentificeerd worden aangezien we niet gevraagd hebben of en welke opleidingen gevolgd worden (bijvoorbeeld: VDAB, CVO, enzovoort). Met betrekking tot de zogenaamde NEET's is de grootste zorg in andere landen dat men geen zicht heeft op deze groep. In Vlaanderen kunnen we deze groep in principe wel registreren onder meer dankzij het systeem van de wachtuitkeringen (Van Hemel & Darquenne, 2009).

28. In het Verenigd Koninkrijk is er geen leerplicht tot 18 jaar, maar tot 16 jaar.

5. Logistische regressiemodellen

In vorige paragrafen werden de niet-leerplichtige jongeren beschreven naargelang verschillen in geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. In deze paragraaf wordt een binomiaal logistisch model gebouwd waarin de invloed van deze onafhankelijke variabelen getoetst wordt voor de leeftijdsgroep 18- tot 30-jarigen (tabel 4.9). De afhankelijke variabele is het al of niet werken. In een eerste model worden enkel de al onderzochte variabelen ingevoegd, namelijk leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Hieruit blijkt dat vooral opleiding een rol speelt. Lager opgeleide jongeren zullen meer kans hebben om niet te werken in vergelijking met hoogopgeleide jongeren. Ook de jongere generatie zal minder werk hebben. Wat het geslacht betreft, is er een klein verschil: mannen hebben meer kans op werk dan vrouwen.

Tabel 4.9. Het niet werken bij niet-schoolgaande 18- tot 30-jarigen (N = 1650): odds ratio's uit de binomiale logistische regressie.

Niet-werkend		Odds-ratio Exp(B) Model 1	Odds-ratio Exp(B) Model 2	Odds-ratio Exp(B) Model 3
Leeftijd		.927**	.894***	.924**
Geslacht	Man	.621*	.631*	.617*
(Ref. cat.: Vrouw)				
Opleidingsniveau	Geen diploma	3.489***	3.289***	2.654**
	Diploma secundair onderwijs	1.339 (n.s.)	1.162 (n.s.)	1.292 (n.s.)
(Ref. cat.: diploma hoger onderwijs)				
Opleiding ouders	Geen diploma hoger onderwijs		.841 (n.s.)	
(Ref. cat.: minimaal één ouder diploma hoger onderwijs)				
Werksituatie ouders	Maximaal één ouder werkt		1.471 (n.s.)	
(Ref. cat.: beide ouders werken)				
Negatief toekomstbeeld				1.024***
Zelfbeeld				1.002 (n.s.)
Onveiligheidsgevoelens				.999 (n.s.)
Vooruitziend				.989 (n.s.)
Nagelkerke R ²		.054	.069	.086

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Model 1: -2LL = 234.214; $\chi^2 = 37.410$; p < .001

Model 2: -2LL = 417.691; $\chi^2 = 44.700$; p < .001

Model 3: -2LL = 838.306; $\chi^2 = 58.024$; p < .001

In het tweede model worden twee ouderlijke kenmerken ook aan het model toegevoegd, namelijk het opleidingsniveau en de werksituatie van beide ouders. Deze variabelen kunnen een indicatie geven van de sociaaleconomische achtergrond van de respondent (Vyverman & Vettenburg, 2009). Geen van beide variabelen levert een significante bijdrage aan het model.

In een derde model voegen we enkele psychosociale variabelen toe.²⁹ De traditionele variabelen blijven in dezelfde richting werken en zijn significant. Enkel het negatieve toekomstbeeld levert een significante bijdrage aan het model, namelijk dat jongeren met een negatiever toekomstbeeld minder kans hebben op een job. Een verband dat wellicht in beide richtingen werkt.

6. Discussie en besluit

In de leefwereld van jongeren neemt arbeid een belangrijke plaats in. Op persoonlijk niveau is de transitie van school naar werk een cruciale periode voor jongeren (Scherer, 2005). Jongeren zijn duidelijk een preciaire groep op de arbeidsmarkt. Zoals blijkt uit ons onderzoek zijn laaggeschoolde jongeren dubbel kwetsbaar (zie ook Burssens & Sinnaeve, 2006).

Wat de activering van laaggeschoolde werkzoekende jongeren betreft, wordt in diverse onderzoeken gepleit voor een ondersteuningsaanbod op maat. De meeste jongeren beginnen immers gemotiveerd aan hun zoektocht naar werk, maar raken vrij vlug ontgoocheld (Seynaeve et al., 2004; Weil, Wildemeersch & Jansen, 2005). Er bestaat een vrij divers gamma aan maatregelen en voorzieningen om laaggeschoolde jongeren actief 'in te schakelen' (zie Van Hemel & Darquenne, 2009). De relatie tussen jeugdbeleid en arbeidsmarktbeleid blijft in deze materie vooralsnog onderbelicht. De mogelijke rol van jeugdwerkorganisaties die zich sterker gaan toeleggen op arbeidsmarktkwalificatie van kwetsbare jeugd wordt overigens door de tendens naar vermarkting versterkt. Net als andere aspecten van het sociaal beleid raakt ook het activeringsbeleid sterker onderhevig aan deze tendens. Werkzoekende jongeren worden onderverdeeld in verschillende categorieën waaronder plaatsbaar in het 'normaal' economisch circuit (NEC), nood aan intensieve ondersteuning, niet plaatsbaar en moeilijk bereikbaar. De VDAB regisseert, de rol van mogelijke partners beperkt zich tot het intekenen op een 'call for tenders'. Dergelijk beleid blijkt geen afdoend antwoord op de nieuwe sociale kwestie zoals die door Rosanvallon (1995) werd benoemd. De oude sociale kwestie – getekend door de uitbuiting van grote delen van de arbeidersklasse – wordt volgens hem vervangen door een meer voorspelbare uitsluiting. De voortschrijdende tertiërisering van

29. Voor meer technische informatie over het samenstellen van deze schalen, verwijzen we naar het Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009).

onze arbeidsmarkt en de verplaatsing van arbeid naar lagelonenlanden zullen de ontoegankelijkheid van de arbeidsmarkt voor laaggeschoolden verder in de hand werken (Drèze & Sneessens, 1997). Een werkgelegenheidsbeleid zal hier actief moeten op inspelen, zonder de activeringsmaatregelen eenzijdig te richten op de jongere, maar ook de aanbodzijde verder uit te breiden. Werkloosheid kan immers niet beperkt worden tot een individueel probleem dat terug te brengen is tot een gebrek aan opleiding.

Bibliografie

- Brzinsky-Fay, C. (2007). Lost in transition? Labour market entry sequences of school leavers in Europe. *European Sociological Review*, 23(4), 409-422.
- Burssens, D. & Sinnaeve, I. (2006). Over mogen, moeten, willen en kunnen werken. Werk in het jeugdonderzoek 2000-2005. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren van nu en straks. Overzicht en synthese van recent jeugdonderzoek in Vlaanderen* (pp. 109-130). Leuven: LannooCampus.
- Bynner, J. & Parsons, S. (2002). Social exclusion and the transition from school to work: The case of young people not in education, employment, or training (NEET). *Journal of vocational behavior*, 60(2), 289-309.
- Drèze, J. & Sneessens, H. (1997). Technological development, competition from low-wage economies and low-skilled employment. In D. Snower & G. De La Dehesa (Eds.), *Unemployment Policy: government options for the labour market* (pp. 250-277). Cambridge: Cambridge University Press.
- Elchardus, M., Roggemans, L. & Rombauts, C. (2009). Levensloopperspectieven van jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten* (pp. 175-200). Leuven: Acco.
- Gangl, M. (2002). Changing labour markets and early career outcomes: Labour market entry in Europe over the past decade. *Work, Employment and Society*, 16(1), 67-90.
- Hillmert, S. (2002). Labour Market Integration and Institutions: An Anglo-german Comparison. *Work, Employment and Society*, 16(4), 675-701.
- Jeria, M. (2009). Exploring Quality of Life During the Transition from School to Work in Chile. *Social Indicators Research*, 94(2), 319-342.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2*. Onuitgegeven verslag, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoekplatform.be.
- Rosanvallon, P. (1995). *La nouvelle question sociale. Repenser l'état-providence*. Paris: Seuil.
- Scherer, S. (2005). Patterns of labour market entry – Long wait or career instability? An empirical comparison of Italy, Great Britain and West Germany. *European Sociological Review*, 21(5), 424-440.
- Seynaeve, T., Hermans, K., Declercq, A. & Lammertyn, F. (2004). *Aan de rand van de actieve welvaartsstaat: een socio-biografisch onderzoek naar jongeren en OCMW-hulpverlening*. Gent: Academia Press.
- Simmons, R. (2008). Raising the age of compulsory education: a neet solution? *British Journal of Educational Studies*, 56(4), 420-439.
- Sinnaeve, I. (2007). Aan het werk... of niet? Jongeren en werk. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 103-118). Leuven: LannooCampus.
- Steunpunt WAV-SSA & SONAR (2002). *Jongeren op zoek naar werk. De arbeidsmarkt in Vlaanderen, Jaarreeks 2001, Deel 3*. Leuven: WAV-SSA & SONAR.

- SVR (2009). *VRIND – Vlaamse Regionale Indicatoren*. Brussel: Vlaamse Overheid.
- Van Brussel, E. (2009). Hoe hoger het diploma, hoe lager de kans op werk. *De Morgen*, 17 november 2009.
- Van Hemel, L. & Darquenne, R. (2009). *Een andere kijk op hardnekkige jeugdwerkloosheid. Aanbevelingen en succesfactoren bij de inschakeling van laaggeschoolde jongeren*. Brussel: Koning Boudewijn Stichting.
- Van Landeghem, G. & Van Damme, J. (2009). *Evaluatie van de ongekwalificeerde uitstroom. Een samenhangend indicatorensysteem gebaseerd op indicatoren per leeftijd. SSL-rapport*. Leuven: Steunpunt Studie- en schoolloopbanen van leerlingen en studenten.
- VDAB (2009). *Van TSO naar hoger onderwijs, hoe zit dat eigenlijk?* Brussel: Studiedienst VDAB. Te raadplegen op <http://vdab.be/trends/ontcijfert/ontcijfert2009nr17.pdf>
- Vyverman, V. & Vettenburg, N. (2009). School well-being among young people: is it influenced by the parents' socioeconomic background? *Educational Studies*, 35(2), 191-204.
- Weil, S., Wildemeersch, D. & Jansen, T. (2005). *Unemployed Youth and Social Exclusion in Europe, Learning for Inclusion?* Hampshire: Ashgate Publishing Limited.
- Winn, S. & Hay, I. (2009). Transition from school for youths with a disability: issues and challenges. *Disability & Society*, 24(1), 103-115.

5. Jongeren en vrije tijd

Filip Coussée en Tom Boonaert

1. Inleiding

De vrije tijd is een belangrijk terrein in jeugdonderzoek en zeker in het jeugdbeleid, dat zich van oudsher toespitst op het derde opvoedingsmilieu. Het onderzoek en beleid ten aanzien van het eerste (gezin) en tweede opvoedingsmilieu (onderwijs en arbeid) hebben evenzeer een grote invloed op de voorwaarden waaronder kinderen en jongeren opgroeien, maar zijn grotendeels het voorwerp van andere onderzoeksterreinen en beleidsdomeinen. In dit hoofdstuk proberen we uitdrukkelijk de link te leggen tussen gezinssituatie en schoolsituatie van jeugdigen en activiteiten die ze ondernemen in de vrije tijd.

2. De meest beoefende vrijetijdsactiviteiten

In de eerste plaats geven we de meest beoefende vrijetijdsactiviteiten weer. Omdat onze leeftijdsrange heel breed gaat, maken we in vele gevallen een onderscheid tussen -18-jarigen³⁰ en +18-jarigen. Bij die laatste groep focussen we vooral op de werkende jeugd. In een aantal analyses gaan we dieper in op het onderscheid tussen jongeren die bij de ouders wonen en jongeren die op zelfstandige basis wonen.

De vrije tijd van jongeren werd in beeld gebracht door het uitzetten van vijftientig verschillende activiteiten op een 6-punten Likert-schaal, waarbij 1 'Ik doe deze activiteit nooit' en 6 'Ik doe deze activiteit dagelijks' betekent.

Een overzicht van de populairste vrijetijdsactiviteiten (tabel 5.1) bij de jonge Vlaming toont ons dat eenvoudige internettoepassingen ruim verspreid zijn. Surfen op het internet en e-mails checken of versturen zijn in onze lijst van vijftientig items veruit de items waaraan het meeste tijd wordt besteed. We mogen ervan uitgaan dat ICT-gebruik het gebruik van andere media enigszins terugdringt (cf. OIVO, 2008; Breedveld et al.,

30. Overwegend wordt hier de leeftijdsrange 14- tot en met 17-jarigen bedoeld, tenzij anders vermeld.

2008). Het internet wordt gevolgd door huishoudelijke taken doen, ‘sociale’ activiteiten ondernemen (met gezin, partner of vrienden) en huiswerk maken.

Tabel 5.1. De mate en aard van vrijetijdsactiviteiten bij 14- tot 30-jarigen.

	N	Gemiddelde (range: 1-6)	SD
E-mails checken of versturen	3172	4.77	1.51
Zoekmachines gebruiken zoals Google, Askjeeves, Yahoo, enzovoort	3171	4.69	1.39
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	3152	4.64	1.34
Dingen samen met het gezin of partner doen	3169	4.24	1.24
Langsgaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben, of samen iets doen met vrienden	3177	4.05	1.11
Huiswerk/taken maken, studeren of werk voorbereiden	3129	4.04	1.91
Via het internet chatten (bijvoorbeeld: MSN, ICQ)	3176	3.76	1.90
Wandelen, buiten spelen (in het bos, park, natuur, enzovoort)	3163	3.50	1.29
Klusjes thuis (gras afmaaien, dingen repareren, enzovoort)	3153	3.38	1.42
Online informatie opzoeken op sites van bibliotheek, scholen, reisorganisaties, enzovoort	3165	3.16	1.56
Een profielpagina aanmaken/onderhouden/bijwerken op een internetsite (bijvoorbeeld: MySpace, Facebook, Netlog)	3171	3.08	1.91
Winkelen, shoppen in de stad/in het winkelcentrum	3165	2.94	.93
Online informatie opzoeken op sites van kranten, tijdschriften, enzovoort	3172	2.87	1.65
Een boek of strip ter ontspanning lezen	3177	2.87	1.52
Naar een feest of fuif gaan	3158	2.77	1.05
Op café gaan	3174	2.76	1.34
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld: Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	3182	2.69	1.69
Webbankieren	3166	2.40	1.61
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	3178	1.98	1.15
Deelnemen aan culturele activiteiten (naar theater gaan, een museum bezoeken, enzovoort)	3177	1.84	.81
Naar een muziekfestival, muziekconcert of rave gaan	3173	1.78	.70
Naar een discotheek of (mega)dancing gaan	3172	1.69	.94
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	3174	1.68	1.19
Producten of tickets kopen via een website zoals amazon of eBay	3174	1.45	.73
Weblog/videolog bijhouden	3150	1.41	1.00

Dit zijn de activiteiten waaraan het meeste tijd wordt besteed. Het zijn dus niet noodzakelijk de activiteiten die ‘het liefst’ worden beoefend. Het voorhanden zijnde aanbod bepaalt immers voor een groot deel ‘de behoefte’. In OIVO-onderzoek (2008) werd

bijvoorbeeld gevonden dat de frequentst beoefende vrijetijdsactiviteit van tieners tv-kijken is. Voor slechts één op vijf jongeren is dat echter ook de activiteit die ze het liefste doen. Daar vinden we sport beoefenen (het populairst bij 46%) en internet (bij 30%) op de eerste twee plaatsen. Vanuit een dergelijke vraagstelling kunnen we stellen dat jeugdigen vragende partij zijn wat sportvoorzieningen en toegankelijk internet betreft. Onze cijfergegevens moeten dus zeker worden gekoppeld aan onderzoek dat een beter zicht geeft op drempels die jeugdigen tegenhouden om bepaalde activiteiten te ondernemen: structurele drempels (zoals financiële), relationele drempels (zoals ouderlijk verbod) en persoonlijke drempels (zoals de perceptie) (zie Samdahl & Jekubovich, 1997).

In vergelijking met de JOP-monitor 1 (2005-2006) zien we enkele verschuivingen. In tabel 5.2 worden de activiteiten waar jongeren het meeste tijd aan besteden, uit beide monitoren met elkaar vergeleken.³¹ Hieruit blijkt dat dingen samen doen met het gezin en wandelen, spelen in het bos, en huishoudelijke taken significant vaker gedaan worden tijdens de afname van de JOP-monitor 2. Enkel huiswerk maken/taken voorbereiden wordt nu in mindere mate gedaan. Langsgaan bij vrienden blijkt in eenzelfde mate te worden gedaan.

Tabel 5.2. Vergelijking tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 van de populairste activiteiten bij 14- tot 25-jarigen.

	JOP 1 (N = 2049)	JOP 2 (N = 1881)	t-Toets
Langsgaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben, of samen iets met vrienden doen	4.27	4.23	1.060 (n.s.)
Huiswerk maken/taken voorbereiden/examens studeren	4.69	4.22	8.641***
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	4.38	4.53	-3.302**
Dingen samen met het gezin doen (met ouders, of broers/zussen, kinderen)	3.55	4.15	-15.396***
Wandelen, spelen in het bos, park, natuur	2.69	3.38	-16.606***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

We namen een aparte vragenlijst af van de 12- tot 13-jarigen.³² Bij hen is de top drie van meest frequent beoefende vrijetijdsactiviteiten tv-kijken (mean = 3.9; SD = .35), huiswerk maken (mean = 3.89; SD = .49) en naar muziek luisteren (mean = 3.56; SD = .77). Dit correspondeert sterk met voorgaand onderzoek (Kaesemans, 2002; Mor-

31. In de JOP-monitor 1 werden de internetactiviteiten niet in deze vrijetijdsvraag opgenomen. Daarom laten we die activiteiten bij deze vergelijking buiten beschouwing.

32. Bij de 12- tot 13-jarigen is er gewerkt met een 4-punten Likert-schaal, waarbij 1 'Ik doe deze activiteit bijna nooit' en 4 'Ik doe deze activiteit bijna dagelijks' betekent.

telmans, Van Assche & Ottoy, 2002; OIVO, 2008). De minst frequente activiteiten zijn aankopen doen via het internet (mean = 1.09; SD = .40), deelname aan culturele activiteiten (mean = 1.29; SD = .51) en technische hobby's (mean = 1.35; SD = .80).

3. Vrije tijd naar geslacht en leeftijd

Meisjes voeren gemiddeld iets frequenter huishoudelijke taken uit dan jongens, ze besteden iets meer tijd aan hun huiswerk en ze doen iets meer dingen samen met het gezin. Bij de jongens scoort gaming vrij hoog in vergelijking met de meisjes. De JOP-monitor 2 heeft een heel brede leeftijdsrange. Er is een groot verschil tussen de leefwereld van de gemiddelde 13-jarige en die van een 28- tot 29-jarige. In die laatste groep vinden we al heel wat mensen die werken en een gezin hebben, wat uiteraard een te grote verscheidenheid impliceert om hier te kunnen spreken over 'de vrijetijdsbesteding van de gemiddelde jongere in Vlaanderen'. We maken dan ook zo veel mogelijk onderscheid tussen de verschillende leeftijdscategorieën. We focussen in eerste instantie op de -18-jarigen.

Tabel 5.3. Vergelijking tussen 14- tot 17-jarige jongens en meisjes.

	Jongens (N = 406)	Meisjes (N = 416)	t-Toets
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld: Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	4.36	2.65	16.270***
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	2.19	1.25	11.800***
Winkelen, shoppen in de stad/in het winkelcentrum	2.49	3.19	-11.350***
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	2.41	1.81	7.338***
Klusjes thuis (gras afmaaien, dingen repareren, enzovoort)	3.54	2.92	6.631***
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	3.98	4.53	-5.836***
Huiswerk/taken maken, studeren of werk voorbereiden	5.25	5.45	-3.102**
Producten of tickets kopen via een website zoals Amazon of eBay	1.34	1.21	3.059**
Profielpagina aanmaken/onderhouden	3.60	3.91	-2.352*
Deelnemen aan culturele activiteiten	1.67	1.78	-2.123*
Via het internet chatten	4.66	4.86	-2.077*
E-mails checken of versturen	4.44	4.63	-1.996*

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Uit tabel 5.3 kunnen we afleiden dat jongens meer gamen, meer klussen, meer naar sportwedstrijden kijken en meer tijd besteden aan technische hobby's. Ze kopen ook

duidelijk meer producten via het internet. Meisjes van hun kant doen meer huishoudelijk werk, gaan meer shoppen en besteden meer tijd aan hun studies. Ook e-mails checken en een profielpagina aanmaken slopen meer van hun tijd op. Ze nemen ten slotte ook meer deel aan culturele activiteiten.

Als we deze groep 14- tot 17-jarigen nog wat verder differentiëren, vinden we een aantal interessante verschillen die wijzen op een stijgende uithuizigheid in de vrije tijd naarmate men ouder wordt (tabel 5.4).

Tabel 5.4. Vergelijking naargelang leeftijd voor 14- tot 15-jarigen en 16- tot 17-jarigen.

	14-15-jarigen (N = 362)	16-17-jarigen (N = 461)	t-Toets
Op café gaan	1.56	2.64	-14.130***
Naar een feest of fuif gaan	2.10	2.92	-13.130***
Naar een discotheek gaan	1.20	1.76	-10.310***
Webbankieren	1.13	1.39	-5.337***
Wandelen, buiten spelen	4.00	3.54	5.093***
Naar een muziekfestival, concert gaan	1.54	1.78	-4.989***
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	3.81	3.24	4.757***
E-mails checken of versturen	4.27	4.74	-4.701***
Een boek of strip ter ontspanning lezen	3.31	2.84	4.259***
Zoekmachines gebruiken zoals Google, Askjeevees, Yahoo, enzovoort	4.48	4.84	-4.133***
Huiswerk maken/taken maken, studeren	5.49	5.24	3.774***
Online informatie opzoeken op sites van kranten en tijdschriften	2.14	2.45	-3.528***
Via het internet chatten	4.57	4.92	-3.441**
Langsgaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben, samen iets doen met vrienden	3.90	4.16	-3.279**
Deelnemen aan culturele activiteiten	1.63	1.80	-3.100**
Producten of tickets kopen via een website	1.21	1.32	-2.616**
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	1.62	1.79	-2.034*

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

De jongste respondenten (14- tot 15-jarigen) besteden dus meer tijd aan lezen, gamen, huiswerk maken en buiten spelen. De oudere respondenten gaan meer langs bij vrienden. Hun uitgaansleven (café, disco, fuif, festival en culturele activiteiten) neemt ook duidelijk meer tijd in beslag. Hun aanwezigheid op het internet is ook anders: e-mails checken, surfen, online kopen en zelfs webbankieren zijn veel populairder dan bij de jongere groep die meer tijd investeert in weblogs en profielpagina's.

Bij de allerjongste groep (de 12- tot 13-jarigen) zijn de verschillen tussen jongens en meisjes niet zo anders als bij de oudere tieners (tabel 5.5). Ook hier zijn gamen en klussen meer populair bij jongens. Dat geldt evenzeer voor sportwedstrijden bekijken en technische hobby's uitoefenen. Meisjes luisteren meer naar muziek en lezen meer. Ze besteden meer tijd aan chatten en mailen, ze shoppen meer en investeren meer tijd in huishoudelijke hulp.

Tabel 5.5. Vergelijking tussen 12- tot 13-jarige jongens en meisjes.

	Jongens (N = 201)	Meisjes (N = 194)	t-Toets
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld: Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	3.37	2.64	7.559***
Winkelen, shoppen in de stad/in het winkelcentrum	1.75	2.24	-6.799***
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	1.64	1.11	6.799***
Naar muziek luisteren	3.37	3.74	-4.956***
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	1.75	1.44	3.697***
Een boek of strip ter ontspanning lezen	2.47	2.81	-3.007**
Via het internet chatten	2.86	3.18	-2.868**
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	2.79	3.06	-2.756**
Profielpagina aanmaken/onderhouden	2.10	2.42	-2.540*
Klusjes thuis (gras afmaaien, dingen repareren, enzovoort)	2.40	2.18	2.169*
E-mails checken of versturen	2.67	2.90	-2.060*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

4. Vrije tijd naar onderwijsvorm

Er wordt wel eens verwezen naar de gescheiden leefwerelden van aso'ers, tso'ers en bso'ers, waarbij vooral de eerste en de laatste groep hevig van elkaar verschillen (Kaesemans, 2002; Smits, 2004; Sinnaeve & Schillemans, 2006).

Uit tabel 5.6 kunnen we afleiden dat aso'ers meer tijd besteden aan huiswerk maken. Ze lezen ook meer en nemen meer deel aan culturele activiteiten. Bso-leerlingen besteden meer tijd aan gamen, waar aso-leerlingen het web meer aanwenden om informatie op te zoeken of te mailen en tso-leerlingen om te chatten en een weblog bij te houden (zie ook Boonaert & Vettenburg, 2009). Bso- en tso-leerlingen besteden veel tijd aan technische hobby's en aan fuiven. Ook niet onbelangrijk is wat ze allemaal even vaak

doen: dingen samen met het gezin doen, wandelen, buiten spelen, klusjes, huishoudelijke taken, shoppen, naar een sportwedstrijd kijken.

Tabel 5.6. Vergelijking van vrijetijdsactiviteiten naargelang opleidingsvorm voor 14- tot 17-jarigen.

	Aso (N = 461)	Tso (N = 179)	Bso (N = 140)	F-Toets
Huiswerk/taken maken, studeren of werk voorbereiden	5.62	5.39	4.70	71.262***
Deelnemen aan culturele activiteiten (naar theater gaan, een museum bezoeken, enzovoort)	1.89	1.58	1.40	27.498***
Een boek of strip ter ontspanning lezen	3.36	2.96	2.27	26.226***
E-mails checken of versturen	4.74	4.59	4.04	13.820***
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	1.54	2.00	1.89	11.148***
Online informatie opzoeken op sites van kranten, tijdschriften, enzovoort	2.47	2.32	1.91	9.858***
Zoekmachines gebruiken zoals Google, Askjeeves, Yahoo, enzovoort	4.82	4.73	4.36	7.993***
Online informatie opzoeken op sites van bibliotheek, scholen, reisorganisaties, enzovoort	3.02	2.92	2.48	7.937***
Via het internet chatten (bijvoorbeeld: MSN, ICQ)	4.68	5.13	4.63	7.866***
Op café gaan	2.07	2.49	2.12	7.591**
Naar een discotheek of (mega)dancing gaan	1.42	1.70	1.54	7.177**
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld: Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	3.33	3.54	3.91	6.027**
Naar een feest of fuif gaan	2.54	2.78	2.49	4.537*
Naar een muziekfestival, muziekconcert of rave gaan	1.67	1.80	1.59	3.981*
Langsgaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben, of samen iets doen met vrienden	3.96	4.19	4.12	3.281*
Weblog/videolog bijhouden	1.47	1.71	1.64	3.020*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Als we naar de allerjongste groep kijken (12- tot 13-jarigen), dan vinden we minder verschillen tussen de onderwijsvormen dan op oudere leeftijd. Het is aannemelijk om te stellen dat de verschillen toenemen naarmate jongeren meer van elkaar gescheiden worden. Op de jongste leeftijd zijn de verschillen tussen leerlingen in de a-stroom en leerlingen in de b-stroom vrij gering (tabel 5.7). Het grootste verschil vinden we bij het lezen van een boek of strip ter ontspanning. Leerlingen uit de a-stroom helpen meer mee in het huishouden en besteden meer tijd aan e-mailverkeer. Technische hobby's en online informatie opzoeken, worden meer gedaan door leerlingen uit de b-stroom. Er zijn (nog) geen verschillen merkbaar op het vlak van huiswerk maken. Ook tv-kijken,

gamen en het bezoeken van culturele activiteiten worden door beide groepen even vaak gedaan.

Tabel 5.7. Verschillen in vrijetijdsactiviteiten naargelang opleidingsvorm voor jongeren uit de eerste graad secundair onderwijs.

	A-stroom (N = 333)	B-stroom (N = 64)	t-Toets
Een boek of strip ter ontspanning lezen	2.76	2.00	5.093***
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	1.31	1.74	-3.056**
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	2.98	2.63	2.616**
E-mails checken of versturen	2.84	2.49	2.241*
Online informatie opzoeken op sites van kranten en tijdschriften	1.60	1.90	-2.184*

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

5. Vrije tijd naar gezinssituatie

Hier besteden we aandacht aan de verschillen die we vinden in de vrijetijdsbesteding van jeugdigen die opgroeien in een eenoudergezin versus jeugdigen die opgroeien in een tweeoudergezin (inclusief nieuw samengestelde gezinnen) (zie hoofdstuk 1).

Tabel 5.8. Verschillen in vrijetijdsactiviteiten tussen jongeren uit een- en tweeoudergezinnen in Vlaanderen.

	Tweeoudergezin (N = 676)	Eenoudergezin (N = 92)	t-Test
Een boek of strip lezen ter ontspanning	3.13	2.44	3.945***
Huiswerk/taken maken, studeren	5.42	5.07	3.359**
Naar een discotheek gaan	1.47	1.83	-3.119**
Op café gaan	2.11	2.57	-2.909**
Naar een muziekfestival, concert gaan	1.69	1.50	2.476*
Winkelen, shoppen in stad	2.91	3.03	-2.079*

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Jongeren die in een tweeoudergezin leven, besteden meer tijd aan huiswerk maken en studeren, lezen en naar concerten gaan. Jongeren uit eenoudergezinnen geven aan dat ze meer shoppen en uitgaan. Ze doen wel even vaak dingen samen met het gezin, ze investeren even veel tijd in huishoudelijke taken en klusjes, ze gaan even vaak bij vrienden langs en ze nemen in gelijke mate deel aan culturele activiteiten (tabel 5.8).

6. Vrijtijdsdimensies

In wat volgt gaan we op zoek naar patronen in de vrijetijdsbesteding. Het is duidelijk dat sommige activiteiten beter met elkaar samengaan dan andere. We bekomen die patronen aan de hand van een factoranalyse. Die analyse levert ons vijf verschillende dimensies op: uitgaan (fuif, café, langsgaan bij vrienden, enzovoort), digitale vrije tijd (e-mail, surfen, enzovoort), huiselijk (klusjes, huishoudelijke taken, dingen doen met het gezin, enzovoort), sport en spel (gaming, technische hobby's, sportwedstrijd, enzovoort) en cultuur (lezen, theater, enzovoort). De ladingen van de factoranalyse van en de betrouwbaarheid van de schalen zijn terug te vinden in het Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009).

Op deze dimensies zien we een niet onverwachte differentiatie naar leeftijd. Vier dimensies laten zich mooi verdelen over de vier onderscheiden leeftijdsgroepen. De 14- tot 17-jarigen besteden meer tijd aan *sport en spel* dan de andere leeftijdsgroepen. De frequentie waarbij deze activiteiten worden gedaan, daalt met de leeftijd. Het gaat hier niet noodzakelijk om actieve sportbeoefening. De 18- tot 21-jarigen gaan het meeste uit in vergelijking met andere leeftijdsgroepen, van de 14- tot 17-jarigen is het *uitgaansgedrag* iets meer beperkt. De 22- tot 25-jarigen zijn het meest *online*, maar de verschillen met de 14- tot 17-jarigen, die het minst online gaan, zijn op zich niet bijster groot. De *huiselijke* bezigheden scoren het hoogst bij de 26- tot 30-jarigen, de 18- tot 21-jarigen maken daar het minste tijd voor vrij. De cultuurdimensie toont geen verschillen wat de leeftijdscategorieën betreft.

Nu kunnen we kijken welke kenmerken samenhangen met die verschillende dimensies. Dat doen we aan de hand van een multiple regressieanalyse (tabel 5.9). Telkens controleren we voor leeftijd (14- tot 17-jarigen), geslacht, opleidingsniveau, opleidingsniveau van de ouders en de werksituatie van de ouders. Deze laatste twee variabelen kunnen een indicatie geven voor de sociaaleconomische status (SES) van het gezin waarin de respondent opgroeit (Vyverman & Vettenburg, 2009). Daarnaast wordt ook financiële ruimte³³ in het model gevoegd. Uit internationaal onderzoek blijkt immers dat jeugdigen die opgroeien in armoede beperkt zijn in hun speel- en vrijetijdsactiviteiten en die uitsluiting ook zelf heel goed aanvoelen (Walker, 2008). Deelname van kinderen die in armoede leven is ook een centraal punt in het Vlaamse jeugdbeleid, getuige daarvan het recente participatiedecreet (Vlaamse regering, 2008).

We zien dat de beoefening van huiselijke activiteiten niet verschilt naar leeftijd, geslacht, opleiding en sociaaleconomische achtergrond. We gaan er dan ook niet verder op in. In de dimensie *cultuur* vinden we het verwachte verschil naar onderwijsvorm. Leerlingen uit het bso en tso nemen minder deel aan culturele activiteiten. In de *digitale* dimensie leveren enkel de leeftijd en de onderwijsvorm een significante bijdrage.

33. Zie de bijlage achteraan het hoofdstuk. Voor meer technische informatie verwijzen we naar het Technisch verslag JOP-monitor 2 (JOP, 2009).

Hoe ouder, hoe vaker online en bso-leerlingen besteden minder vrije tijd op virtuele wijze dan aso-leerlingen. De dimensie sport en spel verschilt significant naar leeftijd, geslacht en opleidingsvorm. Jongens, jongere respondenten en bso- en tso-leerlingen doen deze activiteiten meer. Leeftijd, opleidingsniveau en financiële ruimte leveren een significante bijdrage voor het *uitgaansmodel*. Oudere respondenten, tso-leerlingen en jongeren met een relatief grotere financiële ruimte gaan vaker uit.

Tabel 5.9. Bètacoëfficiënten van de multiple regressieanalyses met de verschillende dimensies als afhankelijke variabele bij 14- tot 17-jarigen.

		Cultuur (N = 710)	Digitale vrije tijd (N = 703)	Sport en spel (N = 706)	Uitgaan (N = 688)
Leeftijd		-.055	.227***	-.093**	.445***
Geslacht	Man	-.020	.014	.577***	-.002
(Ref. cat.: vrouw)					
Onderwijsvorm	Bso	-.299***	-.194***	.080*	.049
(Ref. cat.: aso)	Tso	-.128**	-.060	.088**	.106**
Opleidingsniveau ouders	Geen diploma hoger onderwijs	-.077	-.074	.030	-.036
(Ref. cat.: minstens één ouder diploma hoger onderwijs)					
Werksituatie ouders	Beide ouders werken	-.015	-.010	-.057	.024
(Ref. cat.: maximaal één ouder werkt)					
Financiële ruimte (armoede-indicator)		-.034	-.061	-.046	-.077*
Adjusted R ²		.116	.102	.363	.223

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Model (Cultuur): F = 14.244; p < .001

Model (Digitale vrije tijd): F = 12.395; p < .001

Model (Sport en spel): F = 58.323; p < .001

Model (Uitgaan): F = 29.114; p < .001

7. De vrije tijd van jongvolwassenen

In wat volgt gaan we verder in op de vrije tijd van +18-jarigen. We laten de vrije tijd van de studerende jeugd even buiten beschouwing en richten onze aandacht op de werkende jeugd. Wij bestuderen de verschillen tussen werkende en werkzoekende jeugd en beschrijven de verschillen de verschillen tussen jongeren die thuis bij de ou-

ders wonen en jongeren die zelfstandig wonen. Bij deze laatste groep nemen we ook de vrije tijd van jonge ouders onder de loep.

7.1 Werken of niet-werken?

Van de activiteiten die wij bevroegd hebben kan men in tabel 5.10 de significante verschillen terugvinden tussen werkende en niet-werkende jongvolwassenen op het vlak van vrijetijdsbesteding. Op de verschillen die merkbaar zijn, scoort de werkende jeugd telkens hoger. Enkel het spelen van pc-spelletjes wordt meer gedaan door de niet-werkende respondenten.

Tabel 5.10. Verschillen tussen +18-jarigen die werken en die niet werken en niet meer schoolgaand zijn, onafhankelijk van hun woonsituatie.

	Werkende (N = 1397)	Niet-werkende (N = 174)	t-Toets
Webbankieren	3.16	2.59	4.250***
Naar een feest of fuif gaan	2.68	2.38	3.822***
E-mails checken of versturen	4.74	4.18	3.659***
Op café gaan	2.89	2.57	2.969**
Spelen van computerspelletjes	2.28	2.66	-2.722**
Naar een muzikfestival of concert gaan	1.76	1.63	2.370*
Online informatie opzoeken op sites van bibliotheek, scholen, reisorganisaties, enzovoort	3.06	2.73	2.549*
Deelnemen aan culturele activiteiten	1.79	1.65	2.278*
Langs gaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben	3.88	3.65	2.165*
Online informatie opzoeken op sites van kranten en tijdschriften	3.04	2.73	2.190*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

7.2 Onder het ouderlijke dak of op eigen benen?

Tabel 5.11 toont ons dat er wel heel wat verschillen zijn naargelang de leefsituatie van jongeren. Jongeren die nog bij de ouders wonen gamen meer, ze gaan meer langs bij vrienden, fuiven meer en gaan meer op café. Ze besteden meer tijd aan technische hobby's en chatten ook meer.

Jongeren die zelfstandig wonen, investeren meer tijd in klusjes en huishoudelijke taken. Ze gaan meer wandelen of doen dingen samen met het gezin of met de partner. Ook webbankieren en online informatie opzoeken scoren hoger bij deze groep en dat geldt ook voor de deelname aan culturele activiteiten.

Tabel 5.11. Vergelijking van vrijetijdsactiviteiten tussen 18- tot 30-jarige jongeren die bij de ouders wonen en die zelfstandig wonen.

	Bij ouders (N = 523)	Zelfstandig (N = 1015)	t-Toets
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	4.02	5.29	-17.153***
Via het internet chatten	3.64	2.39	13.013***
Naar een discotheek gaan	2.06	1.49	11.088***
Dingen samen doen met het gezin of partner	3.81	4.56	-10.606***
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld: Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	2.93	2.03	10.448***
Naar een feest of fuif gaan	2.97	2.49	8.667***
Klusjes thuis (gras afmaaaien, dingen repareren)	3.22	3.85	-8.444***
Webbankieren	2.62	3.34	-8.289***
Langsgaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben, samen iets doen met vrienden	4.16	3.70	7.901***
Op café gaan	3.19	2.68	7.482***
Een profielpagina onderhouden	2.84	2.30	5.622***
Technische hobby's (sleutelen aan brommer, sleutelen aan computer, enzovoort)	2.00	1.68	4.478***
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	2.17	1.87	4.477***
Wandelen, buiten spelen	3.21	3.51	-4.295***
Deelnemen aan culturele activiteiten	1.67	1.84	-4.276***
Weblog bijhouden	1.46	1.27	3.711***
Online informatie opzoeken op sites van bibliotheek, scholen, reisorganisaties, enzovoort	2.88	3.13	-2.983**
Producten of tickets kopen via een website	1.48	1.59	-2.532*

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Voor beide groepen gingen we ook na welke onafhankelijke variabelen een invloed hebben op de vijf hierboven besproken dimensies: cultuur, digitale vrije tijd, huiselijke activiteiten, sport/spel en uitgaan. We toetsten dezelfde variabelen als bij de -18-jarigen: leeftijd, geslacht, eigen opleidingsniveau en opleidingsniveau van de ouders, werksituatie van de ouders en financiële ruimte (tabel 5.12).

Voor de groep die nog bij de ouders woont zijn de vijf verschillende modellen betekenisvol. Vrouwen en respondenten van wie beide ouders werken, blijken meer culturele activiteiten te ondernemen. Daarnaast speelt het opleidingsniveau ook een invloedrijke rol: laag- en middengeschoolde respondenten gaan in mindere mate dergelijke activiteiten doen. *Digitale activiteiten* worden in mindere mate gedaan door laag- en middengeschoolde jongeren dan door hogeschoolden. De *huiselijke* activiteiten slorpen

minder tijd op van de jongere respondenten, van mannen en van respondenten van wie geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs bezit. *Sport en spel* slaat meer aan bij mannen en laag- en middengespoolden. Jongere respondenten en respondenten van wie geen van beide ouders over een diploma hoger onderwijs beschikt, scoren hier veel lager. De *uitgaansdimensie* wordt voornamelijk beïnvloed door leeftijd, financiële ruimte en geslacht. De jongere generatie, de groep met een grotere financiële ruimte en mannen zetten vaker de bloemetjes buiten.

Tabel 5.12. Bèta-coëfficiënten van de multiple regressieanalyses met de verschillende dimensies als afhankelijke variabele bij 18- tot 30-jarigen die bij de ouders wonen.

		Cultuur (N = 442)	Digitale vrije tijd (N = 433)	Huiselijke activiteiten (N = 427)	Sport en spel (N = 438)	Uitgaan (N = 433)
Leeftijd		-.051	-.054	-.106*	-.141**	-.209***
Geslacht	Man	-.132**	.005	-.163**	.455***	.123***
(Ref. cat.: vrouw)						
Opleidingsniveau ³⁴	Laag	-.261***	-.434***	-.109	.201***	-.067
(Ref. cat.: hoog)	Midden	-.221***	-.360***	-.075	.160**	-.017
opleidingsniveau ouders)	Geen diploma hoger onderwijs	-.123**	-.078	-.122*	-.124**	-.047
(Ref. cat.: minstens één ouder diploma hoger onderwijs)						
Werksituatie ouders	Beide ouders werken	.099*	.035	.073	-.015	.104*
(Ref. cat.: maximaal één ouder werkt)						
Financiële ruimte (armoede-indicator)		.023	-.068	.007	.054	-.195***
Adjusted R ²		.129	.213	.066	.305	.105

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Model (Cultuur): F = 10.287; p < .001

Model (Digitale vrije tijd): F = 17.742; p < .001

Model (Huiselijke activiteiten): F = 5.262; p < .001

Model (Sport en spel): F = 28.427; p < .001

Model (Uitgaan): F = 8.213; p < .001

34. Onder laaggeschoold verstaan we de jongeren die geen diploma secundair onderwijs hebben. Middengespoolden zijn jongeren met een diploma secundair onderwijs en hogegespoolden zijn jongeren met een diploma hoger onderwijs.

Tabel 5.13. Bèta-coëfficiënten van de multiple regressieanalyses met de verschillende dimensies als afhankelijke variabele bij 18- tot 30-jarigen die zelfstandig wonen.

		Cultuur (N = 862)	Digitale vrije tijd (N = 851)	Huiselijke activiteiten (N = 834)	Sport en spel (N = 865)	Uitgaan (N = 859)
Leeftijd		-.020	.052	.083*	-.135***	-.200***
Geslacht	Man	-.062	.145***	-.172***	.495***	.162***
(Ref. cat.: vrouw)						
Opleidingsniveau	Laag	-.192***	-.248***	-.100**	-.009	-.098**
(Ref. cat.: hoog)	Midden	-.278***	-.307***	.106**	.045	-.062
opleidingsniveau ouders)	Geen diploma hoger onderwijs	-.054	-.028	.071*	.044	-.062**
(Ref. cat.: minstens één ouder diploma hoger onderwijs)						
Werksituatie ouders	Beide ouders werken	-.010	.031	.007	-.014	.039
(Ref. cat.: maximaal één ouder werkt)						
Financiële ruimte (armoede-indicator)		-.011	-.047	-.087*	.074*	-.062
Adjusted R ²		.106	.147	.061	.257	.090

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Model (Cultuur): F = 15.572; p < .001

Model (Digitale vrije tijd): F = 21.889; p < .001

Model (Huiselijke activiteiten): F = 8.795; p < .001

Model (Sport en spel): F = 43.731; p < .001

Model (Uitgaan): F = 13.135; p < .001

We maken dezelfde analyse voor de jongvolwassenen die zelfstandig wonen (zie tabel 5.13). De *culturele* dimensie wordt ook hier voornamelijk beïnvloed door het opleidingsniveau. Laag- en middengediplomden nemen in mindere mate deel aan culturele activiteiten in vergelijking met hooggeschoolden. De werksituatie van de ouders heeft hier geen effect meer in tegenstelling tot de groep die wel nog bij de ouders woont. Hetzelfde geldt voor het geslacht van de respondenten. Voor de *digitale* vrije tijd speelt het opleidingsniveau eenzelfde rol als bij de andere groep. Laag- en middengediplomden brengen minder digitale vrije tijd door en mannen meer dan vrouwen. Bij de *huishoudelijke* activiteiten heeft het geslacht het grootste effect. Opvallend hier is ook het opleidingsniveau. Mannen investeren minder tijd dan vrouwen in het huishouden en laaggeschoolde respondenten minder dan hooggeschoolde en middengediplomde respondenten. Ook mensen met een grotere financiële ruimte geven aan meer tijd te investeren in huishoudelijke activiteiten. Grote huizen en grote tuinen te onderhou-

den wellicht. De activiteiten die onder de dimensie *sport en spel* vallen worden meer gedaan door mannen en door de jongere respondenten binnen deze groep. Het opleidingsniveau speelt hier geen significante rol meer in tegenstelling tot wat het geval was bij de groep jongvolwassenen die nog thuis woont. Sport en spel is meer populair naarmate de financiële ruimte afneemt. *Uitgaansactiviteiten* worden in grote mate beïnvloed door leeftijd en geslacht. Opnieuw de jongere groep en mannen doen dit meer. Laaggeschoolden en jongeren van wie geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft, gaan minder uit. De financiële ruimte heeft hier geen invloed.

7.3 Jonge ouders

Kinderen zijn ‘tijdvreters’ (Glorieux et al., 2006). De zorg voor kinderen zet duidelijk een rem op de activiteiten buitenshuis en zelfs op het virtuele sociale leven zo lijkt het wel. Jonge mensen die geen kinderen hebben doen zowat alle bevraagde activiteiten meer dan jonge ouders. Jongeren met kinderen gaan meer wandelen en doen meer dingen samen met het gezin. Verder besteden ze ook meer tijd aan huishoudelijke taken en klusjes (zie tabel 5.14).

Tabel 5.14. Vergelijking tussen 18- tot 30-jarige jongeren die zelfstandig wonen zonder en met kinderen.

	Geen kinderen (N = 657)	Wel kinderen (N = 396)	t-Toets
Op café gaan	3.03	2.12	13.721***
Langsgaan bij vrienden, vrienden op bezoek hebben, samen iets doen met vrienden	3.95	3.33	9.724***
Naar een feest of fuif gaan	2.66	2.21	8.795***
Wandelen, buiten spelen	3.28	3.91	-8.190***
Naar een muziekfestival of concert gaan	1.87	1.54	7.970***
Deelnemen aan culturele activiteiten	2.00	1.63	7.449***
Een profielpagina onderhouden	2.59	1.92	6.635***
Dingen samen doen met het gezin of partner	4.38	4.85	-6.394***
Via het internet chatten	2.66	2.02	6.240***
Naar een discotheek gaan	1.59	1.34	6.182***
E-mails checken en versturen	4.97	4.37	5.542***
Online informatie opzoeken op sites van kranten en tijdschriften	3.28	2.69	5.378***
Zoekmachines gebruiken	4.72	4.18	5.288***
Klusjes thuis (gras afmaaïen, dingen repareren)	3.67	4.10	-4.776***
Een boek of strip ter ontspanning lezen	2.87	2.43	4.624***
Spelen van computerspelletjes, gaming (bijvoorbeeld: Playstation, spelletjes via het internet zoals WoW)	2.17	1.83	3.992***

	Geen kinderen (N = 657)	Wel kinderen (N = 396)	t-Toets
Huishoudelijke taken (kuisen, opruimen, afwassen, enzovoort)	5.19	5.41	-3.419**
Weblog bijhouden	1.33	1.18	3.251**
Online informatie opzoeken op sites van bibliotheek, scholen, reisorganisaties, enzovoort	3.28	3.02	2.584*
Naar een sportwedstrijd gaan kijken	1.94	1.77	2.431*
Taken maken of werk voorbereiden	2.88	2.62	2.148*

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

8. De breedte van het 'vrijtijdsrepertorium'

Een laatste vraag die we ons gesteld hebben is die naar de breedte van het vrijetijdsrepertorium van jongeren. Doet de ene jongere meer verschillende activiteiten dan de andere? We gingen na hoeveel verschillende activiteiten jongeren aanduiden als 'frequente bezigheid' (eenmaal per week tot dagelijks) en we gingen op zoek naar eventuele verschillen voor leeftijdscategorieën, geslacht of opleidingsniveau van de ouders. We vonden een aantal significante verschillen: naarmate de leeftijd stijgt, daalt het aantal verschillende activiteiten dat frequent wordt beoefend. Meisjes doen minder verschillende activiteiten dan jongens. En hoe hoger het opleidingsniveau van de ouders, hoe meer verschillende activiteiten worden beoefend.

Tabel 5.15. Gemiddeld aantal activiteiten per vrijetijdscategorie voor jeugdwerkdeelnemers en niet-jeugdwerkdeelnemers bij 14- tot 30-jarigen.

	Geen deelnemer (N = 742)	Deelnemer (N = 2259)	t-Toets
Uitgaan	2.32	2.69	-12.210***
Digitale vrije tijd	3.53	4.00	-8.861***
Huiselijke activiteiten	3.90	3.96	-1.442 (n.s.)
Sport en spel	2.13	2.09	1.058 (n.s.)
Cultuur	2.13	2.42	-7.195***

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Dat het vrijetijdsrepertorium van meisjes smaller is, kan veel betekenen. Het vertelt ons misschien iets over de tijd die andere activiteiten in beslag nemen (schoolwerk, huishoudelijke taken, enzovoort), maar het kan ons ook iets vertellen over het maatschappelijke (al dan niet commerciële) aanbod waarin meisjes minder hun gading vinden. Zoals ook vele andere vaststellingen dienen deze zaken verder uitgediept te worden

vooraleer daar sluitende uitspraken kunnen over gedaan worden. De tendensen zeggen overigens enkel iets over de activiteiten die we hebben bevraagd. Het vrijetijdsrepertorium van meisjes kan in realiteit dus heel wat activiteiten bevatten die niet werden opgenomen in onze vragenlijst.

De breedte van het vrijetijdsrepertorium wordt voor een stuk ook bepaald door de mate waarin de vrije tijd in 'georganiseerd' verband wordt doorgebracht. Hier zien we dat jeugdwerkdeelnemers (ongeacht de jeugdwerkvorm) op drie van de vijf vrijetijdsclusters (i.e. uitgaan, digitale vrije tijd en cultuur) meer tijd spenderen dan niet-jeugdwerkdeelnemers. Huiselijke activiteiten en sport en spel geven geen verschillen weer tussen beide groepen (tabel 5.15).

We zouden dus kunnen zeggen dat dit een positief effect is van de jeugdwerkdeelname, naast zovele andere positieve effecten die in de literatuur worden beschreven. Ook het zelfbeeld, de morele ontwikkeling, de schoolresultaten en de vlotte sociale integratie zouden worden ondersteund door engagement in gestructureerde vrijetijdsactiviteiten (Iso-Ahola & Crowley, 1991; Eccles, Barber, Stone & Hunt, 2003; Smits, 2004; Feinstein, Bynner & Duckworth, 2006; Quintelier, 2008). De meeste onderzoeken houden echter rekening met een zekere mate van zelfselectie (Quintelier, 2008): verschillen in uitkomsten tussen participanten en non-participanten reflecteren vooraf bestaande verschillen. Met een degelijke controle op deze zelfselectie worden de verschillen gereduceerd tot minder dan 1% (Fredricks & Eccles, 2006). We hoeden ons dus voor een te lineaire interpretatie van dit soort samenhang als 'effectmetingen'. Een interpretatie die bovendien de vaak vrij instrumentele benadering van de vrijetijdsbesteding van jeugdigen nog zou versterken (Coussée, Roets & De Bie, 2009).

9. Besluit

We hebben ons in deze tekst grotendeels beperkt tot het beschrijven van verschillen in vrijetijdsbestedingspatronen naargelang leeftijd, geslacht, onderwijsvorm en gezinsituatie.

De gescheiden leefwerelden tussen diverse groepen worden grotendeels bevestigd in de analyses op de JOP-monitor 2. In de jeugdige vrijetijdsbesteding vinden we nog vaak gendergebonden patronen. Jongens klussen en doen aan sport, meisjes helpen in het huishouden en gaan winkelen. Ook in internationaal onderzoek wordt eenzelfde trend in gendergebonden vrijetijdsbesteding bij 12- tot 19-jarigen gevonden (Hillbrecht, Zuzanek & Mannell, 2008). Verder vonden we ook opvallende verschillen naargelang onderwijsvorm. Aso-leerlingen doen andere dingen dan bso-leerlingen, tso-leerlingen bevinden zich vaak tussen beide in. Zowel off- als online spelen verschillen (zie hoofdstuk 7). Het zijn opvallende verschillen, maar tegelijk weinig verrassend. Ze liggen in de lijn van de JOP-monitor 1. De verschillen tussen jongeren worden groter naarmate

ze ouder worden en ze wellicht ook steeds meer vanuit die verschillen worden aangesproken. De gedifferentieerde benadering in het jeugdwerk is daarvan een voorbeeld. Het jeugdwerk differentieert zich om jongeren in al hun diversiteit aan te spreken (zie hoofdstuk 6). Tegelijk worden op die manier verschillen tussen jongeren bevestigd en misschien ook wel versterkt. Een belangrijk aandachtspunt voor de toekomst is dan ook de vraag in welke mate jeugdbeleid (en -onderzoek) bijdraagt aan de institutionalisering van deze gescheiden leefwerelden, maar tegelijk ook inzet op het mogelijk maken van 'leefwereldoverstijgende' activiteiten.

Bibliografie

- Boonaert, T. & Vettenburg, N. (2009). Jongeren en ICT: een divers publiek. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten* (pp. 151-174). Leuven: Acco.
- Breedveld, K., van den Broek, A., de Haan, J., Harms, L., Huysmans, F. & van Ingen, E. (2008). *Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: SCP.
- Coussée, F., Roets, G. & De Bie, M. (2009). Empowering the powerful: Challenging hidden processes of marginalization in youth work policy and practice in Belgium. *Critical Social Policy*, 29(3), 421-442.
- Eccles, J., Barber, B., Stone, M. & Hunt, J. (2003). Extracurricular activities and adolescent development. *Journal of Social Issues*, 59(4), 865-889.
- Feinstein, L., Bynner, J. & Duckworth, K. (2006). Young People's Leisure Contexts and their Relation to Adult Outcomes. *Journal of Youth Studies*, 9(3), 305-327.
- Fredricks, J. & Eccles, J. (2006). Is Extracurricular Participation Associated with Beneficial Outcomes? Concurrent and Longitudinal Relations. *Developmental Psychology*, 42(4), 698-713.
- Glorieux, I., Koelet, S., Mestdag, I., Moens, M., Minnen, J. & Vandewyer, J. (2006). *De 24 uur van Vlaanderen. Het dagelijkse leven van minuut tot minuut*. Tielt: LannooCampus.
- Hillbrecht, M., Zuzanek, J. & Mannell, C. (2008). Time use, time pressure and gendered behavior in early and late adolescence. *Sex Roles*, 58(5-6), 342-357.
- Iso-Ahola, S.E. & Crowley, E.D. (1991). Adolescent substance abuse and leisure boredom. *Journal of Leisure Research*, 23, 260-271.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2*. Onuitgegeven verslag, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoekplatform.be.
- Kaesemans, G. (2002). *Tienerkliks. Het verhaal van het Vlaamse Kliksonsonderzoek*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- Mortelmans, D., Van Assche, V. & Ottoy, W. (2002). *Fijngehakt en voor u opgediend: tieners en vrije tijd*. Antwerpen: Stedelijke Jeugddienst.
- OIVO (2008). *Jongeren en vrijetijdsbesteding*. Brussel: OIVO.
- Quintelier, E. (2008). Who is politically active: the athlete, the scout member or the environmental activist? *Acta Sociologica*, 51(4), 355-370.
- Samdahl, D. & Jekubovich, N. (1997). A critique of leisure constraints: Comparative analyses and understandings. *Journal of Leisure Research*, 29(4), 430-452.
- Sinnaeve, L. & Schillemans, L. (2006). Thuis tv-kijken, voetballen of naar de jeugdbeweging!? In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren van nu en straks. Overzicht en synthese van recent jeugdonderzoek in Vlaanderen* (pp. 153-186). Leuven: LannooCampus.
- Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte. Eindverslag*. Brussel: VUB/TOR.

- Vlaamse regering (2008). *Decreet houdende flankerende en stimulerende maatregelen ter bevordering van de participatie in cultuur, jeugdwerk en sport*. Brussel: Vlaamse regering.
- Vyverman, V. & Vettenburg, N. (2009). School well-being among young people: is it influenced by the parents' socioeconomic background? *Educational Studies*, 35(2), 191-204.
- Walker, J. (2008). Listening to Children: gaining a perspective of the experiences of poverty and social exclusion from children and young people of single-parent families. *Health and Social Care in the Community*, 16(4), 429-436.

10. Bijlagen

Schalen

Financiële ruimte

Eén keer per maand vrienden uitnodigen.

Slechte meubels vervangen.

Eén week per jaar op vakantie gaan.

Vlees, vis of kip eten om de twee dagen.

Nieuwe in plaats van tweedehandskledij kopen.

Het huis warm houden in de winter.

Technische gegevens over deze schaal kan men terugvinden in het Technisch verslag, JOP-monitor 2 (JOP, 2009). Een kleine waarde op deze schaal betekent een grote financiële ruimte, een grote waarde duidt op een kleinere financiële ruimte.

6. Participatie van Vlaamse jongeren aan het verenigingsleven

Mark Elchardus en Sarah Herbots

1. Inleiding

De internationale onderzoeksliteratuur over participatie aan het verenigingsleven heeft doorgaans betrekking op volwassenen en richt zich zelden exclusief op jongeren. Jongeren vormen echter een belangwekkende bevolkingscategorie als het gaat over participatie aan het verenigingsleven, voornamelijk omdat zij – in vergelijking met andere leeftijdsgroepen – relatief meer vrije tijd en minder verantwoordelijkheden hebben. Uit onderzoek blijkt immers dat 40% van de waaktijd van jongeren (dit is de tijd die niet wordt besteed aan slapen) bestaat uit vrije tijd (Smits & Stevens, 2005). Daarnaast is er sedert een aantal jaren ook vanuit pedagogisch perspectief grote belangstelling ontstaan voor de gevolgen van de participatie aan het verenigingsleven op houdingen en levenswijzen. We gaan daar meteen dieper op in. Het is echter niet verantwoord de bevindingen waartoe het onderzoek bij volwassenen in dat verband heeft geleid, meteen te veralgemenen tot jongeren. Het is daarom belangrijk de participatie van jongeren zelf te onderzoeken. In deze bijdrage wordt het algemene participatieniveau van de Vlaamse jongeren in kaart gebracht. Daarna wordt de evolutie van de sociale participatie over de leeftijd geanalyseerd, met aandacht voor verschillende verenigingstypes. Tot slot wordt nagegaan of het selectieve bereik waarvan sprake is bij volwassenenparticipatie – de ondervertegenwoordiging van bepaalde bevolkingsgroepen, zoals laaggeschoolden – ook geldt voor jeugdparticipatie.

2. De waarde van het middenveld

Middenveldparticipatie is in de huidige onderzoekswereld een ‘hot topic’. Dat is een gevolg van de vaststelling dat dergelijke participatie samenhangt met sociaal wenselijke houdingen en gedragingen. Volgens klassieke auteurs als de Tocqueville (1994 [1835/1840]) en hedendaagse auteurs als Putnam (1994) spelen vrijwillige verenigingen een belangrijke rol bij de veralgemening van het vertrouwen in instellingen en in andere mensen. Zowel in binnen- als buitenlands onderzoek wordt dit bevestigd:

deelname aan het verenigingsleven gaat gepaard met een meer vertrouwend mensbeeld (Putnam, 1994; Elchardus, Hooghe & Huyse, 2001; Anheier & Kendall, 2002). Ook bestaat er een verband tussen houdingen en levenswijzen en sociale participatie: mensen die lid zijn van een vereniging zijn meer gehecht aan democratische normen. Ze hebben minder uitgesproken antipolitieke houdingen, verlenen meer steun aan de vertegenwoordigende democratie, zijn verdraagzamer, minder etnocentrisch en vertonen een lager gevoel van politieke machteloosheid (Almond & Verba, 1963; Verba & Nie, 1972; Billiet & Cambré, 1999; Elchardus, Hooghe & Huyse, 2001). Wie participeert, is dus democratisch, beter ingeburgerd en sociaal meer betrokken (Elchardus, Hooghe & Huyse, 2001; Hooghe, 2003). De gunstige effecten van middenveldparticipatie blijven bovendien niet beperkt tot het maatschappelijke vlak. Zelfs het persoonlijk welzijn heeft er baat bij: wie deelneemt aan het verenigingsleven, is meer tevreden met verschillende levensdomeinen en voelt zich beter in zijn vel (Elchardus & Smits, 2007).

Dergelijke onderzoeksbevindingen hebben ertoe geleid dat de verwachtingen ten aanzien van het verenigingsleven vandaag erg hoog liggen. Zo wordt in de beleidsnota Cultuur 2000-2004 van de Vlaamse regering van het verenigingsleven verwacht dat het inburgert, emancipeert, zin geeft, bijdraagt tot actieve participatie, democratische discussie en de versterking van het sociale weefsel (Anciaux, 2000). Ook het Pact 2020 – dat door alle maatschappelijke partners³⁵ werd ondertekend – stelt ambitieuze doelstellingen: men wil dat alle inwoners van Vlaanderen in 2020 kunnen worden bereikt door een vereniging, een buurtwerking, een vrijwilligersorganisatie of door samenlevingsopbouw (Pact 2020: Indicatoren, Voorstel na overleg SERV-SVR).

Het is met andere woorden duidelijk dat middenveldparticipatie sterk wordt aangeemoedigd. Tegelijkertijd bestaat grote bezorgdheid dat de verwachtingen niet zullen worden ingelost. In het hedendaagse discours omtrent participatie komt namelijk een toenemende vrees tot uiting dat mensen vandaag steeds minder de behoefte ervaren om ingebed te zijn in een sociale collectiviteit. Deze trend zou zich ook uiten in een afnemende belangstelling voor het verenigingsleven. De vrees omtrent een afnemende gerichtheid op de gemeenschap is echter geen nieuw gegeven. Ruim een eeuw geleden – toen de moderne, hedendaagse westerse maatschappij vorm kreeg – werd ook al gewaarschuwd voor een ‘algemene teloorgang van het gemeenschapsleven’ (Tönnies, 1887; Durkheim, 1897).

De ongerustheid was toen een reactie op de gevolgen van de Industriële Omwenteling en de snelle maatschappelijke transformaties die zij teweegbracht. Onder invloed van de industrialisering trokken steeds meer mensen weg van het platteland om zich te vestigen in de steden waar voldoende fabrieksarbeid beschikbaar was. Door dit proces van verstedelijking woonden steeds grotere aantallen mensen dicht bij elkaar in wat

35. Volgende maatschappelijke partners ondertekenden het Pact 2020 en engageerden zich om die doelstellingen na te streven: de Vlaamse regering, de Vlaamse sociale partners (de werkgevers- en werknemersorganisaties van de SERV) en het georganiseerde middenveld van de Verenigde Verenigingen.

werd beleefd als de anonimiteit van de stad, waardoor ze minder hecht met elkaar verbonden waren dan in de kleine dorpsgemeenschappen. Deze evolutie ging gepaard met zich wijzigende sociale interactiepatronen: door professionele specialisatie en arbeidsdeling ontstond een nieuwe organisatie van werk en leven. Het einde van de 19de eeuw en de eerste decennia van de 20ste eeuw werden gekenmerkt door de vrees dat de onderlinge solidariteit en de samenhang zouden verloren gaan en dat de samenleving zou verworden tot een massa die een gemakkelijke prooi voor demagogen zou vormen. De politieke ontwikkelingen tijdens het interbellum hebben die vrees nog versterkt.

De onheilsboodschap die vandaag verkondigd wordt, vertoont opvallend veel gelijkenissen met die pessimistische visie op de massamaatschappij. Volgens voorstanders van de individualiseringstheorie worden we vandaag geconfronteerd met een proces van sociale desintegratie en 'de-collectivisering', wat betekent dat het belang van sociale collectiviteiten voor individuele actoren afneemt. Die ontwikkeling zou de kleefkracht, de samenhang van de samenleving danig aantasten en de 'sociale cohesie' van een gemeenschap doen eroderen. Deze visie werd nog meer populair na het verschijnen van Putnams *Bowling Alone* (2000), waarin werd gesteld dat Amerikanen steeds meer 'disconnected' (los-geweekt) zijn van familie, vrienden, burens, verenigingen en democratische structuren. Putnam (2000) voorspelde dat dergelijke maatschappelijke veranderingen zouden leiden tot een afname van 'sociaal kapitaal', een element dat essentieel is voor het behoud van de moderne democratie (Putnam, 1994). Putnams conclusie werd een toonzettende stelling, niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in Europa en in Vlaanderen.

Dat Putnams visie populair werd in Vlaanderen, mag verbazend heten. Vlaamse onderzoeksgegevens wijzen immers niet op een crisis van het verenigingsleven. In 1998 werd het participatiegedrag van de Vlamingen voor het eerst uitgebreid in kaart gebracht. De resultaten van deze studie werden beschreven in *Het middenveld in Vlaanderen* (Elchardus, Hooghe & Huyse, 2001). Om te beginnen werden een aantal peilingen van de afgelopen 20 jaar met elkaar vergeleken. Tussen 1983 en 1998 werd een bescheiden en weliswaar nog onzekere toename van de participatie vastgesteld, maar zeker geen afname. Met andere woorden: van een dalende trend was voor deze periode zeker geen sprake. Ook ná 1998 heeft deze dalende trend zich niet ingezet (Smits & Elchardus, 2009). In het onderzoeksproject 'De sociale staat van Vlaanderen 2009' werd het participatiegedrag van de Vlamingen onderzocht over de periode 1991-2007 (Smits & Elchardus, 2009). De gehele beschouwde periode werd opgedeeld in twee delen: de periode vóór het jaar 2000 en de periode vanaf het jaar 2000. Tussen de twee beschouwde periodes werd een betrekkelijk grote tot zeer grote toename van het actieve lidmaatschap vastgesteld. Waar Putnam in de VS een dalende tendens waarneemt, is hier in Vlaanderen dus eerder sprake van een stijgende trend. Vlamingen nemen vandaag actiever deel aan het verenigingsleven dan twintig jaar geleden. En er is nog meer goed nieuws: deze stijgende trend tekent zich niet enkel af in Vlaanderen. Een analyse van de data van de *European Value Study* toont aan dat er in de meeste Europese landen sprake is van een stijgende tendens. De Europese surveygegevens vormen bovendien een voorzichtige indicatie dat België, ook in vergelijkend perspectief, een bloeiend verenigingsleven kent (Smits & Elchardus, 2009).

De stijgende participatiecijfers impliceren echter niet dat het participatiegedrag van de Vlamingen zich tijdens de afgelopen decennia niet heeft gewijzigd. Integendeel, binnen het verenigingsleven was er over de beschouwde periode wel sprake van een aantal opmerkelijke verschuivingen. Zo bleek onder meer dat een aantal verenigingen heel wat leden verloor. De grootste verliezers zijn de verzuilde verenigingen, die duidelijk levensbeschouwelijk geprofileerd en klassenspecifiek zijn (bijvoorbeeld de Kristelijke Arbeiders Vrouwen). Andere verenigingen zagen hun ledenbestand doorheen de tijd aanzienlijk groeien. De grootste winnaars zijn verenigingen die zich richten tot de groeiende zorg om het lichaam en de beweging, zoals bijvoorbeeld sportverenigingen.

Op basis van de Vlaamse onderzoeksliteratuur kunnen we besluiten dat er in Vlaanderen zeker geen reden is tot bezorgdheid over een dalende participatiegraad. De bloei van het verenigingsleven verhindert echter niet dat er groepen zijn in onze samenleving die – vergeleken met andere maatschappelijke groepen – opvallend minder aanwezig zijn in het verenigingsleven. De eerste persistente ongelijkheid heeft betrekking op het scholingsniveau: uit alle onderzoek komt naar voren dat hogeschoolden meer en intensiever deelnemen aan het verenigingsleven dan laaggeschoolden (Smits & Elchardus, 2009). Omdat het onderwijsniveau in onze samenleving de belangrijkste verdeler van levenskansen wordt – van de kansen toegang te hebben tot begeerde goederen en ervaringen – spreekt men in dat verband van een ‘selectief bereik’ of zelfs een ‘democratisch deficit’ van het verenigingsleven. De mensen met een grote kans op maatschappelijke uitsluiting vinden ook de weg naar het verenigingsleven niet. Verder in deze bijdrage wordt op dit gegeven dieper ingegaan.

Naast het onderwijsniveau is ook gender enigszins bepalend voor de wijze waarop en de mate waarin men aan het verenigingsleven participeert: vrouwen participeren minder dan mannen, maar dit verschil is nagenoeg volkomen te wijten aan de lagere participatie van vrouwen aan sportverenigingen (Smits & Elchardus, 2009). Ook de mate waarin men levensbeschouwelijk betrokken is, speelt een rol: kerngelovigen en praktiserende christenen en katholieken participeren beduidend meer dan andere levensbeschouwelijke groepen (Smits & Elchardus, 2009). Het middenveld is er tot op heden dus nog niet in geslaagd om iedereen in de samenleving in dezelfde mate te bereiken. Dat neemt niet weg dat de algemene balans van het Vlaamse verenigingsleven positief oogt: tijdens de voorbije drie decennia hebben steeds meer Vlamingen de weg naar het middenveld gevonden.

In het licht van deze bevindingen is de aanhoudende populariteit van Putnams stellingen betreffende een neergang van sociale participatie verbazend te noemen. Men blijft in vele kringen en ook in het verenigingsleven zelf beweren dat de verenigingen afkalven en dat steeds minder mensen bereid zijn zich voor een vereniging in te zetten (De Hart, 2002; Loose & Gijssels, 2009).

Putnams bezorgdheid heeft echter niet zozeer betrekking op het participatiegedrag van de gehele bevolking, dan wel op dat van de jongere generaties. Volgens hem wordt de afname van sociale participatie veroorzaakt door de aflossing van de generaties.

Mensen die behoren tot de oudere leeftijdsgroepen – die geboren werden tijdens het interbellum – maken volgens Putnam deel uit van wat hij de ‘*long civic generation*’ noemt, een generatie die een grote mate van maatschappelijk engagement vertoonde. De aftakeling van het sociale weefsel begint volgens Putnam bij de babyboomers, de generatie die geboren werd vlak na de Tweede Wereldoorlog. Dit zou de eerste generatie zijn die sterk de nadruk legt op individualisme en die de privésfeer verkiest boven het publieke leven. De *generatie X* – die na de babyboomers komt – versnelt volgens Putnam nog die neerwaartse spiraal. Het is dus vooral bij de jongere generaties dat een dalende trend duidelijk zichtbaar zou moeten zijn.

Ook deze hypothese inzake generationele verschillen werd meermaals onderzocht in Vlaanderen. Om te beginnen blijkt uit Vlaams onderzoek dat oudere mensen – in vergelijking met de jongere generaties – in meer verenigingen actief zijn (Hooghe, 1999). Dit betekent echter niet dat zij actiever maatschappelijk participeren: er bestaat namelijk geen lineair verband tussen het aantal organisaties waarbinnen men actief is enerzijds en de tijd die gespendeerd wordt aan activiteiten in het kader van het verenigingsleven anderzijds. Met andere woorden: iemand die lid is van drie organisaties besteedt hieraan nauwelijks meer tijd dan iemand die lid is van slechts één organisatie.

Over het algemeen kan gesteld worden dat de participatiegraad van de Vlaamse jongeren aan het verenigingsleven relatief hoog ligt (Smits & Stevens, 2005). De jongeren hebben wel een erg specifieke voorkeur en worden dus gekenmerkt door een heel eigen participatiepatroon: vooral sport- en jeugdverenigingen zijn populair (Elchardus, 1999; Hooghe, 1999; Smits & Stevens, 2005). Verder is er ook bij jongeren sprake van een ongelijke spreiding van participatie over verschillende groepen: jongeren uit het algemeen secundair onderwijs zijn meer lid van alle soorten organisaties dan jongeren uit het technisch en beroepssecundair onderwijs (Elchardus, 1999; De Groof & Siongers, 1999; Smits & Stevens, 2005). Jongeren uit het beroepsonderwijs cumuleren ook beduidend minder verschillende lidmaatschappen (Smits, 2004). Volgens Smits en Stevens (2005) kan de lagere participatie van jongeren uit het bso en het tso voor een groot deel verklaard worden door hun lagere sociaaleconomische herkomst. Daarnaast zijn er ook genderverschillen: meisjes participeren veel meer dan jongens in sociale verenigingen, jongens zijn dan weer vaker lid van sportverenigingen (Elchardus, 1999; Smits & Stevens, 2005).

3. Sociale participatie bij jongeren: de cijfers

Uit de resultaten van de JOP-monitor 1 (2007) kwam al naar voren dat de overgrote meerderheid van de jongeren (14-25 jaar) participeert aan het verenigingsleven (Vanhoutte, 2007). De organisaties die het hoogst scoorden, waren de sport- en jeugdverenigingen en het gemeentelijk jeugdwerk.

In deze bijdrage gaan we – aan de hand van de JOP-monitor 2 – opnieuw na welke proportie van de Vlaamse jongeren (14-30 jaar) deelneemt aan het verenigingsleven.

Aan de respondenten werden twintig verschillende soorten verenigingen voorgelegd. Voor iedere soort vereniging diende de respondent één van de volgende antwoordcategorieën aan te duiden: ‘nooit lid geweest’, ‘ooit lid geweest’, ‘nu passief lid’, ‘nu actief lid’, ‘nu organiserend lid’.³⁶ De antwoorden worden in tabel 6.1 samengevat.

Tabel 6.1. Frequentietabel van de participatie aan het verenigingsleven (in percentage) bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (N = 3248).

Item	Nooit lid geweest	Ooit lid geweest	Nu passief lid	Nu actief lid	Nu organiserend lid
Sportverenigingen (N = 3036)	21.0	37.6	3.4	34.6	3.5
Mutualiteit (CM, MJA, J&M, enzovoort) (N = 3052)	37.6	8.2	39.8	13.9	.5
Jeugdbeweging (N = 3119)	43.4	42.1	1.9	6.9	5.7
(Amateur-)kunstbeoefening (N = 3119)	58.8	28.9	1.2	9.8	1.3
Speelplein, grabbelpas, roefel, enzovoort (N = 3100)	63.7	31.6	1.5	1.8	1.4
Organisatie muzikfestival, fuif, buurtfeest, enzovoort (N = 3109)	64.9	22.9	2.4	4.4	5.4
Deeltijds kunstonderwijs (N = 3122)	65.0	27.5	.7	6.6	.2
Hobbyverenigingen (N = 3104)	71.3	20.0	1.4	6.5	.9
Jeugdhuis of jeugdclub (N = 3118)	76.9	13.3	4.3	4.5	1.0
Cursussen, workshops of lessen (N = 3098)	81.1	14.4	1.0	2.6	.8
Vakbond (jongerenafdeling) (N = 3097)	84.1	2.3	9.9	3.3	.4
Sociale beweging Milieu & natuur (N = 3123)	85.4	8.2	5.2	1.0	.2
Doelgroepsspecifieke jeugdbeweging (N = 3113)	86.6	7.6	1.3	2.8	1.7
Sociale beweging Derde Wereld & mensenrechten (N = 3119)	87.3	6.4	4.3	1.8	.2
Vereniging die anderen helpt (N = 3117)	87.6	6.9	2.9	2.0	.6
Buurt- of wijkwerking (N = 3104)	88.6	7.0	1.1	2.3	1.0
Religieuze vereniging (N = 3110)	93.6	4.3	.6	.9	.6
Vereniging verbonden aan een café (N = 3083)	91.9	3.9	1.4	2.3	.5
Jongerenuitwisselingsprogramma's (N = 3111)	94.5	4.1	.4	.7	.3
Politieke partij of verenigingen (N = 3105)	96.6	1.2	1.5	.5	.3

Als we kijken naar het lidmaatschap als dusdanig – dit wil zeggen dat passief, actief en organiserend lidmaatschap samen worden genomen – zien we dat de resultaten gro-

36. Ook meerdere antwoorden waren mogelijk.

tendeels overeenkomen met de bevindingen uit de JOP-monitor 1: meer dan driekwart (82.3%) van de Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud is momenteel lid van minstens één van de twintig onderzochte soorten verenigingen. Alle verenigingen samen beschouwd, was slechts 3.5% van de respondenten nooit lid van een vereniging.

Sportverenigingen en jeugdbewegingen blijken opnieuw erg populair: 79% van de respondenten was ooit aangesloten bij een sportvereniging. Bij de jeugdbewegingen bedraagt dit percentage 56.6%. Meer dan vier op tien (41.5%) van de jongeren zijn op dit moment lid van een sportvereniging. Ook in voorgaand onderzoek komt de populariteit van sport- en jeugdbewegingen onder Vlaamse jongeren sterk tot uiting (Elchardus, 1999; Smits & Stevens, 2005; Vanhoutte, 2007).

Andere populaire verenigingsvormen zijn de mutualiteiten en hun nevenorganisaties, verenigingen voor (amateur-)kunstbeoefening (bijvoorbeeld dans, harmonie, jeugdkoor), gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven (zoals grabbelpas, speelpleinwerking of roefel), deeltijds kunstonderwijs (zoals de muziekschool, de tekenacademie of toneelgezelschappen), comités die instaan voor de organisatie van een evenement, hobbyverenigingen en jeugdhuisen.

Het minst populair zijn verenigingen die verbonden zijn aan een politieke partij (bijvoorbeeld Animo, VLD-jongeren, CD&V-jongeren, enzovoort): maar liefst 96.6% van de respondenten geeft aan hier nooit lid van te zijn geweest. Andere verenigingen die weinig aanhang vinden bij jongeren zijn jongerenuitwisselingsprogramma's (zoals AFS, VIA, EF, enzovoort), religieuze of levensbeschouwelijke organisaties en verenigingen die verbonden zijn aan een café (bijvoorbeeld darts, biljart, duiven, enzovoort).

We kunnen besluiten dat de cijfers betreffende het lidmaatschap als dusdanig alvast een eerste voorzichtige indicatie vormen van het feit dat het goed gesteld is met de participatieniveaus van de Vlaamse jongeren. Er zijn echter verschillende mogelijke manieren om 'participatie' te operationaliseren. Als louter lidmaatschap als criterium wordt gehanteerd, verwijst participatie zowel naar passief als actief lidmaatschap. Passieve participatie betekent dat men wel lid is van een vereniging, maar dat men niet via fysieke aanwezigheid op bijeenkomsten deelneemt aan de activiteiten. Actief lidmaatschap vereist wel zo'n deelname aan de activiteiten van de vereniging. De vraag is natuurlijk of beide manieren van participatie dezelfde effecten hebben. In de vakliteratuur zijn de meningen daarover verdeeld. Sommige auteurs (Putnam, 1995; Stolle, 1999) stellen dat passief lidmaatschap weinig maatschappelijke waarde heeft, omdat er weinig face-to-face contact is tussen de passieve leden. Anderen (Almond & Verba, 1963; Hooghe, 1999; Maloney, 1999; Elchardus, Hooghe & Huyse, 2001; Wollebaek & Selle, 2002; Smits, 2004) menen dat ook passief lidmaatschap positieve gevolgen heeft voor sociaal kapitaal en voor de vorming van maatschappelijk wenselijke attitudes. In deze bijdrage wordt verder onder participatie enkel het actief lidmaatschap en het organiserend lidmaatschap verstaan: enkel actieve en organiserende leden worden in de verdere analyses als participanten beschouwd.

4. Participatie van 12- en 13-jarigen

Ook bij de 12- en 13-jarige respondenten werd gepeild naar hun deelname aan het verenigingsleven. Deze werd hier echter anders bevraagd: aan hen werden dezelfde twintig verschillende soorten verenigingen voorgelegd, maar zij kregen de keuze uit andere antwoordmogelijkheden. Voor elk type vereniging konden zij één van de volgende antwoorden aanduiden: ‘ken ik niet’, ‘nooit gedaan’, ‘vroeger gedaan’ en ‘doe ik nu’. Er werd in deze leeftijdscategorie dus geen onderscheid gemaakt tussen actief en passief lidmaatschap. Omwille van die reden zullen de 12- en 13-jarige respondenten in de verdere analyses buiten beschouwing gelaten worden. In tabel 6.2 geven we wel een overzicht van de middenveldparticipatie van 12- en 13-jarige Vlaamse jongeren.

Tabel 6.2. Frequentietabel van de participatie aan het verenigingsleven (in percentage) bij 12- en 13-jarigen in Vlaanderen (N = 410).

Item	Ken ik niet	Nooit gedaan	Vroeger gedaan	Doe ik nu
Sportverenigingen (N = 404)	.9	12.9	33.4	58.6
Jeugdbeweging (N = 404)	3.6	37.3	32.9	27.9
(Amateur-)kunstbeoefening (N = 404)	5.5	54.1	18.5	23.4
Deeltijds kunstonderwijs (N = 404)	2.8	52.8	23.5	23.1
Mutualiteit (CM, MJA, J&M, enzovoort) (N = 403)	20.5	51.9	8.3	20.8
Hobbyverenigingen (N = 404)	5.5	58.5	17.8	19.0
Speelplein, grabbelpas, roefel, enzovoort (N = 404)	4.6	37.2	49.7	8.1
Organisatie muziekfestival, luif, buurtfeest, enzovoort (N = 404)	5.7	73.0	15.1	7.3
Sociale beweging Milieu & natuur (N = 404)	5.1	81.3	8.4	6.1
Cursussen, workshops of lessen (N = 404)	10.4	66.1	18.8	5.4
Buurt- of wijkwerking (N = 404)	12.2	73.0	9.6	5.3
Jeugdhuis of jeugdclub (N = 404)	10.4	82.5	3.1	4.5
Doelgroepspecifieke jeugdbeweging (N = 404)	24.5	67.6	5.1	3.8
Vereniging die anderen helpt (N = 404)	5.4	81.4	9.0	3.4
Sociale beweging Derde Wereld & mensenrechten (N = 404)	10.0	75.1	11.3	3.2
Religieuze vereniging (N = 404)	21.5	75.6	1.6	2.7
Vereniging verbonden aan een café (N = 404)	11.9	83.6	2.5	1.5
Politieke partij of verenigingen (N = 404)	28.4	72.2	.9	.7
Vakbond (jongerenafdeling) (N = 404)	32.4	67.5	.2	.7
Jongerenuitwisselingsprogramma's (N = 404)	28.2	72.1	1.2	.4

Als we kijken naar het huidige lidmaatschap, stellen we vast dat ook bij de 12- en 13-jarigen de voorkeur uitgaat naar sportverenigingen en jeugdbewegingen. Meer dan

de helft van de respondenten (58.6%) is momenteel lid van een sportvereniging, meer dan een kwart (27.9%) is actief in een jeugdbeweging. Andere organisaties die populair zijn bij deze jonge adolescenten, zijn verenigingen voor (amateur-)kunstbeoefening (23.4%), deeltijds kunstonderwijs (23.1%), mutualiteiten (20.8%) en hobbyverenigingen (19.0%).

Politieke partijen, vakbonden en jongerenuitwisselingsprogramma's scoren minder goed: deze organisaties vinden quasi geen aanhang bij 12- en 13-jarigen.

5. Participatieloopbanen

Vertrekkende vanuit het gegeven dat de adolescentie gekenmerkt wordt door een grote hoeveelheid vrije tijd, kan worden verwacht dat actief lidmaatschap en deelnamebereidheid afnemen met de leeftijd. Naarmate men ouder wordt, wordt vrije tijd immers steeds schaarser: men krijgt meer verantwoordelijkheden die verband houden met verscheidene levensgebeurtenissen, zoals de transitie van het onderwijs naar de arbeidsmarkt, het gaan samenwonen met een partner, het stichten van een gezin, en dergelijke (Elchardus, Roggemans & Rombauts, 2009). Bovendien is het aannemelijk dat jeugdverenigingen vanaf een bepaalde leeftijd hun aantrekkingskracht verliezen, misschien wel ten voordele van een ander type vereniging. Om op deze vragen een antwoord te vinden, gaan we in deze paragraaf dieper in op de participatieloopbanen. Door de onderzochte verenigingen op te splitsen naar verschillende soorten verenigingen, kan ook worden nagegaan of bepaalde verenigingen vooral aanhang vinden bij mensen die zich in een specifieke levensfase bevinden.

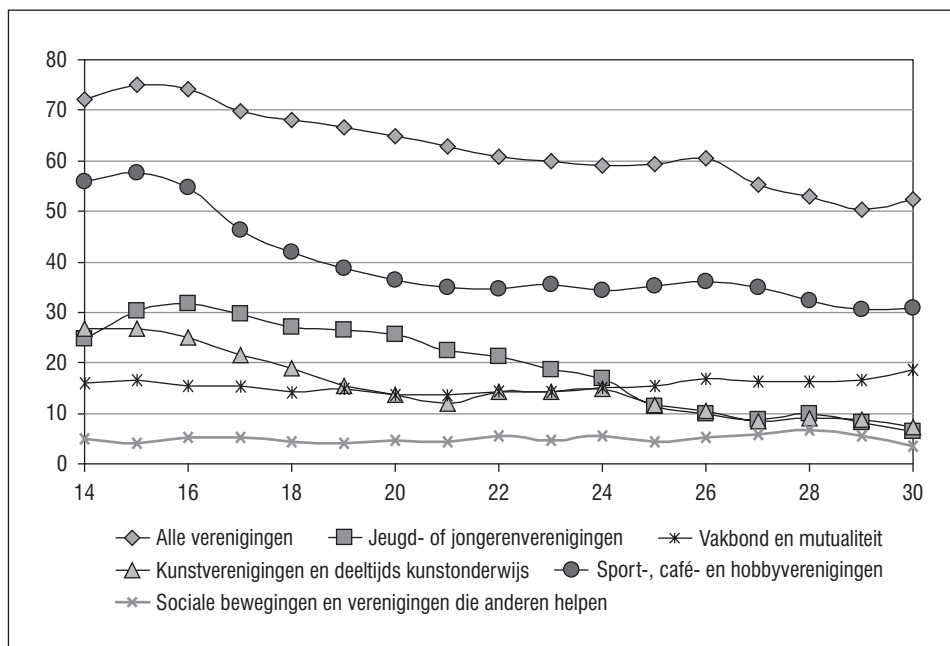
Om dat te doen, beschikken we echter enkel over leeftijdsspecifieke participatiecijfers. We weten dus niet voor iedere respondent op welke leeftijd men lid werd van een bepaalde vereniging en ook niet hoe lang dat lidmaatschap duurde. We kunnen wél de participatie afzetten tegen de leeftijd, maar de resultaten daarvan bevatten dan naast leeftijdseffecten mogelijk ook cohorte-effecten, al zullen die laatste relatief beperkt zijn in een populatie van 14- tot 30-jarigen. Toch kunnen de gegevens uit de JOP-monitor 2 niet meteen vanuit een levensloopperspectief worden geïnterpreteerd. Om cohorte-effecten volledig te kunnen uitsluiten, dient men respondenten immers retrospectief te vragen in welke leeftijdsperiode ze lid waren van verschillende soorten verenigingen. In de JOP-monitor 1 (Vanhoutte, 2007) werd participatie wél op die manier bevraagd. Uit dit retrospectief bevraagde levensloopperspectief bleek dat er in de participatieloopbanen van jongeren twee sleutelleeftijden kunnen worden onderkend. Een eerste piekmoment doet zich voor in de leeftijdscategorie 10 tot 12 jaar, een andere piekleeftijd situeert zich in de periode tussen 16 en 18 jaar. Op basis van deze scharnierleeftijden kunnen de verenigingen volgens loopbaan worden verdeeld in twee groepen. De eerste groep bestaat uit verenigingen waar de participatie stijgt tot 12 jaar en daarna geleidelijk afneemt: jeugdbewegingen, gemeentelijk jeugdwerk, sport-, hobby- en culturele

verenigingen. Deelname aan dit soort van verenigingen verloopt doorgaans erg gestructureerd en wordt veelal gestuurd of begeleid door volwassenen. Een tweede groep omvat verenigingen waar de deelname stijgt vanaf 16 jaar: het gaat om organisaties waar de nadruk meer ligt op eigen initiatief, zoals jeugdhuizen of min of meer stabiele interactieverbanden die zich vormen rond de organisatie van fuiven en festivals.

Op basis van de leeftijdsspecifieke participatiecijfers van de JOP-monitor 2 gaan we na of eenzelfde evolutie kan worden waargenomen. Dit doen we door participatie af te zetten tegen leeftijd.

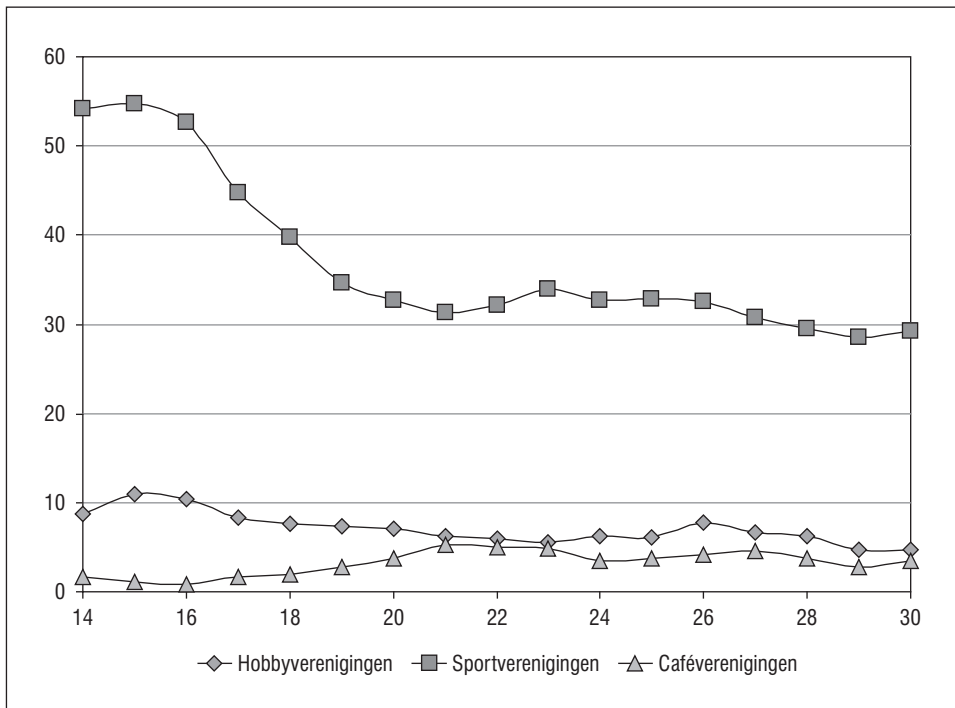
Als we kijken naar de leeftijdsspecifieke participatiegegevens uit de JOP-monitor 2 – weergegeven in figuur 6.1 – stellen we vast dat ook hier de leeftijd van 16 jaar als een scharniermoment verschijnt.

Alle verenigingen samen beschouwd, stellen we vast dat de deelnamebereidheid daalt vanaf 16-jarige leeftijd. Dit bevestigt voorgaand Vlaams onderzoek (Smits & Elchardus, 2009) waar een afname van het lidmaatschap werd gesignaleerd, die zich inzet vanaf de leeftijdssperiode van 16-18 jaar. Uit dat onderzoek bleek tevens dat het voornamelijk de jeugd- en jongerenorganisaties zijn die, logischerwijze, minder populair worden rond die leeftijd. De participatie aan sociale, culturele en socioculturele verenigingen neemt toe na de leeftijd van 18 jaar, maar compenseert slechts ten dele de uittrede uit de jeugdverenigingen.

Figuur 6.1. Participatie (actief lidmaatschap) aan het verenigingsleven volgens leeftijd bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (moving averages).

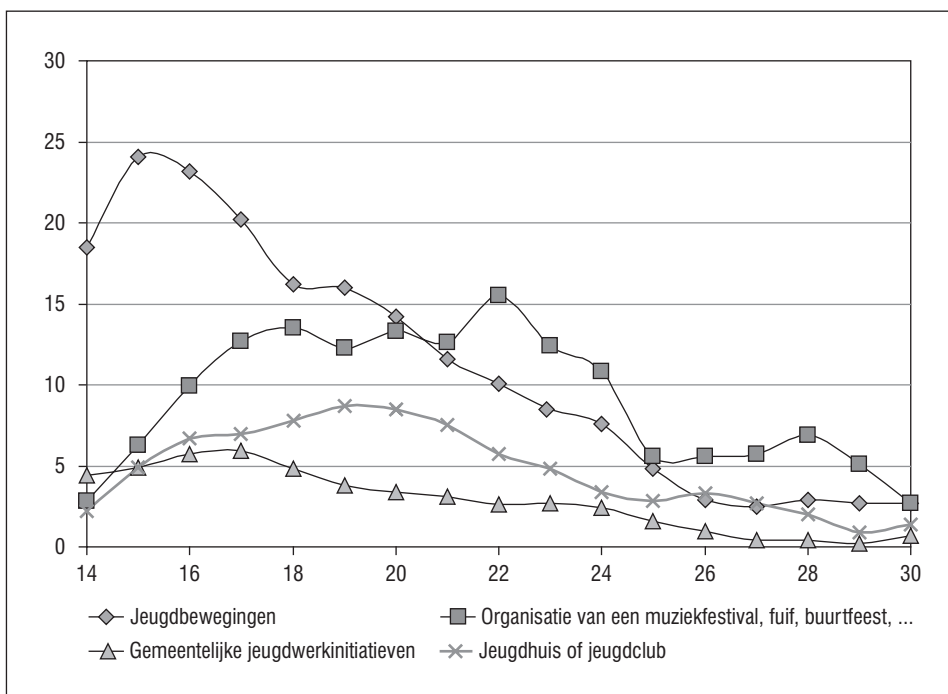
In figuur 6.1 stellen we ook vast dat de categorie ‘sport-, café- en hobbyverenigingen’ minder populair wordt vanaf de leeftijd van 15 jaar. Als we de verenigingen behorend tot deze categorie afzonderlijk bekijken (figuur 6.2), zien we dat de afname zich voornamelijk situeert bij de sportverenigingen.

Figuur 6.2. Participatie (actief lidmaatschap) aan sport-, café- en hobbyverenigingen bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (moving averages).

Vanaf de leeftijd van 15 jaar wordt bij de sportverenigingen een sterke daling van het aantal actieve lidmaatschappen geobserveerd. Vanaf 20-jarige leeftijd blijft het actieve lidmaatschap in sportverenigingen schommelen rond 30%. Hobbyverenigingen zijn over de gehele levensloop wat minder populair, maar verliezen ook aan belangstelling vanaf de leeftijd van 16 jaar. Verenigingen verbonden aan een café richten zich niet bepaald tot één specifieke leeftijdscategorie: het actieve lidmaatschap van dergelijke verenigingen vertoont een grillig verloop over de leeftijd, maar blijft relatief laag.

Om een nauwkeuriger beeld te krijgen van de uittrede uit de jeugd- en jongerenverenigingen, bekijken we ook de verschillende organisaties uit deze categorie afzonderlijk. De resultaten van deze analyse worden weergegeven in figuur 6.3.

Figuur 6.3. Participatie (actief lidmaatschap) aan verschillende jeugd- en jongerenverenigingen bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (moving averages).

Bij de jeugdbewegingen zet de dalende trend zich in vanaf de leeftijd van 15 jaar. Op de leeftijd van 18 jaar stabiliseert deze zich, om opnieuw af te nemen vanaf de leeftijd van 20 jaar.

De deelname aan gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven neemt toe tot 17-jarige leeftijd en blijft daarna gestadig afnemen.

Bij de minder gestructureerde vormen van jongerenparticipatie krijgen we duidelijk een ander beeld te zien. De deelname aan jeugdhuizen stijgt tot de leeftijd van 19 jaar en begint pas daarna af te nemen. Een gelijkaardig patroon zien we bij het deelnemen aan de organisatie van een muzikfestival of een fuif. De participatie aan deze initiatieven blijft toenemen tot op de leeftijd van 22 jaar, en neemt pas daarna weer af.

Op basis van deze gegevens kunnen we voorzichtig concluderen dat jongeren tot 16-jarige leeftijd eerder gestructureerde verenigingsvormen verkiezen. Naarmate ze ouder worden, wensen ze minder door volwassenen gestuurd te worden en kiezen ze voor een engagement dat hen toelaat in grotere mate eigen initiatief aan de dag te leggen. Het totale aanbod van jeugdwerkvormen laat duidelijk een groei naar meer zelfstandigheid toe. Meewerken aan de organisatie van een fuif of participeren in het jeugdhuis zijn vormen die een dergelijke zelfstandigheid mogelijk maken.

6. Het profiel van de participerende jongere

In deze paragraaf wordt de aandacht gevestigd op de differentiële participatie aan het verenigingsleven. Uit onderzoek blijkt telkens opnieuw dat de kans op middenveldparticipatie ongelijk verdeeld is over verschillende bevolkingsgroepen. Dit gegeven wordt in beleidskringen vaak geproblematiseerd en dat heeft te maken met de ‘socialiserende functie’ van het verenigingsleven. We wezen in dit verband reeds op het onderzoek dat de waarde van civiele participatie belicht. Mensen die actief participeren, ontwikkelen vaardigheden die doorgaans worden geassocieerd met burgerzin: ze leren informatie op de voet te volgen, ze leren hun eigen mening duidelijk te formuleren en deze ook te verdedigen in confrontatie met andere opinies, ze internaliseren normen van wederkerigheid en ontwikkelen een bereidheid tot samenwerking (Elchardus, 1999). Ook voor jongeren werkt het lidmaatschap van verenigingen maatschappij-integrerend, al is het niet zeker dat alle verenigingstypen in gelijke mate geassocieerd zijn met democratische burgerschapswaarden (De Groof & Siongers, 1999; Elchardus, 1999; Smits & Stevens, 2005). In het licht van dergelijke bevindingen wordt door beleidsmakers een hoog niveau van sociale participatie nagestreefd en dit bij de gehele bevolking. Alle inspanningen ten spijt, blijft een aantal maatschappelijke groepen structureel ondervertegenwoordigd in het formele verenigingsleven.

De belangrijkste determinanten van participatie aan het verenigingsleven – die in binnen- en buitenlands volwassenenonderzoek werden vastgesteld – zijn scholingsgraad, gender en levensbeschouwelijke betrokkenheid.

6.1 Verschillen naar onderwijsvorm

Uit de internationale onderzoeksliteratuur blijkt dat de verschillen naar onderwijsvorm zeer groot en hardnekkig zijn: in nagenoeg alle landen, en voor bijna alle vormen van participatie, zien we dat diegenen met een hoog opleidingsniveau veel vaker en veel intensiever deelnemen dan diegenen die relatief weinig opleiding hebben genoten (Verba, Schlozman & Brady, 1995). Ook in Vlaanderen blijken hoogopgeleiden significant vaker lid van alle soorten verenigingen. De oververtegenwoordiging is het grootst in de sociale bewegingen, gevolgd door de culturele verenigingen en de religieuze verenigingen (Moyser & Parry, 1997; Gesthuizen, 2006; Smits & Elchardus, 2009). Bovendien is het verschil tussen hoger en lager opgeleiden in Vlaanderen over de tijd nog groter geworden. De toename van het lidmaatschap situeert zich immers voornamelijk bij de hoger opgeleiden. Vóór het jaar 2000 was slechts 60% van de hoger geschoolden actief lid van een vereniging, in de periode na 2000 bedroeg dit percentage 66%. Deze stijgende trend wordt niet waargenomen bij de lager opgeleiden (Smits & Elchardus, 2009).

Uit vroeger onderzoek blijkt dat de verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden al ontstaan op jonge leeftijd (Elchardus, Kavadias & Siongers, 1998; De Groof & Siongers,

1999; Pelleriaux, 1999). Zo is de genoten onderwijsvorm in het secundair onderwijs in grote mate bepalend voor het participatiegedrag: jongeren uit het bso participeren in bijna alle verenigingen minder. Jongeren uit het tso ook, maar het verschil met aso-jongeren is kleiner (De Groof & Smits, 2002; Smits, 2004). Uit de JOP-monitor 1, die werd afgenomen bij 15- tot 25-jarigen, bleek het opleidingsniveau de sterkste voorspeller van het participatiegedrag: hoogopgeleiden namen vaker dan laagopgeleiden deel aan sportverenigingen, jeugdverenigingen, culturele verenigingen, het gemeentelijk jeugdwerk, hobbyverenigingen, sociale verenigingen en de organisatie van een evenement. Hieruit werd geconcludeerd dat bepaalde vormen van verenigingsleven er minder goed in slagen laagopgeleide jongeren aan te trekken en vooral affiniteit hebben met de middenklasse. Dat geldt vooral voor culturele verenigingen, en in mindere mate voor jeugdverenigingen en gemeentelijk jeugdwerk. Jeugthuizen spreken zowel hoog- als laagopgeleide jongeren aan (Vanhoutte, 2007). Het verband tussen onderwijsniveau en sociale participatie kan volgens Verba et al. (1995) verklaard worden door het feit dat in een hogere opleiding vaardigheden worden aangeleerd die ook in het verenigingsleven nodig zijn (bijvoorbeeld vergadertechnieken, het woord voeren, het organiseren van evenementen, enzovoort). Een andere mogelijkheid is natuurlijk dat sociale participatie vaardigheden en houdingen vereist die tevens bevorderlijk zijn voor een hogere graad van opleiding (Smits & Elchardus, 2009).

6.2 Geslachtsverschillen

Een andere vorm van ongelijkheid inzake middenveldparticipatie heeft betrekking op gender. In participatieonderzoek wordt meestal vastgesteld dat mannen sterker vertegenwoordigd zijn in het verenigingsleven dan vrouwen. De oververtegenwoordiging van mannen in sportverenigingen speelt hierin echter een belangrijke rol. Ook wat voorkeur betreft, worden vaak genderverschillen vastgesteld: zo zijn mannen vaker dan vrouwen lid van politieke en sociaal-culturele verenigingen, fanclubs, wijk- en buurtcomités, vakbonden en verenigingen verbonden aan een plaatselijk café. Mannen zijn ook sterker vertegenwoordigd in jeugdverenigingen, waar ze bovendien veel frequenter dan vrouwen een bestuursfunctie op zich nemen (Smits & Elchardus, 2009). Vrouwen zijn sterker vertegenwoordigd in verenigingen rond het gezin en in gepensioneerdenverenigingen.

Als enkel de jongere generaties onderzocht worden, blijkt opnieuw dat jongens en meisjes een verschillende voorkeur hebben: op basis van de JOP-monitor 1 (Vanhoutte, 2007) werd vastgesteld dat meisjes meer dan jongens deelnemen aan gestructureerde vrijetijdsverenigingen. Jongens zijn dan weer sterker vertegenwoordigd in de minder gestructureerde jongerengecentreerde organisaties, zoals jeugthuizen en sociale verenigingen. Ook op jonge leeftijd blijkt bovendien dat jongens meer actief zijn in sportverenigingen, terwijl meisjes meer aanwezig zijn in sociale verenigingen (Stevens, 2002). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat competitiviteit – een waarde

die belangrijk is in sportverenigingen – eerder geassocieerd is met mannelijkheid, terwijl waarden als zorgzaamheid en solidariteit nauwer verbonden zijn met vrouwelijkheid (Roker, Player & Coleman, 1999; Passmore & French, 2001). Tabel 6.3 geeft een overzicht van de participatiegraad van Vlaamse jongens en meisjes in de onderzochte soorten verenigingen.

Tabel 6.3. Procentuele verdeling van de respondenten naar het soort vereniging waarin zij participeren, volgens geslacht (N = 3248).

Item	Populatie (% lid)	Jongens (% lid)	Meisjes (% lid)	χ^2
Hobbyverenigingen (knutselclub, computerclub, schaakclub, quizzen, enzovoort)	7.3	7.8	6.8	1.195 (n.s.)
(amateur-)kunstbeoefening (dans, harmonie, straattheater, circusschool, toneel, jeugdkoor, enzovoort)	11.1	6.2	16.2	78.482***
Buurt- of wijkwerking (carnavalsvereniging, feestvereniging, redactie van een lokaal tijdschrift, enzovoort)	3.3	4.0	2.5	5.203*
Verenigingen of actiegroep rond Derde Wereld, vrede en verdraagzaamheid, mensenrechten of antiracistische organisaties	2.0	1.6	2.4	2.244 (n.s.)
Deeltijds kunstonderwijs (muziekschool, tekenacademie, toneel, voordracht, enzovoort)	6.8	5.0	8.7	16.715***
Vereniging die anderen helpt	2.6	2.0	3.1	3.709 (n.s.)
Verenigingen of actiegroepen rond milieu, dierenrechten en natuur, duurzame voeding	1.2	1.0	1.3	.556 (n.s.)
Religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen	1.5	1.2	1.8	1.618 (n.s.)
Sportverenigingen	38.1	45.0	31.0	63.087***
Verenigingen verbonden aan een café (darts, biljart, duiven, enzovoort)	2.8	4.2	1.4	20.963***
Doelgroepspecifieke jeugd- of jongerenbeweging (initiatieven kansarme jeugd zoals Arktos, enzovoort)	4.5	5.3	3.7	4.867*
Vakbond (ook jongerenafdeling)	3.7	4.1	3.3	1.417 (n.s.)
Mutualiteit	14.4	12.3	16.5	10.570***
Politieke partij of verenigingen hieraan verbonden	.8	1.1	.5	3.982*
Jeugdbeweging of jongerenbeweging	12.6	12.3	12.9	.258 (n.s.)
Organisatie van een muziekfestival, fuif, buurtfeest, enzovoort	9.9	12.0	7.7	15.716***
Speelplein, grabbelpas, roefel, enzovoort	3.2	2.6	3.9	4.585*
Cursussen, workshops of lessen	3.5	3.1	3.8	1.071 (n.s.)
Jongerenuitwisselingsprogramma's	1.0	1.1	1.0	.084 (n.s.)
Jeugdhuis of jeugdclub	5.5	6.2	4.7	3.344 (n.s.)

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

6.3 Verschillen naar levensbeschouwelijke betrokkenheid

De laatste differentiator die we in deze bijdrage bespreken, is de levensbeschouwelijke betrokkenheid. Uit volwassenenonderzoek blijkt dat diegenen die lid zijn van een kerkgenootschap significant vaker participeren aan het verenigingsleven (De Hart & Dekker, 2000). Wellicht speelt het rituele karakter van religies hierin een belangrijke rol. Doordat gelovigen op geregelde basis deelnemen aan collectieve rituelen, zullen ze niet alleen gesterkt worden in hun geloofsovertuiging, maar zullen ze ook in sterkere mate een wij-identiteit ontwikkelen die aanleiding kan geven tot vormen van samenwerking of tot het verrichten van vrijwillige arbeid voor de gemeenschap (Elchardus, Hooghe & Smits, 2001). De Vlaamse onderzoeksbevindingen bevestigen dit: vooral de kerngelovigen en de praktiserende katholieken en christenen participeren meer dan de andere levensbeschouwelijke zelfplaatsingen. Er treden wél verschillen op naargelang het verenigingstype: in de sportverenigingen zijn de gelovigen bijvoorbeeld ondervertegenwoordigd, maar in de andere verenigingen zijn ze – samen met de vrijzinnigen – duidelijk oververtegenwoordigd in vergelijking met de ongelovigen en de onverschilligen (Smits & Elchardus, 2009).

Tabel 6.4. Frequentieverdeling van de zelfgerapporteerde levensbeschouwelijkheid (in percentage) van 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (N = 3201)

Item	JOP-monitor 2 (N = 3201) (14-30 jaar)	Welzijn 2006 (N = 3498) (31-81 jaar)
Een gelovig katholiek, en ik ga regelmatig naar de kerk	1.9	11.4
Een gelovig katholiek, maar ik ga niet zo vaak naar de kerk	28.5	41.2
Een gelovig protestant, en ik ga regelmatig naar de kerk	.4	.4
Een gelovig protestant, maar ik ga niet zo vaak naar de kerk	.5	.4
Iemand die twijfelt, maar ik ben toch min of meer christelijk	21.2	17.0
Een gelovig moslim, en ik houd me strikt aan de geloofsregels	1.6	.9
Een gelovig moslim, maar ik houd me niet strikt aan de geloofsregels	2.0	.6
Iemand die twijfelt, maar ik ben toch min of meer moslim	.2	.3
Vrijzinnig	9.8	6.7
Niet-gelovig	20.9	9.3
Alles wat met godsdienst te maken heeft, interesseert mij niet	8.5	7.7
Andere	4.5	4.1

Bron: Welzijn (2006) en JOP-monitor 2 (2008-2009).

Het verband tussen levensbeschouwing en participatie kan er anders uitzien bij een onderzoekspopulatie die uitsluitend bestaat uit jongeren. Bij jongeren zou namelijk – ten gevolge van het detraditionaliseringsproces – sprake zijn van een toenemende levensbeschouwelijke onverschilligheid (Elchardus & Siongers, 2001). In de JOP-monitor 2 werd aan de respondenten gevraagd hoe zij zichzelf zouden omschrijven op gods-

dienstig of levensbeschouwelijk gebied. Zij hadden hierbij de keuze uit elf antwoord-categorieën, aangevuld met één categorie ‘andere’, waar ze desgevallend een ander antwoord konden invullen. In tabel 6.4 worden hun antwoorden vergeleken met deze van de volwassen bevolking (31-81 jaar) uit Welzijn 2006.

We stellen vast dat zo’n 35% van de Vlaamse 14- tot 30-jarigen zichzelf gelovig noemt. Ongeveer één op tien van deze groep is praktiserend. Bijna één derde (29.4%) van de respondenten geeft aan niet-gelovig of ongeïnteresseerd in godsdienst te zijn, 21.4% twijfelt. Eén op tien respondenten noemt zichzelf vrijzinnig. Deze verhoudingen zien er duidelijk anders uit bij de volwassenenpopulatie, waar meer dan de helft (54.9%) van de respondenten zichzelf gelovig noemt. Deze verschillen hebben te maken met het feit dat oudere generaties in Vlaanderen vaak nog een katholieke opvoeding hebben gekregen. Vermits levensbeschouwing minder centraal staat in het leven van hedendaagse jongeren, is het plausibel dat levensbeschouwelijke zelfplaatsing ook minder relevant geworden is als verklarende variabele voor participatie. Uit de JOP-monitor 1 kwam echter al naar voren dat ook bij jongeren de levensbeschouwelijk onverschilligen het minst geneigd zijn zich te engageren in het verenigingsleven (Vanhoutte, 2007).

7. Een multivariate test

Uit de vorige paragraaf is gebleken dat de kans op sociale participatie in sterke mate bepaald wordt door een aantal achtergrondvariabelen. Zo is het verenigingsleven erg gesegregeerd naar opleidingsniveau, gender en levensbeschouwelijkheid. Tot dusver hebben we de verbanden vooral op bivariate wijze getest. We willen echter ook tot een multivariate toetsing komen. Rekening houdend met de participatiekloven die in de vorige paragraaf werden besproken, gaan we hier – aan de hand van de JOP-monitor 2 – nagaan of dat deficit ook geldt wanneer het gaat over jeugdparticipatie. We onderzoeken met andere woorden of deelname aan het verenigingsleven verschilt volgens achtergrondkenmerken zoals leeftijd, geslacht, genoten onderwijsvorm van de respondent, het opleidingsniveau van de ouders en zelfgerapporteerde levensbeschouwelijke betrokkenheid. Dit doen we aan de hand van een logistische regressieanalyse. De resultaten worden weergegeven in tabel 6.5.

Als we kijken naar het actieve lidmaatschap van verenigingen in het algemeen, stellen we een aantal significante verschillen vast. Een eerste verschil is gendergerelateerd. De participatiegraad van mannen ligt beduidend hoger dan die van vrouwen. De relatieve kans op participatie versus niet-participatie bedraagt voor vrouwen slechts 65.4% van de relatieve kans die mannen hebben op participatie versus niet-participatie. Het is echter duidelijk dat dit verschil – net zoals bij de volwassen bevolking – te wijten is aan de oververtegenwoordiging van mannen in sportverenigingen. Wanneer sportverenigingen buiten beschouwing worden gelaten, treedt er immers geen significant genderverschil meer op.

Tabel 6.5. Logistische regressie op al dan niet actief of organiserend lidmaatschap van een vereniging bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.

	Alle verenigingen (N = 2578) Exp(B)	Sportverenigingen (N = 2813) Exp(B)	Alle verenigingen zonder sport (N = 2642) Exp(B) ³⁷
Vrouw (Ref. cat.: man)	.654***	.515***	1.074 (n.s.)
Leeftijd	.954***	.946***	.961***
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)			
Tso	.868 (n.s.)	.903 (n.s.)	.956 (n.s.)
Bso	.437***	.617***	.633***
Minstens één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	1.519***	1.321***	1.443***
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)			
Vrijzinnigen	.936 (n.s.)	1.023 (n.s.)	.904 (n.s.)
Randgelovigen en twijfelaars	.937 (n.s.)	.957 (n.s.)	.854 (n.s.)
Ongelovigen en onverschilligen	.755**	.868 (n.s.)	.666***
Nagelkerke R²	.099	.078	.053

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Ook de leeftijd heeft een duidelijke invloed op het participatiegedrag. Verschillende onderzoeken tonen aan dat er een daling optreedt van de participatiegraad naarmate jongeren ouder worden (Hendry et al., 1993). Jonge adolescenten krijgen doorgaans minder autonomie van hun ouders, mogen minder makkelijk zomaar met hun vrienden rondhangen en uitgaan en zouden daarom meer geïntegreerd zijn in het formele verenigingsleven. Naarmate jongeren ouder worden en meer vrijheid van thuis krijgen, zouden ze zich meer richten op informele activiteiten met vrienden. Dat zou zich dan ook uiten in een lagere participatiegraad in verenigingen (De Groof & Smits, 2002). We vinden dit ook terug in onze gegevens: hoe ouder men wordt, hoe kleiner de kans op participatie aan het verenigingsleven. Deze bevinding geldt voor alle soorten verenigingen.

Een derde invloed gaat uit van de genoten onderwijsvorm. Tussen leerlingen van het tso en leerlingen van het aso stellen we nergens een significant verschil vast. Het onderscheid tussen bso-leerlingen en aso-leerlingen is daarentegen meer uitgesproken én significant voor alle onderzochte soorten verenigingen: leerlingen uit het bso participeren beduidend minder dan leerlingen uit het aso.

De gegevens bevestigen voorgaand onderzoek waarin werd vastgesteld dat verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden reeds op jonge leeftijd bestaan. Het is dus zeker moge-

37. Exp(B) geeft de verhouding weer van de kans op lidmaatschap van de categorie ten opzichte van de referentie-categorie. Bijvoorbeeld: de kans dat iemand met minstens één opgeleide ouder lid is van een vereniging ligt 1.266 keer hoger dan de kans dat iemand zonder hoger opgeleide ouders lid is.

lijk dat de verschillen naar onderwijsniveau bij de volwassen bevolking niet te wijten zijn aan het opleidingsniveau als dusdanig, maar aan de gevolgde onderwijsvorm.

Tot slot bespreken we nog de verschillen die verband houden met levensbeschouwing. Tijdens de analyses werden de respondenten verdeeld in vier levensbeschouwelijke groepen: de eerste groep omvat diegenen die zichzelf 'gelovig' noemen (zowel praktiserenden als niet-praktiserenden), de tweede groep bestaat uit diegenen die twijfelen, maar toch min of meer gelovig zijn, de derde groep bevat diegenen die zichzelf vrijzinnig noemen, en de vierde categorie groepeerde de niet-gelovigen en de levensbeschouwelijk onverschilligen. De gelovigen (sterk betrokkenen) fungeren als referentiecategorie. Uit de logistische regressie voor alle verenigingen komt naar voren dat de vrijzinnigen, de randgelovigen en de twijfelaars niet significant verschillen van de sterk betrokkenen. Het verschil tussen gelovigen enerzijds en niet-gelovigen en onverschilligen anderzijds is wél significant: mensen die zichzelf omschrijven als sterk gelovig, nemen meer deel aan het verenigingsleven dan mensen die niet gelovig of onverschillig zijn op het vlak van levensbeschouwing. Als we enkel de sportverenigingen in beschouwing nemen, treden er geen significante verschillen op naar levensbeschouwelijke betrokkenheid. Het is alleszins duidelijk dat de factor levensbeschouwelijkheid bij jongeren in mindere mate een rol speelt dan bij de volwassenenpopulatie, waar het verschil tussen kerngelovigen en onverschilligen voor alle soorten verenigingen groter en significant is.

8. Democratiserende versus exclusieve verenigingstypes

Tot dusver hebben we de differentiële participatie onderzocht voor de jeugdparticipatie in het algemeen. Het is ook interessant na te gaan of de verschillende participatiekloven even groot zijn bij verschillende verenigingstypes. Hiertoe gaan we de twintig onderzochte soorten organisaties reduceren tot een beperkt aantal *types verenigingen*. We doen dit aan de hand van een explorerende factoranalyse; deze techniek is geschikt om de onderliggende structuur (dimensies) aan het licht te brengen van een grote reeks variabelen. Met behulp van een factoranalyse kunnen we dus nagaan of de twintig verschillende verenigingen samenvattend kunnen worden beschreven in een kleiner aantal dimensies.³⁸ De oefening leidde tot het onderscheiden van vijf soorten of dimensies van verenigingen. De eerste daarvan groepeerde jeugdhuizen en jeugdclubs, jeugdbewegingen, gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven en de organisatie van evenementen. De onderlinge correlatie tussen deze soorten verenigingen kan wellicht verklaard worden door het feit dat al deze initiatieven zich exclusief op jongeren richten. Daarom noemen

38. We opteren hierbij voor een factoranalyse met 'varimax'-rotatie. Hierbij wordt gestreefd naar een zo eenvoudig mogelijke structuur van factorladingen: variabelen laden slechts hoog op één factor, en per factor heeft een (beperkt) aantal variabelen een hoge lading. Uit de factoranalyse met varimax-rotatie komt in eerste instantie een 7-dimensionele structuur aan het licht. Na verdere analyse en het weglaten van items die nergens hoog laden, bekoemen we een 5-dimensionele structuur.

we deze eerste dimensie 'Jeugd'. De tweede dimensie groepeerde allerhande creatieve participatievormen, namelijk (amateur-)kunstbeoefening, deeltijds kunstonderwijs en cursussen. We noemen deze dimensie dan ook 'Kunst'. De derde dimensie – die we 'Wereld' noemen – omvat de zogenaamde 'nieuwe sociale bewegingen', die zich engageren rond postmaterialistische waarden, zoals milieu, ontwikkelingssamenwerking en natuur. De vierde dimensie omvat de vakbonden en de ziekenfondsen en de vijfde dimensie groepeerde hobby-, café-, en sportverenigingen. In totaal werden vijftien soorten verenigingen in deze vijf types opgenomen. Vijf soorten organisaties³⁹ blijven op deze manier buiten beschouwing omdat ze in geen van de onderscheiden types passen.

Tabel 6.6. Logistische regressie op al dan niet actief of organiserend lidmaatschap van verschillende verenigingstypes bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (N = 2872).

	Jeugd (N = 2840) Exp(B)	Kunst (N = 2853) Exp(B)	Wereld (N = 2872) Exp(B)	Vakbond/ mutualiteit (N = 2826) Exp(B)	Sport en spel (N = 2746) Exp(B)
Vrouw (Ref. cat.: man)	.862 (n.s.)	2.184***	1.427*	1.347**	.550***
Leeftijd	.900***	.923***	1.032 (n.s.)	1.005 (n.s.)	.946***
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)					
Tso	.894 (n.s.)	.630***	.776 (n.s.)	1.231 (n.s.)	.893 (n.s.)
Bso	.603***	.409***	.609 (n.s.)	1.160 (n.s.)	.614***
Minstens één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	1.385**	2.056***	1.736**	1.005 (n.s.)	1.391***
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)					
Vrijzinnigen	1.102 (n.s.)	1.127 (n.s.)	1.045 (n.s.)	.453***	1.026 (n.s.)
Randgelovigen en twijfelaars	1.179 (n.s.)	1.071 (n.s.)	.707 (n.s.)	.761*	.943 (n.s.)
Ongelovigen en onverschilligen	1.101 (n.s.)	.775 (n.s.)	.551**	.485***	.860 (n.s.)
Nagelkerke R²	.087	.143	.035	.031	.078

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Uit tabel 6.6 kan worden afgeleid in welke van de vijf onderscheiden types verenigingen sprake is van segregatie alsook op basis van welke grond. Het is duidelijk dat bepaalde verenigingstypes exclusiever zijn dan andere. We stellen vast dat de verenigingen be-

39. De vijf weggelaten soorten verenigingen zijn: buurt- of wijkwerking, religieuze of levensbeschouwelijke verenigingen, doelgroep-specifieke jeugd- of jongerenbeweging, politieke partijen of verenigingen hieraan verbonden, en jongerenuitwisselingsprogramma's.

horend tot de dimensie 'Kunst' zich het meest richten tot een welafgebakend segment van de bevolking, met name de hooggeschoolde en veelal vrouwelijke jongeren met hoogopgeleide ouders.

De verenigingen met het grootste democratische bereik zijn zonder twijfel de organisaties behorende tot de dimensie 'Wereld': de sociale bewegingen die zich engageren rond postmaterialistische waarden, zoals milieu, ontwikkelingssamenwerking en natuur. Ook de vakbonden en de mutualiteiten bereiken een relatief breed spectrum van de jongerenpopulatie. Zo segregeren deze verenigingsvormen niet significant naar onderwijsvormen en sociale achtergrond. De andere onderscheiden types, 'Jeugd', 'Kunst' en 'Sport en spel', doen dat wél: wie bso volgt of gevolgd heeft, participeert opmerkelijk minder in deze organisaties dan diegenen die aso volgen of gevolgd hebben.

De genderkloof situeert zich voornamelijk in de verenigingen behorend tot de dimensies 'Sport en spel' en 'Kunst'. In jeugd- en sportverenigingen is er duidelijk een oververtegenwoordiging van mannen, terwijl vrouwen een grotere kans hebben op participatie in kunstverenigingen, vakbonden en mutualiteiten.

Levensbeschouwing blijkt ook in deze analyses opnieuw ternauwernood nog enige invloed uit te oefenen: deze variabele segregiert enkel significant in de vakbonden en de ziekenfondsen, beide organisaties met een sterk uitgesproken levensbeschouwelijk profiel: gelovigen zijn daarin veel sterker vertegenwoordigd dan vrijzinnigen, randgelovigen, twijfelaars, ongelovigen en onverschilligen.

Het is duidelijk dat iemands sociale conditie nog in grote mate bepalend is voor zijn of haar kans op middenveldparticipatie. Samenbindend ('bonding') sociaal kapitaal komt blijkbaar gemakkelijker tot stand dan overbruggend ('bridging') sociaal kapitaal. Met samenbindend sociaal kapitaal wordt hier verwezen naar het versterken van banden in homogene groepen, terwijl overbruggend sociaal kapitaal eerder een heterogeen karakter heeft: het gaat om relaties tussen mensen met een uiteenlopende sociaaleconomische, culturele of demografische achtergrond (Putnam, Feldstein & Cohen, 2003). Mensen zijn sterk geneigd om zich in hun dagelijkse leven te omringen met mensen met een gelijkaardig 'profiel', wat resulteert in een gesegregeerd verenigingsleven. Hierdoor wordt door het middenveld niet zozeer overbruggend, dan wel samenbindend sociaal kapitaal gegenereerd. Overbruggend sociaal kapitaal wordt echter geacht meer bevorderlijk te zijn voor de sociale cohesie in een samenleving (Woolley, 1998; Cheong et al., 2007).

9. Besluit

Samenvattend kunnen we stellen dat de overgrote meerderheid van de Vlaamse jongvolwassenen participeert aan het verenigingsleven. Er is dus geen reden voor pessimisme. Er valt echter wel iets te zeggen voor het feit dat jongeren zich aangesproken voelen door een zeer specifiek verenigingstype: vooral sportverenigingen en jeugdbe-

wegingen vallen bij hen in de smaak. Ook andere organisaties – zoals gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven en hobbyverenigingen – scoren goed. Jongeren voelen zich het minst aangesproken door organisaties die zich sterk profileren op levensbeschouwelijk of ideologisch vlak, zoals politieke en religieuze verenigingen.

Wanneer de participatie werd afgezet tegen de leeftijd, werd een scharniermoment waargenomen op 16-jarige leeftijd. Vanaf die leeftijd neemt de participatiebereidheid af, al geldt dit alleen voor de gestructureerde verenigingsvormen, zoals jeugdbewegingen en sportverenigingen. De aantrekkingskracht van meer informele structuren – zoals jeugthuizen – neemt toe tot de leeftijd van 20 à 21 jaar. Er kan dus voorzichtig geconcludeerd worden dat adolescenten op jonge leeftijd deelnemen aan het gestructureerde verenigingsleven, dat veelal gestuurd wordt door volwassenen. Naarmate ze ouder worden, tijdens de late adolescentie, verkiezen ze een participatievorm die ruimte biedt voor eigen initiatief.

De kans op participatie bleek – zoals verwacht – ongelijk verdeeld over verschillende maatschappelijke groepen. Een eerste geobserveerd verschil is gendergerelateerd: jongens zijn sterker vertegenwoordigd in sport- en jeugdverenigingen, terwijl meisjes meer prominent aanwezig zijn in kunstverenigingen, vakbonden en mutualiteiten. Meisjes zijn bovendien vaker terug te vinden in gestructureerde en georganiseerde activiteiten en jongens eerder in de informele structuren. Een tweede frappante ongelijkheid heeft betrekking op de genoten onderwijsvorm: jongeren uit het bso participeren significant minder aan het verenigingsleven dan jongeren uit het aso. Hetzelfde geldt voor tso-jongeren, maar in mindere mate.

We kunnen besluiten dat het middenveld niet helemaal slaagt in zijn functie mensen uit alle mogelijke sociale geledingen te mobiliseren. Er zijn nog steeds groepen die structureel van het verenigingsleven uitgesloten blijven. Hoewel dit gegeven niet geminimaliseerd mag worden, is enig optimisme toch op zijn plaats in dit besluit: Vlaamse jongeren zijn nog steeds erg aanwezig in het verenigingsleven en trekken zich zeker niet massaal terug in de privésfeer om hun vrije tijd door te brengen.

Bibliografie

- Almond, G. & Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. New Jersey: Princeton University Press.
- Anciaux, B. (2000). *Beleidsnota Cultuur 2000-2004*. Brussel.
- Anheier, H. & Kendall, J. (2002). Interpersonal trust and voluntary associations: examining three approaches. *British Journal of Sociology*, 53(3), 343-362.
- Billiet, J. & Cambré, B. (1999). Social Capital, Active membership in voluntary associations and some aspects of political participation. In J. Van Deth, M. Maraffi, K. Nawton & P. Whiteley (Eds.), *Social Capital and European Democracy* (pp. 240-262). London: Routledge.
- Cheong, P.H., Edwards, R., Goulbourne, H. & Solomos, J. (2007). Immigration, social cohesion and social capital: a critical review. *Critical Social Policy*, 27(1), 24-49.

- De Groof, S. & Siongers, J. (1999). Schoolse en niet-schoolse participatie bij jongeren. Het profiel en de houdingen van participerende jongeren. *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 471-499.
- De Groof, S. & Smits, W. (2002). Solitaire of tikkerke kus? Over formele participatie bij jongeren. In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De symbolische samenleving* (pp. 109-126). Tiel: Lannoo.
- De Hart, J. & Dekker, P. (2000). Kerkelijkheid en maatschappelijke participatie in Nederland. In Hooghe, M. (red.), *Sociaal kapitaal en democratie. Verenigingsleven, sociaal kapitaal, en politieke cultuur* (pp.147-174). Leuven: Acco.
- de Hart, J. (red.), Knol, F., Maas-de Waal, C. & Roes, T. (2002). *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- de Tocqueville, A. & Stouthuysen, P. (red.) (1993[1835/1840]). *Over de democratie in Amerika. Tweede boek*. Leuven: Acco.
- Durkheim, E. (1967[1897]). *De la division du travail social*. Paris: Presses universitaires de France.
- Elchardus, M. (1999). *Zonder maskers. Een actueel portret van jongeren en hun leraren*. Gent: Globe.
- Elchardus, M., Hooghe, M. & Huyse, L. (2001). *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel: VUB Press.
- Elchardus, M., Hooghe, M. & Smits, W. (2001). De werken van het middenveld. In M. Elchardus, L. Huyse & M. Hooghe (red.), *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen* (pp.105-134). Brussel: VUBPRESS.
- Elchardus, M., Kavadias, D. & Siongers, J. (1998). *Hebben scholen een invloed op de waarden van jongeren? Een empirisch onderzoek naar de doeltreffendheid van waardevorming in het secundair onderwijs*. Brussel: VUB, Vakgroep Sociologie.
- Elchardus, M., Roggemans, L. & Rombauts, C. (2009). Levensloopperspectieven van jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 175-199). Leuven: Acco.
- Elchardus, M. & Siongers, J. (2001). Het onbehagen van de grenzeloosheid. Een empirisch onderzoek naar het verband tussen detraditionalisering, zingeving en onbehagen. In H. De Witte, M. Elchardus, C. Gruwez, K. Raes, B. Roebben, J. Siongers & J. Vandoorne (red.), *Openheid of leegte? Over zingeving bij jongeren* (pp. 35-73). Leuven: Acco.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2007). *Het grootste geluk*. Tiel: LannooCampus.
- Gesthuizen, M. (2006). How Socially Committed are the Dutch Low-Educated? Historical trends, Life-Course Changes and Two Explanations for Educational Differences. *European Sociological review*, 22(1), 91-105.
- Hendry, L.B., Shucksmith, J., Love, J.G. & Glendinning, A. (1993). *Young people's leisure and lifestyles*. London: Routledge.
- Hooghe, M. (1999). Culturele en maatschappelijke kenmerken en het participatieniveau van de Vlaamse bevolking. Een analyse van cross-sectionele data. *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 333-366.
- Hooghe, M. (2003). Value congruence and convergence within voluntary associations: Ethnocentrism in Belgian organizations. *Political Behavior*, 25(2), 151-175.
- Hooghe, M. (2003). Participation in Voluntary Associations and Value Indicators: The Effect of Current and Previous Participation Experiences. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 32(1), 47-69.
- Loose, M. & Gijselinckx, C. (2009). *Innoverend beweging maken. Veranderende vrijwillige inzet. Hoe gaat men ermee om?* Leuven: Hoger Instituut Voor de Arbeid.
- Maloney, W.A. (1999). Contracting Out the Participation Function: Social Capital and Cheque-Book Participation. In J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton & P.F. Whiteley (Eds.), *Social Capital and European Democracy* (pp.178-199). New York: Routledge.
- Moyser, G. & Parry, G. (1997). Voluntary associations and democratic participation in Britain. In

- J. Van Deth (Ed.), *Private groups and public life* (pp. 24-46). London: Routledge.
- Passmore, A. & French, D. (2001). Development and administration of a measure to assess adolescents' participation in leisure activities. *Adolescence*, 36, 67-75.
- Pellieriaux, K. (1999). Culturele dualisering in het onderwijs. In P. Allegaert & B. Van Bouchaute (Eds.), *Cahier van het Vlaamse Welzijnscongres over/met jongeren, veer 10/acht10* (pp. 48-49). Kortrijk, 18 en 19 februari 1999.
- Putnam, R.D. (1994). *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton (New York): Princeton University Press.
- Putnam, R.D. (1995). Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28(4), 664-683.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Putnam, R.D., Feldstein, L.M. & Cohen, D. (2003). *Better together: restoring the American community*. New York: Simon and Schuster.
- Roker, D., Player, K. & Coleman, J. (1999). Young people's voluntary and campaigning activities as sources of political education. *Oxford Review of Education*, 25, 185-198.
- Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte. Eindverslag van het PBO-project (PBO 97/16/115)*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Smits, W. & Elchardus, M. (2009). *Sociale participatie in Vlaanderen, 1991-2006, Onderzoeksproject 'De sociale staat van Vlaanderen 2009'*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Smits, W. & Elchardus, M. (2009). Vlaanderen sociaal bekabeld. In L. Vanderleyden, M. Callens & J. Noppe (red.), *De Sociale Staat van Vlaanderen 2009* (pp.235-278). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Smits, W. & Stevens, F. (2005). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte. Samenvatting en beleidsaanbevelingen*. Brussel: Onderzoeksgroep TOR, Vrije Universiteit Brussel.
- Stevens, F. (2002). *Growing up in a symbolic society: The difference between 'Robbedoes' and 'Kuifje'. Gender and educational tracking in the social and cultural practices of young people in Flanders*. Paper gepresenteerd op de tiende sociaal-wetenschappelijke studiedagen van 30-31 mei 2002 in Amsterdam, Nederland.
- Stolle, D. (1999). Onderzoek naar sociaal kapitaal. Naar een attitudinale benadering. *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 247-280.
- Tönnies, F. (1935[1887]). *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffen der reinen Soziologie*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Vanhoutte, B. (2007). Doe je mee? Jongeren en participatie aan het verenigingsleven. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 175-190). Leuven: LannooCampus.
- Verba, S. & Nie, N. (1972). *Participation in America: Political Democracy and social equality*. New York: Harper & Row.
- Verba, S., Schlozman, K.L. & Brady, H. (1995). *Voice and equality. Civic voluntarism in American politics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Weber, M. & Kahlberg, S. (Eds.) (2005[1905]). *Max Weber: readings and commentary on modernity*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Wollebaek, D. & Selle, P. (2002). Does participation in voluntary associations contribute to social capital? The impact of intensity, scope, and type. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31(1), 2-61.
- Woolley, F. (1998). *Social Cohesion and Voluntary Activity: Making Connections*. Paper gepresenteerd op de CSLS Conference on the State of Living Standards and the Quality of Life in Canada van 30-31 oktober 1998 in Ottawa, Canada.

7. Jongeren en media: van mediavreemden tot hybride meerwaardezoekers

Tom Boonaert en Jessy Siongers

1. Inleiding

Meer dan ooit tevoren bepalen de media het ritme en de structurering van de dag, oriënteren ze persoonlijke voorkeuren, preferenties, interesses en houdingen. De media spelen een steeds belangrijkere rol in onze samenleving. Tal van studies wijzen op de relatie tussen mediagebruik en schoolprestaties, houdingen, gedragingen, enzovoort van individuen en in het bijzonder van adolescenten (zie bijvoorbeeld Siongers, 2007; Elchardus & Siongers, 2009; Siongers, 2009; Spruyt, 2009).

Het is dan ook belangrijk inzicht te verwerven in de mediaconsumptie en -preferenties van individuen. Het beschrijven van deze mediaconsumptie lijkt een haast onmogelijke taak. De veranderingen in het medialandschap volgen elkaar zo snel op dat ze nog moeilijk te vatten zijn, laat staan te beschrijven. De ontwikkelingen op het vlak van digitale media zijn nauwelijks bij te houden. Nieuwe technologieën volgen elkaar razendsnel op, en creëren nieuwe mogelijkheden, toepassingen, tendensen en rages in de mediawereld. Jongeren zijn er als de kippen bij om deze nieuwe mogelijkheden uit te proberen en bij te dragen tot hun verdere verspreiding. Daarnaast blijven ook de ‘traditionele’ media (audiovisuele en gedrukte media) niet bij de pakken zitten. De commercialisering van het ‘traditionele’ medialandschap, alsook de ontwikkelingen op het vlak van digitale media nopen de ‘traditionele’ mediakanalen ertoe om constant op zoek te gaan naar nieuwe vormen en formaten en nieuwe doelgroepen, vaak gepaard met nieuwe naamgevingen en logo’s. Als sociale wetenschappers gaat onze interesse evenwel niet zozeer uit naar de beschrijving van die ontwikkelingen, maar wel naar de structuren en de meer stabiele patronen die ondanks deze veranderingen blijven bestaan.

In de beginjaren van het digitale mediagebeuren werd wel eens gevreesd dat de nieuwe media de oudere media zouden verdringen. Tijdsbestedingsonderzoek wees echter uit dat het gebruik van de ‘oude’ of ‘traditionele’ media als bronnen van informatie nauwelijks leed onder de grote verspreiding van internet. De tijd die aan media besteed wordt, is in de jaren negentig immers nagenoeg constant gebleven (De Haan

& Huysmans, 2002). Dit gold evenwel niet voor jongeren: in de groep van 12- tot 19-jarigen werd een intensief internetgebruik gevonden evenals een sterke daling van de kijktijd en een relatief lichte daling van de leestijd (De Haan & Huysmans, 2002). Huysmans, De Haan & van den Broek (2004) stellen echter dat er over het algemeen geen sprake is van een volledige verdringing of vervanging. De nieuwe media vervangen geleidelijk aan en deels misschien wel de bestaande media, maar meer nog vormen ze een aanvulling op de traditionele media. Online kranten worden bijvoorbeeld door hun lezers meer als een actuele aanvulling dan als een vervanging voor de papieren versie gezien (Rathmann, 2002; d'Haenens, Jankowski, Heuvelman, van Summeren & Kokhuis, 2003). Media vervullen volgens Huysmans et al. (2004) meerdere functies, die samen te vatten zijn onder de noemers 'vermaak', 'informatie', 'gezelschap/gesprekstof' en 'identiteitsvorming'. De verschillende mediakanalen zijn niet allemaal even geschikt voor de vervulling van elk van deze functies. Zo zal een televisieserie beter tegemoetkomen aan de behoefte aan ontspanning dan de krant, en omgekeerd vervult de krant beter de behoefte aan informatie. Zowel de nieuwe als de oude media worden beoordeeld op hun functionaliteit voor het bevredigen van deze behoeften. Zonder dat de oude media geheel verdwijnen, zullen ze na verloop van tijd dus wel 'marktaandeel' verliezen. Dit gebeurt volgens Huysmans et al. vooral onder de jongere groepen (zie ook Rogers, 2003). Zij staan immers meer open voor alternatieven. Bestaande media zullen op die manier door jongeren sneller worden vervangen door nieuwere en de functionele specialisatie binnen het medialandschap verandert aldus.

In deze bijdrage willen we dan ook nagaan hoe 'nieuwe' en 'oude' media samengaan en welke functies ze vervullen voor welke jongeren. We zullen daartoe nagaan of we jongeren kunnen indelen in groepen naargelang de aanwending van media en hun preferenties op het vlak van oude en nieuwe media. Alvorens we hiertoe komen, geven we eerst een beschrijving van de mediapreferenties en -consumptie van zowel analoge als digitale media.

2. Jongeren en traditionele media

In de JOP-monitor 2 werd bij de 14- tot 30-jarigen gepeild naar de preferentie op het vlak van twee gedrukte mediavormen, met name tijdschriften en kranten, en de preferentie voor tv-zenders en radiozenders. Sinds de commercialisering van het Vlaamse medialandschap zijn zowel gedrukte als audiovisuele media zich meer exclusief gaan richten op bepaalde niches van onze samenleving. Een aantal van de aanwezige kanalen, zeker op het vlak van audiovisuele media, hebben zich daarbij heel expliciet geprofileerd als jongerenzenders. In de volgende paragrafen gaan we na welke media jongeren het meest aanspreken en of er zich daarbij verschillen voordoen naar leeftijd. Waar mogelijk vergelijken we de preferenties van jongeren met deze van de algemene bevolking op basis van gegevens van het CIM (Centrum voor Informatie over de

Media)⁴⁰ – gegevens die in dezelfde periode als de JOP-monitor 2 werden verzameld. Deze CIM-gegevens worden steeds verzameld bij personen van 12 jaar en ouder.

2.1 Gedrukte media

Een vijfde van de bevroagde jongeren geeft aan nooit een tijdschrift te lezen. Dit percentage ligt aanzienlijk hoger dan het cijfer dat men registreert in de CIM-studies (CIM, 2008). Daar gaf 98% van de Vlaamse respondenten aan de afgelopen maand minstens één magazine gelezen te hebben. Wellicht achtte een groot deel van de jongeren hier de keuze te moeilijk omdat zij slechts sporadisch een tijdschrift lezen. Van diegenen die wel een tijdschrift lezen, gaat bij een kwart de voorkeur uit naar *Humo*. *Humo* heeft zich steeds gericht op een jeugdig publiek, maar scoort ook bij andere leeftijdsgroepen goed. In 2007-2008 nam het de derde positie in in het rijtje van meest gelezen tijdschriften in Vlaanderen (CIM, 2008). *Humo* werd in populariteit geklopt door *De Zondag* (in de JOP-vragenlijst niet opgenomen) en *Dag Allemaal*, dat bij de jongeren een tweede plaats inneemt. Van de tijdschriften die in de JOP-monitor 2 werden voorgelegd, kan *Knack* het minst bekoren. Slechts 5% van de jongeren duidt *Knack* aan als het tijdschrift dat zijn of haar voorkeur geniet (tabel 7.1).

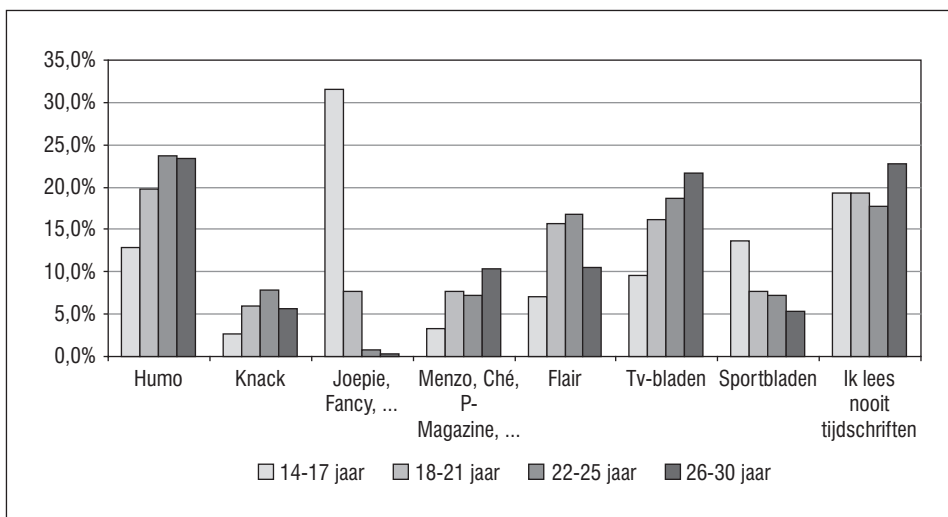
Tabel 7.1. Tijdschriftpreferenties bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).

	% van jongeren	% van lezers
<i>Ik lees nooit tijdschriften</i>	20.1	/
<i>Humo</i>	19.8	24.8
Tv-bladen (TV-story, Dag Allemaal, TeVe-blad, TV-Gids, ...)	16.6	20.7
<i>Flair</i>	12.1	15.1
<i>Joepie, Fancy, ...</i>	10.4	13.0
Sportbladen	8.5	10.6
<i>Menzo, Ché, P-Magazine, ...</i>	7.3	9.1
<i>Knack</i>	5.4	6.7
Totaal %	100.0	100.0
N	3082	2464

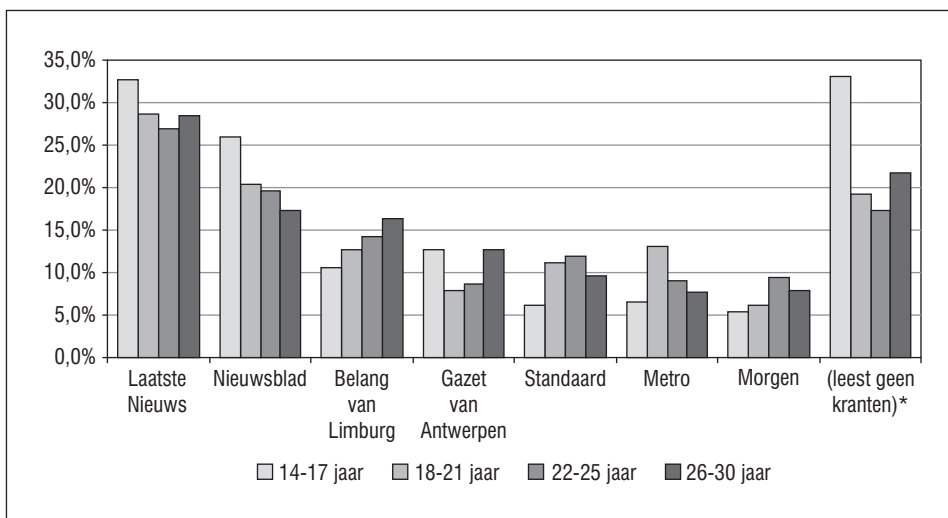
Tussen de leeftijd van 14 en 30 jaar tekenen zich echter al opmerkelijke verschuivingen af. Deze verschuiving is het duidelijkst zichtbaar als gekeken wordt naar het percentage jongeren dat tijdschriften als *Joepie* en *Fancy* aangeeft als lievelingstijdschriften (zie figuur 7.1). Bij de 14- tot 17-jarigen geeft maar liefst 31.5% van de jongeren aan

40. Het Centrum voor Informatie over de Media, kortweg het CIM genoemd, is een vereniging waarvan de leden de actoren binnen de Belgische communicatiesector zijn: de adverteerders, de reclameagentschappen, de mediacentrales, de reclameregieën en de media. Meer info over de activiteiten van het CIM is te vinden op <http://www.cim.be>.

dergelijke tienerbladen te prefereren. In de daaropvolgende leeftijdsgroep is dat nog slechts 8% en boven de 21 kunnen deze tijdschriften nog niet 1% van de respondenten bekoren. Daarnaast blijken ook sportbladen het minder goed te doen naarmate de leeftijd stijgt, al is de dalende interesse hier wel minder spectaculair. Tijdschriften zoals *Humo*, tv-bladen en ‘mannenbladen’ (*Menzo*, *Ché*, enzovoort) blijken daarentegen meer in trek bij de oudere leeftijdsgroepen.

Figuur 7.1. Tijdschriftvoorkeur naar leeftijdsgroep (in percentage; N = 3082).

* De percentages met betrekking tot de krantenvoorkeur betreffen enkel de lezers, de groep respondenten die aangeeft geen krant te lezen werd buiten beschouwing gelaten; de groep van niet-lezers wordt wel helemaal rechts in de figuur weergegeven.

Figuur 7.2. Krantenvoorkeur naar leeftijdsgroep (in percentage; N = 3158).

Kranten worden nog minder gelezen dan tijdschriften. Een kwart van de jongeren geeft aan nooit een krant te lezen. Dit percentage niet-lezers ligt wel aanzienlijk hoger bij de -18-jarigen, waar maar liefst 33 % van de respondenten aangeeft nooit een krant te lezen (zie figuur 7.2). Bij de jeugdige krantenlezers wordt *Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet* het meest gelezen, gevolgd door *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*. *De Morgen* wordt het minst gelezen (tabel 7.2). In hun krantenvoorkeur verschillen jongeren nauwelijks van de rest van de bevolking. Ook bij de rest van de Vlaamse bevolking is *Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet* de meest gelezen krant en neemt *Het Nieuwsblad/De Gentenaar* de tweede plaats in (CIM, 2008). Alleen *Het Belang van Limburg* en *De Gazet van Antwerpen/Mechelen* wisselen van plaats tegenover de CIM-studies, maar dit heeft wellicht meer te maken met de regionale steekproefverdeling dan met de leeftijd van de respondenten.

Tabel 7.2. Krantenvoorkeur bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).

	% van jongeren	% van lezers
<i>Ik lees nooit kranten</i>	23.3	/
Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet	22.4	29.2
Het Nieuwsblad/ De Gentenaar	15.8	20.6
Het Belang van Limburg	10.5	13.7
De Gazet van Antwerpen/Mechelen	8.1	10.5
De Standaard	7.5	9.8
Metro	6.9	9.0
De Morgen	5.5	7.2
Totaal %	100.0	100.0
N	3158	2423

In de krantenvoorkeuren merken we verschillen naar leeftijdsgroepen, maar deze verschillen zijn aanzienlijk kleiner dan de verschillen die zich voordeden op het vlak van tijdschriftenvoorkeuren. Toch stellen we ook hier vast dat een aantal kranten het relatief beter/slechter doen bij jongere leeftijdsgroepen. *Het Laatste Nieuws* en *Het Nieuwsblad* zijn zo bijvoorbeeld geliefder bij de jongste leeftijdsgroep, terwijl *Het Belang van Limburg* en *De Morgen* het beter doen bij oudere leeftijdsgroepen. Maar zoals gesteld, de verschillen zijn bescheiden.

2.2 Televisie

Gerbner en zijn collega's stelden reeds in 1980: "*The television set has become a key member of the family, the one who tells most of the stories most of the time*" (Gerbner, Gross, Morgan, & Signorielli, 1980, p. 14). Nu, bijna dertig jaar later, is dat alleen nog maar sterker geworden. Uit menig onderzoek blijkt dat er in de Vlaamse huishoudens

ettelijke uren voor de beeldbuis worden doorgebracht. De mediamarkt is de voorbije decennia dan ook enorm uitgebreid in het aanbod van zenders en programma's. Jongeren groeien vandaag op met een heel scala aan tv-kanalen. En hoewel televisie vandaag de concurrentie krijgt van nieuwe media, betekent dit niet dat jongeren de traditionele media massaal de rug toekeren. Slechts 7% van de jongeren geeft aan bijna nooit tv te kijken. Het percentage niet-kijkers neemt evenwel toe met de leeftijd. Bij de 14- tot 17-jarigen bedraagt dit percentage nog geen 4%, terwijl bij de 26- tot 30-jarigen 9.5% aangeeft bijna nooit tv te kijken of althans onvoldoende te kijken om een lievelingszender aan te duiden. Om aan te geven welke zender hen niet kan bekoren, blijkt men minder tijd voor de beeldbuis te moeten doorbrengen. Het aandeel jongeren dat aangeeft te weinig tv te kijken om de zender aan te duiden waar men het minst graag naar kijkt, ligt alleszins lager in elk van de leeftijdscategorieën.

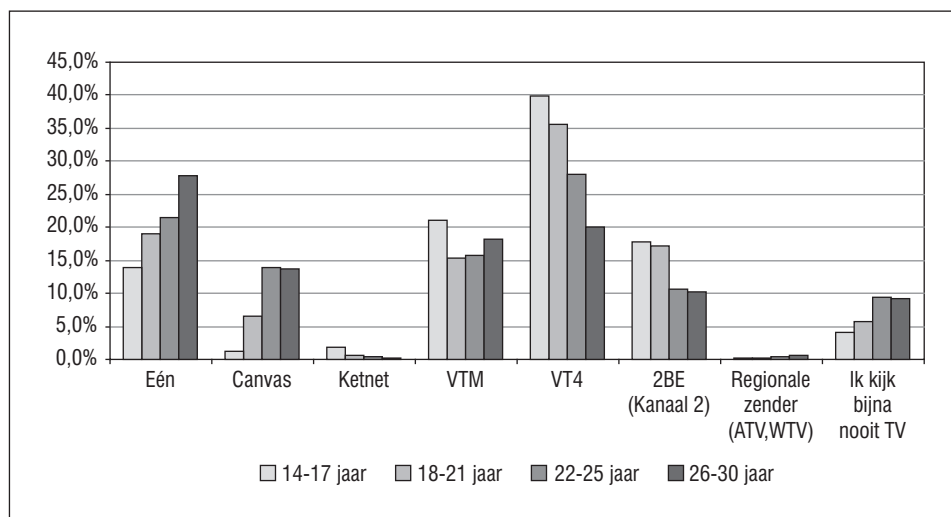
Tv-zenders profileren zich naar een specifiek doelpubliek. Dit doelpubliek is duidelijk leeftijdsgebonden, zo blijkt uit tabel 7.3 en figuur 7.3. De zender die met stip de eerste plaats inneemt bij een jeugdig publiek is VT4. De tweede plaats wordt ingenomen door Eén en op de derde plaats prijkt VTM. Regionale zenders, Ketnet, maar ook Canvas spreken jongeren merkkelijk minder aan. Dit blijkt zowel uit de percentages die refereren naar de zender waarnaar men het liefst kijkt als uit de percentages betreffende de 'slechtste' zender.

Tabel 7.3. Preferenties voor televisiezenders bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).

	% dat het liefst naar zender kijkt (N = 3125)	% dat het minst graag naar zender kijkt (N = 3128)
Eén	20.1	5.2
Canvas	8.2	18.1
Ketnet	.8	13.9
VTM	17.6	14.9
VT4	31.9	1.9
2BE	14.4	3.4
Regionale zender	.3	36.4
Kijkt bijna nooit tv	6.7	6.1

Deze voorkeuren voor tv-zenders vertonen echter opmerkelijke verschillen bij de vier onderscheiden leeftijdscategorieën (zie figuur 7.3). De voorkeur voor VT4 neemt significant af naarmate men met oudere leeftijdsgroepen te maken heeft. Terwijl bij de 14- tot 17-jarigen 40% deze zender aangeeft als lievelingszender, is dit bij de 26- tot 30-jarigen nog slechts 20%. Tegelijkertijd neemt de voorkeur voor Eén aanzienlijk toe van 14% naar 28%. Ook bij andere zenders merken we verschuivingen met de leeftijd. Zo neemt de appreciatie voor Canvas eveneens toe met de leeftijd en neemt deze voor 2BE af met de leeftijd. Naarmate men 'ouder' wordt, blijkt men zich dus meer te rich-

ten op wat we als de eerder informatieve zenders beschouwen, de zenders waar het pure amusement minder prominent aanwezig is.

Figuur 7.3. Preferenties voor tv-zenders naar leeftijdsgroep (in percentage; N = 3125).

2.3 Radio

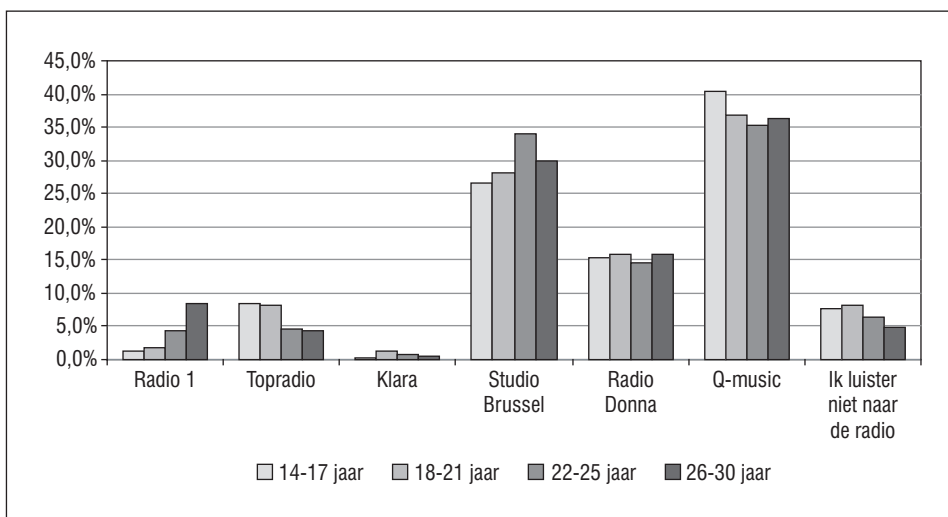
Op 1 augustus 1981 zond MTV haar eerste videoclip uit: *Video killed the radio star*. Dat beeld strookt niet met wat we in tabel 7.4 zien. Slechts 6 à 7% van de jongeren geeft aan niet naar de radio te luisteren of althans te weinig om een oordeel over radiozenders uit te spreken. Anders dan bij de televisie, neemt hier het percentage dat aangeeft niet te luisteren eerder af met de leeftijd. Bij het peilen naar de lievelingszender geeft bij de 14- tot 21-jarigen ongeveer 8% van de jongeren aan niet naar de radio te luisteren, terwijl dit bij de 26- tot 30-jarigen nog geen 5% bedraagt.

Net als bij de tv-zenders stellen we vast dat een aantal zenders duidelijk meer de voorkeur wegdragen van jongeren (figuur 7.4). De zender die het meest aanslaat in alle leeftijdscategorieën is Q-music. Meer dan één derde (37%) van de jongeren bestempelt deze zender als favoriete radiozender. Ook nog sterk geapprecieerd bij jongeren is Studio Brussel; net geen 30% van de jongeren geeft aan deze zender de voorkeur. Studio Brussel en Q-music nemen bij alle leeftijdsgroepen de tweede respectievelijk de eerste plaats in. Wel stellen we vast dat Q-music iets populairder is bij de jongeren onder de 18 dan bij deze van 18 en ouder, terwijl Studio Brussel net meer geapprecieerd wordt naarmate de leeftijd toeneemt. Daarbuiten weet alleen Radio Donna – ondertussen MNM genoemd – nog meer dan een tiende sterk te bekoren. De zender die jongeren het minst weet aan te spreken is Klara, al neemt de appreciatie wel toe met de

leeftijd. Bij de 14- tot 17-jarigen duidt nog 71 % aan dat dit de zender is waarnaar men het minst graag luistert, bij de 26- tot 30-jarigen is dit ‘slechts’ 52 %.

Tabel 7.4. Preferenties voor radiozenders bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).

	% dat het liefst naar zender luistert (N = 3128)	% dat het minst graag naar zender luistert (N = 3142)
Radio 1	4.2	10.1
Topradio	6.3	9.2
Klara	0.7	60.3
Studio Brussel	29.5	5.7
Radio Donna	15.4	4.5
Q-music	37.3	4.6
luistert niet naar de radio	6.7	5.5

Figuur 7.4. Preferenties voor radiozenders naar leeftijdsgroep (in percentage; N = 3128).

Jongeren verschillen zeker van de volwassenen in hun radiovoorkeur. In de metingen die door het CIM in het najaar van 2008⁴¹ werden uitgevoerd nam Radio 2 het grootste marktaandeel in (maar liefst 30%), gevolgd door Q-music (18%) en Radio Donna (12%). Studio Brussel kwam pas op de vijfde plaats met een marktaandeel van 10%. Hoewel de vergelijking niet volledig gemaakt kan worden omdat de JOP-monitor de radiozenders niet even gedetailleerd bevraagt als de CIM-metingen en Radio 2 zelfs niet

41. Golf 17: augustus 2008 tot december 2008, afgenomen bij respondenten in Vlaanderen van 12 jaar en ouder.

opgenomen is in de JOP-monitor 2, kunnen we toch met zekerheid stellen dat jongeren zich onderscheiden van de volwassen bevolking.⁴²

3. Jongeren en nieuwe media

In de literatuur is er sprake van een eerste en een tweede digitale kloof. De eerste digitale kloof focust zich voornamelijk op het al of niet toegang hebben tot het internet. Doorheen de tijd is het internet voor meer en meer mensen toegankelijker geworden. Hierdoor veranderen de discussies langzamerhand van koers, richting onderzoek naar de tweede digitale kloof (Attewell, 2001; Bonfadelli, 2002; Hautekeur & Steyaert, 2008; Boonaert & Vettenburg, 2009a; Steyaert & Gould, 2009). Men kan nu al opmerken dat de discussie verder evolueert naar de ICT-competenties die iemand heeft (Sinnaeve, Tondeur, van Braak & Van Houtte, 2008).

De nieuwe media zijn ruimer dan enkel en alleen het internet. Daarom zijn ook in de JOP-monitor 2 enkele attributen bevraagd die kenmerkend zijn voor deze media zoals een mp3-speler, spelconsole en gsm. Deze goederen worden enkel in de beschrijvende analyses opgenomen. Voor de meer diepgaande analyses zullen we enkel focussen op het internet omdat we menen dat het internet toch wel een centrale plaats inneemt in de nieuwe media.

In de volgende paragrafen worden zowel de eerste als de tweede digitale kloof van naderbij bekeken. Daar waar het mogelijk is worden de resultaten van de JOP-monitor 2 vergeleken met de dataset van de JOP-monitor 1 (Vettenburg, Elchardus & Walgrave, 2007).

3.1 Bezit

Net als in de JOP-monitor 1, werd in de JOP-monitor 2 gepeild naar het bezit van en de toegang tot enkele mediagoederen. Telkens kon men aankruisen of men er geen toegang toe heeft of wel toegang toe heeft. Bij deze laatste keuze kon men verder differentiëren naar het zelf bezitten van een attribuut tot het moeten delen met andere personen in het gezin. Tabel 7.5 geeft deze differentiatie weer voor de 12- tot 30-jarigen uit de JOP-monitor 2.

Uit tabel 7.5 kunnen we afleiden dat bijna iedereen een gsm (99.2%) ter beschikking heeft. Daarnaast heeft bijna elk Vlaams gezin een tv (98.5%), een computer (96.3%) en internet (93.0%) ter beschikking.

42. In de JOP-monitor 1 gaf slechts 1% van de jongeren tussen 14 en 25 jaar Radio 2 op als lievelingszender. Het opnemen van deze radiozender zou dus nauwelijks de resultaten beïnvloeden hebben.

Tabel 7.5. Het percentage mediabezit bij 12- tot 30-jarigen.

	Toegang			Geen toegang
	Gedeeld bezit (met andere familieleden)	Persoonlijk bezit	Totaal	
Pc (N = 3612)	29.7	66.6	96.3	3.7
Internet (N = 3606)	46.2	46.8	93.0	7.0
Mp3 (N = 3696)	8.5	71.2	79.7	20.3
Gsm (N = 3601)	2.5	96.7	99.2	.8
Spelconsole (N = 3575)	15.4	42.5	57.9	42.1
Tv (N = 3614)	43.3	55.2	98.5	1.5

Tabel 7.6. Het percentage toegang tot nieuwe media bij 12- tot 30-jarigen.

Medium	Leeftijdscategorie	Toegang	χ^2 -toets
Pc (N = 3162)	12-13	98.3	40.716***
	14-17	98.3	
	18-21	97.3	
	22-25	96.6	
	26-30	92.8	
Internet (N = 3154)	12-13	97.7	80.924***
	14-17	96.2	
	18-21	95.4	
	22-25	92.6	
	26-30	86.5	
Mp3 (N = 3127)	12-13	94.6	312.4***
	14-17	92.0	
	18-21	86.9	
	22-25	76.2	
	26-30	78.6	
Gsm (N = 3151)	12-13	98.9	3.026
	14-17	99.6	
	18-21	99.5	
	22-25	99.7	
	26-30	99.4	
Spelconsole (N = 3139)	12-13	69.2	143.4***
	14-17	69.5	
	18-21	60.3	
	22-25	50.0	
	26-30	42.4	

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

Aangezien de JOP-monitor 2 een ruime leeftijdsgroep bevraagt, worden de respondenten ingedeeld naargelang hun leeftijd. De leefwereld van een 12-13-jarige scholier kan men moeilijk vergelijken met deze van een 27-jarige werknemer. Tabel 7.6 splitst daarom het (nieuwe) mediabezit op naargelang vijf verschillende leeftijdscategorieën.

Algemeen kunnen we stellen dat heel wat jongeren in grote mate nieuwe media bezitten. Dit is ook niet zo merkwaardig. Rogers (2003) noemt jongeren dan ook *early adopters* die vaak als eerste mee zijn in de ontwikkeling van nieuwe technologieën. Het internetbezit daalt naargelang men ouder wordt. In het algemeen ligt het internetbezit voor de 14- tot 30-jarigen hoog. Niettemin merken we op dat voornamelijk de jongere generatie 14- tot 21-jarigen meer thuis toegang heeft tot internet dan de oudere generatie ($\chi^2 = 80.924$; $p < .001$). Wanneer deze cijfers worden vergeleken met de cijfers uit VRIND 2008, kan men eenzelfde dalende trend vaststellen (Studiedienst van de Vlaamse regering, 2008). Voor de leeftijdsgroep van 18- tot 30-jarigen constateert men dat ongeveer 95% internettoegang heeft, wat in grote mate overeenkomt met onze data. Wanneer men de gehele populatie bekijkt, wordt er een ander beeld geschilderd. Zo toont Moreas (2009) in haar overzichtsstudie aan dat 65% van alle gezinnen in het Vlaamse gewest internettoegang heeft. Hiermee zit Vlaanderen toch meer dan 10% boven het Europese gemiddelde⁴³ (54%). Vooral de oudere populatie is minder op het internet terug te vinden.

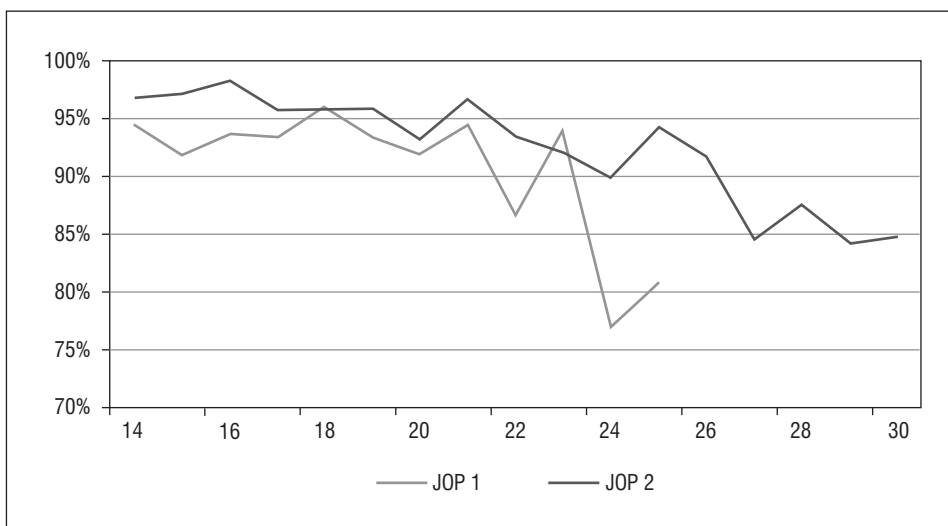
Een mp3 behoort vooral tot de leefwereld van de jongere generatie. Meer dan negen op de tien 12- tot 17-jarigen heeft een mp3 tot zijn beschikking. Naargelang de leeftijd stijgt, bezit men in mindere mate een mp3.

De gsm is het enige medium dat zowel de jongere als de oudere generatie evenveel bezitten ($\chi^2 = 3.026$; $p = \text{n.s.}$). Een OIVO⁴⁴-onderzoek, uitgevoerd in 2007 bij 10- tot 17-jarigen, toont aan dat ongeveer één op de tien jongeren geen gsm bezit. Vooral de jongste leeftijdsgroep van 10 tot 12 jaar blijkt minder frequent een toestel te hebben. Vanaf 13 jaar bezitten bijna alle jongeren een gsm (Vandercammen, 2009). Eenzelfde trend wordt ook bij de 13-jarigen in de JOP-monitor 2 teruggevonden.

Het is interessant om na te gaan of er door de tijd heen meer jongeren toegang hebben tot het internet. Figuur 7.5 geeft de vergelijking weer in internettoegang tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2. Hoewel dit slechts een tijdspanne van twee jaar overbrugt, kan men opmerken dat jongeren door de tijd heen thuis meer en meer toegang hebben. Dit wordt evenwel statistisch niet ondersteund ($\chi^2 = 1.099$; $p = \text{n.s.}$). Er is ook een dalende trend zichtbaar naarmate men ouder wordt.

43. Het gemiddelde van EU-27 is 54%. Als men het gemiddelde van EU-15 bekijkt, komt men aan 59% (Moreas, 2009).

44. Onderzoeks- en informatiecentrum van de verbruikersorganisaties.

Figuur 7.5. Het percentage internetbezoek naargelang de leeftijd volgens de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.

Tabel 7.7. Odds ratio's (relatieve kansverhoudingen) van de logistische regressie met internettoegang als afhankelijke variabele.

	JOP-monitor 2		JOP-monitor 1
	14-30-jarigen (N = 3232)	14-25-jarigen (N = 2259)	14-25-jarigen (N = 2520)
Leeftijd	.877***	.917*	.851***
Geslacht (Ref. cat.:vrouw)	1.753**	1.464	1.776***
Opleidingsniveau ⁴⁵ (Ref. cat.: hoog)			
– Laag	.160***	.163***	.199***
– Midden	.504**	.559	.315***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat.: minstens één ouder diploma hoger onderwijs)	.578**	.478*	.778
Werksituatie ouders (Ref. cat.: maximaal één ouder werkt)	1.399*	2.442***	1.635***
Nagelkerke R ²	.163	.154	.145

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001

14-30-jarigen: Model: $\chi^2 = 177.582$; p < .001

14-25-jarigen: Model: $\chi^2 = 87.193$; p < .001

45. Voor studerende respondenten hebben we ons gebaseerd op de kansen die men heeft op het uiteindelijk behalen van een diploma secundair onderwijs en/of hoger onderwijs, daarom geldt: een laag onderwijsniveau zijn leerlingen uit het bso, buso, (d)bso, b-stroom; een midden onderwijsniveau zijn leerlingen uit het tso; een hoog onderwijsniveau zijn leerlingen uit de a-stroom, leerlingen uit het aso en kso, en studenten in het hoger onderwijs. Voor afgestudeerde respondenten geldt: een laag onderwijsniveau is voor respondenten ofwel zonder diploma ofwel met een diploma lager onderwijs; een midden onderwijsniveau is voor respondenten met een diploma secundair onderwijs, een hoog onderwijsniveau is voor respondenten met een diploma hoger onderwijs.

Aan de hand van een binomiale logistische regressie kan men aantonen welke variabelen een rol spelen bij het al of niet hebben van een internetverbinding. Internettoegang (ja/nee) wordt hier als afhankelijke variabele ingevoerd en de sociodemografische kenmerken worden als onafhankelijke variabelen in de analyses betrokken (tabel 7.7).

Wanneer de gehele steekproef wordt geanalyseerd, blijkt dat alle variabelen een significante rol spelen in het al of niet hebben van internettoegang thuis. De jongere generatie heeft meer kans op toegang, wat ook in de beschrijvende analyses al is aangetoond. Laag- en middenopgeleide jongeren hebben in mindere mate toegang, net zoals deze jongeren van wie geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft. Mannelijke respondenten en jongeren van wie beide ouders werken, hebben een grotere kans.

Om de vergelijking met de JOP-monitor 1 te maken, zijn deze analyses eveneens uitgevoerd voor de leeftijdsgroep van 14 tot 25 jaar. Bij de resultaten uit de JOP-monitor 1 hadden al de variabelen een significante invloed met uitzondering van het opleidingsniveau van de ouders (Boonaert & Vettenburg, 2009a). In de JOP-monitor 2 worden er voor deze specifieke groep geen significante verschillen meer gevonden voor geslacht.

De analyses tonen geen significant verschil aan tussen midden- en hogeschoolde jongeren. Het verschil blijft wel bestaan tussen laag- en hogeschoolden. De werksituatie van de ouders blijft ook binnen de JOP-monitor 2 een significante rol spelen, waarbij kinderen met twee werkende ouders meer kans hebben op internettoegang. In tegenstelling tot de JOP-monitor 1 speelt het opleidingsniveau van de ouders wel een – zij het in beperkte mate – significante rol. Wanneer minstens één ouder een diploma hoger onderwijs heeft, is er meer kans dat er thuis een internetverbinding aanwezig is.

3.2 Gebruik

In de inleiding verwezen we naar de verschuiving van discussies over internettoegang tot discussies over het gebruik van het internet. In de JOP-monitor 2 zijn een aantal internettoepassingen bevraagd. Dit gebeurde op basis van een Likert-schaal gaande van 0 'Ik gebruik deze toepassing nooit' tot en met 6 'Ik gebruik dagelijks deze toepassing'. De categorieën worden hier gereduceerd tot drie categorieën: nooit, soms (meerdere keren per maand tot minder dan één keer per maand) en bijna iedere dag (minstens één keer per week tot dagelijks).

De verschillende internettoepassingen zijn onder vier dimensies geplaatst naar analogie van Boonaert en Vettenburg (2009a).

Het internet wordt voornamelijk gebruikt om te communiceren. Het merendeel van de jongeren gebruikt bijna dagelijks e-mail (81.3%), zoekmachines (81.7%) en ver-

schillende chatfuncties (57.8%). Onderzoek van Van den Bergh (2002) toont ook aan dat jongeren voornamelijk deze communicatiefunctie van het internet gebruiken. Een web- of videolog bijhouden (80.8%), het online aankopen van producten (65.5%) en webbankieren (50.4%) worden het minst gedaan (tabel 7.8).

Tabel 7.8. Het percentage internetgebruik bij 14- tot 30-jarigen (N = 3170).

Dimensie	Toepassing	Bijna nooit	Soms	Bijna iedere dag
Ontspanning	Spelen van video- of computerspelletjes	36.6	31.8	31.6
	Profielpagina aanmaken/onderhouden	34.6	22.3	43.1
	Weblog of videolog bijhouden	80.8	12.7	6.5
Communicatie	Chatten	21.5	20.7	57.8
	E-mails checken en versturen	6.6	12.2	81.3
	Zoekmachines gebruiken	5.6	12.7	81.7
Informatie	Informatie opzoeken op sites van kranten, tijdschriften, enzovoort	25.0	43.8	31.1
	Informatie opzoeken op sites van scholen, bibliotheken, enzovoort	18.1	41.1	40.8
Commercieel gebruik	Webbankieren	50.4	19.4	30.2
	Online producten of tickets kopen	65.5	32.8	1.7

Tabel 7.9. Vergelijking internettoepassingen van de JOP-monitor 1 met de JOP-monitor 2 voor 14- tot 25-jarigen.

Dimensie	Toepassing	Gemiddelde		t-Toets
		JOP 1 (N = 2463)	JOP 2 (N = 1888)	
Ontspanning	Weblog of videolog bijhouden	1.38	3.06	-46.481***
	Profielpagina aanmaken/onderhouden	1.96	3.23	-24.473***
	Spelletjes spelen	2.43	2.95	-10.889***
Communicatie	E-mails checken en versturen	4.83	4.88	-1.084 (n.s.)
	Chatten	4.60	4.22	7.463***
	Zoekmachine gebruiken	4.76	4.79	-.735 (n.s.)
Informatie	Informatie opzoeken op sites van kranten, tijdschriften, enzovoort	2.24	2.91	-14.081***
	Informatie opzoeken op sites van scholen, bibliotheken, enzovoort	2.01	3.25	-28.968***
Commercieel gebruik	Webbankieren	1.64	2.29	-14.942***
	Online producten aankopen	1.53	1.45	3.447**

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Mortelmans en De Reynt (2003) tonen aan dat het internet vooral gebruikt wordt voor ontspanning, informatie en communicatie. Deze drie functies treden in onze data van de JOP-monitor 2 ook op de voorgrond.

Bij de 12- tot 13-jarigen zijn vooral het chatten (47.3%), het gebruik maken van de zoekmachines (40.9%) en het spelen van computerspelletjes (39.4%) de toepassingen die bijna dagelijks worden gedaan. Net zoals het informatieve gebruik van het internet is het commerciële gebruik minder populair. Webbankieren (4.9%) en producten online kopen (6.3%) worden nauwelijks door deze leeftijdsgroep gedaan.

Voor de vergelijking met de JOP-monitor 1 worden de verschillende internettoepassingen op schaalniveau vergeleken (zie tabel 7.9). De gemiddelden situeren zich tussen 0 'Ik gebruik deze toepassing nooit' en 6 'Ik gebruik deze toepassing dagelijks'. Enkel de groep 14- tot 25-jarigen wordt uit de JOP-monitor 2 geselecteerd om de vergelijking mogelijk te maken.

De respondenten uit de JOP-monitor 2 gebruiken bijna alle toepassingen vaker dan de respondenten uit de JOP-monitor 1. Het internetgebruik blijkt dus nog steeds toe te nemen, zelfs op een korte termijn van twee jaar worden er grote veranderingen opgetekend. Enkel het versturen en checken van e-mails en het gebruik maken van zoekmachines blijft relatief stabiel. Daarnaast hadden de chatfunctie en het online aankopen van producten tijdens de JOP-monitor 1 een hogere frequentie. Het hoge gebruik van de chatfunctie valt nu wellicht weg door de opkomst van sociale netwerksites zoals Netlog, Facebook, BeBo, toepassingen die merkelijk meer vermeld worden in de JOP-monitor 2. Merkwaardig is wel de hogere frequentie van het online aankopen van producten ten tijde van JOP-monitor 1. Men zou verwachten dat men nu meer vertrouwd is met het online aankopen. Anderzijds is het verschil wel significant, maar niet van dezelfde orde als de andere verschillen (het significantieniveau bevindt zich slechts op .01).

Om na te gaan of er verschillen gevonden kunnen worden in het internetgebruik tussen jongeren hebben we een nieuwe variabele (somschaal), die alle internettoepassingen bevat ($\alpha = .700$), gecreëerd. Deze variabele noemen we *algemeen internetgebruik*. Aan de hand van een multiple regressieanalyse gaan we na waar de verschillen zich bevinden (tabel 7.10). Er worden drie verschillende analyses gemaakt omdat er binnen de leeftijdscategorie 14- tot 30-jarigen veel diversiteit bestaat. Een kunstmatige grens is getrokken op de leeftijd van 21 jaar. Dit is voor heel wat jongeren een grensleeftijd waarop men gaat werken of gaat samenwonen (zie hoofdstuk 8).

We bespreken eerst de analyses voor de gehele steekproef van 14- tot 30-jarigen. Daarna gaan we dieper in op de verschillen binnen de jongere (14- tot 21-jarigen) en de oudere (22- tot 25-jarigen) leeftijdsgroep. Bij de 14- tot 30-jarigen spelen leeftijd, geslacht, eigen opleidingsniveau en opleidingsniveau van de ouders een significante rol. Het opleidingsniveau blijkt een belangrijke factor te zijn. Zo gebruiken hooggeschoolden het internet in grotere mate dan laag- en middengeschoolden. Sommige studies bevestigen

het verdwijnen van de ‘genderkloof’ (van Braak & Kavadias, 2005; Steyaert & Gould, 2009). Anderen stellen dat deze breuklijn nog verder doorsluimert in de tijd die men doorbrengt op het net (Cooper, 2006; Steyaert & Gould, 2009). Zo zouden mannen meer op het internet surfen dan vrouwen. Onze cijfers bevestigen dit laatste: mannen surfen meer dan vrouwen. Oudere respondenten gebruiken het internet in mindere mate, als ook de jongeren van wie geen enkele ouder een diploma hoger onderwijs heeft. In deze analyses speelt de werksituatie van de ouders geen significante rol.

Tabel 7.10. Bèta-coëfficiënten uit een multiple regressieanalyse met als afhankelijke variabele algemeen internetgebruik.

	14-30-jarigen (N = 2631)	14-21-jarigen (N = 1307)	22-30-jarigen (N = 1324)
Leeftijd	-.092***	.102***	-.136***
Geslacht (Ref. cat.: vrouw)	.159***	.140***	.181***
Opleidingsniveau ⁴⁶ (Ref. cat.: hoog)			
– Laag	-.196***	-.176***	-.209***
– Midden	-.168***	-.035	-.251***
Opleidingsniveau ouders (Ref. cat.: minstens één ouder diploma hoger onderwijs)	-.040*	-.028	-.061**
Werksituatie ouders (Ref. cat.: maximaal één ouder werkt)	.023	.030	.000
Adjusted R ²	.087	.056	.143

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Model 1: $F = 42.625$; $p < .001$

Model 2: $F = 13.883$; $p < .001$

Model 3: $F = 37.911$; $p < .001$

Bij de 14- tot 21-jarigen spelen overwegend dezelfde variabelen een rol. Zo gebruiken laaggeschoolde respondenten minder het internet dan hooggeschoolden. Mannen ‘internetten’ meer dan vrouwen. Binnen deze leeftijdsgroep stellen we een stijging van het internetgebruik vast naarmate de leeftijd stijgt. Het opleidingsniveau en de werksituatie van de ouders hebben geen significante invloed.

Binnen de oudere leeftijdsgroep (22- tot 30-jarigen) speelt vooral het opleidingsniveau een sterke rol: laag- en middengeschoolden surfen in mindere mate in vergelijking met de hooggeschoolde respondenten. Daarnaast gaan vooral mannen het net gebruiken, net zoals de jongsten binnen deze groep en diegenen met minstens één hoogopgeleide ouder. De werksituatie van de ouders is ook hier niet van betekenis.

46. Het opleidingsniveau is op eenzelfde wijze geoperationaliseerd als bij de analyses over internetbezet.

4. Jongeren als multimediale gebruikers

Hierboven bespraken we de traditionele media en de nieuwe media apart. In deze laatste paragraaf willen we nagaan of we jongeren op basis van zowel hun gebruik van traditionele als van nieuwe media kunnen klasseren in betekenisvolle groepen. Aan de hand van een latente klasse model (clusteranalyse op basis van een statistisch model⁴⁷) gaan we na of we bepaalde groepen jongeren kunnen clusteren of groeperen op het vlak van hun mediapreferenties en -consumptie. Deze clusters kunnen ons tevens een idee geven van hoe jongeren traditionele en nieuwe media combineren.

Aan de hand van deze clusteranalyse op zowel de consumptie van traditionele als nieuwe media kunnen we vijf groepen van jongeren onderscheiden (tabel 7.11).

Tabel 7.11. Latente klasse model voor mediaconsumptie: procentverdelingen voor de verschillende clusters (N = 3233).

	'Just for fun'	Focus op traditionele media	Hybriden met voorkeur voor populaire media	Hybride meerwaardezoekers	Media-vreemden
Clustergrootte	29.07	21.72	20.71	19.89	8.62
Indicatoren					
Traditionele media					
Favoriet tijdschrift					
Humo	8.91	15.15	7.96	59.10	4.64
Knack	1.06	3.17	2.66	18.64	.92
Joepie, Fancy, ...	29.19	.57	7.06	.14	4.02
Menzo, Ché, P-Magazine, ...	4.66	9.26	11.03	3.64	10.26
Flair	8.63	18.06	19.67	5.75	5.00
Tv-bladen	10.64	29.16	22.87	.35	27.22
Sportbladen	11.74	5.53	13.61	1.52	9.27
Ik lees nooit tijdschriften	25.17	19.10	15.14	10.86	38.68
Favoriete krant					
Het Nieuwsblad/ De Gentenaar	13.91	14.57	19.72	18.46	9.39
Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet	24.01	28.65	30.73	5.62	20.18
Het Belang van Limburg	8.28	15.30	12.12	5.01	15.15
De Standaard	1.79	2.10	4.33	27.89	.62
De Gazet van Antwerpen/ Mechelen	7.04	10.36	9.76	5.71	7.48
Metro	5.14	5.64	8.43	10.15	4.85

47. Deze analyses werden uitgevoerd met behulp van het softwarepakket Latent Gold.

	'Just for fun'	Focus op traditionele media	Hybriden met voorkeur voor populaire media	Hybride meerwaardezoekers	Media-vreemden
De Morgen	1.61	1.94	2.38	20.71	.16
Ik lees nooit kranten	38.23	21.44	12.54	6.45	42.17
Favoriete radiozender					
Radio 1	.43	4.36	.27	13.45	4.64
Topradio	10.07	2.73	10.23	.51	6.75
Klara	.30	0.00	0.00	2.83	.09
Studio Brussel	21.10	22.49	20.19	66.20	10.61
Radio Donna	15.84	21.07	18.25	3.77	20.08
Q-music	42.63	46.65	46.03	6.77	46.22
Ik luister niet naar de radio	9.62	2.70	5.03	6.47	11.6
Favoriete tv-zender					
Eén	10.33	35.92	13.91	29.39	13.33
Canvas	0.00	3.12	1.74	37.59	1.96
Ketnet	1.63	0.00	0.00	0.00	3.90
VTM	21.85	20.33	19.62	.09	34.82
VT4	43.12	19.75	40.38	17.36	23.21
2BE (Kanaal 2)	19.48	12.18	18.1	4.42	11.66
Regionale zender (ATV, WTV)	.08	.13	.38	.18	2.19
Ik kijk bijna nooit tv	3.51	8.57	5.87	10.96	8.94
Nieuwe media					
Profielpagina beheren					
Nooit	16.06	76.41	11.31	23.63	88.71
Maximaal aantal keer per maand	25.42	17.66	22.66	28.03	9.73
Minimaal wekelijks	58.52	5.93	66.03	48.35	1.55
Informatie opzoeken	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nooit	25.53	18.72	3.20	3.07	73.66
Maximaal aantal keer per maand	51.84	51.19	31.23	30.74	24.58
Minimaal wekelijks	22.63	30.10	65.57	66.19	1.76
Spelen van computerspelletjes					
Nooit	17.05	56.88	23.85	44.3	47.34
Maximaal aantal keer per maand	31.21	29.38	33.51	33.19	32.48
Minimaal wekelijks	51.74	13.74	42.63	22.51	20.18
Chatten					
Nooit	2.76	52.05	3.22	18.99	75.50
Maximaal aantal keer per maand	13.93	28.92	14.92	28.91	18.90
Minimaal wekelijks	83.31	19.02	81.86	52.10	5.60

	'Just for fun'	Focus op traditionele media	Hybriden met voorkeur voor populaire media	Hybride meerwaardezoekers	Media-vreemden
Informatie opzoeken bij kranten, tijdschriften, enzovoort					
Nooit	38.95	24.29	5.89	3.04	83.64
Maximaal aantal keer per maand	50.17	54.85	42.49	33.76	15.86
Minimaal wekelijks	10.88	20.86	51.63	63.2	.51
E-mailen					
Nooit	2.59	2.27	.06	0	68.54
Maximaal aantal keer per maand	19.39	18.3	3.28	.35	26.12
Minimaal wekelijks	78.02	79.44	96.66	99.64	5.35
Gebruik van zoekmachines					
Nooit	2.38	2.31	.05	.06	55.85
Maximaal aantal keer per maand	17.86	17.66	2.73	3.16	32.74
Minimaal wekelijks	79.76	80.03	97.22	96.78	11.41
Webbankieren					
Nooit	83.69	29.34	32.3	25.11	86.4
Maximaal aantal keer per maand	12.13	23.99	24.28	23.33	10.54
Minimaal wekelijks	4.18	46.67	43.42	51.56	3.06
Bijhouden van weblog					
Nooit	76.59	95.78	61.65	83.08	97.08
Maximaal aantal keer per maand	16.28	3.9	22.08	12.84	2.76
Minimaal wekelijks	7.12	.33	16.27	4.08	.16
Producten aankopen via internet					
Nooit	84.01	68.45	44.98	42.77	92.97
Maximaal aantal keer per maand	15.82	30.75	51.59	53.36	6.99
Minimaal wekelijks	.17	.8	3.44	3.87	.03

De clusteranalyse toont aan dat men vijf groepen kan onderscheiden, die we op basis van hun mediaconsumptie de volgende benamingen meegaven: 'just for fun'-gebruikers, gebruikers met een focus op vooral traditionele media, hybriden met een voorkeur voor populaire media, hybride meerwaardezoekers en mediavreemden. De groepen variëren in de soorten media die ze gebruiken en de functies waarvoor ze deze mediakanalen gebruiken. We geven een korte beschrijving van deze verschillende groepen, zodat hun samenstelling duidelijker wordt.

De 'just for fun'-gebruikers richten zich voornamelijk op de traditionele commerciële kanalen. Ongeveer 29% van de jongeren kunnen we tot deze groep rekenen. Tijdschrijf-

ten als *Joepie* en *Fancy* zijn zeer populair bij deze groep. Bijna 40% van hen leest nooit een krant, velen luisteren liefst naar Q-music en kijken het liefst naar VT4. Daarnaast prefereren zij meer dan de andere groepen 2BE. Wat de internettoepassingen betreft, vindt men ze vaker terug bij de groep die veel bezig is met ontspanning (online games) en communicatie (chatten, mailen). Ze gebruiken het internet daarentegen minder dan de andere groepen voor informatie of commercieel gebruik. Voorgaand onderzoek naar smaakvoorkeuren (zie bijvoorbeeld Van Wel & van der Gouwe, 1990; Stevens, 2001; Siongers & Stevens, 2002) vond op basis van factoranalyses steeds een ‘amusements’-dimensie terug. Personen die hoog scoorden op deze dimensie apprecieerden vooral cultuurobjecten die een hoog entertainmentgehalte hebben. Deze groep zou ongetwijfeld hoog scoren op deze amusementsdimensie.

Een tweede groep, waartoe we 22% van de jongeren kunnen rekenen, heeft een *sterke focus op de traditionele media* en gebruikt de nieuwe media in geringe mate en enkel pragmatisch. Ze lezen vooral tv-bladen, *Het Laatste Nieuws /De Nieuwe Gazet*, ze luisteren naar Q-music en kijken naar Eén. Slechts een kleine groep onder hen gebruikt het internet voor andere toepassingen dan mail, zoekmachines en webbankieren.

De *hybriden met een populaire voorkeur* (21% van de jongeren) leunen dicht aan bij de ‘just for fun’-gebruikers, maar hebben niettemin een onderscheiden patroon doordat hun internetgebruik ruimer is dan dit van de ‘just for fun’-gebruikers. Deze groep leest vooral tv-bladen (*TV-Story*, *Dag Allemaal*, *TèVe-blad*, enzovoort), *Flair*, *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*, *Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet*, luistert naar Q-music en kijkt vooral naar VTM en VT4. Op het internet is men vooral bezig met sociale netwerksites (SNS), informatie opzoeken, spelletjes en communicatie (chatten en e-mailen).

De *hybride meerwaardezoekers* richten zich meer naar de kanalen die een kritische meerwaarde met zich meebrengen. Deze groep, die 20% van de jongeren omvat, leest vaak *Knack*, *Humo*, *De Morgen*, *De Standaard*, luistert naar Studio Brussel, kijkt naar Eén en Canvas, raadpleegt het internet vooral om informatie op te zoeken, te communiceren (vooral e-mail) en te webbankieren.

Een laatste en kleine groep, die 9% van de jongeren omvat, hebben we de *mediavreemden* gedoopt. Deze groep consumeert in zeer beperkte mate. Zowel de traditionele als de nieuwe media zijn weinig in trek bij deze groep. 39% van hen leest geen tijdschrift, 42% leest geen krant. Deze groep telt tevens het hoogste percentage niet-radioluistelaars. Zij die wel naar de radio luisteren, prefereren vooral Q-music. Daarnaast kijken ze vooral naar VTM. Internettoepassingen gaan volledig aan deze groep voorbij. Het enige waarvoor deze groep de pc al eens gebruikt, zijn games.

Deze vijf groepen zijn evenwel niet gelijkmatig over de samenleving verspreid. Het profiel van deze cluster groepen verschilt zeer sterk, vooral wat leeftijd en opleiding betreft, maar ook op het vlak van geslacht zijn er verschillen (tabel 7.12). De ‘just for fun’-groep en de hybriden met een populaire mediavorkeur kennen een quasi evenwichtige verdeling over jongens en meisjes. De groep met een focus op traditionele

media kent een overwicht aan vrouwen (59.5%). Anderzijds tellen de mediavreemden en de hybride meerwaardezoekers, de twee uiterste groepen, relatief meer mannen; met name respectievelijk 56% en 61% mannen.

Tabel 7.12. Profiel van de vijf onderscheiden clusters op basis van mediaconsumptie: samenstelling naar geslacht, opleiding en leeftijd (in percentage).

	'Just for fun'	Focus op traditionele media	Hybriden met voorkeur voor populaire media	Hybride meerwaardezoekers	Media-vreemden	Totale steekproef
Clustergrootte	29.07	21.72	20.71	19.89	8.62	100.0
N	959	698	656	640	280	3233
Geslacht						
Man	50.9	40.5	50.3	60.5	55.7	50.9
Vrouw	49.1	59.5	49.7	39.5	44.3	49.1
Leeftijd						
14-17	58.9	6.0	19.8	10.0	16.8	26.2
18-21	25.2	12.8	32.8	23.3	18.9	23.1
22-25	8.0	24.2	25.0	30.3	21.1	20.5
26-30	7.8	57.0	22.4	36.4	43.2	30.1
Gemiddelde leeftijd	18.0	25.2	21.7	23.5	23.3	21.9
Eta ² = .298 F = 342.815; p < .001						
Onderwijsvorm (allen)⁴⁸						
Aso	42.3	36.4	44.4	71.9	18.8	45.9
Tso	28.7	38.6	34.6	21.7	28.9	30.7
Bso	29.0	25.0	21.0	6.4	52.3	23.4
Diploma (alleen afgestudeerden)	(N = 163)	(N = 520)	(N = 276)	(N = 326)	(N = 156)	(N = 1441)
Geen diploma secundair onderwijs	31.3	6.3	8.7	2.8	28.2	11.2
Secundair onderwijs	55.2	50.6	48.2	23.0	62.2	45.7
Hoger onderwijs	13.5	43.1	43.1	74.2	9.6	43.2

De 'just for fun'-groep is een uitgesproken jonge groep. Maar liefst 59% van de jongeren die we tot deze groep kunnen rekenen is tussen 14 en 17 jaar oud. De hybride meerwaardezoekers en de mediavreemden zijn relatief oudere groepen. Maar vooral de

48. Voor jongeren die nog schoollopen is dit de onderwijsvorm waarin men op het moment van de bevraging zit. Voor jongeren die het secundair onderwijs reeds achter de rug hebben of reeds werken is dit de onderwijsvorm waarin men het secundair onderwijs heeft beëindigd.

groep met een focus op traditionele media kent een veel ouder publiek dan de andere groepen. De gemiddelde leeftijd van deze groep is 25 jaar, terwijl de gemiddelde leeftijd over de gehele steekproef slechts 22 jaar bedraagt en maar liefst 57% van deze groep bevindt zich in de leeftijdscategorie 26 tot 30 jaar, terwijl slechts 6% van hen onder de 18 jaar is. Dus zelfs onder de jongeren vinden we sterke verschillen naar leeftijd. Naarmate men 'ouder' wordt, blijkt men meer deel uit te maken van groepen met interesse voor de wat meer 'ernstige' media en slinkt de exclusieve aandacht voor vertier en plezier. Anderzijds lijkt de sterke aanwezigheid van 'oudere' jongeren bij de groep van mediavreemden er dan weer op te wijzen dat er onder hen nog een aanzienlijk deel is dat nog niet of niet meer mee is/wil met de snelle ontwikkelingen op mediaal vlak.

Ten slotte zijn drie van de vijf clustergroepen sterk opleidingsgebonden en wijkt één groep in lichte mate af van de werkelijke verdeling. De groep 'hybriden met een voorkeur voor populaire media' kent de meest representatieve verdeling over de onderwijsvormen en opleidingsniveaus. De groep jongeren met een focus op traditionele media kent een lichte oververtegenwoordiging van jongeren die les volgen of gevolgd hebben in het tso, terwijl ze dan weer relatief minder jongeren uit een aso-opleiding tellen. Maar deze ongelijkheid valt mee als we ze vergelijken met deze in de andere drie groepen. De 'just for fun'-groep en de groep van mediavreemden tellen bij de afgestudeerden een sterke oververtegenwoordiging van laaggeschoolden. Zo heeft van de 'just for fun'-groep die reeds afgestudeerd is 31% geen diploma secundair onderwijs behaald, terwijl in de totale steekproef slechts 11% van de afgestudeerden geen diploma secundair onderwijs op zak heeft. 10% van de afgestudeerden onder de mediavreemden heeft een diploma hoger onderwijs behaald, terwijl in de totale steekproef maar liefst 43% van de afgestudeerden een diploma hoger onderwijs behaalde. Ook studeert of studeerde 52% van deze groep in het beroepsonderwijs, terwijl dit in de totale steekproef nog geen kwart is (23%). De hybride meerwaardezoekers bevinden zich dan weer aan het andere eind van het spectrum; maar liefst 72% van hen studeert of studeerde in het aso (tegenover 46% in de totale steekproef) en 74% van de afgestudeerden onder hen heeft een diploma hoger onderwijs op zak (tegenover 43% in de totale steekproef).

5. Bedenkingen en besluit

In dit hoofdstuk namen we het mediagebruik en de mediapreferenties van Vlaamse jongeren onder de loep. We vertrokken daarbij van de gebruikelijke opdeling in oude en nieuwe media om van daaruit over te gaan naar een zoektocht naar structuren over de grenzen van digitaal en analoog heen.

We zouden kunnen starten met een hitlijstje bij de jongeren. Als meest gelezen tijdschrift en krant onder de jongeren, prijken respectievelijk *Humo* en *Het Laatste Nieuws* op nummer één. Op het vlak van tv en radio voeren VT4 en Q-music het lijstje aan.

Maar deze mediapreferenties variëren over de verschillende leeftijden. Heel wat zenders en tijdschriften richten zich op specifieke leeftijdsgroepen en dat blijkt ook uit de mediavoorkeuren naar leeftijd.

Voor de nieuwe media maken we het onderscheid tussen internettoegang en -gebruik. Wat de toegang betreft heeft de jongere generatie er meer kans op. Laag- en midden-opgeleide jongeren hebben in mindere mate toegang, net zoals deze jongeren van wie geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft. Mannelijke respondenten en jongeren van wie beide ouders werken, hebben een grotere kans. Het is belangrijk te vermelden dat bij de 14- tot 25-jarigen er geen verschil meer is naar leeftijd en geslacht. Deze resultaten kunnen het verdwijnen van de genderkloof mee ondersteunen. Op het vlak van internetgebruik geven jongeren aan dat vooral e-mailen, zoekmachines en chatten het vaakst gedaan worden. Door het creëren van een nieuwe variabele 'algemeen internetgebruik' hebben we kunnen nagaan welke factoren een rol spelen bij het internetgebruik. Zo gebruiken hooggeschoolden het internet in grotere mate dan laag- en middengeschoolden. Wat het geslacht betreft, surfen mannen meer dan vrouwen. Oudere respondenten gebruiken het internet in mindere mate, alsook de jongeren van wie geen enkele ouder een diploma hoger onderwijs heeft. In deze analyse werd wel enkel het internetgebruik bekeken volgens leeftijd, geslacht en opleiding van de jongeren. Dit is uiteraard slechts een grove schets van de context waarin de jongere zich bevindt (Boonaert & Vettenburg, 2009b). Het is dan ook relevant om deze context in verder onderzoek meer gedetailleerd in rekening te brengen (Valentine & Holloway, 2002).

In de clusteranalyse die we uitvoerden, gingen we ervan uit dat traditionele en nieuwe media worden gecombineerd en dat we deze twee mediavormen niet als louter concurrentieel dienen te beschouwen. Op basis van deze analyse vonden we vijf groepen van jongeren, die elk op een specifieke manier omgaan met oude en nieuwe media. Daarin kunnen we een aantal zaken onderscheiden die we ook in analyses op uitsluitend traditionele media duidelijk terugvinden, zoals bijvoorbeeld de oriëntatie op amusement dan wel op informatie. Toch blijkt uit deze clusteranalyse dat nog niet alle groepen oude en nieuwe media combineren. Er dient zich tevens een groep aan die zich nog hoofdzakelijk op traditionele media richt. Een andere groep consumeert zelfs nauwelijks tot geen media, tenzij dan wat vertier op tv. En deze groepen zijn niet lukraak over de samenleving verdeeld. Vooral lager opgeleide en oudere jongeren kennen een beperkter mediagebruik.

In dit hoofdstuk hebben we een beschrijving gegeven van hoe jongeren met traditionele en nieuwe media omgaan en hoe dit samenhangt met leeftijd, geslacht en opleiding. Er kwamen hierbij een aantal duidelijke relaties naar boven. Maar er is zeker nog nood aan verder onderzoek. Bepaalde groepen hebben minder toegang tot het internet en maken er minder gebruik van. De vraag naar het waarom werd nog niet beantwoord. Keren bepaalde jongeren zich bewust tegen internetgebruik of zijn er remmende factoren of drempels die maken dat bepaalde groepen van jongeren worden uitgesloten van

internettoegang en -gebruik? Vinden we dezelfde motieven en drempels wanneer we jongeren opdelen naar leeftijd, geslacht en opleiding? Wat het leeftijdsverschil betreft, blijft ook de vraag of het hier een leeftijds- dan wel een cohorte-effect betreft. Ten slotte is er behoefte aan meer diepgaand onderzoek naar de betekenis die jongeren geven aan hun mediagebruik.

Bibliografie

- Attewell, P. (2001). The First and the Second Digital Divides. *Sociology of Education*, 74(3), 252-259.
- Bonfadelli, H. (2002). The Internet and Knowledge Gaps: A Theoretical and Empirical Investigation. *European Journal of Communication*, 17(1), 65-84.
- Boonaert, T. & Vettenburg, N. (2009a). Jongeren en ICT: een divers publiek. In N. Vettenbrug, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten* (pp. 151-174). Leuven: Acco.
- Boonaert, T. & Vettenburg, N. (2009b). *Youth's internet use: a social pedagogical approach*. Paper gepresenteerd op AoIR 10.0: Internet critical, Milwaukee, 9 oktober 2009.
- CIM (2008). *Bereikstudies Pers en Bioscoop juni 2007 – mei 2008*. Brussel: CIM.
- Cooper, J. (2006). The digital divide: the special case of gender. *Journal of Computer-Assisted Learning*, 22(5), 320-334.
- d'Haenens, L., Jankowski, N., Heuvelman, A., van Summeren, C. & Kokhuis, M. (2003). Nieuws in on-line- en gedrukte kranten: verschillen in nieuwsaanbod en nieuwsconsumptie. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 31(1), 45-63.
- De Haan, J. & Huysmans, F. (2002). Differences in time use between internet users and nonusers in the Netherlands. *IT & Society*, 1(2), 67-85.
- Elchardus, M. & Siongers, J. (2009). Etnocentrisme, smaak en symbolische grenzen. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 255-278). Tiel: LannooCampus.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. & Signorielli, N. (1980). The "mainstreaming" of America: Violence profile No. 11. *Journal of Communication*, 30(summer), 10-29.
- Hautekeur, G. & Steyaert, J. (2008). Nieuwe media en samenlevingsopbouw. In A. Desmet, H. Baert, M. Bouverne-De Bie & L. Verbeke (red.), *Handboek samenlevingsopbouw in Vlaanderen* (pp. 651-664). Brugge: die Keure.
- Huysmans, F., de Haan, J. & van den Broek, A. (2004). *Achter de schermen: een kwart eeuw, luisteren, kijken en internetten: het culturele draagvlak 5*. Den Haag: SCP.
- Moreas, M.A. (2009). *ICT in Vlaanderen. Internationaal vergeleken*. Brussel: Vlaamse Overheid. Geraadpleegd op 22 juni 2009, <http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/publicaties/Publicaties/webpublicaties/2009-01-29-ict-vlaanderen.pdf>.
- Mortelmans, D. & De Reyt, N. (2003). *Communiceren met jongeren. Onderzoekresultaten*. Antwerpen: Stedelijke Jeugddienst UA.
- Rathmann, T.A. (2002). Supplement or Substitution? The Relationship between Reading a Local Print Newspaper and the Use of Its Online Version. *Communications, The European Journal of Communication Research*, 27(4), 485-498.
- Rogers, M.E. (2003). *Diffusion of innovations*. New York: Free Press.
- Sinnaeve, I., Tondeur, J., van Braak, J. & Van Houtte, M. (2008). Digitale ongelijkheid bij jongeren. Over het belang van ICT-competenties en de rol van het onderwijs. *Welwijs*, 19(4), 15-17.
- Siongers, J. (2007). *Van generatie op generatie. Een cultuursociologische benadering van de verschillen in houdingen en smaken tussen ouders en hun adolescente kinderen*. Doctoraal proefschrift, Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, Brussel.

- Siongers, J. (2009). Het van geen vreemden hebben. De intergenerationele overdracht van etnocentrisme. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 117-138). Tielt: LannooCampus.
- Siongers, J. & Stevens, F. (2002). Esthetica voor gevorderden. Over smaken en mediavorkeuren. In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De symbolische samenleving. Een exploratie van de nieuwe sociale en culturele ruimtes* (pp. 53-84). Tielt: Lannoo.
- Spruyt, B. (2009). Och, 't is maar tv... over de (complexe) relatie tussen etnische vooroordelen en tv-gebruik. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 233-254). Tielt: LannooCampus.
- Stevens, F. (2001). Gemaakte keuzes? Een analyse van de muziek- en mediapreferenties van Vlaamse jongeren. *Sociologische gids*, 48(2), 138-155.
- Steyaert, J. & Gould, N. (2009). Social Work and the Changing Face of the Digital Divide. *British Journal of Social Work*, 39(4), 740-753.
- Studiedienst van de Vlaamse regering (2008). *VRIND 2008. Vlaamse Regionale Indicatoren*. Brussel: Vlaamse Overheid.
- Valentine, G., & Holloway, S. (2002). Cyberkids? Exploring children's identities and social networks in online and off-line worlds. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(2), 302-319.
- van Braak, J. & Kavadias, D. (2005). The influence of social-demographic determinants on secondary school children's computer use, experience, beliefs and competence. *Technology, Pedagogy and Education*, 14(1), 43-60.
- Van den Bergh, J. (2002). *Youth Survey 2002. Zeven op tien Belgische jongeren tuk op het internet*. Gent: InSites E-research and Consulting.
- Vandercammen, D. (2009). *Jongeren en nieuwe technologieën: GSM en internet*. Brussel: OIVO.
- Van Wel, V. & van der Gouwe, D. (1990). Smaken verschillen. Jongeren over muziek, boeken en films. *Comenius*, 10(40), 543-554.
- Vettenburg, N., Elchardus, M. & Walgrave, L. (2007). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1*. Leuven: LannooCampus.

8. De ideale levensloop van jongeren

Mark Elchardus en Lilith Roggemans

1. Inleiding

De overgang van jeugd naar volwassenheid wordt gekenmerkt door een aantal sociale transitie die jongeren niet noodzakelijk, maar wel in overgrote meerderheid meemaken. Deze sociale transitie zorgen vaak voor een ware omwenteling in het leven van jongeren, zoals de overgang van studie naar werk, of het verlaten van het vertrouwde nest om een eigen gezin uit te bouwen. De keuze voor de timing van deze transitie voelt erg persoonlijk aan, maar is ze dat ook? Is het verloop van een mensenleven een opeenstapeling van sterk variërende individuele keuzes of bestaat er een gemeenschappelijk, maatschappelijk gedragen ideaal? In deze bijdrage gaan we op zoek naar het gebeurlijke bestaan van een collectief levensloopideaal. We willen ook weten hoe ver de consensus over een gebeurlijke ideale levensloop reikt en in welke mate deze bestand is tegen ontwikkelingen die de levenservaringen van verschillende groepen doen uiteenlopen en daarom druk zetten op een gemeenschappelijk ideaal. In welke mate beïnvloeden genderverschillen het levensloopideaal? Wat gebeurt er met het levensloopideaal als er langer wordt gestudeerd? Lopen de levensloopidealen van hoog- en laaggeschoolden uit elkaar?

Volgens toonaangevende sociologen zoals Ulrich Beck (1992) en Anthony Giddens (1991) bevindt onze maatschappij zich nu in een laatmoderne fase gekenmerkt door detraditionalisering en individualisering. Economische vooruitgang, verlengde studieduur en de welvaartsstaat hebben ons bevrijd van extern opgelegde beperkingen, morele codes en traditionele gewoonten. De sociale structuren zoals geslacht, klasse of religie worden, volgens deze auteurs, steeds minder belangrijk voor het denken, voelen en doen van mensen, zodat mensen niet langer in eenzelfde levenslooppatroon in te passen zijn, maar hun eigen keuzes willen maken en hun eigen biografie willen vormgeven. Auteurs die deze individualiseringthese ondersteunen, spreken van een evolutie van strakke 'standaardbiografieën' naar geïndividualiseerde 'keuzebiografieën' (onder meer du Bois-Reymond, Peters & Ravesloot, 1990; Peters, 1992; du Bois-Reymond, Peters & Ravesloot, 1994; Furlong & Cartmel, 1997; du Bois-Reymond, Plug, te Poel & Ravesloot, 2000; Marshall, 2001; Beck & Beck-Gernsheim, 2002). De timing en de sequentie van belangrijke levenslooptransitie zouden door de jongeren op een eigen, idiosyncratische manier worden gekozen (de Hart, 1992; Peters, van Rooijen & Guit, 1993; du

Bois-Reymond & De Jong-Gierveld, 1993; O'Rand, 1995; Scheepens, 1999). Als gevolg daarvan zou de timing van deze transities grote variaties vertonen en de sequentie van de transities minder rigide worden (Liefbroer & Dykstra, 2000). De toepassing van de individualiseringsthese op de levensloop houdt in dat de levensloop als een geordende sequentie van transities ingeruild wordt voor een serie van posities die simultaan toegankelijk zijn en waartussen individuen kunnen hoppen en zappen (Elchardus, 2009).

Deze transitie naar een keuzebiografie gebeurt, volgens de auteurs die haar menen te onderkennen, niet enkel onder druk van externe omstandigheden. Mocht dat het geval zijn dan zou het ongepast zijn te spreken van een *keuzebiografie*, het zou dan immers gaan om het gevolg van beperkingen en dwang. Het ontstaan van een keuzebiografie wordt beschouwd als een gevolg van culturele veranderingen. Verschuivingen in opvattingen, attitudes en denkpatronen zouden hebben geleid tot het ontstaan van een nieuw levensloopideaal. De manier waarop jongeren naar hun toekomst kijken is volgens de aanhangers van de individualiseringsthese sterk veranderd. Fuchs (1983) ging op zoek naar de oorzaken van de afbouw van de standaardlevensloop. In een moderne levensloop brengen jongeren een groot deel van hun tijd door in het onderwijs, de intrede op de arbeidsmarkt wordt uitgesteld. Deze periode van verlengde opleiding vormt een ideale broedperiode voor de vorming en ontwikkeling van de eigen persoonlijkheid. Jongeren krijgen de speelruimte om te experimenteren met verschillende leefvormen en leefstijlen. Niet alleen krijgen jongeren meer tijd voor zelfontplooiing en de ontwikkeling van hun verdere levensloop, ze hebben ook vaak meer financiële mogelijkheden dan vroeger en meer kansen om zelfstandig te reizen. Birg, Flöthmann en Reiter (1991) ondersteunen de stellingen van Fuchs en benadrukken de nieuw verworven 'biografische vrijheid' die deze ontwikkelingen met zich meebrengen. Volgens Birg et al. houden jongeren hun toekomst liefst zo lang mogelijk open, om zichzelf te kunnen ontplooien en de kans te grijpen om verschillende levensstijlen uit te proberen.

Minder voorgeschreven paden naar de toekomst betekenen dat een individu meer zeggenschap en meer greep kan hebben op het verloop van de eigen toekomst, gebaseerd op eigen preferenties. De cultuur van 'hoe het hoort' is veranderd in een cultuur van 'hoe het kan'. Zo'n verandering zou betekenen dat een collectief gedragen levensloopideaal verdwijnt en vervangen wordt door een reeks verschillende individuele preferenties. De toegenomen vrijheid om zelf keuzes te maken vraagt immers een flexibele instelling, grote veranderingsgezindheid, kennis van alternatieven, het vermogen zelf beslissingen te nemen en sterke schouders om voor de gevolgen van die beslissingen ook zelf de verantwoordelijkheid te dragen. Het individuele, psychologische perspectief domineert, volgens die visie, het denken over de toekomst (Vinken et al., 2002). Een cultuur waarin belang wordt gehecht aan autonomie, verantwoordelijkheid en zelfsturing heeft het ontstaan van de keuzebiografie mogelijk gemaakt en dus ook geleid tot een vervaging van de collectieve norm.

Hoewel de theorie van de individualisering sterk in opmars is en door velen voor waar wordt aangenomen, ontbreekt het haar aan empirische evidentie en een gedegen me-

thodologie (Duncan & Smith, 2006; Elchardus, 2009). Het grote verschil tussen studies die de individualiseringstheorie ondersteunen en deze die dat niet doen, is de aard van het onderzoek. Het bestaan van de geïndividualiseerde levensloop is gebaseerd op kwalitatieve studies die gebruik maken van kleine steekproeven van bepaalde sociale groepen in zeer specifieke contexten. Zij maken geen gebruik van representatieve steekproeven die op een meer accurate manier sociale patronen in kaart kunnen brengen (Duncan & Smith, 2006; Elchardus, 2009). De weinige kwantitatieve studies die werden gedaan, toonden aan dat tekenen van de destandaardisering van de levensloop, zoals een grotere variatie in sequentie en timing van de transities, eerder zeldzaam zijn (Breedveld, 1996; Glorieux, Minnen & Van Thielen, 2004). Concepties van de ideale levensloop blijken nog steeds te worden gekenmerkt door een serie van transities, welke strikt getimed en sequentieel geordend zijn (Elchardus & Smits, 2006).

2. Wat is ideaal?

De verdedigers van de individualiseringstheorie stellen dat de ideale leeftijden voor grote transities – de overgang van leertijd naar werktijd, het verlaten van het ouderlijke huis, het krijgen van kinderen, de overgang naar de postactieve fase, enzovoort – gestandaardiseerd worden. Dit wil zeggen dat er meer variatie ontstaat naar de timing en duur van de verschillende ideale levenslooptransities en dat de sequentie ervan minder strikt verloopt. Deze stelling willen we aan een strenge empirische toets onderwerpen. Elchardus en Smits (2005) testten deze hypothese reeds aan de hand van volgende criteria:

- een geïndividualiseerde ideale levensloop moet resulteren in een grote variatie rond de gemiddelde ideale leeftijd van de verschillende transities;
- een geïndividualiseerde ideale levensloop resulteert in een zwakke ideale sequentie, in die zin dat verschillende individuen andere sequentiële ordeningen als ideaal beschouwen;
- individualisering veronderstelt ook dat het ideaal wordt aangepast aan de reële situatie en dus sterk zal variëren met de leeftijd van de respondent;
- de mate waarin een gestandaardiseerde ideale levensloop doorzet, kan ook worden nagegaan aan de manier waarop de ideale levensloop zich aanpast aan de verlengde studieduur. Als de ideale levensloop zich aanpast door veranderingen in sequentie en variatie rond de gemiddelde transitieleeftijden, dan kan dit beschouwd worden als een teken van individualisering.

In deze bijdrage willen we die analyse repliceren met de data van de JOP-monitor 2.⁴⁹ Maar eerst gaan we op zoek naar het bestaan van een ideale levensloop. Deze werd

49. Dit kunnen we enkel doen voor de 14- tot 30-jarigen. De ideale levensloop werd niet bevraagd bij de 12- en 13-jarigen.

gemeten door aan de respondenten de ideale leeftijd te vragen waarop een aantal belangrijke gebeurtenissen in een mensenleven zouden moeten plaatsvinden. Het gaat om het krijgen van het eerste kind, het krijgen van een laatste kind, het kopen van een huis, huwen, het bereiken van het toppunt van de carrière, samenwonen met een partner, stoppen met studeren, financieel op eigen benen staan, het eerste seksuele contact, op pensioen gaan, de eerste werkervaring, het halen van een rijbewijs, het verlaten van het ouderlijke huis en gaan stemmen. We vergelijken deze ideale levensloop met de resultaten van het onderzoek van Elchardus en Smits (2005). Ook zij gingen op zoek naar de ideale levensloop bij jongeren. Ze gebruikten daarvoor de gegevens van 4666 Belgen tussen 18 en 36 jaar oud, wij maken een systematische vergelijking met de gegevens van de Vlaamse respondenten.⁵⁰

Tabel 8.1. Gemiddelde, mediaan en variatiematen van de ideale leeftijden voor een aantal sociale transitie van Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.

	N	10%	25%	50%	75%	90%	Gemiddelde	Standaardafwijking	Variatiecoëfficiënt
Eerste seksuele contact	2870	16	16	17	18	19	17.31	1.85	.11
Autorijbewijs halen	3019	18	18	18	19	20	18.54	1.86	.10
Gaan stemmen	2745	18	18	18	18	20	18.57	2.10	.11
Eerste werkervaring	2926	17	19	22	23	25	21.24	2.92	.14
Stoppen met studeren	2678	18	21	22	24	24	22.32	2.88	.13
Ouderlijk huis verlaten	2912	20	21	23	25	25	22.84	2.42	.11
Financieel op eigen benen staan	2951	20	21	23	25	25	22.89	2.94	.13
Samenwonen met een partner	2841	20	22	24	25	27	23.87	2.77	.12
Huwelijk	2359	22	24	25	28	30	25.99	3.62	.14
Kopen van een huis/appartement	2926	22	24	25	28	30	25.99	3.58	.14
Eerste kind	2940	23	25	26	28	30	26.18	2.71	.10
Laatste kind	2851	28	30	34	35	40	33.47	4.50	.13
Toppunt van de carrière bereiken	2541	28	30	35	40	45	36.26	7.33	.20
Op pensioen gaan	2953	55	58	60	65	65	59.86	5.53	.09

Tabel 8.1 toont het gemiddelde, de mediaan en de variatiematen voor de ideale levensloop uit de JOP-data. In deze tabel worden per transitie een aantal percentielen,⁵¹ het gemiddelde, de standaardafwijking en de variatiecoëfficiënt weergegeven. De transitie

50. Elchardus en Smits (2005) peilden niet naar de transitie ‘toppunt carrière bereiken’ en ‘het ouderlijke huis verlaten’.

51. De percentielen geven de ideale leeftijd weer waarop respectievelijk 10, 25, 50, 75 en 90% van de jongeren een bepaalde transitie zouden moeten doorlopen.

werden gesorteerd op basis van de gemiddelde leeftijd, dus de volgorde van de ideale levensloop kan van de tabel afgelezen worden.

De ideale levensloop volgens jongeren gaat als volgt: 50% van de ondervraagden vindt 17 jaar ideaal voor het eerste seksuele contact. Slechts weinigen vinden het ideaal om de eerste seksuele contacten te hebben vóór de leeftijd van 16 jaar, 75% van de jongeren is van mening dat het ideaal is om de eerste seksuele contacten te hebben vóór de leeftijd van 18 jaar. Hier zien we weinig verschillen met de gegevens van Elchardus en Smits (2005). Toen bedroeg de mediane ideale leeftijd voor het eerste seksuele contact eveneens 17 jaar.

Ook de medianen voor het behalen van een rijbewijs zijn identiek voor de JOP-data en het onderzoek van Elchardus en Smits (2005), namelijk de wettelijke leeftijd van 18 jaar. Een gelijkaardig beeld vinden we terug voor de stemgerechtigde leeftijd. De wettelijke kiesgerechtigde leeftijd in ons land is 18 jaar, onze resultaten tonen aan dat ook de jongeren zelf 18 jaar als ideaal beschouwen. Slechts een kleine minderheid is te vinden voor het verkrijgen van stemrecht vóór de leeftijd van 16 jaar. In 2005 (Elchardus & Smits) was de mediane leeftijd om te gaan stemmen eveneens 18 jaar.

De eerste werkervaring vindt in de gemiddelde ideale levensloop plaats rond 22 jaar. Van de jongeren vindt 25% het ideaal om op 18-jarige leeftijd al de eerste werkervaring op te doen. Bijna iedereen (90%) vindt dat men die ervaring het best kan opdoen voor de leeftijd van 25 jaar. Elchardus en Smits (2005) kwamen tot een mediane ideale leeftijd voor de eerste werkervaring van 20 jaar, twee jaar vroeger dan deze uit onze data. Dit komt waarschijnlijk omdat in de JOP-monitor 2 uitdrukkelijk vermeld staat dat studentenjobs niet bij de eerste werkervaring horen, wat niet gebeurde bij het onderzoek in 2005.

De helft van de jongvolwassenen vindt 22 à 23 jaar de ideale leeftijd om te stoppen met studeren, het ouderlijke huis te verlaten en financieel op eigen benen te staan. In 2005 werd het verlaten van het ouderlijke huis niet bevraagd, de mediane ideale leeftijden voor het beëindigen van de studies en het bereiken van financiële onafhankelijkheid waren toen 22 jaar. Ook hier zien we nagenoeg geen verschillen met de JOP-data uit 2008. De ideale levensloop situeert de overgang van studie naar werk, van financiële afhankelijkheid naar financiële onafhankelijkheid, tussen 20 en 25 jaar.

De mediaanleeftijd voor het samenwonen met een partner ligt op 24 jaar. Het is heel duidelijk dat het samenwonen met een partner in de ideale levensloop vroeger wordt gesitueerd dan het huwelijk. De mediaanleeftijd waarop men gaat samenwonen en huwt valt respectievelijk op 24 en 25 jaar. Dit werd ook al vastgesteld in 2005. De mediane ideale leeftijden om te gaan samenwonen en te trouwen waren toen ook respectievelijk 24 en 25 jaar. Dat betekent dat in de ideale levensloop het ongehuwd samenwonen haar plaats als volwaardige levensfase heeft verworven.

De ideale levensloop met betrekking tot het huwelijk, het eerste kind en het kopen van een huis zijn opvallend gelijklopend. De percentielen, medianen en gemiddelden voor

het huwelijk en het kopen van een huis of appartement zijn zelfs identiek, 25 jaar. Negen op tien respondenten is van mening dat men tegen de leeftijd van 30 jaar het volle engagement in het gezinsleven moet hebben bereikt, dit wil zeggen: gehuwd, een eigen huis gekocht en een eerste kind gebaard. Wanneer we deze cijfers vergelijken met die uit 2005 zien we weinig verschillen, ook toen werd het huwelijk en het eerste kind idealerwijze rond de leeftijd van 26 jaar gepland. De ideale leeftijd voor het kopen van een huis of appartement werd toen wel later ingeschat. De mediane ideale leeftijd voor deze transitie was toen 27 jaar, ongeveer twee jaar later vergeleken met de JOP-data.

Het laatste kind komt best rond de leeftijd van 34 jaar. Dit geldt zowel voor de JOP-data als voor de data uit 2005. Een kwart van de mensen vindt dat men voor de leeftijd van 30 jaar zijn laatste kind zou moet krijgen. Het krijgen van kinderen na de leeftijd van 40 jaar wordt slechts door 10% als ideaal beschouwd.

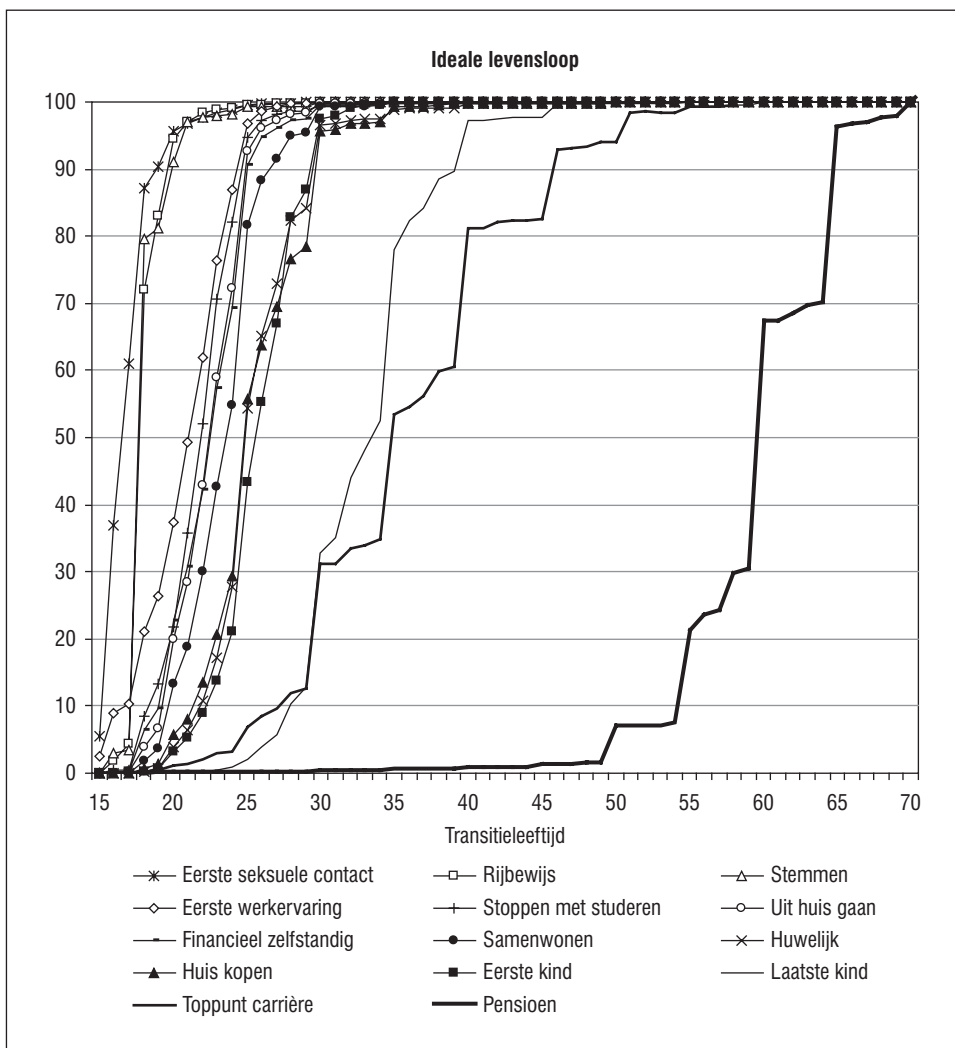
Het toppunt van zijn of haar carrière ziet de helft van de respondenten rond de leeftijd van 35 jaar. Van alle transities die werden bevraagd, is de variatie van het bereiken van het toppunt van de carrière het grootst. Een kwart wil dit toppunt reeds bereiken op de leeftijd van 30 jaar, drie kwart van de respondenten vindt het ideaal dit toppunt te bereiken voor de leeftijd van 40 jaar. Het bereiken van het toppunt van een carrière is dan ook moeilijk te plannen en bovendien sterk afhankelijk van het beroep waarin de respondent terechtkomt. Voor deze transitie kunnen we geen vergelijking maken met de studie van Elchardus en Smits (2005), de ideale leeftijd om het toppunt van de carrière te bereiken werd in hun onderzoek niet bevraagd.

Zestig jaar wordt door de helft van de jongeren beschouwd als een ideale pensioenleeftijd. Negen op de tien respondenten vindt het ideaal om te stoppen met werken voor de leeftijd van 65 jaar. De ideale pensioenleeftijd situeert zich tussen 58 en 65 jaar. Deze leeftijd ligt gemiddeld twee jaar hoger dan de ideale pensioenleeftijd in het onderzoek uit 2005. Hieruit kunnen we concluderen dat jongeren zich bewust zijn geworden van het feit dat ze langer zullen moeten participeren op de arbeidsmarkt.

De vergelijking tussen de gegevens van de JOP-monitor 2, afgenomen in het najaar van 2008, en de gegevens uit 2005, laat zien dat over die periode de ideaal geachte leeftijden voor de verschillende transities een zeer stabiel gegeven zijn. Uit de verandering van de ideaal geachte pensioenleeftijd blijkt tevens dat die gemiddelden wel gevoelig zijn voor veranderingen in maatschappelijke opvattingen over het wenselijke en/of noodzakelijke. Die vaststellingen zijn consistent met de idee dat die gemiddelden een collectief gedragen norm weerspiegelen. Zij zijn uiteraard onvoldoende om zo een besluit te schragen. Of het om een collectief gedragen norm gaat, zal moeten blijken uit de reeks hogervermelde toetsen betreffende de variatie rond het gemiddelde, het gedeelde karakter van de sequentie, de invariantie ten opzichte van de persoonlijke situatie en de wijze van aanpassing aan de verlengde studieduur.

3. Op zoek naar variatie in de ideale levensloop

Een eerste manier om de individualiseringstheorie aan een empirische test te onderwerpen, is te kijken naar enkele maten van variatie. Een geïndividualiseerde ideale levensloop moet resulteren in een grote variatie rond de gemiddelde ideale leeftijd van de verschillende transities. De erg lage variatiecoëfficiënten (laatste kolom van tabel 8.1) wijzen op weinig variatie in de ideale leeftijden waarop men de verschillende transities idealiter zou moeten doorlopen. De meeste variatie is er in de antwoorden op de vraag wanneer het toppunt van de carrière idealerwijze zou moeten worden bereikt. De variatiecoëfficiënt voor deze transitie bedraagt .20, wat nog steeds laag is.

Figuur 8.1. De ideale levensloop van Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud (N = 3608).

Een andere manier om het gebrek aan variatie aan te tonen is aan de hand van de interkwartielen (zie tabel 8.1). Deze laten toe te zien welke spreiding er zit tussen de leeftijd waarvoor 25% van de ondervraagden zegt dat de transitie idealerwijze al had moeten plaatsvinden en de leeftijd waarvoor 75% van de respondenten dat zegt. Moest er weinig eensgezindheid zijn over de ideale timing van de transities, dan zouden die twee leeftijden ver uit elkaar liggen. In het algemeen neemt de spanning tussen het eerste en het derde kwartiel toe naarmate de transitie later in het leven ligt. Voor het eerste seksuele contact, het halen van het rijbewijs en de eerste keer gaan stemmen bedraagt ze één of twee jaar, voor het kopen van een huis, het laatste kind krijgen en op pensioen gaan, vijf jaar. Ten tweede is er een grotere spanning voor studie en sociaaleconomisch leven, dan voor gezinsgerelateerde transities. Dat is logisch in een samenleving waar sommigen lang en anderen veel minder lang studeren en sneller naar de arbeidsmarkt stappen.

De grote eensgezindheid over de ideale transitieleeftijden blijkt ook grafisch als we ze voorstellen zoals in figuur 8.1. Daarin wordt het percentage respondenten weergegeven dat een bepaalde leeftijd ideaal acht voor een bepaalde transitie. De overgang van 0% (niemand vindt dat de ideale leeftijd voorbij is) tot 100% (iedereen vindt dat de ideale leeftijd nu voorbij is) gebeurt vrij plots, zoals blijkt uit de curves die steil oplopen.

Onze waarnemingen bij de jongeren laten zien dat er betreffende de ideale leeftijd van een aantal belangrijke transities, opvallend weinig variatie en interkwartielenspreiding optreedt. Er bestaat onder de jongeren een vrij grote consensus betreffende de timing van de verschillende levenslooptransities. Tot een gelijkaardig resultaat kwam het onderzoek van Elchardus en Smits (2005), ook zij vonden erg weinig variatie tussen de ideale leeftijden van een aantal sociale transities bij jongvolwassenen tussen 18 en 36 jaar oud.

4. Ideale sequentie

Er bestaat een techniek – de cumulatieve Mokkenschaal (Mokken & Lewis, 1982) – die toelaat na te gaan of een aantal gebeurtenissen inderdaad een sequentie vormen. Die techniek gaat in feite na of uitzonderingen en omkeringen van de sequentie voldoende schaars zijn om van een echte collectief gedragen visie op een sequentie te kunnen spreken. Mocht het zo zijn dat een significant aantal mensen de opgesomde transities liever in verschillende volgordes doorloopt, zoals de destandaardiseringsthese stelt, dan zou de toepassing van deze schaaltechnieken uitwijzen dat niet van een echte sequentie of een echte ideale levensloop kan worden gesproken. Een Mokkenschaal onderzoekt in feite of er een bepaalde volgorde of hiërarchie is in het doorlopen van de verschillende transities (eerste monotonie-eis) en of die volgorde voor nagenoeg alle personen en op alle leeftijden geldt (dubbele monotonie).⁵² De veronderstelde volgorde

52. Om na te gaan of de veertien transities op iedere leeftijd een Mokkenschaal vormen, berekenen we op iedere leeftijd Loevingers coëfficiënt voor homogeniteit H , die de schaalbaarheid van de items weergeeft. Deze coëfficiënt wordt berekend op basis van het aantal fouten, waarbij een fout een afwijking van de veronderstelde volgorde betekent. Statistische analyse met behulp van het programma MSPWIN5.0 (Mokken Scale analysis for Polytomous Items).

is in dit geval de volgorde van de mediane leeftijden waarop de verschillende transities plaatsvinden (zie tabel 8.1). De ideale volgorde ziet er dus als volgt uit: eerst het eerste seksuele contact, dan achtereenvolgens gaan stemmen, autorijbewijs halen, eerste werkervaring, stoppen met studeren, het ouderlijke huis verlaten, financiële autonomie bereiken, samenwonen met partner, het kopen van een huis, huwen, het krijgen van het eerste kind, bereiken van het toppunt van de carrière, het krijgen van het laatste kind en ten slotte pensionering. Uit de berekeningen blijkt dat we kunnen spreken van een redelijke tot zeer goede en betrouwbare hiërarchische schaal.⁵³ De ideale levenslooptransities vormen op elke leeftijd vanaf de leeftijd van 14 jaar tot 30 jaar een maat voor een onderliggend eendimensionaal kenmerk dat we kunnen benoemen als de ideale levensloop of biografie van een persoon.

Niettegenstaande we op alle leeftijden kunnen spreken van een ideale levensloop, komt de volgorde niet op alle leeftijden exact overeen met die van de mediane leeftijden. De afwijkingen van de sequentiële orde zijn echter zeer minimaal. De eerste keer gaan stemmen gaat op basis van de Mekkenschaal vooraf aan het halen van het rijbewijs, terwijl dat bij de ideale levensloop op basis van de gemiddelden omgekeerd is. Ook zet de Mekkenschaal het krijgen van het laatste kind na het bereiken van het toppunt van de carrière. In de ideale levensloop op basis van gemiddelden was deze sequentie omgekeerd. Het gaat hier steeds om transitie waarvan de ideale gemiddelde leeftijden zeer dicht bij elkaar liggen.

Deze en de vorige toets wijzen uit dat er in de collectieve voorstelling van de levensloop nog wel degelijk een ideaalbeeld bestaat van een gestandaardiseerde levensloop, gekenmerkt door een weinig omkeerbare sequentie van vrij strak gechronometreerde transitie. Om dat nog verder te toetsen gaan we in de volgende sectie na of dit ideaalbeeld betrekkelijk invariant is over de beschouwde leeftijden van de respondenten (14 tot 30 jaar) en dus niet een functie is van de leeftijd.

5. Ideale levensloop naar leeftijd

We kunnen het beeld van een ideale levensloop slechts als betrouwbaar beschouwen als de verschillen naar leeftijd niet te groot zijn. Indien de ideale timing voor belangrijke transitie varieert met de leeftijd, spreken we niet meer van een ideaalbeeld maar van een aanpassing aan de eigen feitelijke levensloop. Tabel 8.2 geeft de gemiddelde leeftijd weer waarop de jongeren een bepaalde transitie als ideaal zien volgens de chronologische leeftijd van de respondent. Onderaan de tabel tonen we ook de correlatiecoëfficiënt. Deze correlatie laten zien dat de samenhang tussen de eigen (chronologische) leeftijd en de ideale leeftijd voor bijna alle transitie klein tot verwaarloosbaar

53. Loevingers H is een indicatie voor de schaalbaarheid van de schaal. Met $.39 < H < .64$ kunnen we spreken van een sterke hiërarchie. De P-coëfficiënt is een specifieke maat voor de interne consistentie en meet de betrouwbaarheid van de schaal. Waarden tussen $.47 < p < .88$ geven aan dat we te maken hebben met een zeer betrouwbare schaal.

klein is. De grootste correlatiecoëfficiënt bedraagt .25 (krijgen van het eerste kind). Het gemiddelde van de absolute waarden van de correlaties is .11. We kunnen met andere woorden besluiten dat het ideaalbeeld van de levensloop slechts heel zwak samenhangt met de chronologische leeftijd en dus in grote mate stabiel is over het hier beschouwde deel van de levensloop (14 tot 30 jaar).

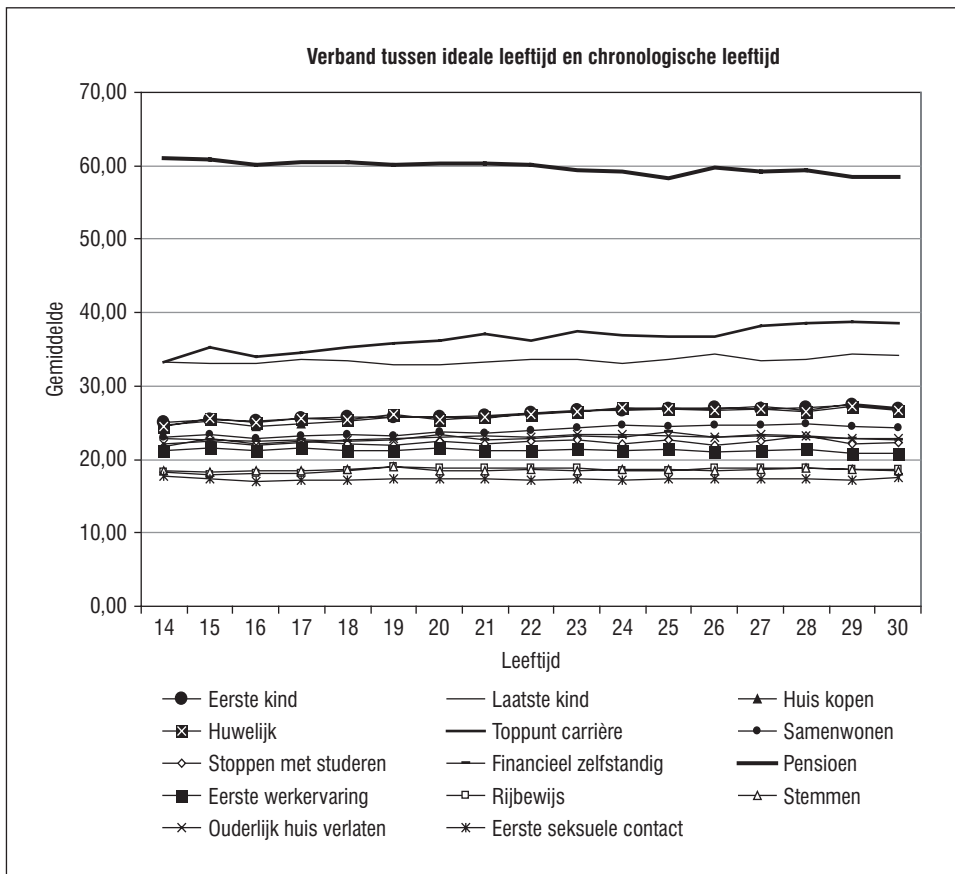
Tabel 8.2. Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar leeftijd voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud (N = 3608).

	Eerste kind	Laatste kind	Huis kopen	Huwelijk	Toppunt carrière	Samenwonen	Stoppen met studeren	Financieel zelfstandig	Pensioen	Eerste werkervaring	Rijbewijs	Stemmen	Ouderlijk huis verlaten	Eerste seksuele contact
14	25.0	33.3	24.6	24.5	33.3	23.0	21.7	22.7	61.1	21.2	18.2	18.4	22.1	17.7
15	25.4	33.1	25.2	25.5	35.3	23.4	22.9	22.5	60.7	21.5	18.0	18.3	22.4	17.4
16	25.3	32.9	24.4	25.0	33.9	22.8	22.1	22.4	60.2	21.1	18.0	18.4	21.9	17.0
17	25.6	33.5	24.8	25.5	34.5	23.2	22.4	22.7	60.4	21.5	18.1	18.4	22.3	17.1
18	25.8	33.4	25.2	25.4	35.2	23.4	22.0	22.5	60.4	21.1	18.4	18.7	22.6	17.1
19	25.7	32.9	25.7	26.1	35.8	23.2	22.0	22.6	60.0	21.1	18.9	19.0	22.8	17.3
20	25.8	32.8	25.8	25.4	36.2	23.7	22.4	23.3	60.2	21.6	18.8	18.5	23.1	17.3
21	26.0	33.3	25.6	25.7	37.1	23.6	22.1	22.6	60.3	21.1	18.7	18.5	23.2	17.4
22	26.2	33.6	26.3	26.0	36.2	23.9	22.4	22.9	60.1	21.2	18.8	18.6	23.1	17.1
23	26.6	33.6	26.5	26.5	37.4	24.2	22.7	23.2	59.4	21.3	18.7	18.4	23.3	17.2
24	26.7	33.0	26.7	27.0	36.9	24.6	22.0	23.0	59.2	21.2	18.5	18.6	23.3	17.2
25	26.8	33.5	26.9	26.8	36.8	24.5	22.6	23.6	58.3	21.3	18.5	18.5	23.2	17.3
26	27.0	34.4	26.8	26.7	36.7	24.6	21.9	23.0	59.7	21.0	18.8	18.4	23.0	17.3
27	26.8	33.3	27.1	26.8	38.2	24.6	22.4	23.2	59.2	21.2	18.8	18.6	23.3	17.3
28	27.1	33.7	26.6	26.5	38.5	24.8	23.2	23.0	59.4	21.4	18.8	18.8	23.2	17.4
29	27.4	34.3	27.6	27.2	38.7	24.4	22.1	22.8	58.5	20.9	18.6	18.5	22.8	17.2
30	26.8	34.2	27.0	26.7	38.5	24.3	22.2	22.6	58.4	20.7	18.5	18.4	22.8	17.4
R	.254	.066	.251	.192	.205	.210	.028	.053	-.126	-.033	.107	.018	.132	.002

We nemen de kleine verschillen toch even onder de loep. Het samenwonen wordt onder 30-jarige respondenten een jaartje later als ideaal gezien dan onder 14-jarige respondenten. De ideale leeftijd voor huwen, een huis kopen en een eerste kind op de wereld zetten ligt voor de oudste respondenten twee jaar hoger dan voor de jongste respondenten. Naarmate men wat ouder wordt, wordt dit ideaal later gesitueerd. Het grootste leeftijdsverschil vinden we terug voor het bereiken van het toppunt van de carrière, hier bedraagt het verschil tussen de oudste en de jongste respondent 5 jaar.

Doorgaans wordt het ideaal wat later gesitueerd naarmate men ouder wordt, behalve voor de eerste werkervaring en de pensioenleeftijd. De eerste valt vrij vroeg in het leven en is daarom volkomen onafhankelijk van de chronologische leeftijd ($r = -.03$). De laatste daalt naarmate men ouder wordt. Op 14-jarige leeftijd wil men werken tot 61. Op 30-jarige leeftijd, als men er al een aantal jaren arbeidsmarktervaring heeft opzitten, oordeelt men dat het op 58- à 59-jarige leeftijd al welletjes zal zijn geweest.

De invariantie van de ideale leeftijd naar chronologische leeftijd blijkt ook heel duidelijk uit figuur 8.2. De gemarkeerde lijnen, die elk een bepaalde transitie voorstellen, variëren bijna niet naar leeftijd, de lijnen lopen nagenoeg horizontaal.

Figuur 8.2. Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar leeftijd (N = 3608).

6. Invloed van geslacht en opleidingsniveau

Het beeld van de ideale levensloop voor jongeren tussen 14 en 30 jaar oud is geschetst. We toonden het bestaan aan van een erg strakke en voorspelbare ideale standaardbiografie. In deze paragraaf zijn we niet geïnteresseerd in de gemeenschappelijke beleving van de ideale levensloop, maar in de verschillen tussen sociologische groepen. Zien meisjes hun verdere ideale levensloop anders dan jongens en merken we verschillen op naar de onderwijsvorm en het onderwijsniveau?

6.1 Verschillen tussen jongens en meisjes

In de tweede helft van de twintigste eeuw is de participatie van vrouwen aan de arbeidsmarkt en het onderwijs sterk gestegen. In die mate dat aan het einde van de twintigste eeuw het levensloopverloop van mannen en vrouwen grote overeenkomsten vertoonde (Dykstra, 2003). Officiële data in verband met tewerkstelling staven die stelling. De activiteitsgraad⁵⁴ van mannen bedroeg in 1953 78%, die van vrouwen 30%. Als we deze vergelijken met de activiteitsgraad op het einde van de twintigste eeuw, merken we op dat in 1999 slechts 60% van de mannen actief was op de arbeidsmarkt, dit komt overeen met een daling van 18%. Vrouwen daarentegen gaan steeds vaker buitenshuis werken, in 1999 had 45% van de vrouwen een baan (stijging van 15%). Ook Trudie Knijn (2002) onderstreept dat de levenslopen van mannen en vrouwen steeds meer op elkaar gaan lijken. In dat opzicht is er sprake van een spectaculaire standaardisering van de levensloop. Het zeer grote verschil dat bestond tussen de levenslopen van mannen en vrouwen, en dat voortvloeide uit hun zeer ongelijke deelname aan onderwijs en arbeid, is voor een groot deel verdwenen.

Het is boeiend om na te gaan of die convergentie in de deelname aan onderwijs en arbeidsmarkt, zich ook voordoet in het ideaalbeeld van de levensloop.

De ideale levensloop blijkt inderdaad opvallend gelijklopend te zijn voor mannen en vrouwen (zie tabel 8.3). De sequentie van gebeurtenissen is voor beide seksen dezelfde en de timing komt sterk overeen. Waar er zich significante verschillen in timing voordoen, zijn deze klein of zeer klein.

In het begin van de levensloop, eerste seksuele contact, halen van rijbewijs, gaan stemmen, eerste werkervaring, stoppen met studeren en financieel zelfstandig worden, zijn jongens iets sneller dan meisjes, maar de verschillen zijn gering, gemiddeld drie maanden, en in een aantal gevallen niet statistisch significant. Voor de transities van de jonge volwassenheid – het ouderlijke huis verlaten, gaan samenwonen, een

54. De activiteitsgraad is de mate waarin de bevolking op actieve leeftijd zich aanbiedt op de arbeidsmarkt, met andere woorden: een job heeft of zoekt. Dit wordt berekend door de beroepsbevolking (15-64 jaar) te delen door de bevolking op beroepsactieve leeftijd (15-64 jaar).

huis kopen, huwen en het eerste kind krijgen – zijn vrouwen vlugger. Zij situeren de ideale leeftijden gemiddeld zeven maanden eerder dan mannen. De grootste verschillen zien we voor de ideale leeftijd van het laatste kind – vrouwen situeren dit ruim een jaar vroeger dan mannen – en het bereiken van het toppunt van de carrière, wat voor vrouwen bijna drie jaar eerder mag vallen dan voor mannen. Opvallend is dan weer, gezien het wettelijke verschil dat tot voor kort bestond, dat mannen en vrouwen de ideale pensioenleeftijd gelijktijdig situeren. Er is dus wel degelijk sprake van een zeer sterke convergentie. Uit een eerder onderzoek van Elchardus en Smits (2005, 2006) bleek eveneens dat de ideale levensloop opvallend gelijklopend is voor mannen en vrouwen. De sequentie van gebeurtenissen was voor beide seksen dezelfde en de timing stemde sterk overeen. Een aantal gezinsgebonden transities planden vrouwen ongeveer één jaar vroeger dan mannen. Ook uit Nederlands onderzoek blijkt dat vrouwen meer overgangen maken op gemiddeld jongere leeftijd. Ze vormen bovendien een meer homogene categorie dan mannen (de Hart, 1992). Dit blijkt ook uit onze cijfers als we de variatiecoëfficiënt voor de verschillende transities vergelijken tussen mannen en vrouwen. Deze ligt bij vrouwen vaak lager dan bij mannen (zie tabel 8.3). Dit toont aan dat er minder variatie is bij vrouwen dan bij mannen wat de ideale leeftijd voor de verschillende levenslooptransities betreft.

Tabel 8.3. Gemiddelde ideale levensloop om bepaalde transities te doorlopen naar geslacht.

	Mannen			Vrouwen			Sig
	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	
Eerste seksuele contact	1257	17.24	.12	1613	17.37	.10	n.s.
Autorijbewijs halen	1308	18.45	.13	1711	18.62	.07	*
Stemmen	1197	18.45	.14	1548	18.66	.09	**
Eerste werkervaring	1269	20.94	.15	1657	21.47	.13	***
Stoppen met studeren	1149	22.11	.12	1529	22.49	.14	***
Financieel zelfstandig	1282	22.86	.13	1669	22.92	.13	n.s.
Ouderlijk huis verlaten	1251	23.14	.11	1661	22.62	.10	***
Samenwonen met partner	1219	24.23	.12	1622	23.60	.11	***
Kopen van een huis	1260	26.21	.13	1666	25.82	.14	***
Huwelijk	1004	26.40	.14	1355	25.68	.14	***
Eerste kind	1244	26.60	.11	1696	25.88	.10	***
Laatste kind	1197	34.13	.14	1654	32.99	.12	***
Toppunt carrière	1133	37.83	.20	1408	34.99	.19	***
Op pensioen gaan	1272	60.06	.10	1681	59.71	.09	n.s.

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

6.2 Verschillen naar onderwijsvorm en opleidingsniveau

Jongeren die les volgen in het algemeen secundair onderwijs (aso) hebben de grootste kans om na het afstuderen hogere studies aan te vatten. Leerlingen uit het beroepssecundair onderwijs (bso) zullen vaker dan andere jongeren niet verder studeren na de studies in het secundair onderwijs en hun loopbaan op jongere leeftijd starten (Belet & Laurijssen, 2002). Het al dan niet verder studeren zou druk kunnen uitoefenen op de ideale levensloop, er zijn immers een aantal transities die in de ideale levensloop worden gepland na het afstuderen. Financiële zelfstandigheid, het kopen van een woning, het krijgen van een eerste kind of huwen zijn mijlpalen die in een ideaal leven slechts kunnen bereikt worden wanneer de studies volledig zijn afgerond. Welke druk oefent deze langere studieloopbaan uit op de ideale levensloop? Elchardus en Smits (2005, 2006) keken ook naar de overeenkomsten en verschillen tussen de ideale levensloop van laag- en hoogopgeleiden. De sequentie en de variatie van de timing veranderden volgens dit onderzoek niet, wel stelden de hoogopgeleiden alle transities na het afstuderen met ongeveer twee tot drie jaar uit ten opzichte van de laagopgeleiden.

Tabel 8.4. Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar onderwijsvorm voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.

Onderwijsvorm	Aso			Tso			Bso			Sig.
	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	
Seksueel contact	1354	17.6	.12	835	17.1	.08	568	17.1	.11	***
Autorijbewijs halen	1419	18.6	.07	885	18.4	.05	598	18.6	.08	*
Stemmen	1344	18.5	.08	793	18.6	.11	506	18.6	.10	n.s.
Eerste werkervaring	1374	22.4	.12	874	20.8	.13	567	19.2	.13	***
Stoppen met studeren	1282	23.3	.11	783	21.9	.09	507	20.7	.17	***
Financieel zelfstandig	1383	23.6	.11	865	22.6	.11	581	21.7	.15	***
Ouderlijk huis verlaten	1380	23.3	.09	857	22.8	.11	556	22.2	.13	***
Samenwonen	1353	24.3	.09	825	23.7	.11	550	23.2	.15	***
Kopen van een huis	1386	26.5	.12	860	25.4	.14	563	25.7	.16	***
Huwelijk	1132	26.3	.13	694	25.7	.12	432	25.8	.18	**
Eerste kind	1387	26.9	.09	867	26.0	.10	566	25.1	.12	***
Laatste kind	1356	34.0	.13	843	33.4	.13	536	32.5	.15	***
Toppunt carrière	1231	38.0	.18	749	35.6	.19	465	33.5	.23	***
Op pensioen gaan	1381	60.6	.08	878	59.7	.09	581	58.4	.11	***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

In deze bijdrage bekijken we de verschillen naar opleiding voor de data van de JOP-monitor 2. Eerst werpen we een blik op de verschillen tussen de jongeren die nog steeds schoollopen in het secundair onderwijs. We maken hier een onderscheid tussen de verschillende onderwijsvormen waarin de jongeren les volgen: algemeen secundair onderwijs (en kunst secundair onderwijs), technisch secundair onderwijs en beroepssecundair onderwijs (waarbij ook het deeltijds beroepsonderwijs wordt gerekend). Vervolgens gaan we ook na wat de verschillen zijn naar opleidingsniveau voor de jongeren die reeds afgestudeerd zijn. Hier maken we een onderscheid tussen jongeren die geen diploma secundair onderwijs behaalden, zij die ten hoogste een diploma secundair behaalden en jongeren die een diploma hoger onderwijs in handen hebben.

Tabel 8.4 geeft de gemiddelde leeftijd van de verschillende transitie's in de ideale levensloop weer voor de jongeren die les volgen in het secundair onderwijs, opgesplitst naar onderwijsvorm. We vinden een aantal kleine verschillen in de ideale volgorde van de levensfasen tussen aso- en bso-studenten. Op basis van de gemiddelde leeftijden komen we tot de conclusie dat aso-studenten idealiter eerst het ouderlijke huis verlaten en daarna pas financiële zelfstandigheid bereiken. Bij de bso-studenten is deze sequentie omgekeerd. De gemiddelde ideale leeftijden tonen ons ook een afwijking tussen het kopen van een huis en het huwelijk. Bso-leerlingen en leerlingen die afgestudeerd zijn in het bso verkiezen eerst een huis te kopen en dan te trouwen, aso-studenten vinden het meer ideaal om eerst te huwen en dan pas een huis te kopen. Deze twee verschillen in sequentie van de ideale levensloop zijn echter erg klein, we kunnen concluderen dat het vooruitzicht van langere studies bij aso-leerlingen weinig verandert aan de structuur van de levensloop.

We merken een aantal discrepanties op qua timing van de levensloop tussen de verschillende onderwijsvormen. Bij de vroegste transitie's, die niet gelieerd zijn aan een verlengde studietijd, zijn de verschillen eerder klein. Leerlingen uit het bso en het tso hebben ideaal gezien gemiddeld een half jaar vroeger het eerste seksuele contact. Het behalen van het rijbewijs en de eerste keer naar het stembureau gaan, doen ze idealiter op dezelfde leeftijd. De grootste kloof tussen leerlingen uit het aso en leerlingen uit het bso wordt geslagen vanaf het moment dat de eerste werkervaring wordt opgedaan. Leerlingen die les volgen in het bso beginnen in hun ideale levensloop drie jaar vroeger met werken dan leerlingen uit het aso. Ook het stoppen met studeren loopt bij leerlingen uit het aso twee tot drie jaar vertraging op in vergelijking met de leerlingen uit het bso. Deze verschillen zijn duidelijk gerelateerd aan de ongelijke studieduur.

Bij latere transitie's worden de verschillen tussen de jongeren weer kleiner. Jongvolwassenen uit het aso die hun volledige studietijd hebben afgerond, wachten niet op financiële zelfstandigheid om het ouderlijke huis te verlaten. Ideaal verlaten ze het huis de dag dat ze hun diploma in handen krijgen en wonen ze 'zelfstandig' op kosten van de ouders. Leerlingen uit het bso wachten wel op economische zelfstandigheid. Tussen het afstuderen en het verlaten van het ouderlijke huis hebben de jongeren anderhalf jaar tijd ingecalculeerd om deze autonomie te bereiken. Na het zelfstandig wonen volgt

het samenwonen, het kopen van een huis en het huwelijk, de verschillen naar onderwijsvorm voor deze ideale leeftijden lopen op tot maximaal één jaar. Wanneer we kijken naar de gezinsuitbouw merken we weer grotere verschillen op. Jongvolwassenen die afgestudeerd zijn in het aso, stellen het krijgen van kinderen tot twee jaar langer uit dan zij die zijn afgestudeerd in het bso. Ook het ideale toppunt van de carrière ligt vroeger bij bso-studenten dan bij aso-studenten. En aangezien jongeren uit het beroepsonderwijs drie jaar vroeger hun intrede doen op de arbeidsmarkt, lijkt het ook logisch dat ze vroeger de arbeidsmarkt weer verlaten. De ideale pensioenleeftijd voor leerlingen uit het bso ligt ongeveer twee jaar vroeger dan voor leerlingen uit het aso.

Tabel 8.5. Gemiddelde leeftijd waarop de respondenten een bepaalde transitie als ideaal zien naar opleidingsniveau voor Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud.

Opleidingsniveau	Geen diploma secundair onderwijs			Diploma secundair onderwijs			Diploma hoger onderwijs			Sig.
	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	N	Gemiddelde	Variatiecoëfficiënt	
Seksueel contact	115	16.8	.15	494	17.2	.10	638	17.4	.08	**
Autorijbewijs halen	118	18.9	.10	516	18.6	.08	661	18.7	.07	*
Stemmen	98	18.7	.15	457	18.7	.12	635	18.5	.07	n.s.
Eerste werkervaring	117	18.7	.12	507	19.6	.12	654	22.1	.10	***
Stoppen met studeren	103	20.2	.20	433	21.1	.14	587	22.9	.09	***
Financieel zelfstandig	117	21.5	.21	504	22.0	.13	658	23.5	.09	***
Ouderlijk huis verlaten	116	21.9	.15	490	22.7	.11	644	23.5	.09	***
Samenwonen	111	23.5	.17	472	23.7	.14	623	24.7	.09	***
Kopen van een huis	112	26.5	.17	492	25.9	.14	643	27.1	.10	***
Huwelijk	88	26.3	.18	375	26.1	.14	477	26.9	.11	***
Eerste kind	108	25.2	.13	488	25.9	.11	647	27.4	.08	***
Laatste kind	105	33.8	.22	462	32.9	.13	632	33.9	.10	***
Toppunt carrière	89	33.9	.22	404	35.5	.20	556	38.6	.17	***
Op pensioen gaan	120	56.4	.13	511	58.2	.10	648	60.0	.07	***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 8.5 toont de gemiddelde ideale leeftijden en de variatiecoëfficiënten naar opleidingsniveau voor alle jongeren die afgestudeerd zijn. De verschillen die we in deze tabel terugvinden zijn erg gelijkaardig aan de verschillen naar onderwijsvorm (zie tabel 8.4). Dit komt omdat jongeren die hun secundaire studies beëindigen in het algemeen secundair onderwijs meer kans hebben een diploma hoger onderwijs te behalen dan jongeren die afstuderen in het technisch of beroepssecundair onderwijs (Belet & Laurijssen, 2002).

De ideale volgorde van de transities is erg gelijkaardig voor de jongeren met een verschillend opleidingsniveau. We vinden enkele kleine verschillen terug bij de gezinsopbouw. Jongeren die geen diploma secundair behaalden zeggen het ideaal te vinden om eerst een kind te krijgen, vervolgens te trouwen en dan een huis te kopen. Jongeren die hoogstens een diploma secundair onderwijs behaalden achten het ideaal de aankoop van het huis gelijktijdig te laten plaatsvinden met de komst van een eerste kind en daarna te huwen. De hoogst opgeleiden, zij die een diploma hoger onderwijs behaalden, hebben nog een ander ideaal, zij willen eerst in het huwelijksbootje stappen, kort daarna een huis kopen en vervolgens een eerste kind krijgen. Deze verschillen in sequentie zijn erg minimaal. We kunnen, net als bij de jongeren die nog schoollopen, besluiten dat het volgen van langere studies bij de hoogopgeleiden weinig of niets verandert aan de structuur van de ideale levensloop.

Niet alleen de verschillen in de volgorde of sequentie, maar ook de verschillen in de timing van de ideale leeftijden van de levenslooptransities zijn belangrijk. Bij de werkende jongeren zien we dezelfde verschillen als bij de studenten. We vinden weinig verschillen terug in de ideale levensloop naar opleidingsniveau voor de transities die voorafgaan aan de eerste werkervaring: het eerste seksuele contact, het behalen van het autorijbewijs en het uitbrengen van de eerste stem. Vanaf de eerste werkervaring merken we wel belangrijke verschillen op naar opleidingsniveau. Jongeren die geen diploma secundair onderwijs behaalden doen hun eerste werkervaring idealiter meer dan drie jaar eerder op dan jongeren die een diploma hoger onderwijs op zak hebben. Ook de ideale leeftijd voor het stoppen met studeren, het bereiken van financiële zelfstandigheid en het verlaten van het ouderlijke huis liggen gevoelig lager voor de laag- dan voor de hoogopgeleiden. Dit zijn verschillen die we kunnen terugbrengen tot het verschil in studieduur.

De verschillen tussen de jongeren zonder diploma secundair onderwijs en de hoogopgeleide jongeren worden kleiner wanneer we kijken naar de ideale leeftijd voor het kopen van een huis, het huwelijk of het krijgen van het laatste kind. Deze transities worden door de jongeren ongeveer gelijktijdig gepland, onafhankelijk van het genoten onderwijs. De verschillen in de ideale levensloop voor de verschillende onderwijsniveaus zijn wel groot voor het krijgen van het eerste kind, het bereiken van het toppunt van de carrière en de pensioenleeftijd. De ideale pensioenleeftijd ligt bij de jongeren die geen diploma secundair onderwijs behaalden vier jaar vroeger dan bij de hoogst opgeleide jongeren. De verschillen die we hier vaststellen tussen de jongeren met een verschillend opleidingsniveau zijn erg gelijkaardig aan de verschillen die we terugvonden bij de studenten naar onderwijsvorm.

Het langer volgen van onderwijs heeft duidelijke gevolgen voor de gehele verdere levensloop. Een aantal transities wordt pas volbracht wanneer het diploma behaald is. De ideale levensloop past zich dus op een minimalistische wijze aan het langere onderwijstraject aan. De sequentie en de strakke timing van de ideale levensloop worden behouden, maar de transitieleeftijden die na het afstuderen komen en ermee verbonden

zijn, schuiven een paar jaar op. De achterstand die leerlingen uit het aso en jongeren met een diploma hoger onderwijs in vergelijking met leerlingen uit het bso en laagopgeleide jongeren oplopen, wordt echter later gedeeltelijk weer bijgebeend omdat zij sommige overgangen tussen stadia sneller doorlopen, bijvoorbeeld na de studies sneller financieel zelfstandig worden.

7. Besluit

De verdedigers van de individualiseringstheorie stellen dat de moderniseringsprocessen van de laatste vijftig jaar hebben gezorgd voor een culturele verschuiving in de manier waarop jongeren naar hun levensloop kijken. Jongeren zouden vandaag meer dan vroeger belang hechten aan autonomie en zelfsturing. Deze culturele verandering zorgt ervoor dat jongeren niet langer het traditionele levenspad willen volgen, maar zelf hun biografie willen vormgeven. Als die stelling juist is, kan men verwachten dat de levensloop ophoudt een collectief gedragen ideaal of norm te zijn en dat de gemiddelde leeftijd en de sequentie van de belangrijke levenslooptransities grote variatie beginnen te vertonen en sterk samenhangen met de specifieke, idiosyncratische situatie van het betrokken individu. In deze bijdrage hebben we die populaire en invloedrijke stelling aan een strenge empirische toets onderworpen.

Dat levert geen steun voor de individualiseringstheorie: we vinden erg weinig variatie in de ideale levensloop van Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud. Ook de volgorde van de verschillende transitieën in de ideale levensloop van jongeren verloopt erg gelijkwaardig. Individualisering veronderstelt ook dat het ideaal wordt aangepast aan de reële situatie en dus zal variëren met de leeftijd van de respondent. Aan de hand van onze data stellen we het tegendeel vast, de ideale levensloop varieert nauwelijks naar de leeftijd van de respondent. Het bestaan van een collectieve voorstelling van de ideale of gewenste levensloop hebben we in dit onderzoek kunnen bevestigen.

Hoe uniform het beeld is van de ideale levensloop blijkt uit de grote mate van eensgezindheid tussen jongens en meisjes en tussen leerlingen uit diverse onderwijsvormen. Jongens en meisjes delen een gemeenschappelijke visie op levensloop. Kleine verschillen vinden we terug voor de gezinsgebonden transitieën zoals het samenwonen met de partner, het kopen van een huis en het krijgen van een eerste kind. Deze transitieën ziet een vrouw idealiter één jaar vroeger gebeuren dan een man. Laag- en hoogopgeleide jongeren ambiëren een levensloop die qua structuur en sequentie niet erg van elkaar verschilt. De discrepanties die er zijn, zijn een gevolg van een andere timing. Hoogopgeleiden moeten immers rekening houden met een verlengde studieduur. Deze drie extra jaren worden op een erg elegante manier ingepast in de levensloop. Een aantal jaren van deze vertraging ten opzichte van jongeren die niet verder studeren kunnen ze later zelfs nog inhalen door een versneld zelfstandig worden eens ze het diploma in handen hebben.

Dit alles wijst op het bestaan van een ideale levensloop met een duidelijke sequentiële orde en strikte timing van de transities. Deze is relatief invariant naar leeftijd, geslacht en opleiding. De ideale levensloop is zelfs vrij goed bestand tegen de verlenging van de studieduur, die wordt opgevangen met minimale aanpassingen aan de timing van de transities, zonder aan de sequentie te raken. We kunnen stellen dat al onze bevindingen sterk pleiten tegen de destandaardiseringsthese of de individualisering van de ideale levensloop. De keuzebiografie betekent vooralsnog dat men hoopt op omstandigheden die toelaten een collectief gedragen ideaal te volgen.

Bibliografie

- Beck, U. (1992). *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage Publications.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization. Institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage Publications.
- Belet, H. & Laurijssen, I. (2002). De rol van het onderwijs in het bepalen van status en levenskansen. In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De Symbolische Samenleving* (pp. 191-214). Tiel: Lannoo.
- Birg, H., Flöthmann, E. & Reiter, I. (1991). *Biographische Theorie der demographischen Reproduktion*. New York, New York/Frankfurt am Main, Germany: Campus Verlag.
- Breedveld, K. (1996). *The Double Myth of Flexibilization: Trends in Scattered Work Hours, and Differences in Time*. Paper for the conference Work, Free time and Consumption: new strategies for daily life, December 12-14 1996, Tilburg University.
- de Hart, J. (1992). Jongeren, hun levensplanning en de relevantie van sekseverschillen. *Sociologische Gids*, 39, 219-237.
- du Bois-Reymond, M. & de Jong-Gierveld, J. (1993). Van een standaardlevensloop-model naar een geïndividualiseerde keuze. *Mens & Maatschappij*, 22(31), 7-16.
- du Bois-Reymond, M., Peters, E. & Ravesloot, J. (1990). Jongeren en ouders: van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. Een intergenerationele vergelijking. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 17(3), 69-100.
- du Bois-Reymond, M., Peters, E. & Ravesloot, J. (1994). *Keuzeprocessen van jongeren. Een longitudinale studie naar veranderingen in de jeugdfase en de rol van de ouders*. Den Haag: VUGA.
- du Bois-Reymond, M., Plug, W., te Poel, Y. & Ravesloot, J. (2000). *En dan maar vaker kijken...? Onderwijs- en werktrajecten van jongeren: een longitudinaal onderzoek*. Paper gepresenteerd tijdens de Onderwijsresearchdagen te Leiden, 24-26 mei 2000.
- Duncan, S. & Smith, D. (2006). Individualisation versus the geography of 'new' families. *Twenty-First Century Society*, 1, 167-189.
- Dykstra, P.A. (2003). Levenslooppatronen: toenemende variatie? *Bevolking en Gezin*, 32(2), 21-34.
- Elchardus, M. (2009). Self-control as social control. The emergence of symbolic society. *Poetics*, 37(2), 146-161.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2005). *De levensloop van jongvolwassenen*. Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2006). The persistence of the standardized life cycle. *Time & Society*, 15, 303-326.
- Fuchs, W. (1983). Jugendliche Statuspassage oder individualisierte Jugendbiographie? *Soziale Welt*, 34, 341-371.
- Furlong, A. & Cartmel, F. (1997). *Young people and social change. Individualization and risk in late modernity*. Buckingham: Open University Press.

- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self Identity*. Cambridge: Polity.
- Glorieux, I., Minnen, J. & Van Thielen, L. (2004). *Moeder, wanneer werken wij? Arbeidsmarktconclusies uit het Vlaams Tijdsbestedingsonderzoek 1988-1999*. Leuven: Garant.
- Knijn, T. (2002). *Interactie tussen arbeidsloopbanen en gezinsvorming*. Derde Vlaams-Nederlandse arbeidsmarktcongres. Rotterdam: SISWO.
- Lagréé, J.C. (1996). Youth in Europe: cultural patterns of transitions. *Berkeley Journal of Sociology*, 41, 67-101.
- Liefbroer, A.C. & Dykstra, P.A. (2000). *Levenslopen in verandering. Een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Marshall, V.W. (2001). *Older workers and socio-economic transformation*. Into the millennium of the older adult: releasing potentials and erasing prejudices. Singapore.
- Mokken, R.J. & Lewis, C. (1982). A nonparametric approach to the analysis of dichotomous item responses. *Applied Psychological Measurement*, 6, 417-430.
- Peters, E. (1992). *Veranderingen in de jeugdfase van meisjes. Generaties vergeleken*. Leiden: DSWO Press.
- Peters, E., van Rooijen, E. & Guit, H. (1993). Individualisering en de jeugdfase. *Sociologische Gids*, 40(2), 93-110.
- O'Rand, A. (1995). The cumulative stratification of the life course. In L.H. Binstock & L.K. George (Eds.), *Handbook of aging and the social sciences* (pp. 188-207). New York: Academic Press.
- Scheepens, J.E. (1999). *Van leeftijdsgrenzen naar maatwerk. Wet- en regelgeving als markeringen van de biografie*. Utrecht: Landelijk Bureau Leeftijdscriminatie.
- Vinken, H., Ester, P., Dekkers, H., & van Dun, L. (2002). *Aan ons de toekomst. Toekomstverwachtingen van jongeren in Nederland*. Assen: Uitgeverij Van Gorcum.

9. Jongeren en democratisch burgerschap. Conventionele, alternatieve en aanvullende participatie

Mark Elchardus en Sarah Herbots

1. Inleiding

Verskillende onderzoekers beweren dat jongeren steeds minder participeren in de publieke sfeer en zich – in vergelijking met vorige generaties – minder betrokken voelen bij maatschappelijke en politieke kwesties (Putnam, 2000; Galston, 2001). Deelname aan de samenleving kan zich op diverse manieren manifesteren: door actief te zijn in het verenigingsleven, door een buurtfeest te organiseren, door in een adviesraad te zetelen of te gaan stemmen. Participatie aan het verenigingsleven werd in hoofdstuk 6 behandeld. Hier gaat de aandacht naar politieke participatie. Deze vorm van maatschappelijke betrokkenheid wordt van iedere volwassen burger verwacht en is bovendien belangrijk voor de legitimiteit van ons democratisch bestel. Politieke participatie wordt in onze samenleving hoog in het vaandel gedragen. Ze wordt ten eerste beschouwd als inherent waardevol: het republikeinse ideaal van de ‘goede burger’ is een participerende, actieve burger. Daarnaast is politieke participatie ook instrumenteel waardevol: het is een middel om invloed uit te oefenen op de politieke besluitvorming. Echter, in beide gevallen wordt *gelijke* participatie verondersteld. Als er geen sprake is van gelijkheid, zijn er bepaalde groepen in de samenleving waarvan de wensen en behoeften niet worden gehoord. In dit hoofdstuk gaan we na of de stem van jongeren voldoende hoorbaar is.

2. Naar een definitie van ‘democratisch burgerschap’

In het hedendaagse discours betreffende de relatie tussen individu en samenleving duiken begrippen als ‘de crisis van de democratie’, ‘de kloof tussen de burger en de politiek’ en ‘de verzuring’ frequent op (Forbrig, 2005; Kovacheva, 2005). Zowel beleidsmatig als wetenschappelijk worden maatschappelijke problemen nu vaker vanuit de invalshoek van het burgerschap benaderd. De opkomst van dit discours loopt parallel

met de intrede van nieuwe denkwijzen over de West-Europese democratie, onder meer de verschuiving van de *verzorgingsstaat* naar de *actieve welvaartsstaat*. De notie van burgerschap verwijst inderdaad naar een balans van rechten en plichten, een wisselwerking van geven en nemen, van een wederzijdse relatie tussen burger en overheid. De burger is meer dan een klant en de overheid wordt op die manier meer dan een winkel. Er worden met andere woorden ook verwachtingen geformuleerd ten aanzien van de burger, waaronder participatie en een actieve deelname aan het publieke leven en de politiek.

In de onderzoeksliteratuur bestaat er heel wat controverse omtrent de wijze waarop wetenschappers ‘democratisch burgerschap’ en ‘politieke participatie’ moeten opvatten en conceptualiseren. Het gaat immers om begrippen die verschillende ladingen dekken. Ze worden in verschillende onderzoeken op uiteenlopende manieren geoperationaliseerd. Volgens sommige auteurs is kennis van de democratische instellingen en van de grondrechten een heel belangrijk bestanddeel van het democratisch burgerschap (Furnham & Stacey, 1991; Delli Carpini & Keeter, 1996). Andere auteurs benadrukken daarentegen veel meer de rol van houdingen en praktijken, zoals belangstelling voor de politiek, bereidheid tot participatie aan verschillende aspecten van het politieke proces, een waardepatroon dat het democratisch proces, de rechtsstaat en de individuele rechten ondersteunt. Het is deze laatste benadering die we in deze bijdrage volgen. ‘Politieke kennis’ wordt in deze bijdrage niet behandeld. Democratisch burgerschap wordt hier onderzocht aan de hand van drie verschillende indicatoren: politieke interesse, een geldige stemintentie en de deelname aan ‘alternatieve’ participatievormen, zoals politiek consumentisme, deelname aan betogingen, het tekenen van petitieën en het steunen van goede doelen. Bij de 12- en 13-jarige respondenten werd slechts één van deze indicatoren bevraagd, namelijk politieke interesse. Daarom wordt deze leeftijdsgroep bij de bespreking van de andere indicatoren buiten beschouwing gelaten.

3. Politieke interesse

Een eerste element van democratisch burgerschap is de mate waarin men interesse toont voor het politieke gebeuren. Politieke belangstelling wordt doorgaans beschouwd als een belangrijk aspect van democratisch burgerschap: de politiek volgen is namelijk een eerste, minimale manier om als burger bij de politiek betrokken te zijn. Belangstelling is daarenboven een blijk van betrokkenheid die leidt tot actievere deelname (Verba, Burns & Scholzman, 1997) en tot uitgebreidere kennis (Delli Carpini & Keeter, 1996). Politieke interesse is met andere woorden een voorwaarde voor de andere vormen van politieke participatie. Om die reden wordt er veel aandacht aan besteed in onderzoek naar de relatie tussen jongeren en politiek.

‘Politieke interesse’ wordt gedefinieerd als “de mate waarin politiek de nieuwsgierigheid van de burger wekt” (Van Deth, 1989, p. 281). Het is echter een begrip dat in ver-

schillende onderzoeken op verschillende manieren geoperationaliseerd wordt. In groot-schalige surveys wordt doorgaans rechtstreeks naar de interesse in politiek gepeild, soms worden verschillende politieke thema's voorgelegd (zoals bijvoorbeeld milieu, de derde wereld en sociale gelijkheid) en wordt vervolgens per thema de interesse gemeten. Soms wordt politieke interesse ook indirect gemeten, door te kijken naar gedrag, zoals het lezen van politiek nieuws in de krant. De definitie van wat politiek is, speelt bovendien een grote rol bij het meten van politieke interesse. Men kan politiek opvatten als alles wat zich afspeelt rond partijen, verkiezingen, parlement en regeringsvorming. Deelnemen daaraan wordt doorgaans conventionele politieke participatie genoemd. Men kan politiek ook breder opvatten als alle handelingen die de politieke besluitvorming of het beleid beïnvloeden. Men kan zelfs een nog bredere opvatting huldigen en politiek beschouwen als alle handelingen die een effect hebben op de anderen. In dat laatste geval zijn levenswijze en levensstijl – bijvoorbeeld duurzaam leven – politiek en op die manier wordt uiteraard, zoals de feministische beweging dat wenste, het gehele privéleven politiek. We hanteren verder in dit hoofdstuk zo'n brede opvatting van de politiek, maar vertrekken nu eerst vanuit een minder brede, conventionele benadering. In de JOP-monitor wordt politieke interesse op een algemene en rechtstreekse manier bevraagd, waarbij de respondent hoogstwaarschijnlijk vooral de conventionele politiek voor ogen heeft.

De politieke belangstelling van jongeren wordt dikwijls gering geacht omdat men ze bekijkt tegen de achtergrond van de mythische jaren zestig. De resterende beelden uit die tijd tonen jongeren – studenten althans – die betogen, barricades opwerpen, de oorlog aanklagen, zich verenigen in grote betogingen, platen kopen van geëngageerde kunstenaars en daar, dromend van de revolutie, naar luisteren. De jeugd van tegenwoordig oogt heel anders. We weten natuurlijk niet hoe representatief de geëngageerde jongeren in '68 waren. We weten zelfs niet met zekerheid of alle geëngageerden van toen echt politiek geïnteresseerd waren. Onze kennis en ons geheugen reiken op dat vlak niet verder dan het bestaan van representatieve surveys. Uit recente binnen- en buitenlandse studies blijkt niet zelden dat jongeren in geringe mate participeren aan het publieke gebeuren (Blais, Gidengil & Nevitte, 2004; Franklin, 2004; Rubenson, Blais, Fournier, Gidengil & Nevitte, 2004) en weinig geïnteresseerd zijn in politieke kwesties. Ook als gespreksonderwerp onder vrienden scoren politieke thema's erg laag (Harell, Mahéo & Stolle, 2006). Jongeren zouden zich – in vergelijking met vroegere generaties – veel minder verbonden voelen met de burgergemeenschap en met de politiek in het algemeen (Galston, 2001). Los nog van de geponeerde evolutie – die in Vlaanderen moeilijk te observeren is – is het voorbarig uit die vaststelling besluiten te trekken betreffende de jongeren. De afname van politieke belangstelling wordt immers bij de gehele bevolking geobserveerd. Zij is niet typisch voor de jongste generaties (Forbrig, 2005). In de VS stelde Putnam (2000) vast dat de politieke betrokkenheid van de Amerikaanse burgers er tijdens de laatste decennia sterk op achteruitgegaan is. Terwijl in 1960 nog 62.8% van de stemgerechtigden ging stemmen, bedroeg dit percentage in 1996 nog slechts 48.9%. Daarnaast zou ook de betrokkenheid van burgers in partij- en campagneactiviteiten af-

nemen: er worden minder brieven geschreven naar het congres en naar kranten en men stelt zich minder kandidaat voor verkiezingen (Putnam, 2000).

Tabel 9.1. Items politieke interesse⁵⁵ (verdeling in percentage) bij 14- tot 25-jarigen in Vlaanderen: vergelijking tussen de JOP-monitor 1 (N = 2503) en de JOP-monitor 2 (N = 2192).

Item		(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Ik weet meer over politiek dan de meeste mensen van mijn leeftijd	JOP 1 (N = 2475)	64.1	20.8	15.2
	JOP 2 (N = 2193)	59.7	24.2	16.2
Wanneer er over politieke thema's of problemen gepraat wordt, heb ik daar gewoonlijk een mening over	JOP 1 (N = 2468)	37.2	25.4	37.4
	JOP 2 (N = 2189)	33.6	30.4	36.0
De meeste politieke thema's begrijp ik nauwelijks	JOP 1 (N = 2470)	42.5	25.7	31.7
	JOP 2 (N = 2188)	38.3	31.4	30.4
Ik ben niet geïnteresseerd in politiek	JOP 1 (N = 2475)	32.7	23.8	43.5
	JOP 2 (N = 2195)	31.0	26.4	42.5

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

De dalende politieke interesse is des te opvallender omdat de scholingsgraad van de bevolking tijdens de afgelopen decennia sterk gestegen is en hoger geschoolden doorgaans meer belangstelling vertonen voor politiek (Vanhoutte, 2007). Omdat het onderwijspeil van de bevolking gestaag is toegenomen zou men bij de jongere generaties meer belangstelling verwachten dan bij de oudere generaties. Uit de JOP-monitor 1 bleek al dat dit in Vlaanderen niet het geval is. Als jongeren, 14 tot 25 jaar, vergeleken worden met oudere leeftijdsgroepen, blijkt hun niveau van politieke interesse iets lager te liggen dan dat van de volwassenen van 26 tot 65 jaar. Daarbij dient echter te worden opgemerkt dat het weinig zin heeft te spreken over de gemiddelde politieke belangstelling van de jongeren omdat deze nagenoeg lineair toeneemt tussen de leeftijden van 14 jaar en 20 jaar. Jongeren beleven tijdens de adolescentie met andere woorden 'een groei naar democratisch burgerschap'. Bijgevolg is het weinig zinvol om uitspraken te doen over de politieke belangstelling van jongeren alvorens dit groeiproces zich voltrokken heeft (Elchardus & Vanhoutte, 2007). Aan de hand van de JOP-monitor 2 kunnen we dit groeiproces uitvoeriger in kaart brengen, omdat de onderzochte leeftijdsgroep groter is

55. Deze vier items vormen samen een schaal (Cronbach α = .839, eigenwaarde = 2.705, verklaarde variantie = 67.624%) met ladingen variërend tussen .802 en .841.

(12- tot 30-jarigen in plaats van 14- tot 25-jarigen). De politieke interesse werd opnieuw bevraagd aan de hand van een schaal, bestaande uit vier verschillende uitspraken. De respondenten konden aan elk van deze uitspraken een score geven, gaande van 1 (= helemaal niet akkoord) tot 5 (= helemaal akkoord). In tabel 9.1 vergelijken we eerst de resultaten van de JOP-monitor 2 met deze van de JOP-monitor 1 voor de leeftijdsgroepen die in de twee onderzoeken aanwezig zijn, de 14- tot 25-jarigen.

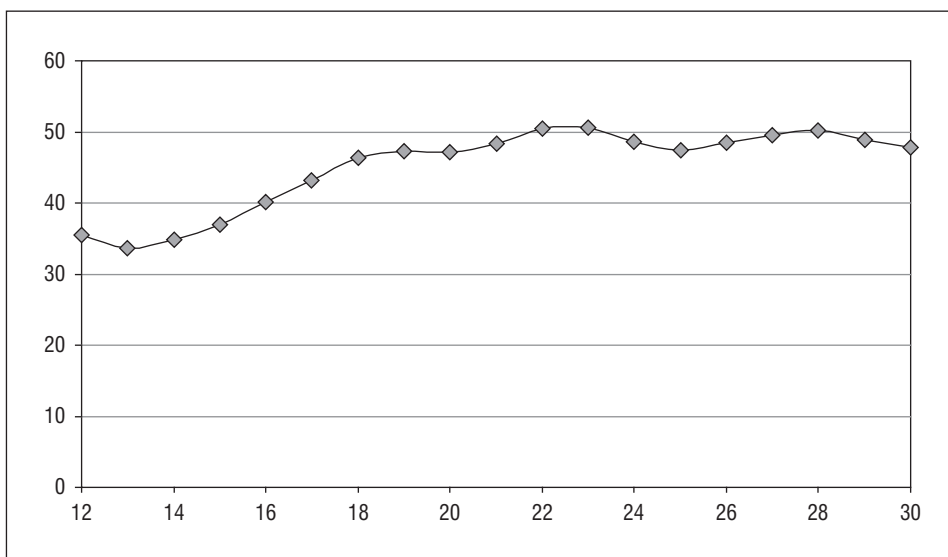
We stellen geen grote verschuivingen vast tussen de resultaten van de JOP-monitor 1 (afgenomen in het voorjaar 2006) en deze van de JOP-monitor 2 (afgenomen ruim twee jaar later, in het najaar 2008). Wel zien we bij iedere stelling een stijging van het percentage respondenten dat een tussenpositie inneemt. Het is voorlopig onduidelijk hoe dat kan worden geïnterpreteerd. In tabel 9.2 worden de resultaten van de JOP-monitor 2 weergegeven voor de gehele onderzochte leeftijdsgroep (12- tot 30-jarigen).

Tabel 9.2. Items politieke interesse (verdeling in percentage) bij 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen (N = 3550).

Item	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Ik weet meer over politiek dan de meeste mensen van mijn leeftijd (N = 3586)	60.1	24.3	15.6
Wanneer er over politieke thema's of problemen gepraat wordt, heb ik daar gewoonlijk een mening over (N = 3576)	33.9	30.4	35.7
De meeste politieke thema's begrijp ik nauwelijks (N = 3571)	39.6	31.3	29.1
Ik ben niet geïnteresseerd in politiek (N = 3586)	30.9	26.6	42.5

We stellen vast dat 42.5% van de 12- tot 30-jarige jongeren aangeeft 'ongeïnteresseerd' te zijn in politiek. Slechts 15.6% van de jongeren schat de eigen politieke kennis hoger in dan die van zijn of haar leeftijdsgenoten. Toch heeft meer dan één op drie jongeren (35.7%) gewoonlijk een eigen mening wanneer er over politieke thema's gepraat wordt. Het is dus best mogelijk dat de eigen politieke capaciteiten door sommige jongeren onderschat worden. Dit neemt echter niet weg dat bijna één op drie jongeren (29.1%) aangeeft nauwelijks iets te begrijpen van politieke thema's.

Als men de gehele groep van 14- tot 25-jarigen bekijkt of van 12- tot 30-jarigen, kan op het eerste zicht worden besloten dat het slecht gesteld is met de politieke belangstelling van de huidige jongerengeneratie. We gaven echter al aan dat het weinig zinvol is de politieke interesse van jongeren te beoordelen alvorens hun groeiproces naar democratisch burgerschap voltrokken is (Elchardus & Vanhoutte, 2009a, 2009b). Tijdens de jeugd doet er zich immers een geleidelijke groei naar democratisch burgerschap voor, waardoor de politieke ontwikkeling van jongeren pas vanaf 20- à 22-jarige leeftijd gelijk is aan die van de rest van de bevolking (Elchardus & Vanhoutte, 2007). Dit proces wordt duidelijk geïllustreerd in figuur 9.1, waar de schaalscores voor politieke interesse worden afgezet tegen de leeftijd.

Figuur 9.1. Evolutie van de politieke interesse van jongvolwassenen (12- tot 30-jarigen) over de leeftijd (moving averages).

In figuur 9.1 stellen we – zoals verwacht – een gestaag groeiproces naar democratisch burgerschap vast. Tussen 12- en 22- à 23-jarige leeftijd blijft de politieke belangstelling toenemen, om daarna te stabiliseren. Deze gegevens bevestigen wat ook al uit de JOP-monitor 1 bleek: het is zonder meer duidelijk dat jongeren tijdens de adolescentie een intens politiek groeiproces doormaken waarbij hun belangstelling en ervaren kennis van de politiek toenemen. Als men de politieke betrokkenheid van jongeren onderzoekt, dient men hier rekening mee te houden. Een momentopname van een groep 16- of 17-jarige jongeren en de vergelijking daarvan met de volwassen bevolking kan gemakkelijk en volkomen onterecht het beeld van een politiek vervreemde jeugd oproepen.

4. Een korte sociografie van de politieke interesse

Naast leeftijd zijn er nog andere factoren die het individuele niveau van politieke interesse beïnvloeden. We beperken de analyse hier tot determinanten die frequent worden onderzocht en waarvan een effect werd vastgesteld.

Uit binnen- en buitenlands onderzoek is herhaaldelijk gebleken dat er een genderkloof bestaat in politieke belangstelling: mannen rapporteren telkens meer interesse in (conventionele) politiek dan vrouwen (Inglehart, 1981; Randall, 1987; Bennett & Bennett, 1989, 1996; Delli Carpini & Keeter, 1996; Verba, Burns & Schlozman, 1997; Claibourn & Sapiro, 2002). Op basis van de JOP-monitor 1 werd reeds vastgesteld dat deze gen-

derkloof ontstaat vanaf 14-jarige leeftijd, waarna ze blijft toenemen tot de leeftijd van 25 jaar. Op die leeftijd bedraagt de politieke interesse van vrouwen slechts twee derde van de politieke belangstelling van mannen (Vanhoutte, 2007).

Daarnaast gaat er ook een effect uit van de onderwijsvorm die men volgt in het secundair onderwijs. Uit de JOP-monitor 1 bleek dat de politieke belangstelling in het aso en het tso in de loop van het secundair onderwijs betrekkelijk sterk toeneemt ten opzichte van een geringe stijging in het bso (Elchardus & Vanhoutte, 2009).

Ook de levensbeschouwelijke betrokkenheid speelt een rol. Uit voorgaand onderzoek bij Vlaamse jongeren (Siongers, 2001) blijkt dat levensbeschouwelijk onverschilligen zich beduidend meer machteloos voelen inzake politiek dan de andere levensbeschouwelijke categorieën (christelijken, moslims, vrijzinnigen, maar ook ongelovigen).

Op basis van een meervoudige regressieanalyse gaan we aan de hand van de gegevens van de JOP-monitor 2 na in hoeverre al deze variabelen de politieke belangstelling beïnvloeden (tabel 9.3).

Tabel 9.3. Politieke interesse bij 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen: bèta-coëfficiënten uit de meervoudige regressie (N = 3244).

	Model 1 (N = 3244)
Vrouw (Ref. cat.: man)	-.234***
Leeftijd	.278***
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)	
Tso	-.152***
Bso	-.231***
Tenminste één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	.075***
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)	
Vrijzinnigen	.062***
Randgelovigen en twijfelaars	-.023 (n.s.)
Ongelovigen en onverschilligen	-.037*
Adjusted R ²	.167

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

De grootste invloeden gaan uit van de variabelen leeftijd en geslacht. Respondenten rapporteren significant meer belangstelling voor politiek naarmate ze ouder zijn en mannen zijn meer geïnteresseerd in politiek dan vrouwen.

Ook het effect van de onderwijsvorm die men volgt in het secundair onderwijs is significant: leerlingen uit het bso rapporteren significant minder interesse in politiek dan leerlingen uit het aso. Hetzelfde geldt voor leerlingen uit het tso, maar hier zijn de verschillen met het aso iets kleiner. Ook het opleidingsniveau van de ouders speelt een

rol: wanneer minstens één van de ouders een diploma hoger onderwijs heeft behaald, wordt een hoger niveau van politieke interesse geobserveerd. Wat de levensbeschouwelijke betrokkenheid betreft, stellen we vast dat vrijzinnigen significant meer geïnteresseerd zijn in politiek dan gelovigen. Deze laatste verschillen niet noemenswaardig van de randgelovigen, twijfelaars en onverschilligen.

5. Geldige stemintentie

Een andere indicator van democratisch burgerschap is de bereidheid een geldige stem uit te brengen. In verschillende westerse democratieën wordt een afnemende stembusgang geobserveerd, vooral bij de jongste lagen van de kiesgerechtigde bevolking (Pintor, Gratschew & Adimi, 2002). België is één van de weinige landen waar een opkomstplicht voor verkiezingen geldt, waardoor een dergelijke trend hier niet kan worden vastgesteld. De opkomstplicht voor de Belgische burger houdt in dat hij verplicht is zich aan te melden bij zijn stembureau. Daar beschikt hij wel over de mogelijkheid blanco of ongeldig te stemmen (Engelen, 2005). De meningen over de opkomstplicht lopen uiteen. Zo argumenteren de voorstanders dat het gaan stemmen beschouwd moet worden als een democratische burgerplicht, die best in de wet wordt vastgelegd. Tegenstanders beschouwen de opkomstplicht als een onverantwoorde beperking van hun vrijheid (Gerard, 2005).

In de JOP-monitor 2 werd bij de respondenten gepeild naar hun mening over deze opkomstplicht. In de vraagstelling werd wel gesproken over de ‘stemplicht’, omdat deze term meer gebruikelijk is. Daarnaast werd ook gepeild naar de geldige stemintentie van de respondenten. De antwoorden op deze vragen worden weergegeven in tabel 9.4.

Tabel 9.4. Kruistabel: mening over de stemplicht en geldige stemintentie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (in percentage).

Wat denk jij over de verplichting om te gaan stemmen? (N = 3151)	Geldige stemintentie (N = 2405)	Intentie om blanco, ongeldig of niet te gaan stemmen (N = 675)	Totaal
Ik zou de stemplicht afschaffen	22.2	37.8	25.3
Ik zou de stemplicht behouden	59.3	20.3	50.6
Ik heb hier geen mening over	18.5	41.9	24.1
Totaal	77.3	22.7	100.0

De helft van de respondenten wil de opkomstplicht behouden, een kwart wil ze afschaffen. In totaal toonde meer dan driekwart (77.3%) van de respondenten zich bereid een geldige stem uit te brengen, de overige 23% gaf aan blanco, ongeldig of niet te

willen gaan stemmen. Van diegenen met een geldige stemintentie is 60% voorstander van de stemplicht, 22% zou ze afschaffen en 18.5% heeft hierover geen mening (zie tabel 9.4). Deze verdeling ziet er anders uit bij diegenen die niet geldig zouden stemmen. In deze groep is slechts één op vijf (20.3%) voorstander van de stemplicht, 37.8% zou ze afschaffen, maar niet minder dan 41.9% heeft hierover geen mening. Het grote aantal dat geen mening heeft over de opkomstplicht onder de niet-stemmers wijst erop dat het niet stemmen veeleer een blijk van desinteresse is dan van verzet tegen de opkomstplicht.

Ook hier gaan we na of er graduele verschillen optreden tussen verschillende leeftijdscategorieën binnen de jongvolwassenenpopulatie. Hiertoe zetten we voor vier verschillende leeftijdsgroepen de geldige stemintentie af tegen de intentie om blanco, ongeldig of niet te stemmen (tabel 9.5).

Tabel 9.5. Geldige stemintentie van jongvolwassenen (in percentage) over verschillende leeftijdscategorieën (N = 3060).

Leeftijdscategorie	%
14-17 jaar (N = 853)	63.5
18-21 jaar (N = 754)	82.0
22-25 jaar (N = 653)	83.7
26-30 jaar (N = 820)	85.3

De gegevens in tabel 9.5 tonen aan dat de geldige stemintentie toeneemt naarmate jongeren de stemgerechtigde leeftijd naderen. De proportie respondenten die bereid is een geldige stem uit te brengen, neemt maar liefst met 20 procentpunten⁵⁶ toe tussen 14- en 21-jarige leeftijd. Zij blijft overigens verder toenemen na de leeftijd van 21 jaar. Dit vormt nogmaals een indicatie van het feit dat adolescenten en jongvolwassenen naar het democratisch burgerschap toe groeien. Terwijl op 14-jarige leeftijd slechts 46.2% van de jongeren een duidelijke partijvoorkeur heeft, bedraagt dit percentage 80.9% op de leeftijd van 18 jaar.

6. Een korte sociografie van de geldige stemintentie

De geldige stemintentie wordt ook beïnvloed door de factoren die de politieke belangstelling beïnvloeden (zie tabel 9.3).

56. Dit komt overeen met een toename van 32%.

Tabel 9.6. Geldige stemintentie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (N = 3060): exponentiële bèta-coëfficiënten uit de logistische regressie.

	Model 1 (N = 2811)	Model 2 (N = 2795)
Vrouw (Ref. cat.: man)	.670***	1.002 (n.s.)
Leeftijd	1.127***	1.094***
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)		
Tso	.845 (n.s.)	1.150 (n.s.)
Bso	.478***	.747*
Tenminste één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	1.166 (n.s.)	1.026 (n.s.)
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)		
Vrijzinnigen	1.665**	1.499 (n.s.)
Randgelovigen en twijfelaars	.871 (n.s.)	.894 (n.s.)
Ongelovigen en onverschilligen	.846 (n.s.)	.910 (n.s.)
Hoge politieke interesse (Ref. cat.: lage politieke interesse)		1.034***
Nagelkerke R ²	.092	.207

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Uit de logistische regressie (tabel 9.6, model 1) blijkt ten eerste dat leeftijd een belangrijke rol speelt voor de bereidheid een geldige stem uit te brengen: naarmate men ouder wordt, neemt ook de neiging om geldig te stemmen toe. Ook de gevolgde onderwijsvorm beïnvloedt de geldige stemintentie: jongeren uit het bso zijn significant minder bereid een geldige stem uit te brengen dan jongeren uit het aso. Die variabelen hebben slechts een matige invloed. De grootste invloed gaat uit van de politieke belangstelling: wie geïnteresseerd is in het politieke gebeuren, heeft een hogere geldige stemintentie dan ongeïnteresseerden (tabel 9.6, model 2). Belangrijk is vast te stellen dat door toevoeging van de variabele ‘politieke interesse’ in het model, het effect van geslacht niet langer significant is. De invloed van geslacht op de geldige stemintentie verloopt met andere woorden via politieke belangstelling, hetgeen onze eerdere vaststelling bevestigt dat mannen meer geïnteresseerd zijn in politiek dan vrouwen.

7. Extremistisch stemgedrag

Symptomatisch voor een geschonden vertrouwen in de politieke instellingen is – naast blanco en ongeldig stemmen – het extremistisch stemgedrag (De Lathouwer, 2003). Extremistische stemmen kunnen namelijk geïnterpreteerd worden als proteststemmen of toch minstens stemmen die ongenoegen uitdrukken. In de Vlaamse context wordt extremistisch stemgedrag gemeten op basis van een voorkeur voor het Vlaams

Blok/Vlaams Belang (VB). Ook hier is het aangewezen het extremistisch stemgedrag te kaderen in het groeiproces naar democratisch burgerschap. Daartoe bekijken we de evolutie van het extreme stemgedrag van 14- tot 30-jarige leeftijd. In tabel 9.7 wordt weergegeven welke proportie van de geldige stemintenties uitgaat naar het VB, en dit per leeftijdscategorie.

Tabel 9.7. Extremistische stemintentie van jongvolwassenen (in percentage) over verschillende leeftijdscategorieën (N = 2370).

Leeftijdscategorie	%
14-17 jaar (N = 489)	17.0
18-21 jaar (N = 581)	21.2
22-25 jaar (N = 521)	14.8
26-30 jaar (N = 779)	13.7

Jongeren blijken tussen 14 en 18 jaar – de periode waarin zij politiek bewust worden – heel vatbaar voor extremisme. Blijkbaar past dat bij de puberteit. De extremistische voorkeur neemt echter sterk af naarmate het groeiproces naar democratisch burgerschap vordert. Van de 18- tot 21-jarigen wil 21 % VB stemmen, van de 22- tot 25-jarigen nog 15 %.

8. Een korte sociografie van het extremistisch stemgedrag

Ook voor het extremistisch stemgedrag maken we een korte sociografische schets. Uit de JOP-monitor 1 kwam al het belang van de variabelen leeftijd, geslacht en onderwijsvorm naar voren. Het VB was opvallend populairder bij jongvolwassenen dan bij oudere leeftijdsgroepen. Vooral de leeftijdscategorie 15-18 jaar onderscheidde zich door een zeer sterke voorkeur voor het VB (Elchardus & Vanhoutte, 2009). Daarnaast bleken meisjes minder geneigd een extremistische stem uit te brengen dan jongens. Ook de onderwijsvorm die men volgt in het secundair onderwijs bleek een rol te spelen: reeds op 14-jarige leeftijd werden grote verschillen vastgesteld tussen leerlingen van het aso en leerlingen van het bso. Bij de laatsten lag de extremistische stemvoorkeur 66% hoger dan bij de eersten (Elchardus & Vanhoutte, 2009).

In tabel 9.8 stellen we vast dat wat de invloed van de variabele ‘geslacht’ betreft, vrouwen een lagere extremistische stemintentie hebben dan mannen (Lubbers & Scheepers, 2001; Elchardus & Vanhoutte, 2009b; Arzheimer, 2009).

Ook de leeftijd speelt een rol: 14- tot 21-jarigen hebben een grotere extremistische stemvoorkeur dan 26- tot 30-jarigen. Tussen de 22- tot 25-jarigen en de 26- tot 30-jarigen stellen we geen significant verschil vast.

Tabel 9.8. Extremistisch stemgedrag bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen (N = 2370): exponentiële bètacoëfficiënten⁵⁷ uit de logistische regressie.

	Model 1 (N = 2185) Exp(B)
Vrouw (Ref. cat.: man)	.618***
Leeftijd (Ref. cat.: 26-30 jaar)	
14-17 jaar	1.930***
18-21 jaar	1.842***
22-25 jaar	1.206 (n.s.)
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)	
Tso	2.064***
Bso	4.422***
Tenminste één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	.524***
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)	
Vrijzinnigen	.959 (n.s.)
Randgelovigen en twijfelaars	.947 (n.s.)
Ongelovigen en onverschilligen	1.471**
Hoge politieke interesse (Ref. cat.: lage politieke interesse)	.985***
Nagelkerke R ²	.196

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

We observeren ook grote verschillen tussen de verschillende onderwijsvormen in het secundair onderwijs: de kans dat iemand uit het beroepsonderwijs een extremistische stemintentie heeft, is maar liefst 4.422 keer zo groot als de kans dat iemand uit het algemeen onderwijs een extremistische stemintentie heeft. Ook degenen die technisch onderwijs volgen of gevolgd hebben, zijn meer geneigd extremistisch te stemmen dan wie aso volgt of gevolgd heeft.

Daarnaast stellen we vast dat ook het opleidingsniveau van de ouders een significante invloed heeft: de kans dat iemand met minstens één hoger opgeleide ouder een extremistische stemintentie heeft, bedraagt ongeveer slechts de helft van de kans dat iemand zonder hoger opgeleide ouders een extremistische stemintentie heeft.

De invloed die uitgaat van de levensbeschouwelijke betrokkenheid is gering: vrijzinnigen, randgelovigen en twijfelaars verschillen niet significant van gelovigen. Ongelovigen en onverschilligen doen dit wel: zij zijn meer geneigd extremistisch te stemmen dan gelovigen. Tot slot speelt ook de politieke belangstelling een rol: hoe meer interesse men heeft in politiek, des te kleiner de extremistische stemintentie.

57. Exp(B) geeft de verhouding weer van de kans op extremistisch stemgedrag van de categorie ten opzichte van de referentiecategorie. Bijvoorbeeld: de kans dat iemand uit het tso een extremistische stemintentie heeft, is 2.064 keer hoger dan de kans dat iemand uit het aso een extremistische stemintentie heeft.

We kunnen besluiten dat een extremistische stemintentie in grote mate bepaald wordt door achtergrondkenmerken: ze komt vooral voor bij lager geschoolden, mannen, minderjarigen, ongelovigen, levensbeschouwelijk onverschilligen en mensen die weinig of niet geïnteresseerd zijn in politiek.

9. Alternatieve politieke acties

Men kan de politiek ook breder definiëren als alle activiteiten van burgers die gericht zijn op de beïnvloeding van het overheidsbeleid (Van Putten, 1994). In het wetenschappelijk onderzoek ging de aandacht echter vooral uit naar de meer conventionele participatievormen, die direct verband houden met de institutionele politiek en zich voornamelijk afspelen via partijen, verkiezingen en parlement. Vormen van conventionele participatie zijn partijlidmaatschap, deelname aan campagneactiviteiten, een geldige stem uitbrengen, lobbyen, inzet in belangengroepen, en de meer actieve vormen van kandidaatstelling en het opnemen van mandaten. In grootschalige surveys wordt doorgaans gepeild naar deze vorm van politieke betrokkenheid: men peilt naar de bereidheid een geldige stem uit te brengen, naar het lidmaatschap van partijen, vakbonden en mutualiteiten, en naar de mate waarin de respondent geïnteresseerd is in ‘politiek’ (waarbij ‘politiek’ meestal niet nader gedefinieerd wordt, maar door de meeste respondenten hoogstwaarschijnlijk als conventionele politiek wordt opgevat).

Verschillende auteurs merken op dat de onderzoekers op die manier blind zijn voor een aantal andere, ‘alternatieve’ vormen van participatie die, althans volgens een aantal van die auteurs, recent aan belang hebben gewonnen (Aars & Stromsnes, 2007). Daarbij wordt gesteld dat de notie van ‘democratisch burgerschap’ een begrip is dat voortdurend evolueert en zich aanpast aan veranderende omstandigheden. In het kielzog van individualiseringstendensen zouden ‘nieuwe’, minder conventionele vormen van politiek engagement ontstaan zijn, die steeds meer aan belang winnen, waaronder het tekenen van petities, het boycotten van producten, het deelnemen aan betogingen, het versturen van politieke e-mails, het bezoeken van politieke websites, enzovoort. Deze ‘nieuwe’ vormen van politieke participatie zouden beantwoorden aan de verlangens van het hedendaagse ‘geïndividualiseerde’ individu: ze vereisen immers een kortstondiger en minder intensief engagement van de burger en zijn vaak gericht op enkelvoudige issues. In die zin zouden de nieuwe vormen van participatie en politieke betrokkenheid ook overeenstemmen met andere vormen van organisatie, kortstondiger en gecentreerd rond een specifiek probleem, ook wel “lichte gemeenschappen” genoemd (Bauman, 1993, pp. 141-142). De daarbij gebruikte actievormen worden nog dikwijls omschreven als onconventioneel of alternatief. Het doel is nog steeds het overheidsbeleid te beïnvloeden, maar men begeeft zich daartoe buiten de formele politieke kanalen, zoals bijvoorbeeld het parlement. Dalton (1996) noemt dit protestpolitiek. Hoewel deze vormen van participatie nog steeds ‘onconventioneel’ worden genoemd,

zijn sommige ervan al min of meer ingeburgerd en conventioneel geworden. Toch zijn deze vormen van participatie nog relatief weinig onderzocht.

Uit de JOP-monitor 1 (Elchardus & Vanhoutte, 2009) is al gebleken dat deze ‘nieuwere’ participatievormen in de smaak vallen bij jongvolwassenen: zo zijn zij meer geneigd petities te ondertekenen en deel te nemen aan protestacties dan oudere leeftijdsgroepen. Consumentenboycot blijkt echter minder populair bij jongeren en komt iets meer voor bij mensen tussen 26 en 54 jaar. Dit kan te maken hebben met de *voorwaarden* die verbonden zijn aan politiek consumentisme. Politiek consumentisme betekent het bewust consumeren of boycotten van bepaalde producten op basis van politieke of ethische overwegingen. Om politiek te kunnen consumeren, moet men dus over een eigen inkomen beschikken en zelf de eigen inkopen doen. Het is best mogelijk dat die voorwaarde voor jongeren niet vervuld is of dat hun budget te beperkt is om de besteding ervan door politieke en ethische overwegingen te belasten.

In de JOP-monitor 2 werden de respondenten meer uitgebreid bevraagd over de mate waarin zij tijdens het afgelopen jaar hebben deelgenomen aan alternatieve politieke acties dan in de JOP-monitor 1. De alternatieve actievormen waarover de respondenten werden bevraagd, worden weergegeven in tabel 9.9.

Tabel 9.9. Frequentieverdeling (in percentage) van alternatieve politieke actie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen.

Item	%
Bewust gerecycleerd door bijvoorbeeld glas apart te sorteren (N = 3163)	91.0
Bewust energie bespaard door bijvoorbeeld de verwarming lager te zetten of telkens het licht uit te doen (N = 3159)	79.8
Bewust minder afval geproduceerd door een herbruikbare tas of verpakking te kiezen (N = 3149)	70.2
Een goed doel financieel ondersteund (N = 3144)	45.2
Een petitie ondertekend (ook via internet) (N = 3158)	44.2
Een product gekocht juist omdat het op een milieu- of diervriendelijke manier gemaakt is of omdat je garanties krijgt dat het in goede arbeidsomstandigheden gemaakt is (N = 3151)	38.7
Wel eens afval langs de weg achtergelaten (blikjes, verpakkingen) (N = 3156)	34.8
Een product (van een bepaald bedrijf of uit een bepaald land) geboycot (bewust niet gekocht omdat je problemen hebt met het bedrijf, het land of de manier waarop het gemaakt is) (N = 3156)	16.0
Deelgenomen aan een staking (N = 3157)	6.2
Deelgenomen aan een betoging (N = 3160)	5.5

Tabel 9.9 toont aan dat een aantal alternatieve politieke acties inderdaad goed scoren bij de Vlaamse jongvolwassenen. In het bijzonder de items die betrekking hebben op een beter leefmilieu scoren opvallend hoog: 91% van de respondenten heeft tijdens het afgelopen jaar bewust gerecycleerd, 80% geeft aan bewust energie te hebben be-

spaard en bijna drie op vier respondenten hebben bewust minder afval geproduceerd. Deze bevindingen zijn een duidelijke weerspiegeling van een maatschappelijk klimaat waarin zaken zoals de opwarming van de aarde steeds centraler op de agenda komen te staan.

Ook andere actievormen – zoals het financieel ondersteunen van een goed doel en het tekenen van petitie's – zijn vrij populair: beide acties werden door bijna de helft van de respondenten ondernomen tijdens het afgelopen jaar.

Het deelnemen aan betogingen en stakingen is heel wat minder populair. Slechts 5 à 6% van de respondenten heeft het in het afgelopen jaar gedaan (dat percentage is uiteraard sterk periodegebonden, in periodes van grote manifestaties zal het waarschijnlijk hoger zijn). Politiek consumentisme scoort niet betrekkelijk hoog, maar ook niet opvallend laag: 16% van de respondenten heeft tijdens het afgelopen jaar een product geboycot omwille van ethische of politieke overwegingen, zo'n 40% heeft een bepaald product juist gekocht op basis van politieke beweegredenen.

Wat deze 'alternatieve actievormen' betreft, willen we verder ingaan op vier vragen. Ten eerste, vormen de alternatieve participatievormen één geheel? Is het redelijk ze te beschouwen als een samenhangend pakket van actievormen, zoals een uitdrukking als 'alternatieve politiek' of 'protestpolitiek' of 'subpolitiek' suggereert? Ten tweede, zijn zij inderdaad alternatief? Is het zo dat zij fungeren als een alternatief voor de conventionele politiek of zijn zij daarentegen eerder een aanvulling? Ten derde, bieden zij actievormen voor andere groepen dan degenen die hun gading vinden in de conventionele participatiekanalen? Betrekken zij op die manier groepen bij de politieke participatie die geen, weinig of minder gebruik maken van de conventionele paden naar politieke participatie? Ten vierde, kunnen deze andere participatievormen worden beschouwd als een resultaat van individualisering of individualisme? Leidt een individualistische opstelling meer tot deze participatievormen dan tot conventionele politiek?

10. Alternatieve 'vormen' eerder dan 'vorm'?

Een eerste vraag die we verder willen uitwerken, betreft de consistentie van de verschillende 'alternatieve actievormen'. In de JOP-monitor 2 werden tien verschillende vormen van 'alternatieve participatie' bevraagd (zie tabel 9.9). We willen nu nagaan of het gaat om één samenhangend geheel van praktijken. Met andere woorden: betekent de deelname aan één van deze actievormen een grotere kans op deelname aan de andere vormen? Of kunnen we in dit geheel van participatiemogelijkheden verschillende dimensies onderscheiden? We onderzoeken dit aan de hand van een principale componentenanalyse, de resultaten daarvan worden weergegeven in tabel 9.10.

We stellen vast dat de verschillende alternatieve actievormen samen geen consistente schaal vormen. Een principale componentenanalyse met varimax-rotatie resulteert

– na verwijdering van één item⁵⁸ dat op geen enkele dimensie hoog laadt – in een driedimensionale structuur (zie tabel 9.10). Dat worden de factorschalen ‘geldbeugelparticipatie’ (eigenwaarde = 2.255, verklaarde variantie = 25.056%), ‘protest’ (eigenwaarde = 1.436, verklaarde variantie = 15.953%) en ‘eco-activisme’ (eigenwaarde = 1.146, verklaarde variantie = 12.733%).

Tabel 9.10. Factoranalyse van de items ‘alternatieve politieke participatie’.

Item	Dimensie 1	Dimensie 2	Dimensie 3
Een petitie ondertekend	.607	.184	.119
Een goed doel financieel ondersteunen	.627	-.078	.222
Een product boycotten omwille van ethische/politieke redenen	.652	.119	.120
Een product kopen omwille van ethische/politieke redenen	.716	.035	.307
Deelnemen aan een betoging	.170	.822	.030
Deelnemen aan een staking	.029	.835	-.009
Bewust engerie sparen	.256	-.019	.725
Bewust recycleren	.118	.032	.770
Bewust minder afval produceren	.263	-.011	.745
Eigenwaarde	2.255	1.436	1.146
Verklaarde variantie	25.056%	15.953%	12.733%

De eerste dimensie – die we, in navolging van de ‘checkbook participation’ of het ‘voting with the dollar’, ‘geldbeugelparticipatie’ noemen – groepeerst voornamelijk actie-vormen die een kleine tijdsinvestering vergen en eerder financieel van aard zijn, zoals consumentenboycot, ethisch consumeren, het financieel ondersteunen van een goed doel en het tekenen van een petitie. Deze dimensie komt nog het best overeen met wat doorgaans alternatieve politiek of ‘subpolitiek’ heet. ‘Sub-politics’, een begrip dat door Beck (1997) werd geïntroduceerd, verwijst naar een ‘nieuwe’ vorm van politiek, een soort van ‘bottom-up politiek’ die tegenwoordig verschijnt in allerhande contexten die nooit eerder werden gepercipieerd als behorend tot de politieke arena. Politiek consumptisme is hiervan een mooi voorbeeld: door deze vorm van participatie treedt de politiek binnen in de markt van goederen en diensten. Politieke statements worden als het ware geponeerd door het al of niet consumeren van bepaalde producten.

De tweede dimensie – ‘protest’ – groepeerst items die in de politicologische literatuur worden omschreven als irreguliere vormen van politieke actie, namelijk staken en betogen. Zij zijn uiteraard niet nieuw, in die zin ook geenszins alternatief. Het zijn elementen van een breder participatie- en actiepakket, ook nauw verbonden met sociale bewegingen en daarom ook geenszins associeerbaar met de lichte gemeenschappen die in verband worden gebracht met alternatieve politiek.

58. Het gaat om het item ‘wel eens afval langs de weg achterlaten’.

De derde dimensie – die gezien de specifieke items kan worden omschreven als ‘eco-activisme’ – groepeerde de participatievormen die betrekking hebben op het leefmilieu: bewust energie besparen, recycleren en minder afval produceren. Het gaat hier om wat Giddens beschrijft als ‘life politics’. Volgens Giddens draait life politics rond de persoonlijke identiteit als zodanig:

To give a formal definition: life politics concerns political issues which flow from processes of self-actualisation in post-traditional contexts, where globalising influences intrude deeply into the reflexive project of the self, and conversely where processes of self-realisation influence global strategies. (Giddens, 1991, p. 214)

Life politics is dus op zichzelf geconcentreerd en zelfreferentieel, het is een politiek van levensbeslissingen, van keuzes. Het vertrekt vanuit de vragen ‘Hoe zal ik leven?’, ‘Welke levensstijl wil ik mezelf aanmeten?’, vragen die, althans volgens Giddens, ieder individu zich stelt in de late moderniteit. Die ‘levensstijl’ waar Giddens het over heeft, verwijst naar een specifiek geheel van – voor de buitenwereld herkenbare en geëtaleerde – voorkeuren. Het heeft betrekking op alle mogelijke denkbare combinaties van gedragspraktijken die individuele actoren kenmerken en waaraan zij zelf een verhaal verbinden (Beckers, Spaargaren & Bargeman, 2000). Letterlijk definieert Giddens ‘lifestyle’ als “a more or less integrated set of practices which an individual embraces, not only because such practices fulfil utilitarian needs, but because they give material form to a particular narrative of the self” (Giddens, 1991, p. 81). Moderne, reflexieve individuen kunnen er volgens Giddens immers voor *kiezen* om – buiten de institutionele kanalen om – politiek relevante beslissingen te integreren in hun dagelijks leven. Giddens stelt dus dat de politieke betrokkenheid van mensen in de ‘laatmoderne’ samenleving niet meer zozeer gestalte krijgt in het lidmaatschap van grote emancipatiebewegingen, maar wel in de betrokkenheid bij morele kwesties die een grote relevantie hebben voor het alledaagse leven. Het leefmilieu is één van die kwesties die vandaag belangrijker worden in de levensstijl van verschillende individuen: een steeds groter wordende groep mensen is, volgens Giddens, actief bezig met de ‘styling’ van hun dagelijkse leven of levensstijl als ‘duurzaam’ of ‘milieubewust’. Deze mensen nemen gedragspraktijken aan die tot uiting komen in *levensstijlkeuzes*: bijvoorbeeld door keuzes van een bepaalde kledingstijl, van een bepaald kapsel, van een bepaald onderkomen en van bepaalde activiteiten, of door de abstinentie daarvan. Naast de milieubeweging geeft Giddens ook enkele andere voorbeelden van life politics, zoals de vrouwenbeweging en de vredesbeweging.

Life politics of levensstijlpolitiek kan volgens Giddens slechts ontstaan in de ‘hoge moderniteit’, een term waarmee hij refereert naar onze huidige tijdperiode. Life politics kan – aldus Giddens – immers enkel ontstaan ná een periode waarin emancipatorische politiek centraal stond, vermits ‘life politics’ reeds een bepaalde mate van emancipatie veronderstelt. In tegenstelling tot emancipatory politics, is life politics volledig omgeven door een web van individualiteit: een reflexief project van zelfverwezenlijking, een persoonlijke identiteit die wordt opgeëist en erkend. Los van de samenhang tussen individualisering en levensstijlpolitiek – die nader onderzocht zou moeten worden –

kan worden opgemerkt dat Giddens het nieuwe of vernieuwende van levensstijlpolitiek zeker overdrijft. Ideologie – dat zijn opvattingen over hoe de wereld in elkaar zit en hoe in het licht daarvan moet worden gehandeld – heeft de levenswijze altijd al beïnvloed. Dat geldt voor de invloed van religies op de levenswijze van gelovigen, voor het beschavingsproject waarmee de moderne staten het gedrag van hun leden hebben gestuurd (het zogeheten civilisatieproces), voor de invloed van de christelijke en socialistische arbeidersbewegingen op het leven van de arbeiders. Zelfs de ecologische belangstelling is niet nieuw, maar dook al op in de Lebensreformbewegingen en andere bewegingen die zich verzetten tegen de impact van de industriële omwenteling op het dagelijkse leven.

Het is ook opvallend dat de levensstijlpolitiek niet samenvalt met het ethisch consumeren dat zeker als een vorm van levensstijlpolitiek dient te worden beschouwd. Waarschijnlijk werd dat laatste in de JOP-monitor 2 te exclusief met betrekking tot het milieu bevraagd (een specificiteit die we ook duidelijk in de naamgeving belichten).

We kunnen in elk geval besluiten dat de verschillende in de JOP-monitor 2 bevraagde actievormen zeker niet kunnen worden beschouwd als één geheel van praktijken. Jongeren die gebruik maken van één ervan, hebben niet meer kans dan niet-deelnemers om de andere actievormen te gebruiken. Drie onderling duidelijk verschillende vormen tekenen zich af: levensstijlpolitiek, protest en geldbeugelparticipatie. Het is dus enigszins misleidend om al deze participatievormen te groeperen onder één noemer.

11. Alternatief of aanvullend?

Een tweede vraag waar we dieper op willen ingaan, heeft betrekking op het ‘alternatieve’ karakter van de meer recente participatievormen. Geldbeugelparticipatie, protest en eco-activisme worden door een aantal auteurs gepresenteerd als actievormen die fungeren als een ‘alternatief’ voor de conventionele politiek. Anderen stellen dat zij eerder een aanvulling vormen op reeds bestaande participatiekanalen.

We bespreken eerst de literatuurstroming waarin gesproken wordt over ‘alternatieve participatie’. Theoretici van de ‘reflexieve modernisering’ – zoals Beck (1997) en Giddens (1991) – stellen dat het ‘moderne’, reflexieve subject zich vandaag onzeker voelt in een risicomaatschappij en bijgevolg op zoek gaat naar nieuwe, meer betrouwbare manieren om aan politiek te participeren. Het centrale uitgangspunt in dit denken is dat de opkomst van onconventionele participatievormen een gevolg is van het feit dat moderne burgers in toenemende mate wantrouwen ontwikkelen ten aanzien van de overheid en andere traditionele politieke instellingen. Burgers zouden er niet langer van overtuigd zijn dat de regering het hoofd kan bieden aan de nieuwe onzekerheden en risico's in onze moderne ‘risicosamenleving’. ‘Nieuwere’ en vooral niet-geïnstitutionaliseerde actievormen bieden dan soelaas: zij geven de burger de mogelijkheid om te

participeren aan politiek buiten de conventionele kanalen om (Dalton, 1996; Inglehart, 1997). Het gaat dus om een zich afwenden van het politieke systeem als dusdanig. Het werk van deze moderniseringstheoretici heeft een grote invloed gehad op het onderzoek naar politieke betrokkenheid. In de meer recente literatuur rond 'postmodern burgerschap' – geïnspireerd door het werk van Beck (1997) en Giddens (1991) – wordt gewag gemaakt van de ontwikkeling van een 'nieuw soort burgerschap', een burgerschap dat niet langer verloopt via de institutionele kanalen, maar in toenemende mate 'individueel' en 'non-institutioneel' wordt (Dalton, 1996; Inglehart, 1997; Bennett, 1998; Schudson, 1998; Wallace & Kovacheva, 1998; Norris, 1999; Kovacheva, 2005; Pleyers, 2005). Op basis van deze visie verwachten we dan ook dat er een negatief verband bestaat tussen onconventionele participatievormen enerzijds en conventionele participatie anderzijds. Er is dan als het ware sprake van een *vervanging of verplaatsing* van participatiepatronen en politiek.

Andere auteurs spreken dit tegen. Zij zien in de onconventionele participatievormen eerder een *aanvulling* op de reeds bestaande participatiemogelijkheden. Aangezien onconventionele participatie ook gemotiveerd wordt vanuit het nastreven van politieke doelen, zijn burgers die hieraan deelnemen ook op een andere manier actief. Zij gaan er dus van uit dat mensen die aan conventionele participatie doen, ook degenen zijn die naar onconventionele middelen zullen grijpen (Zeijl, 2003). Uit empirische gegevens is inderdaad meermaals gebleken dat participatie cumulatief werkt: wie op de ene manier participeert, wordt ook gemakkelijker gemobiliseerd om op een andere manier te participeren (Smits & Elchardus, 2009). Met andere woorden: mensen die reeds participeren aan politiek op de conventionele manier, zijn ook meer geneigd om deel te nemen aan de onconventionele actievormen (Barnes & Kaase, 1979; Tarrow, 2000). Volgens deze benadering hebben we dus niet zozeer te maken met een verschuiving van participatiepatronen, maar wel met een *aanvulling*. Op basis van deze visie verwachten we dus een positief verband tussen conventionele en onconventionele participatie.

Om beide hypothesen te testen, onderzoeken we of er een negatief dan wel positief verband bestaat tussen de verschillende vormen van participatie. De schalen 'geldbeugelparticipatie', 'protest' en 'eco-activisme' vormen samen de onconventionele participatievormen. De schaal 'conventionele participatie' omvat politieke interesse en een geldige stemintentie.

We stellen vast dat alle vormen van politieke participatie positief met elkaar gecorreleerd zijn (tabel 9.11). De positieve relatie tussen conventionele en geldbeugelparticipatie is zelfs betrekkelijk sterk ($r = .30$; $p < .01$). Enkel het verband tussen protest en eco-activisme is niet significant. De 'alternatieve' vormen van participatie blijken dus niet zo alternatief, maar veeleer aanvullend. Mensen die conventioneel aan politiek participeren, hebben ook een grotere kans om aan de andere, aanvullende vormen te participeren. Dat geldt voor de geldbeugelparticipatie en de levensstijlpolitiek, minder voor het protest. We zullen daarom verder spreken van aanvullende in plaats van alternatieve participatievormen.

Tabel 9.11. Pearsoncorrelaties tussen conventionele participatie en onconventionele participatievormen.

	Conventionele participatie	Geldbeugelparticipatie	Protest	Eco-activisme
Conventionele participatie	1.000			
Geldbeugelparticipatie	.303**	1.000		
Protest	.072**	.116**	1.000	
Eco-activisme	.186**	.307**	.022	1.000

** p < .01

12. Voor elk wat wils?

Het bestaan van positieve verbanden tussen de aanvullende en de conventionele vormen van politiek impliceert niet dat dezelfde soorten mensen in gelijke mate aan die onderscheiden vormen van participatie deelnemen. Een volgende vraag die zich aandient, is welke mensen deelnemen aan aanvullende politieke acties. Zijn dat dezelfde mensen die ook op de conventionele manier participeren? Of zijn het mensen die geen toegang krijgen tot of hun gading niet vinden in de conventionele participatievormen?

De opkomst van onconventionele participatievormen betekent volgens sommige auteurs een belangrijke politieke vernieuwing, die de burger opnieuw directer betreft bij de politiek en die het gemakkelijker maakt om individuen politiek te mobiliseren (Zukin et al., 2006; Aars & Stromsnes, 2007). De aanvullende actievormen bieden volgens deze auteurs de mogelijkheid hardnekkige vormen van ongelijkheid te overbruggen. Minderjarigen bijvoorbeeld – die nog niet de kans hebben om te gaan stemmen – kunnen wél gemobiliseerd worden door de antiglobaliseringsbeweging of opduiken in een protestmanifestatie. Vrouwen – die traditioneel minder politiek actief zijn dan mannen – kunnen hun stem laten horen door tijdens het winkelen te kiezen voor ethisch verantwoorde producten. Kansarmen met een beperkte mobiliteit kunnen van thuis uit via het internet deelnemen aan petitieën of hun mening uiten op een discussieforum. Onconventionele participatievormen zouden dus volgens sommigen een bredere laag van de bevolking mobiliseren.

In deze sectie wordt – aan de hand van een meervoudige regressieanalyse – onderzocht in welke mate beide participatievormen een ander publiek aanspreken. Hierbij zal de aandacht voornamelijk gericht zijn op verschillen naargelang een aantal belangrijke determinanten van politiek participatiegedrag: de leeftijd, het geslacht, de onderwijsvorm, religieuze betrokkenheid en sociale participatiegraad.

Een eerste belangrijke variabele is de leeftijd. Zoals eerder al aangegeven, bestaat er sinds enkele jaren een vrees dat jongeren gealiëneerd zullen worden van de maatschappij (Advisory Group on Citizenship, 1998) en – erger nog – dat ze niet meer beschikken

over een burgerplichtsgevoel. Men vreest als het ware voor een ‘civic deficit’. De vraag blijft natuurlijk of er werkelijk sprake is van een ‘teloorgang van burgerzin’ of eerder van evoluerende participatiepatronen. Er bestaan alleszins heel wat empirische data die de bestaande vrees ondersteunen. In 1999 werden de burgerlijke attitudes van jongeren in 24 verschillende landen⁵⁹ onderzocht door Torney-Purta, Schwille en Amadeo (1999). De onderzoekers concludeerden dat jongeren in westerse democratieën zich in toenemende mate afwenden van het politieke systeem. In het licht van de bevindingen uit de JOP-monitor 1 moeten we deze stelling toch enigszins nuanceren: jongeren vertonen inderdaad een lager niveau van politieke betrokkenheid, maar naarmate zij ouder worden, bereiken zij geleidelijk aan het niveau van de rest van de bevolking (Elchardus & Vanhoutte, 2009). We verwachten daarom dat de kans op politieke participatie toeneemt met de leeftijd. De stelling dat de aanvullende participatievormen de participatiekansen verbreden, zou tot uiting moeten komen in een kleiner effect van de leeftijd op die participatievormen. Dat zou immers betekenen dat jongere mensen meer kans hebben om via die participatievormen aan politiek te doen.

Een andere verklarende variabele voor politiek gedrag is het geslacht. Omdat zij lange tijd van de publieke ruimte werden uitgesloten, zijn vrouwen minder betrokken bij de conventionele vormen van politiek (Azmon, 1981; Davidoff, 2003). Bij die vormen van participatie die zich meer in de privésfeer situeren (geldbeugelpolitiek en eco-activisme), kan men verwachten dat de verschillen tussen mannen en vrouwen kleiner zijn of dat vrouwen er zelfs meer aan deelnemen (Micheletti, 2004).

Ook het gevolgde onderwijs zal vermoedelijk een rol spelen. Het opleidingsniveau wordt doorgaans beschouwd als meest bepalende factor voor het hebben van een burgerplichtattitude (Nie, Junn & Stehlik-Barry, 1996). Deze stelling werd reeds in het midden van de twintigste eeuw empirisch ondersteund (Campbell et al., 1960). Wat etnocentrisme en een voorkeur voor extreem-rechts betreft is echter gebleken dat het volgen van hoger onderwijs nagenoeg geen effect heeft (Dey, 1996; Elchardus & Spruyt, 2009). De samenhang tussen opleiding en burgerschapshoudingen komt tot stand op het niveau van de secundaire school en uit zich in de samenhang met de gevolgde onderwijsvorm. Daarom gebruiken we de genoten onderwijsvorm als indicator voor de scholingsgraad. De stelling dat de aanvullende participatievormen de participatiemogelijkheden verbreden, zou tot uiting moeten komen in een zwakker effect van de gevolgde onderwijsvormen op de aanvullende vormen dan op de conventionele participatie.

Vervolgens is ook de levensbeschouwelijkheid traditioneel bepalend voor het politieke gedrag. Gelovigen zouden een grotere burgerplichtattitude hebben en veel belang hechten aan waarden zoals orde, traditie, plicht, legitimiteit/legaliteit en wederzijds

59. Australië, België, Bulgarije, Canada, Colombia, Cyprus, Tsjechië, Engeland, Finland, Duitsland, Griekenland, Hongkong, Hongarije, Israël, Italië, Litouwen, Nederland, Polen, Portugal, Roemenië, Rusland, Slovenië, Zwitserland en de Verenigde Staten.

respect (Macaluso & Wanat, 1979). Volgens Macaluso en Wanat (1979) is het burgerschapsgevoel nóg sterker bij praktiserende gelovigen, aangezien deze subgroep zich veel vaker in een milieu bevindt waar burgerschapswaarden worden opgelegd. Een sterke levensbeschouwelijke betrokkenheid correleert dan ook positief met politieke participatie (Vanhoutte, 2007). We verwachten een kleiner effect van levensbeschouwelijke betrokkenheid op de aanvullende participatievormen, vermits deze de politieke participatiemogelijkheden zouden verbreden.

Een volgende belangrijke factor is de mate waarin men participeert in het maatschappelijke middenveld. Zowel in binnen- als buitenlands onderzoek werd meermaals aangetoond dat deelname aan het verenigingsleven een positieve invloed heeft op politieke participatie (Hanks, 1981; Kavadias, Siongers & Stevens, 1999; McFarland & Thomas, 2006; Quintelier, 2008). Men gaat ervan uit dat mensen die meer participeren in het maatschappelijke leven een groter burgerplichtsgevoel hebben. Dit burgerplichtsgevoel zou ontstaan door het feit dat bepaalde burgerschapswaarden in het verenigingsleven versterkt worden. Participeren in een organisatie kan beschouwd worden als een equivalent van ‘actief zijn voor de samenleving’. Rosenstone en Hansen (1993) stelden vast dat leden van organisaties makkelijker mobiliseerbaar zijn voor deelname aan het politieke gebeuren, althans wat de conventionele participatiemogelijkheden betreft. Het is mogelijk dat de aanvullende participatievormen erin slagen ook mensen te mobiliseren die niet deelnemen aan het verenigingsleven. Desgevallend moet er een kleiner effect uitgaan van sociale participatie op de aanvullende vormen dan op de conventionele participatievormen.

Tot slot hebben ook mediapreferenties een invloed op politiek gedrag. Voorgaand onderzoek wees uit dat een voorkeur voor eerder elitaire media samenhangt met meer democratische waarden (Elchardus & Siongers, 2002; Siongers & Stevens, 2002), meer vertrouwen en een hoger niveau van politieke participatie (Prior, 2007). Een voorkeur voor populaire media – die meer gericht zijn op entertainment en amusement – hangt samen met een lagere politieke participatie (Prior, 2007). Indien de aanvullende participatievormen toegankelijk zijn voor een breder publiek dan de conventionele kanalen, moet dit blijken uit een minder sterk effect van de mediapreferenties op de aanvullende vormen dan op de conventionele actieformen.

Aan de hand van een regressieanalyse gaan we nu na in welke mate de hierboven beschreven variabelen bepalend zijn voor het al dan niet deelnemen aan het politieke gebeuren. De factorschalen ‘geldbeugelparticipatie’, ‘protest’, ‘eco-activisme’ en ‘conventionele participatie’ fungeren achtereenvolgens als afhankelijke variabelen.

Voor iedere onderzochte vorm van politieke participatie stellen we een significant verband vast met het geslacht, zij het niet altijd in dezelfde richting (tabel 9.12). Conventionele participatie en protest komen meer voor bij mannen dan bij vrouwen, geldbeugelparticipatie en eco-activisme zijn dan weer populairder bij vrouwen. De hypothese dat vrouwen meer deelnemen aan participatievormen die zich situeren in de privésfeer, vindt dus ondersteuning in onze gegevens. Ook uit voorgaand onderzoek is al gebleken

dat het tekenen van petities, politiek consumentisme en het financieel steunen van een goed doel erg populair zijn bij vrouwen (Elchardus & Vanhoutte, 2009). Dat ethisch consumeren meer voorkomt bij vrouwen hoeft niet te verbazen. Naar schatting nemen vrouwen wereldwijd 80% van de aankoopbeslissingen: zij zijn verantwoordelijk voor het aankopen van voedingsmiddelen, kleding, hygiëne en medische zorg (OECD, 2008). Ook 'eco-activisme' is eerder iets voor vrouwen: uit onderzoek blijkt dat meisjes zich meer bezorgd tonen voor het milieu dan jongens en dat ze zich reeds op 15-jarige leeftijd meer verantwoordelijk voelen voor duurzame ontwikkeling (Johnson-Latham, 2007; OECD, 2008). Bovendien houden vrouwen er wereldwijd een duurzamere levensstijl op na, wat veel te maken heeft met hun duurzamere consumptiepatronen. Vele ontwikkelingsorganisaties richten zich dan ook vaak tot vrouwen voor het uitvoeren van hun milieubeleid.

Tabel 9.12. Conventionele en onconventionele politieke participatie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen: bèta-coëfficiënten uit de meervoudige regressie.

	Model 1 'Geldbeugel- participatie' (N = 2511)	Model 2 'Protest' (N = 2534)	Model 3 'Eco-activisme' (N = 2521)	Model 4 'Conventionele participatie' (N = 2511)
Vrouw (Ref. cat.: man)	.067***	-.057**	.111***	-.189***
Leeftijd	.060***	-.008 (n.s.)	.178***	.139***
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)				
Tso	-.028 (n.s.)	.055**	-.005 (n.s.)	-.097***
Bso	-.054*	.109***	-.062**	-.162***
Tenminste één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	.011 (n.s.)	.003 (n.s.)	-.010 (n.s.)	.009 (n.s.)
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)				
Vrijzinnigen	.035 (n.s.)	.006 (n.s.)	.002 (n.s.)	.001 (n.s.)
Randgelovigen en twijfelaars	-.011 (n.s.)	-.025 (n.s.)	.029 (n.s.)	-.054**
Ongelovigen en onverschilligen	-.077***	-.006 (n.s.)	-.071***	-.095***
Mediapreferenties (schaal)	-.254***	-.033 (n.s.)	-.143***	-.316***
Aantal verenigingen waarvan ooit lid	.293***	.090***	.101***	.094***
Adjusted R ²	.238	.016	.107	.274

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Voor alle andere vormen van aanvullende participatie stellen we vast dat de sociale determinanten van participatie er ofwel (nagenoeg) even sterk voor gelden ofwel minstens voor één van de aanvullende vormen nog sterker gelden dan voor de conventionele participatie. Dat laatste is heel opvallend voor de participatie aan het verenigingsleven, die een veel groter effect heeft op geldbeugelparticipatie dan op conventionele participatie. Het verschil tussen beide correlaties is significant ($p < .001$).

Over het algemeen kunnen we besluiten dat de verschillende vormen van politieke participatie grotendeels door dezelfde determinanten op dezelfde manier worden beïnvloed. Het zijn dus veelal steeds dezelfde mensen die participeren, zowel op de traditionele als op de onconventionele manier. Wat nogmaals bevestigt dat de verschillende vormen van participatie elkaar aanvullen en niet uitsluiten. De stelling dat de aanvullende participatievormen aan bepaalde groepen nieuwe kansen bieden, dient, op een belangrijke uitzondering na, te worden verworpen. Het enige noemenswaardige verschil dat we aantreffen, heeft betrekking op de invloed van gender: terwijl mannen significant meer participeren op de traditionele manier, zijn vrouwen actiever in een aantal onconventionele participatievormen, namelijk geldbeugelparticipatie en eco-activisme. Deze participatievormen slagen er dus in meer vrouwen bij de politiek te betrekken en kunnen in die zin inderdaad ‘verbredend’ genoemd worden.

13. Individualisering en politieke participatie

Tot slot willen we nog nagaan of onconventionele participatievormen populairder zijn bij de meer geïndividualiseerde personen. Door individualiseringstheoretici werd immers de idee gelanceerd dat er – als gevolg van het individualiseringsproces – een versnipperde publieke sfeer is ontstaan, die getypeerd wordt door “messy, non-generalized and contingent practices, institutions and discourses” (Cruikshank, 1999, p. 42). Deze politieke context biedt ‘geïndividualiseerde’ burgers de mogelijkheid om hun burgerschap vorm te geven op een manier die past bij hun persoonlijke omstandigheden (Felling, 2004). De sterk aan instellingen gebonden conventionele politiek wordt daartoe te beperkend geacht en de aanvullende vormen worden geacht nieuwe mogelijkheden en kansen op een meer geïndividualiseerde deelname te bieden. Individualisering wordt beschouwd als een belangrijk onderdeel van de culturele modernisering waarbij een steeds grotere nadruk komt te liggen op het verlangen naar authenticiteit en zelfverwezenlijking (Felling, 2004). Daarbij is gebleken dat het ethos van de zelfontplooiing heel sterk verspreid is in de bevolking, eigenlijk een soort consensuswaarde is geworden (Yankelovich, 1982).

In de JOP-monitor zitten twee indicatoren van wat onder individualisme wordt verstaan: ‘autonomiestreven’ en ‘zelfontplooiing’.

Terwijl de begrippen autonomiestreven en zelfontplooiing dikwijls in één adem worden genoemd, gaat het om onderling erg verschillende opvattingen van individualisme. Charles Taylor (1991) heeft op dat verschil gewezen. Hij maakte een onderscheid tussen het ideaal van de authenticiteit enerzijds en het streven naar zelfbepalende vrijheid (‘self determining freedom’) anderzijds. Het eerste is verwant aan zelfontplooiing en wordt door Taylor toegejuicht. Het tweede komt overeen met het streven naar autonomie en wordt door Taylor met scepsis bejegend: “The affirmation of the power of choice at itself as a good to be maximized is a deviant product of the ideal (of au-

thenticity M.E.)” (1991, p. 22). Taylor verwijst naar twee boeken waarin al vroeg het individualisme – dat tot uiting komt in het streven naar authenticiteit en autonomie – werdesignaleerd: Daniel Bells *The Cultural Contradictions of Capitalism* (1976) en Christopher Lasch's *The Culture of Narcissism* (1976). In beide boeken wordt een verschuiving in het westerse individualisme beschreven, van een instrumenteel – op zelfdwang gefundeerd – individualisme naar een meer romantisch, op expressie gericht individualisme dat zich kan uiten in het verwerpen van (externe) beperkingen en het streven naar authenticiteit. Taylor bekritiseert deze auteurs omdat ze het streven naar authenticiteit niet onderscheiden van het verwerpen van alle externe beperkingen, het streven naar zelfontplooiing niet onderscheiden van het streven naar autonomie.

De schaal waarmee het autonomiestreven in de JOP-monitor wordt gemeten, steunt op Gubbels et al. (1991), maar werd aangevuld op basis van exploratief onderzoek en gevalideerd in een scholenonderzoek in 1997 (Elchardus, Kavadias & Siongers, 1998). Met de schaal ‘autonomiestreven’ wordt gepeild naar de mate waarin men tracht sturende invloeden op de eigen levenswijze te beperken. Respondenten met een hoge score op deze schaal vinden het belangrijk om hun leven in te richten volgens hun eigen opvattingen en ideeën, met zo weinig mogelijk invloed van anderen.

De schaal die wordt gebruikt om het streven naar zelfontplooiing te meten omvat zes uitspraken die de cultuur van de zelfverwezenlijking en het expressieve individualisme weergeven zoals beschreven door onder meer Bell (1976) en Bellah (1985). Verschillende dimensies van deze concepten werden in de schaal opgenomen, zoals (1) zelfstandigheid, (2) het belang van de persoonlijke voorkeuren en interesses te kunnen volgen, (3) het streven naar nieuwe, zelf-verrijkende ervaringen. De schaal werd onder meer gevalideerd in onderzoek in 2004 (Elchardus & Smits, 2008).

Taylor had overigens gelijk om de twee vormen van individualisme duidelijk van elkaar te onderscheiden en te scheiden. De Pearsoncorrelatie tussen de twee bedraagt slechts .109 ($p < .01$), hetgeen betekent dat de lineaire samenhang tussen beide individualismevormen eerder gering is.

Aan de hand van een meervoudige regressieanalyse gaan we na of één van die twee of beide versies van individualisme positief samenhangen met een voorkeur voor de aanvullende politieke actievormen en leiden tot een afkeer van de conventionele vormen. In de regressiemodellen die gepresenteerd worden in tabel 9.13 zijn de afhankelijke variabelen achtereenvolgens: de factorschaal ‘geldbeugelparticipatie’, ‘protest’, ‘eco-activisme’ en ‘conventionele participatie’. Naast de determinanten die ook al in de vorige analyse werden gebruikt, worden nu ook de somschalen ‘autonomiestreven’ (Cronbach $\alpha = .793$, verklaarde variantie = 41.06%, eigenwaarde = 3.29) en ‘zelfontplooiing’ (Cronbach $\alpha = .767$, verklaarde variantie = 48.45%, eigenwaarde = 2.91) als onafhankelijke variabelen aan het regressiemodel toegevoegd.

Autonomiestreven – het streven naar een zelfstandige invulling van het eigen leven – heeft een negatieve, maar geringe invloed op vormen van eco-participatie en op

conventionele participatie, en een positief effect op het deelnemen aan protestacties. Individualisme als autonomiestreven kan dus zeker niet worden beschouwd als een verklaring voor een gebeurlijke verschuiving van de conventionele naar de aanvullende vormen van politiek. Het is zeer zwak negatief verbonden met alle vormen van participatie, behalve protest. Het autonomiestreven wijst in die zin misschien wel op een rebelse houding en op de bereidheid 'hardere' actievormen te ondernemen.

Tabel 9.13. Het verband tussen individualisering en politieke participatie bij 14- tot 30-jarigen in Vlaanderen: bèta-coëfficiënten uit de meervoudige regressie.

	Model 1 'Geldbeugel- participatie' (N = 2466)	Model 2 'Protest' (N = 2487)	Model 3 'Eco-activisme' (N = 2478)	Model 4 'Conventionele participatie' (N = 2511)
Vrouw (Ref. cat.: man)	.067***	-.050*	.109***	-.191***
Leeftijd	.072***	.000 (n.s.)	.184***	.148***
Onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)				
Tso	-.025 (n.s.)	.052*	.003 (n.s.)	-.093***
Bso	-.044*	.106***	-.050*	-.154***
Tenminste één ouder hoger diploma (Ref. cat.: geen ouder hoger diploma)	.005 (n.s.)	.010 (n.s.)	-.014 (n.s.)	.002 (n.s.)
Levensbeschouwelijke betrokkenheid (Ref. cat.: gelovigen)				
Vrijzinnigen	.018 (n.s.)	.004 (n.s.)	-.005 (n.s.)	-.008 (n.s.)
Randgelovigen en twijfelaars	-.006 (n.s.)	-.021 (n.s.)	.029 (n.s.)	-.053**
Ongelovigen en onverschilligen	-.070***	-.012 (n.s.)	-.064**	-.091***
Mediapreferenties (schaal)	-.234***	-.042 (n.s.)	-.130***	-.302***
Aantal verenigingen waarvan ooit lid	.272***	.087***	.092***	.082***
Somschaal autonomiestreven	-.011 (n.s.)	.062**	-.061**	-.041**
Somschaal zelfontplooiing	.116***	-.019 (n.s.)	.050*	.073***
Adjusted R ²	.248	.018	.114	.283

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Het streven naar zelfontplooiing vertegenwoordigt een vorm van individualisme die meer gecentreerd is rond zachtere waarden zoals authenticiteit. Het staat in een negatief, maar niet significant verband met protest. Het staat in een positief verband met alle andere vormen van participatie. De sterkste relatie bestaat tussen het streven naar zelfontplooiing en de geldbeugelpolitiek, maar die is niet veel groter dan de eveneens positieve relatie tussen die houding en de conventionele politiek. Het verschil tussen beide correlaties is overigens statistisch niet significant ($p > .05$).

Individualisme blijkt geen verklaring te kunnen bieden voor een (gebeurlijke) verschuiving van conventionele politiek naar aanvullende vormen van participatie.

14. Besluit

In dit hoofdstuk werd de politieke betrokkenheid van de Vlaamse jongeren onderzocht. ‘Politieke participatie’ en ‘democratisch burgerschap’ zijn erg ruime begrippen, vaag en zonder vastomlijnde definitie. Er bestaat in de literatuur geen eensgezindheid met betrekking tot wat ‘burgerschap’ precies inhoudt en hoe het geïnterpreteerd moet worden. In deze bijdrage opteerden we voor een benadering waarin de rol van houdingen wordt benadrukt. Politieke belangstelling, de intentie een geldige stem uit te brengen en deelname aan aanvullende politieke acties werden gehanteerd als indicatoren van democratisch burgerschap. Resumerend kunnen we stellen dat het nogal meevalt met ‘de jeugd van tegenwoordig’, als het over politieke participatie gaat. Hoewel jongeren zich op 12- à 14-jarige leeftijd weinig bezighouden met het politieke gebeuren, stellen we vast dat zij – naarmate ze ouder worden – steeds verder uitgroeien tot volwassen democratische burgers.

Wél zorgwekkend zijn de verschillen die zich aftekenen tijdens dit groeiproces. Vooral de ongelijkheden tussen aso-leerlingen en bso-leerlingen blijven hardnekkig voortbestaan: leerlingen uit het beroepsonderwijs hebben beduidend minder interesse in politiek, zijn minder geneigd een geldige stem uit te brengen en nemen minder deel aan allerhande vormen van politieke actie. Zij stemmen ook extremistischer.

Vervolgens hebben we de nieuwere, onconventionele participatievormen onderzocht. Hier zijn we dieper ingegaan op vier vragen: vormen zij één samenhangend geheel van praktijken? Fungeren zij als ‘alternatief’ voor conventionele participatie? Richten zij zich tot een ander publiek dan de traditionele participatiemogelijkheden? En kan individualisme worden beschouwd als een verklaring voor een gebeurlijke verschuiving van conventionele naar aanvullende vormen van politieke participatie?

We stelden vast dat het misleidend is om de nieuwere participatievormen te vatten onder één noemer ‘alternatieve participatie’. Dit geeft immers de indruk dat het gaat om één geheel van praktijken, terwijl dit niet zo is. In de verschillende in de JOP-monitor 2 bevroagde vormen van alternatieve participatie werden drie dimensies onderkend, namelijk: geldbeugelparticipatie, protest en eco-activisme. Daarnaast bleek ook dat de opkomst van onconventionele participatievormen niet noodzakelijk een bedreiging vormt voor de traditionele participatiekanalen: zij worden doorgaans gebruikt door dezelfde mensen die ook al actief zijn op de conventionele manier en vormen dus vooral een *aanvulling* op het repertoire aan inspraakmogelijkheden geboden door conventionele politiek. Bovendien worden zowel conventionele als aanvullende participatievormen grotendeels gekenmerkt door dezelfde sociale determinanten. Deelnemers aan zowel de klassieke als de moderne participatiemogelijkheden blijken over het algemeen vaker hoger opgeleid, ouder en lid van een vereniging te zijn dan niet-deelnemers. De enige uitzondering daarop is de relatie tussen gender en participatie. Terwijl mannen sterker vertegenwoordigd zijn in de conventionele participatie, blijken vrouwen meer actief op het vlak van geldbeugelparticipatie en eco-activisme. Dergelijke participatievormen

zijn mogelijk meer toegankelijk voor vrouwen omdat ze in het verlengde liggen van de traditionele vrouwelijke genderrol, die de vrouw in de privésfeer situeert. Los van dit gendereffect, blijken dezelfde categorieën van mensen gebruik te maken van de conventionele en de aanvullende vormen van participatie. Het is in dat verband niet overdreven te spreken van een 'participatie-elite', wat ook betekent dat eenzelfde groep sterk uitgesloten blijft van de verschillende vormen van participatie: levensbeschouwelijk onverschillige bso-leerlingen met een voorkeur voor commerciële mediazenders.

Tot slot werd onderzocht of meer 'geïndividualiseerde' individuen een voorkeur hebben voor onconventionele vormen van politieke participatie. Deze hypothese, die door individualiseringstheoretici naar voren geschoven wordt, vond in onze gegevens geen ondersteuning. Autonomiestreven vermindert lichtjes de deelname aan alle vormen van politieke participatie, behalve protest. Het streven naar zelfontplooiing verhoogt, licht tot matig, de deelname aan alle vormen, behalve protest.

Bibliografie

- Aars, J. & Stromsnes, K. (2007). Contacting as a Channel of Political Involvement: Collectively Motivated, Individually Enacted. *West European Politics*, 30(1), 93-120.
- Advisory Group on Citizenship (1998). *Education for Citizenship and the teaching of democracy in schools: Final Report of the Advisory Group on Citizenship*. London: Qualifications and Curriculum Authority.
- Arzheimer, K. (2009). Contextual Factors and the Extreme Right Vote in Western Europe, 1980-2002. *American Journal of Political Science*, 53(2), 259-275.
- Azmon, Y. (1981). Sex, Power and Authority. *The British Journal of Sociology*, 32(4), 547-559.
- Barnes, S. & Kaase, M. (1979). *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Bauman, Z. (1993). *Postmodern Ethics*. London: Blackwell.
- Beck, U. (1997). *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.
- Beckers, T., Spaargaren, G. & Bargeman, B. (2000). Van Gedragspraktijk naar Beleidspraktijk. Een analytisch instrument voor een consument-georiënteerd milieubeleid. Tilburg: Globus.
- Bell, D. (1976). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books.
- Bellah, R.N. (1985). *Habits of the Heart: Individualism and Commitment in American Life*. Berkely: University of California Press.
- Bennett, W.L. (1998). The uncivic culture: communication, identity, and the rise of lifestyle politics. *Political Science and Politics*, 31(4), 740-761.
- Bennett, L.L.M. & Bennett, S.E. (1989). Enduring Gender Differences in Political Interest: the impact of socialization and political dispositions. *American Politics Research*, 17(1), 105-122.
- Bennett, L.L.M. & Bennett, S.E. (1996). Changing Views about Gender Equality in Politics: Gradual Change and Lingering Doubts. In L.L. Duke (Ed.), *Women in politics. Outsiders or Insiders?* New Jersey: Prentice Hall.
- Blais, A., Gidengil, E. & Nevitte, N. (2004). Where does Turnout Decline come From? *European Journal of Political Research*, 43(2), 221-236.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. & Stokes, D.E. , (1960) *The American Voter*. New York: Wiley & Sons.

- Claibourn, M. & Sapiro, V. (2002). *Gender Differences in Citizen-Level Democratic Citizenship: Evidence from the Comparative Study of Electoral Systems*. Paper presented to the Comparative Study of Electoral Systems meeting in February, 2002 in Berlin, Germany.
- Cruikshank, B. (1999). *The will to empower: democratic citizens and other subjects*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Dalton, R.J. (1996). *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*. Chatham, New Jersey: Chatham House Publishers.
- Davidoff, L. (2003). Gender and the Great Divide. Public and Private in British Gender History. *Journal of Women's History*, 15(1), 11-27.
- Dejaeghere, Y., Mahéo, V.-A. & Stolle, D. (2008). *Who are the young people who do not participate?* Paper gepresenteerd op de Conference Youth and Politics: Strange bedfellows? Comparative perspectives on political socialization van 3-4 juli 2008 in Brugge, België.
- De Lathouwer, L. (2003). Verafhankelijkheid en de actieve welvaartsstaat. In B. Cantillon, M. Elchardus, P. Pestieau & P. Van Parijs (red.), *De nieuwe sociale kwesties* (pp. 175-209). Antwerpen: Garant.
- Delli Carpini, M.X. & Keeter, S. (1996). *What Americans know about politics and why it matters*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dey, E.L. (1996). Undergraduate political attitudes. An examination of peer, faculty, and social influences. *Research in higher education*, 37(5), 535-554.
- Elchardus, M., Kavadias, D. & Siongers, J. (1998). *Hebben scholen een invloed op de waarden van jongeren? Een empirisch onderzoek naar de doeltreffendheid van waardevorming in het secundair onderwijs*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Elchardus, M. & Siongers, J. (2002). Cultuurpraktijk van de ouders en de schoolloopbaan van de kinderen. In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De Symbolische Samenleving* (pp. 241-261). Tielt: Lannoo.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2008). The vanishing flexible: ambition, self-realization and flexibility in the career perspectives of young Belgian adults. *Work, Employment & Society*, 22(2), 243-262.
- Elchardus, M. & Spruyt, B. (2009). Draagt hoger onderwijs bij tot verdraagzaamheid? In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden* (pp. 139-150). Tielt: Lannoo.
- Elchardus, M. & Vanhoutte, B. (2007). *Het steile pad naar democratisch burgerschap. Jongeren en politiek*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Elchardus, M. & Vanhoutte, B. (2009a). Onderwijsvorm en de groei naar democratisch burgerschap. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenste buiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 133-150). Leuven: Acco.
- Elchardus, M. & Vanhoutte, B. (2009b). Gendersverschillen in de groei naar democratisch burgerschap. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenste buiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 105-132). Leuven: Acco.
- Engelen, B. (2005). Een dam tegen het leeglopen van de democratie: pleidooi voor het behoud van de opkomstplicht. *Ethiek en Maatschappij*, 8(2), 49-63.
- Felling, A.J.A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal-culturele ontwikkeling*. Rede (in verkorte vorm) uitgesproken bij het aftreden als hoogleraar Methodenleer aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen, de Faculteit der Managementwetenschappen, de Faculteit der Letteren en de Faculteit der Theologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen op 8 januari 2004.
- Forbrig, J. (2005). Introduction: democratic politics, legitimacy and youth participation. In J. Forbrig (Ed.), *Revisiting youth political participation. Challenges for research and democratic practice in Europe* (pp. 7-18). Strasbourg: Council of Europe.
- Franklin, M. (2004). *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Furnham, A. & Stacey, B. (1991). *Young people's understanding of society*. London: Routledge.
- Galston, W.A. (2001). Political knowledge, political engagement and civic education. *Annual Review of Political Science*, 4, pp.217-234.

- Gerard, E. (2005). *Politieke geschiedenis van België*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity. Self and Society in the late modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gubbels, B., Fiselier, A. & Huttner, H. (1991). Individualisering en bereidheid om hulp te geven. *Sociologische Gids*, 38(5), 324-342.
- Hanks, M. (1981). Youth, voluntary associations and political socialization. *Social Forces*, 60, 211-223.
- Harell, A., Mahéo, V.-A. & Stolle, D. (2006). *Bridging differences: Youth, Diversity and civic values. Overview of initial results of the McGill Youth Survey 2005/06*. Paper gepresenteerd op de Conference Youth and Politics: Strange bedfellows? Comparative perspectives on political socialization van 3-4 juli 2008 in Brugge, België.
- Inglehart, M.L. (1981). Political Interest in Western European Women. *Comparative Political Studies*, 14, 299-336.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Johnson-Latham, G. (2007). *A study on gender equality as a prerequisite for sustainable development*. Sweden: Environment Advisory Council.
- Kavadias, D., Siongers, J. & Stevens, F. (1999). Jongeren en politiek. *Samenleving en politiek*, 6(6), 19-33.
- Kovacheva, S. (2005). Will youth rejuvenate the patterns of political participation? In J. Forbrig (Ed.), *Revisiting youth political participation. Challenges for research and democratic practice in Europe* (pp. 19-28). Strasbourg: Council of Europe.
- Lash, C. (1976). *The Culture of Narcissism. American Life in an Age of Diminishing Expectations*. London: W.W. Norton.
- Lubbers, M. & Scheepers, P. (2001). Explaining the Trend in Extreme Right-Wing Voting: Germany 1989-1999. *European Sociological Review*, 17(4), 431-444.
- Macaluso, T.F. & Wanat, J. (1979). Voting turnout and religiosity. *Polity*, 12(1), 158-169.
- McFarland, D.A. & Thomas, R.J. (2006). Bowling Young: How Youth Voluntary Associations Influence Adult Political Participation. *American Sociological Review*, 71, 401-425.
- Micheletti, M. (2004). Why more women? Issues of Gender and Political Consumerism. In M. Micheletti, A. Follesdal & D. Stolle (Eds.), *Politics, Products and Markets* (pp. 245-264). New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Nie, N., Junn, J. & Stehlik-Barry, K. (1996). *Education and Democratic Citizenship in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Norris, P. (Ed.) (1999). *Critical Citizens. Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- OECD (2008). *Gender and sustainable development: maximising the economic, social and environmental role of women*.
- Pintor, R., Gratschew, M. & Adimi, J. (2002). *Voter Turnout Since 1945: A Global Report*. Stockholm: International IDEA.
- Pleyers, G. (2005). Young people and alter-globalisation: from disillusionment to a new culture of political participation. In J. Forbrig (Ed.), *Revisiting youth political participation. Challenges for research and democratic practice in Europe* (pp. 133-144). Strasbourg: Council of Europe.
- Prior, M. (2007). *Post-Broadcast Democracy: How media choice increases inequality in political involvement and polarizes elections*. New York: Cambridge University Press.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Quintelier, E. (2008). Who is Politically Active: The Athlete, the Scout Member or the Environmental Activist? Young people, Voluntary Engagement and Political Participation. *Acta Sociologica*, 51, 355-370.
- Randall, V. (1987). *Women and politics: An International Perspective*. New York: St. Martin's Press.

- Rosenstone, S.J. & Hansen, J.M. (1993). *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Rubenson, D., Blais, A., Fournier, P., Gidengil, E. & Nevitte, N. (2004). Accounting for the Age Gap in Turnout. *Acta Politica*, 39(4), 407-421.
- Schudson, M. (1998). *The good citizen: a history of American civic life*. New York: Free Press.
- Siongers, J. (2001). Mogelijkheden en grenzen van de schoolse invloed op de burgerzin van jongeren. *Handboek Leerlingenbegeleiding*, 32, 35-48.
- Siongers, J. & Stevens, F. (2002). Esthetica voor gevorderden. Over smaken en mediavoorkeuren. In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De Symbolische Samenleving* (pp. 53-84). Tiel: Lannoo.
- SISA, Simple Interactive Statistical Analysis, een servicepagina van de organisatie Quantitative Skills, Hilversum. Te raadplegen op: <http://www.quantitativeskills.com/sisa/index.htm>
- Smits, W. & Elchardus, M. (2009). *Sociale participatie in Vlaanderen, 1991-2006, Onderzoeksproject 'De sociale staat van Vlaanderen 2009'*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Tarrow, S. (2000). Mad Cows and Social Activists: Contentious Politics in the Trilateral Democracies. In S. Pharr & R. Putnam (red.), *Disaffected Democracies* (pp. 270-290). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Taylor, C. (1991). *The Ethics of Authenticity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Torney-Purta, J., Schwille, J. & Amadeo, J.A. (1999). *Civic education across countries: Twenty-four case studies from the IEA civic education project*. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
- Van Deth, J. (1989). Interest in politics. In M.K. Jennings & J. Van Deth (red.), *Continuities in Political Action: a longitudinal study of political orientations in three western democracies* (pp.275-310). Berlin: De Gruyter.
- Vanhoutte, B. (2007). Niet in een (stem)hokje te duwen? Jongeren en politiek. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 191-208). Leuven: LannooCampus.
- Van Putten, J. (1994). Politiek: een realistische visie. Utrecht: Aula.
- Verba, S., Burns, N. & Schlozman, K.L. (1997). Knowing and caring about politics: Gender and political engagement. *The journal of politics*, 59(4), 1051-1072.
- Wallace, C. & Kovacheva, S. (1998). *Youth in society: the construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Houndmills: Macmillan.
- Wolfinger, R. & Rosenstone, S.J. (1980). *Who votes?* New Haven: Yale University Press.
- Yankelovich, D. (1982). *New Rules. Searching for self-fulfillment in a world turned upside down*. New York: Random House.
- Zeijl, E. (2003). Politieke en maatschappelijke participatie. In E. Zeijl (red.), *Rapportage jeugd 2002* (pp. 103-124). Den Haag: Sociaal-Cultureel Planbureau.
- Zukin, C. et al. (2006). *A new engagement? Political participation, civic life and the changing American citizen*. Oxford: Oxford University Press.

10. Welbevinden van Vlaamse jongeren

Hanne Op de Beeck

1. Inleiding

Dit hoofdstuk handelt over het welbevinden van Vlaamse jongeren. Er wordt met andere woorden bestudeerd hoe gelukkig Vlaamse jongeren zijn. ‘Geluk’ is echter een moeilijk grijpbaar concept, sterk voor interpretatie vatbaar (Elchardus & Smits, 2007). In psychologische en sociologische literatuur wordt dit concept dan ook opgedeeld in verschillende deelaspecten, die allemaal indicator zijn voor het gevoel van welbevinden (Lucas, 2007). De deelaspecten die in het eerste deel van dit hoofdstuk achtereenvolgens geanalyseerd worden, zijn zelfperceptie, toekomstverwachtingen, levenstevredenheid en affectiviteit van jongeren, alsook de personen bij wie ze terecht kunnen wanneer ze met een probleem zitten. De resultaten uit de JOP-monitor 2 (afgenomen in 2008) worden gepresenteerd en, waar mogelijk, vergeleken met de resultaten uit de JOP-monitor 1 (afgenomen in 2005) en ander Vlaams jeugdonderzoek. Vervolgens wordt nagegaan of binnen de geanalyseerde welzijnsaspecten verschillen bestaan naar leeftijd, geslacht en onderwijsvorm. Een profiel van gelukkige Vlaamse jongeren, gebaseerd op variabelen die enerzijds de relatie tussen de jongere en zijn omgeving en anderzijds de algemene levenshouding van de jongere weerspiegelen, sluit het hoofdstuk af.

2. Jongerenwelzijn geschetst

2.1 Operationalisering van welbevinden

Een hoge levenstevredenheid, een laag niveau van negatieve affectiviteit en een hoog niveau van positieve affectiviteit zijn essentiële ingrediënten voor een positieve welzijnsbeleving (Andrews & McKennell, 1980; McKennell & Andrews, 1980). Levenstevredenheid wordt beschouwd als de cognitieve component van welbevinden, stabiel door de tijd heen maar toch gevoelig genoeg om veranderingen in levensomstandigheden te vatten. Affectiviteit daarentegen heeft eerder betrekking op kortstondige gevoelens en indrukken (Sousa & Lyubomirski, 2001; Park, 2004; Park & Huebner, 2005). Daarnaast wordt ook zelfperceptie als een betekenisvolle indicator voor het welbevinden

beschouwd (Sousa & Lyubomirski, 2001; Park & Huebner, 2005). In tegenstelling tot het concept 'levenstevredenheid' dat een beoordeling van verschillende levensdomeinen omvat, is het zelfbeeld beperkt tot de opvattingen over zichzelf als persoon. Toch tonen deze twee concepten doorgaans een sterke onderlinge samenhang (Leung & Zhang, 2000; Huebner, 2004; Park, 2004).

Ten slotte zijn ook toekomstverwachtingen en steunfiguren relevant voor het welbevinden van jongeren. De cognitieve perceptie van de eigen toekomst is een belangrijk onderdeel van het menselijk bewustzijn. Toekomstverwachtingen geven het individu een gevoel van betekenis en zijn gerelateerd aan een aantal intense emoties, zoals hoop en angst (Klinger, 1994; Zaleski, 1994). De aanwezigheid van steunfiguren is vooral van belang wanneer men geconfronteerd wordt met problemen. Echter, ook wanneer alles goed gaat, draagt het steeds terechtkunnen bij een persoon op wie men kan rekenen bij tot een positieve welzijnsbeleving. Mens-zijn is immers geen louter individueel gegeven, het wordt geconstrueerd door de relaties die men aangaat met anderen (Wielemans, 1993).

2.2 Zelfperceptie

In de JOP-monitor 1 werden vier items van zelfperceptie opgenomen die voornamelijk betrekking hebben op het gevoel van zelfwaarde, de affectieve component van het zelfbeeld. De andere twee dimensies van het zelfbeeld, namelijk zelfkennis en zelfeffectiviteit, kwamen hier niet aan bod (Op de Beeck, 2009). Daarom werden in de JOP-monitor 2, twee extra items bevraagd: 'ik ben in staat problemen en uitdagingen aan te gaan' en 'ik heb weinig controle over de zaken die ik meemaak'. Deze slaan op het gevoel van controle dat de jongere heeft over het eigen leven, of het gevoel van zelfeffectiviteit. Een betrouwbaarheidsanalyse toont echter dat het niet opnemen van deze extra items in een betere schaal resulteert.⁶⁰ Daarom wordt in dit hoofdstuk een specifiek onderscheid gemaakt tussen 'zelfwaardegevoel' en 'zelfeffectiviteit'. Voorts werd in beide JOP-monitoren gevraagd hoe vaak de respondenten in de afgelopen maanden overwogen hadden zelfmoord te plegen. Cijfers van het Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid (X, 2006a) geven aan dat, naast vervoersongevallen, suicide de meest voorkomende doodsoorzaak is bij tieners en jongvolwassenen. Daarom wordt middels de JOP-monitoren getracht meer kennis te verwerven over deze problematiek, en over wie hier vooral kwetsbaar voor is.

De over het algemeen positieve evaluatie van de zelfwaarderingsitems, weergegeven in tabel 10.1, toont dat de Vlaamse jongeren globaal genomen vrij tevreden zijn met zichzelf. Ze gaan akkoord met de stellingen 'ik vind dat ik een aantal goede kwaliteiten heb' (87.2%), 'ik vind mezelf best oké' (77.5%) en 'ik vind dat ik trots kan zijn op wie

60. Zie JOP, Technisch verslag (2009).

ik ben' (74.4%). Slechts een zeer beperkt aantal jongeren gaat niet akkoord met deze stellingen (respectievelijk 1.8%, 3.6% en 3.9%). Ook de stelling 'algemeen genomen voel ik mezelf eigenlijk een mislukkeling' krijgt niet veel bijval; slechts 3.4% gaat hiermee akkoord.

Tabel 10.1. Zelfwaardegevoel (in percentage).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Ik vind dat ik een aantal goede kwaliteiten heb (N = 3599)	1.8	11.1	87.2
Ik vind mezelf best oké (N = 3608)	3.6	18.9	77.5
Ik vind dat ik trots kan zijn op wie ik ben (N = 3606)	3.9	21.8	74.4
Algemeen genomen voel ik mezelf eigenlijk een mislukkeling (N = 3601)	84.4	12.3	3.4

De operationalisering van het concept 'zelfwaardering' gebeurde in de JOP-monitor 2 op precies dezelfde wijze als in de JOP-monitor 1. Dit maakt het mogelijk na te gaan of er een significant verschil bestaat tussen de jongeren die in 2005 en de jongeren die in 2008 bevraagd werden. Hiertoe worden de vier zelfwaarderingsitems samengevoegd tot een somschaal.⁶¹ Een t-test op deze schaal laat zien dat de 14- tot 25-jarigen uit de JOP-monitor 2 een significant lagere zelfwaardering rapporteren dan de 14- tot 25-jarigen uit de JOP-monitor 1 ($t = 2.460$, $p < .001$).⁶² Wat de reden voor dit verminderd zelfwaardegevoel zou kunnen zijn, is vooralsnog niet geheel duidelijk. Verlopen de relaties met anderen uit de directe omgeving stroever? Valt het de jongeren moeilijker prestaties te leveren waar ze trots op kunnen zijn? Om mogelijke verklaringen na te gaan, zijn diepgaandere analyses nodig.⁶³ Hierbij dient niettemin opgemerkt te worden dat het verschil, hoewel significant, zeer klein is: de respondenten uit de JOP-monitor 1 scoorden gemiddeld 75 punten op de zelfwaarderingsschaal, terwijl die uit de JOP-monitor 2 een gemiddelde score van 73.9 behaalden. Bovendien is een derde meting nodig om na te gaan in welke mate het hier om een werkelijke trend, dan wel een tijdelijk 'dipje' gaat. Ten slotte dient men voor ogen te houden dat ook 73.9 nog als een bijzonder gunstige zelfwaarderingsscore beschouwd kan worden (de maximaal te behalen score is 100 punten).

De positieve resultaten met betrekking tot zelfwaardering worden niet weerspiegeld in het gevoel van controle dat Vlaamse jongeren ervaren. Tabel 10.2 laat althans zien dat op de items van zelfeffectiviteit iets gematigder gescoord wordt: 9.3% heeft het gevoel

61. Deze schaal heeft een Cronbach α van .808 en een verklaarde variantie van 64.77% (JOP, 2009).

62. Om de gegevens uit de JOP-monitor 2 vergelijkbaar te maken met de gegevens uit de JOP-monitor 1 werd de leeftijdscategorie 26-30 jaar voor deze analyse uit de JOP-monitor 2 weggelaten.

63. Gezien de doelstelling van dit boek erin bestaat een eerste algemene beschrijving van de onderzoeksresultaten te publiceren, is er voorlopig geen ruimte om hier dieper op in te gaan. De eerstvolgende JOP-publicatie zal evenwel diepgaandere analyses op de JOP-monitor 2 behelzen, waarbij mogelijke verklaringen tot de geïdentificeerde tendensen nader onder de loep genomen kunnen worden.

weinig controle te hebben over de zaken die hij/zij meemaakt, 60.2 % heeft dit gevoel (helemaal) niet. Daarnaast voelt 70.1 % zich in staat problemen en uitdagingen aan te gaan. De overige jongeren situeren zich wat deze stelling betreft in de ‘tussen beide’ categorie (23.3%). Jongeren die zich (helemaal) niet in staat voelen problemen en uitdagingen aan te gaan, zijn in de minderheid (6.5%).

Tabel 10.2. Zelfeffectiviteit (in percentage).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Ik heb weinig controle over de zaken die ik meemaak (N = 3582)	60.2	30.5	9.3
Ik ben in staat problemen en uitdagingen aan te gaan (N = 3586)	6.5	23.3	70.1

Het percentage jongeren dat in het afgelopen jaar zelfmoord overwoog, ligt dan weer zeer laag, zo blijkt uit tabel 10.3: 93 % heeft dit nooit overwogen. Echter, 4.5 % bevindt zich in de ‘tussencategorie’ en 2.5 % geeft aan dit in het afgelopen jaar wél ernstig overwogen te hebben. Dat de betekenis van deze percentages niet onderschat mag worden, wordt onder meer duidelijk wanneer men ze extrapoleert naar het totaal aantal 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen. In 2008 waren dit er 1 396 040 (X, 2008). Wanneer men hier 2.5 % van berekent (de jongeren uit de categorie ‘(helemaal) akkoord’) komt dit neer op een totaal van 34 901 jongeren die in het afgelopen jaar minstens één keer ernstig over zelfmoord hebben nagedacht.

Tabel 10.3. Zelfmoordgedachten (in percentage).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Ik heb de twaalf afgelopen maanden ernstig overwogen zelfmoord te plegen (N = 3590)	93.0	4.5	2.5

In het verslag van Hooge, Decaluwé en Goossens (2000) wordt gerapporteerd dat 15 % van de Vlaamse jongeren af en toe tot zeer vaak aan zelfmoord denkt. Het grote verschil met de percentages uit de JOP-monitor 2 wordt wellicht veroorzaakt door een verschil in vraagstelling. In Hooge et al. (2000) werd gevraagd ‘Heb je er de afgelopen twaalf maanden wel eens aan gedacht uit het leven te stappen, er zelf een einde aan te maken?’, terwijl in de JOP-monitoren de stelling ‘ik heb de afgelopen twaalf maanden ernstig overwogen zelfmoord te plegen’ werd voorgelegd. ‘Eens aan denken’, uit de eerste vraagstelling, is minder sterk dan ‘ernstig overwegen’, wat allicht kan verklaren waarom meerdere jongeren in Hooge et al. (2000) deze vraag positief beantwoordden. Echter, ook wanneer men de cijfers van de JOP-monitor 1 vergelijkt met die van de JOP-monitor 2, lijkt het alsof de mate waarin zelfmoord overwogen werd, daalt. In de JOP-monitor 1 lagen de percentages immers op 91 % (nooit overwogen), 4.6 % (tussen

beide) en 4.4% (wel overwogen) (Huysmans, 2007). Een logistische regressieanalyse waarin de 14- tot 25-jarigen uit de JOP-monitor 2 vergeleken worden met de 14- tot 25-jarigen uit de JOP-monitor 1, toont echter aan dat deze daling niet significant is.⁶⁴

2.3 Toekomstperspectief

Het toekomstperspectief is een welzijnsindicator waar Vlaamse jongeren traditioneel eerder gematigd op scoren (Elchardus et al., 1999; Hooge et al., 2000; Huysmans, 2007). Tabel 10.4 toont dat dit voor de respondenten van de JOP-monitor 2 niet anders is. Deze matigheid zou vooral te maken hebben met onzekerheid; jongeren geven aan hun toekomst niet duidelijk te kunnen inschatten en weten daarom niet wat te verwachten. Zij kunnen verschillende kanten uitgaan met hun leven, alle opties zijn nog open. Dit geeft hen echter niet noodzakelijk een gevoel van vrijheid, het kan ook bezorgdheid met zich meebrengen. Ze moeten bijvoorbeeld beslissen of ze verder willen studeren of meteen gaan werken. En zullen ze wel een job vinden? En een goed lief? (Elchardus et al., 1999; Huysmans, 2007). ‘Oudere’ jongeren zouden meer last hebben van deze onrust dan jongere leeftijdsgroepen. Voor hen dienen deze keuzes en beslissingen zich immers binnenkort aan, ze hebben een breder en meer realistisch tijdsperspectief. Jongere adolescenten zijn eerder gericht op het hier en nu, zij zijn volstrekt niet bekommerd om de toekomst, en schatten deze bijgevolg zonniger in (Hooge et al., 2000).

Uit de data van de JOP-monitor 2 blijkt dat de meerderheid van de jongeren niet akkoord gaat met de stellingen ‘het lijkt alsof ik in mijn leven geen doel heb’ (78.4%), ‘ik zie mijn toekomst vaak somber in’ (73.7%) en ‘mij lijkt de toekomst vaak hopeloos’ (74.2%) (zie tabel 10.4). Over de overige twee stellingen spreken de jongeren zich eerder gematigd uit. 67.8% kijkt vol verwachting uit naar de toekomst; slechts 42.8% is ervan overtuigd dat hem/haar een schitterende toekomst te wachten staat.

Tabel 10.4. Toekomstverwachtingen (in percentage).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Het lijkt alsof ik in mijn leven geen doel heb (N = 3603)	78.4	16.3	5.2
Mij lijkt de toekomst vaak hopeloos (N = 3611)	74.2	19.2	6.5
Ik zie mijn toekomst vaak somber in (N = 3610)	73.7	19.8	6.4
Ik kijk vol verwachting uit naar de toekomst (N = 3603)	4.7	27.5	67.8
Ik ben er zeker van dat mij een schitterende toekomst te wachten staat (N = 3602)	9.8	47.5	42.8

64. Hiertoe werd de variabele ‘zelfmoordgedachten’ gedichotomiseerd tot de volgende categorieën: ‘meer dan gemiddeld aan zelfmoord gedacht’ (1) en ‘minder dan gemiddeld aan zelfmoord gedacht’ (0). De databank waartoe de respondent behoort, werd als enige verklarende variabele opgenomen in de analyse.

Het toekomstperspectief werd in beide JOP-monitoren op exact dezelfde wijze bevestigd, wat een vergelijking door de tijd heen ook voor dit concept mogelijk maakt. Hiertoe worden alle items samengevoegd tot een somschaal 'toekomstperspectief'.⁶⁵ Aan de hand van een t-test kan vervolgens vastgesteld worden dat de gemiddelde 'toekomstperspectiefscore' van de 14- tot 25-jarigen uit de JOP-monitor 1 niet significant verschilt van die van de 14- tot 25-jarigen uit de JOP-monitor 2.

2.4 Levenstevredenheid

'Levenstevredenheid' vormt een derde indicator op basis waarvan iemands algemeen welbevinden ingeschat kan worden. Immers, een gevoel van tevredenheid indiceert dat men over het algemeen genoeg schept in de dagdagelijkse gang van zaken. Op internationaal vlak wordt hier dan ook uitvoerig onderzoek naar gedaan (zie onder meer Saris, Veenhoven, Scherpenzeel & Bunting, 1995; Diener & Rahtz, 2000; Huebner, Drane & Valois, 2000; Sousa & Lyubomirski, 2001; Huebner & Gilman, 2002; Huebner, 2004; Park & Huebner, 2005; Böhnke, 2005; Fujita & Diener, 2005). Ook in België en Vlaanderen werd de levenstevredenheid van de volwassen bevolking verscheidene malen getest (de Wit & Billiet, 1995; Elchardus & Smits, 2007). Bij Vlaamse jongeren werd deze welzijnsdimensie tot nog toe uitsluitend met een unidimensionele Cantril-schaal onderzocht, doorgaans met zeer positieve resultaten tot gevolg (Hooge et al., 2000; Currie et al., 2004). De JOP-monitor 2 daarentegen, belicht dit concept voor de eerste maal aan de hand van multidimensionele schalen, die meer differentiatie toelaten en dus meer valide zijn (in de JOP-monitor 1 werd tevredenheid niet bevestigd). Aan de hand van een factoranalyse kunnen hier twee deeldomeinen in onderscheiden worden: 'tevredenheid met algemene aspecten' en 'tevredenheid met fysieke aspecten'. Hoe de Vlaamse jongeren op deze deelaspecten scoren, wordt in tabel 10.5 getoond.

Met betrekking tot tevredenheid met *algemene* deelaspecten van het leven, laat deze tabel zien dat jongeren zich het meest positief uitspreken over hun leven in het algemeen (82.7% is hier tevreden mee) en hun woning (82.5% is hier tevreden mee). Bovendien blijkt 80.6% van de 14- tot 30-jarigen tevreden te zijn met de eigen levensstandaard.⁶⁶ Op de tweede plaats komen sociale contacten met vrienden en kennissen (78.4% is hier tevreden mee) en de relatie met familie (76% is hier tevreden mee). Het minst tevreden zijn de jongeren met de tijd die ze krijgen voor zichzelf en hun persoonlijke interesses. Echter, ook voor dit item ligt het percentage 'tevredenen' nog zeer hoog (70.6%). Frappant is dat de categorie '(helemaal) niet tevreden' slechts door een zeer klein percentage van de respondenten aangeduid werd, een tendens die zich uitstrekt over alle stellingen die betrekking hebben op algemene deelaspecten van het leven.

65. Deze schaal heeft een Cronbach α van .709 en een verklaarde variantie van 46.74% (JOP, 2009).

66. Een kwalitatieve test van de vragenlijst bij 12- tot 13-jarigen toonde aan dat velen van hen het concept 'levensstandaard' niet begrepen, daarom werd dit item voor hen weggelaten uit de vragenlijst.

Tabel 10.5. Tevredenheid met levensdomeinen (in percentage).

Hoe tevreden ben je met...?	(Helemaal) niet tevreden	Tussen beide	(Heel) tevreden
<i>Algemene deelaspecten</i>			
Je leven in het algemeen (N = 3630)	3.0	14.3	82.7
Je woning (N = 3614)	4.1	13.3	82.5
Je levensstandaard (N = 3174)	4.0	15.5	80.6
De sociale contacten met vrienden en kennissen (N = 3627)	4.7	16.8	78.4
De relatie met je familie (N = 3631)	6.2	17.8	76.0
De tijd voor jezelf en persoonlijke interesses (N = 3625)	6.8	22.6	70.6
<i>Fysieke deelaspecten</i>			
Je gezondheid (N = 3631)	4.4	15.9	79.8
Je uiterlijk (N = 3629)	7.8	25.4	66.8
Je gewicht (N = 3629)	17.5	23.8	58.7
Je fysieke conditie (N = 3628)	18.0	28.4	53.6

Voorts valt het in tabel 10.5 meteen op dat jongeren minder tevreden zijn met hun *fysieke kenmerken* dan met de algemene deelaspecten van hun leven.⁶⁷ Het meest tevreden zijn ze over hun gezondheid (79.8% is hier tevreden mee). Op de tweede plaats komt tevredenheid met het uiterlijk (66.8% is hier tevreden mee). Het minst tevreden zijn de jongeren met hun gewicht (58.7% is hier tevreden mee) en hun fysieke conditie (53.6% is hier tevreden mee). In de beoordeling van hun fysieke conditie en hun gewicht blijken de jongeren zich ook vaker in de ‘(helemaal) niet tevreden’-categorie te situeren; respectievelijk 18% en 17.5% is hier ontevreden over.

2.5 Negatieve affectiviteit

De welzijnsdimensies die tot nog toe besproken werden, zijn stuk voor stuk stabielere constructen die betrekking hebben op de wijze waarop jongeren zichzelf, hun omgeving en hun toekomst percipiëren. Om echter een volledig beeld van het welbevinden van Vlaamse jongeren te schetsen, dient ook hun gevoelswereld in rekening gebracht te worden. Daarom wordt ook de affectiviteit die zij gewoonlijk ervaren, nader bekeken. In de welzijnsliteratuur wordt een strikt onderscheid gemaakt tussen positieve en negatieve affectiviteit. Positieve affectiviteit heeft betrekking op de mate waarin men levenslust ervaart. Individuen met een hoge positieve affectiviteit rapporteren

67. Verder in dit hoofdstuk zal blijken dat vrouwen significant minder tevreden zijn met hun fysieke kenmerken. Wellicht zijn het dan ook vooral de vrouwelijke respondenten die deze iets negatievere percentages in de hand werkten.

een hoge mate van enthousiasme, opwinding, activiteit en alertheid, terwijl personen met een lage positieve affectiviteit eerder sloomheid en dofheid ondervinden (Clark & Watson, 1988). Negatieve affectiviteit daarentegen wordt gekenmerkt door de mate waarin negatieve gevoelens zoals verdriet, schaamte, agressie, enzovoort ervaren worden. Personen met een hoge negatieve affectiviteit ervaren veel van deze aversieve emoties, terwijl personen met een lage negatieve affectiviteit zich doorgaans kalm en ‘relaxed’ voelen (Watson & Clark, 1984; Clark & Watson, 1988). In de JOP-monitor 2 wordt voornamelijk op deze tweede dimensie, negatieve affectiviteit, gefocust (in de JOP-monitor 1 werd dit niet bevraagd). Hiertoe werden aan de respondenten vier items voorgelegd; twee items van negatieve affectiviteit namelijk ‘je beschaamd voelen’ en ‘je jaloers voelen’ en twee items die doorgaans gepaard gaan met negatieve affectiviteit namelijk ‘gepest worden’ en ‘negatieve opmerkingen krijgen uit je omgeving’. De resultaten hiervan worden in tabel 10.6 gepresenteerd.

Deze tabel laat zien dat de meeste Vlaamse jongeren zich bijna nooit jaloers (69.5%) of beschaamd (64%) voelen en bijna nooit negatieve kritiek vanuit de omgeving ervaren (69.3%). Zeer weinig jongeren voelen zich dagelijks of meerdere keren per week jaloers (3.9%) of beschaamd (5.2%). Voorts geeft een minderheid (6.6%) aan op regelmatige basis negatieve opmerkingen te krijgen.

Tabel 10.6. Negatieve affectiviteit (in percentage).⁶⁸

Hoe vaak maakte je het laatste jaar het volgende mee?	Bijna nooit/ nooit of minder dan 1 x per maand	Ongeveer 1 x per maand/één of meermaals per maand	Ongeveer 1 x per week/1 x per week	Bijna elke dag/ meerdere keren per week of elke dag
Gepest worden (N = 3620)	93.0	3.9	1.4	1.7
Je jaloers voelen (N = 3616)	69.5	21.3	5.3	3.9
Je beschaamd voelen (N = 3609)	64.0	23.6	7.1	5.2
Negatieve opmerkingen krijgen van mensen uit je omgeving (N = 3617)	69.3	17.8	6.2	6.6

Ten slotte laat tabel 10.6 zien dat een grote meerderheid van de jongeren (93%) bijna nooit gepest wordt, 1.7% geeft aan dagelijks gepest te worden. Hoewel dit laatste percentage eerder klein lijkt, gaat het hier om een groep jongeren die op dagelijkse basis psychisch en/of fysiek gekwetst worden, wat zware psychologische consequenties kan hebben. Deze percentages kunnen de pestproblematiek dus geenszins minimaliseren.

68. De vragenlijst van de 12- tot 13-jarigen verschilde voor de items uit tabel 10.6 van die van de 14- tot 30-jarigen voor de categorieën die bevraagd werden. Voor de 12- tot 13-jarigen werden de categorieën ‘bijna nooit’, ‘ongeveer 1 x per maand’, ‘ongeveer 1 x per week’ en ‘bijna elke dag’ gebruikt. Voor de 14- tot 30-jarigen werd gebruik gemaakt van de categorieën ‘nooit of minder dan 1 x per maand’, ‘één of meermaals per maand’, ‘1 x per week’ en ‘meerdere keren per week of elke dag’.

2.6 Steunfiguren

Wanneer jongeren met een probleem zitten, is het van belang dat ze hier met iemand over kunnen praten. Een persoon waarbij men in zo'n geval steeds terecht kan, wordt hier een 'steunfiguur' genoemd. In de JOP-monitor 2 werd aan de jongeren een lijst met mogelijke steunfiguren voorgelegd met de vraag 'bij wie kun je terecht als je ernstige problemen hebt'? Het aankruisen van meerdere personen was mogelijk.

Tabel 10.7 laat zien dat de jongeren het vaakst moeder of stiefmoeder (74.8%) en vrienden (71.9%) als steunfiguur aanduiden. Op de tweede plaats komen vader of stiefvader (52.4%) en partner/lief (48.8%). Ten slotte worden ook andere familieleden door een relatief groot aantal jongeren (35.9%) als steunfiguur aangeduid.

Tabel 10.7. Steunfiguren (in percentage).

Bij wie kun je terecht als je ernstige problemen hebt?	%
Mijn moeder of stiefmoeder (N = 3602)	74.8
Vriend(en) (N = 3592)	71.9
Mijn vader of stiefvader (N = 3569)	52.4
Mijn partner/lief (N = 3579)	48.8
Andere familieleden (N = 3540)	35.9
Leerkrachten (N = 3507)	9.3
Iemand anders (N = 3506)	6.5
Professionele hulpverlening (N = 3507)	5.8
Ik zou niet weten bij wie (N = 3505)	2.5

Leerkrachten worden slechts door 9.3% van de jongeren als steunfiguur beschouwd. 'Iemand anders' (6.5%), 'professionele hulpverlening' (5.8%) en 'ik zou niet weten bij wie' (2.5%) worden het minst vaak aangeduid.

3. Invloed van sociodemografische variabelen

Nu een eerste algemeen beeld van het welbevinden van de Vlaamse jongeren ons duidelijk voor ogen staat, kan dieper ingegaan worden op de mate waarin de verschillende welzijnsconcepten variëren naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm. Hiertoe worden eerst vanuit de welzijnsliteratuur enkele assumpties geformuleerd, waarna op basis van data uit de JOP-monitor 2 wordt nagegaan in welke mate deze gelden voor de Vlaamse jongeren.

3.1 Literatuur

Geslachtsverschillen in welbevinden zijn een populair onderzoekstopic, waarbij het accent vooral op het bestuderen van geslachtsverschillen in globale zelfwaardering en tevredenheid met fysieke kenmerken ligt. Verschillende onderzoekers stelden in dit verband vast dat jongens doorgaans een iets hogere zelfwaardering rapporteren, hoewel de verschillen vaak klein – en in sommige gevallen niet significant – zijn (Muijs, 1997; Kling, Hyde, Showers & Bushnell, 1999; Heaven, 2001; Twenge & Campbell, 2002; Mađano, Ninot & Bilard, 2004; zie ook Alsaker & Kroger, 2006). Daarnaast toont internationaal onderzoek uit Canada, het VK, de VS en Australië (bijeengebracht door Grogan, 2008) aan dat vrouwen significant minder tevreden zijn over hun lichaam dan mannen, een verschil dat niet enkel tijdens de adolescentie voorkomt maar zich verderzet in de volwassenheid. Vooral over hun gewicht zijn veel vrouwen ontevreden, wat vaak samengaat met een vermindering van zelfvertrouwen (Grogan, 2008). Verder vertonen meisjes tijdens de adolescentie meer internaliserend probleemgedrag, zoals eetstoornissen (Conger & Galambos, 1997; Boer, 2004; Michaud, Chossis & Suris, 2006), angststoornissen (Boer, 2004), depressieve gevoelens en zelfmoordneigingen (Conger & Galambos, 1997; Steinberg, 2002; Alsaker & Dick-Niederhauser, 2006).

Voor een verklaring wordt verwezen naar een samenspel tussen aangeboren eigenschappen en socialiseringsprocessen. Zo zouden vrouwen bijvoorbeeld een andere cognitieve stijl aan de dag leggen dan mannen: ze blijven vaker piekeren over de problemen die ze op hun weg tegenkomen en ervaren meer hulpeloosheid. Daarnaast zouden ze een sterkere behoefte hebben aan intiem contact, wat hen kwetsbaarder maakt voor afwijzing (Conger & Galambos, 1997; Steinberg, 2002; Boer, 2004). Met het oog op het verwerven van dit contact – en sociale acceptatie in het algemeen – hechten veel vrouwen belang aan een aantrekkelijk uiterlijk. Hierdoor besteden ze nogal wat aandacht aan hun lichaam, wat in sommige gevallen tot ontevredenheid leidt (Conger & Galambos, 1997; Steinberg, 2002; Grogan, 2008). Deze inzichten suggereren dat ook de vrouwelijke respondenten uit de JOP-monitor 2 mogelijk een lager welbevinden zullen rapporteren.

Met betrekking tot leeftijdsverschillen in welbevinden ligt de onderzoeksfocus doorgaans op de adolescentieperiode. De idee dat de adolescentie een fase van ‘storm en stress’ is – een visie geïntroduceerd door Hall (1904) en gevoed door onder meer de psychoanalytische traditie (Freud, 1958) en Eriksons (1968) bepaling van de adolescentie als een periode van identiteitscrisis – was voor het grootste deel van de 20ste eeuw bijzonder populair. Deze zienswijze kenmerkt de adolescentie als een onvermijdelijk turbulent proces dat gepaard zou gaan met drastische stemmingswisselingen en weerbarstigheid (Gecas & Seff, 1990; Deković & Buist, 2004; Goossens, 2006). Vanaf 1980 werd deze visie echter sterk gerelativeerd. Empirisch onderzoek toonde immers aan dat de meeste jongeren de adolescentie doorlopen zonder uitdrukkelijk te rebelleren, wat de hypothese van de adolescentie als een ‘stormachtige periode’ op losse schroeven zette (Gecas & Seff, 1990; Boer, 2004; Deković & Buist, 2004). Toch kan dit voor

sommige jongeren wel een ellendige tijd zijn, wat onder meer blijkt uit de verhoogde negatieve emotionaliteit die sommigen van hen ervaren (overzicht in Goossens, 2006), en de sterke toename van zelfmoordneigingen tijdens deze periode (Alsaker & Dick-Niederhauser, 2006). Dit impliceert dat adolescenten ook op de in de JOP-monitor 2 bevroegde welzijnsconcepten wellicht negatiever zullen scoren.

Ten slotte kunnen ook welzijnstendensen naar onderwijsvorm geanalyseerd worden. In onze huidige kennismaatschappij wordt tussen de drie voornaamste onderwijsvormen – aso, bso en tso – impliciet een hiërarchische ordening naargelang van abstractiegraad en theoretisering ervaren, waardoor diploma's uit beroepsrichtingen soms ondergewaardeerd worden (Van Houtte & Stevens, 2008, 2010). Dit heeft tot gevolg dat de beslissing tot het volgen van een beroepsrichting voor een groot deel van de jongeren niet uit een weloverwogen keuze voortkomt, maar eerder bepaald wordt door het zogenaamde 'watervalsysteem'⁶⁹ (Van Houtte & Stevens, 2008, 2010). Bovendien speelt hier ook een intergenerationeel effect mee. Zo werd door Pelleriaux (2001) vastgesteld dat het vooral kinderen van lager opgeleide ouders met een zwakkere arbeidspositie zijn die in het beroepsonderwijs terechtkomen. Vele van deze jongeren ervaren sterke gevoelens van ongelijkheid, wat een negatieve impact op hun gevoel van welbevinden kan hebben (Pelleriaux, 2001). Samen met maatschappelijke onderwaardering worden intergenerationele effecten in de literatuur naar voren geschoven om te beargumenteren dat jongeren uit het beroepsonderwijs – hoewel ze doorgaans minder last hebben van directe schoolstress – een hogere persoonlijke stress ervaren in termen van een verminderde zelfwaardering, demotivatie, een gevoel van onbelangrijkheid en onzekerheidsgevoelens met betrekking tot de toekomst (Flammer & Alsaker, 2006; Van Houtte & Stevens, 2008, 2010). Deze inzichten doen vermoeden dat jongeren uit beroepsrichtingen mogelijk ook minder positief zullen scoren op de in de JOP-monitor 2 geformuleerde welzijnsconcepten.

3.2 JOP-monitor 2

De mate waarin het zelfwaardegevoel, het toekomstperspectief en de tevredenheid van Vlaamse jongeren variëren naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsvorm wordt nagegaan aan de hand van lineaire regressieanalyses.⁷⁰ Variatie in de keuze van steunfiguren wordt getoetst met logistische regressieanalyses. Deze resultaten worden gepresenteerd in tabellen 10.8 en 10.9, en zullen in de volgende paragrafen uitgebreid besproken worden.

69. Hiermee wordt verwezen naar de tendens waarbij jongeren in een algemene richting starten, maar moeten 'afvloeien' naar een technische of beroepsrichting omdat ze niet aan de gestelde standaarden kunnen voldoen.

70. Deze schaalvariabelen worden gecentreerd alvorens ze in de analyses op te nemen. Het eerder besproken concept 'negatieve affectiviteit' wordt hier achterwege gelaten, omdat met deze items geen betrouwbare schaal gevormd kon worden.

Tabel 10.8. Verschillen in zelfwaardegevoel, tevredenheid met algemene aspecten van het leven, tevredenheid met fysieke kenmerken en toekomstperspectief⁷¹ naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm (bij scholieren) (bètawaarden).

	Zelfwaardegevoel	Tevredenheid algemeen	Tevredenheid fysiek	Positief toekomstperspectief
Man (Ref. cat.: vrouw)	.080***	-.026 (n.s.)	.176***	-.013(n.s.)
12-13 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	.033 (n.s.)	.272***	.150***	.002 (n.s.)
14-17 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	-.080***	.202***	.128***	-.045*
18-21 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	-.049*	.093***	.766 (n.s.)	-.043*
22-25 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	-.008 (n.s.)	.029 (n.s.)	-.130 (n.s.)	-.488 (n.s.)
Tso (Ref. cat.: aso en so)	-.048 (n.s.)	-.077*	-.098**	.003 (n.s.)
(D)bso (Ref. cat.: aso en kso)	-.084*	-.096**	-.115**	-.098***
R ²	.025	.087	.079	.012

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Tabel 10.9. Verschillen in de keuze van steunfiguren naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm (bij scholieren) (odds ratio's).

	(Stief) vader	(Stief) moeder	Partner/lief	Vrienden	Andere familie	Iemand anders	Niemand
Man (Ref. cat.: vrouw)	1.289**	.944 (n.s.)	.639***	.709***	.950 (n.s.)	.649**	3.046***
12-13 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	1.640***	3.005***	.030***	.598***	1.189 (n.s.)	.762 (n.s.)	1.002 (n.s.)
14-17 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	1.279*	1.631***	.107***	1.439**	.863 (n.s.)	.939 (n.s.)	1.216 (n.s.)
18-21 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	1.056 (n.s.)	1.320*	.345***	1.715***	.970 (n.s.)	.788 (n.s.)	1.035 (n.s.)
22-25 jaar (Ref. cat.: 26-30 jaar)	1.207 (n.s.)	1.502**	.593***	1.346*	1.046 (n.s.)	1.101 (n.s.)	.722 (n.s.)
Tso (Ref. cat.: aso en kso)	.745 (n.s.)	.766 (n.s.)	1.344 (n.s.)	.874 (n.s.)	.851 (n.s.)	1.131 (n.s.)	.490 (n.s.)
(D)bso (Ref. cat.: aso en kso)	.748 (n.s.)	.493 (n.s.)	1.524*	.483***	.908 (n.s.)	1.790 (n.s.)	.739 (n.s.)
Nagelkerke R ²	.033	.038	.307	.065	.008	.026	.041

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

71. Initieel werd ook een interactie-effect tussen geslacht en leeftijd in de analyse opgenomen, gezien er in de literatuur op gewezen wordt dat geslachtsverschillen in welzijn vooral tot uiting komen in de adolescentie. Vermits deze interactie echter niet significant was, werd ze achterwege gelaten.

Voorts wordt onderzocht of geslachts-, leeftijds- en onderwijsvormverschillen bestaan in de constructen ‘gepest worden’, ‘zelfmoordgedachten’ en ‘zelfeffectiviteit’ (dit laatste omvat de variabelen ‘ik ben in staat problemen en uitdagingen aan te gaan’ en ‘ik heb weinig controle over de zaken die ik meemaak’). Gezien deze variabelen minder geschikt zijn voor parametrische toetsing, worden geslachtsverschillen met een χ^2 , en leeftijds- en onderwijsvormverschillen met een Kruskal-Wallis-toets nagegaan. De resultaten van deze tests en de gemiddelde scores op deze concepten per groep worden weergegeven in tabel 10.10. Ook deze tabel wordt in de volgende paragrafen nader toegelicht.

Tabel 10.10. Verschillen in gepest worden, zelfmoordgedachten en zelfeffectiviteit naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm (χ^2 en gemiddelde scores).

	Gepest worden (minimaal 1, maximaal 5)	Zelfmoordgedachten (minimaal 1, maximaal 5)	Zelfeffectiviteit (minimaal 1, maximaal 5)
Geslacht (χ^2)	5.288 (n.s.)	6.330 (n.s.)	9.072 (n.s.)
Man	1.13	1.29	3.75
Vrouw	1.11	1.30	3.72
Leeftijd (χ^2)	156.771***	26.311***	79.974***
12 tot 13 jaar	1.32	1.23	3.66
14 tot 17 jaar	1.16	1.33	3.62
18 tot 21 jaar	1.07	1.38	3.69
22 tot 25 jaar	1.05	1.27	3.79
26 tot 30 jaar	1.06	1.24	3.87
Onderwijsvorm (χ^2)	25.524***	11.582**	34.566***
Aso en kso	1.10	1.24	3.79
Tso	1.07	1.31	3.75
(D)bso	1.19	1.38	3.61

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

3.2.1 Geslacht

Tabel 10.8 laat zien dat geslachtsverschillen in toekomstperspectief en tevredenheid met algemene aspecten van het leven niet significant zijn. Ook in gepest worden, zelfeffectiviteit en het overwegen van zelfmoord bestaan geen significante geslachtsverschillen, zo blijkt uit tabel 10.10. Deze laatste bevinding strookt niet met het Vlaams onderzoek van Hooge et al. (2000), waarin vastgesteld werd dat meisjes significant vaker zelfmoord overwegen dan jongens. Dit contrast kan mogelijk ook op het verschil in vraagstelling teruggebracht worden: wellicht denken vrouwen iets vaker aan zelfmoord, maar worden deze verschillen uitgevlakt wanneer het op ernstig overwegen aankomt. Verder lijkt deze bevinding op het eerste gezicht in strijd te zijn met de gegevens van de Eenheid Zelfmoordonderzoek van de Universiteit Gent (Van Rijsselberghe, Van Autreve, Portzky & van Heeringen, 2007) en de statistieken van het Vlaams Agent-

schap Zorg en Gezondheid (X, 2006b), die aangeven dat zelfmoord als doodsoorzaak vaker voorkomt bij mannen. Deze discrepantie wordt in onderzoek naar zelfmoord echter wel vaker aangetroffen. Doorgaans wordt dit verklaard door het feit dat mannen hun zelfmoordgedachten eerder in daden omzetten, en hierbij vaker een meer gewelddadige/effectieve manier kiezen (Alsaker & Dick-Niederhauser, 2006).

Ook de afwezigheid van geslachtsverschillen in gepest worden is opmerkelijk, vermits in ander Vlaams onderzoek geregistreerd werd dat jongens niet alleen vaker dader, maar ook vaker slachtoffer van pesterijen zijn (Vandersmissen & Thys, 1993; Stevens & Van Oost, 1995). Echter, uit deze studies blijkt tevens dat onder meisjes vaker aan 'indirect' pesten (het slachtoffer buitensluiten, roddels verspreiden, enz.) gedaan wordt (Stevens & Van Oost, 1995). De variabele 'gepest worden' uit de JOP-monitor 2 is allicht niet fijnmazig genoeg om dit subtielere onderscheid te vatten.

Tabel 10.11. Interactie tussen geslacht en tevredenheid met fysieke aspecten in de verklaring van zelfwaardegevoel (bètawaarden).

	β
Man (Ref. cat.: vrouw)	.047 (n.s.)
Leeftijd	-.121
Aso, kso (Ref. cat.: tso)	-.004 (n.s.)
(D)bso (Ref. cat.: tso)	-.108 (n.s.)
Tevredenheid met fysieke aspecten	.704***
Man * tevredenheid met fysieke aspecten	-.143**
R ²	.377

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Geslachtsverschillen in zelfwaardegevoel ($\beta = .080$, $p < .001$) en tevredenheid met fysieke aspecten ($\beta = .176$, $p < .001$) zijn wel significant, mannen scoren op beide concepten opmerkelijk beter.⁷² Met betrekking tot zelfwaardegevoel werden gelijkaardige vaststellingen gedaan in de JOP-monitor 1 (Huysmans, 2007) en door Hooge et al. (2000). Ook stemmen deze observaties overeen met eerder vermelde internationale inzichten. In Grogan (2008) wordt vooropgesteld dat ontevredenheid met fysieke kenmerken specifiek bij vrouwen tot een vermindering van zelfvertrouwen zal leiden. De vaststelling dat de vrouwelijke respondenten uit de JOP-monitor 2 precies op deze concepten lager scoren, doet dan ook vermoeden dat ze onderling samenhangen. Om dit na te gaan, wordt de regressieanalyse op zelfwaardegevoel twee keer herhaald. Eerst wordt fysieke tevredenheid als hoofdeffect toegevoegd. Dit zorgt er reeds voor dat geslacht als hoofdeffect niet meer significant is, wat indiceert dat fysieke tevredenheid

72. Men dient in het achterhoofd te houden dat hier een sociaal wenselijkheidseffect zou kunnen meespelen. Mogelijk zijn mannen minder geneigd om problemen of ongenoegen tot uiting te brengen, zelfs niet in een vragenlijst, wat de significante verschillen deels zou kunnen verklaren.

crucialer is voor zelfwaardegevoel dan geslacht. In een tweede herneming wordt ook de interactie tussen geslacht en tevredenheid met fysieke aspecten toegevoegd. Het resultaat van deze laatste analyse wordt gepresenteerd in tabel 10.11.

Hieruit blijkt dat fysieke tevredenheid niet alleen als hoofdeffect ($\beta = .704, p < .001$), maar ook in interactie met geslacht ($\beta = -.143, p < .01$) een significante invloed heeft op het zelfwaardegevoel. Geslacht, daarentegen, is als hoofdeffect niet meer significant. Op basis daarvan kan niet enkel geconcludeerd worden dat het zelfwaardegevoel van meisjes sterker afhankelijk is van hun tevredenheid met hun fysieke kenmerken, maar ook dat geslachtsverschillen in zelfwaardegevoel grotendeels onderhevig zijn aan dit concept.

Ten slotte kunnen ook significante geslachtsverschillen geïdentificeerd worden in wie men als steunfiguur beschouwt, zo blijkt uit tabel 10.9. Mannen duiden significant vaker '(stief)vader' ($\text{Exp}(B) = 1.289, p < .01$) en 'ik zou niet weten bij wie' ($\text{Exp}(B) = 3.046, p < .001$) aan. Vrouwen daarentegen steunen vaker op hun partner/lief ($\text{Exp}(B) = .639, p < .001$), op hun vrienden ($\text{Exp}(B) = .709, p < .001$) en op nog andere personen ($\text{Exp}(B) = .649, p < .01$). '(Stief)moeder' werd door beide geslachtsgroepen het vaakst aangeduid. Dat vrouwen meer geneigd zijn om hun vrienden en hun partner als steunfiguur aan te duiden, zou verklaard kunnen worden door de in de literatuur benadrukte tendens dat vrouwen steeds op zoek zijn naar intimiteit, niet enkel in partnerrelaties maar ook in vriendschappen (Boer, 2004; Scholte & Engels, 2004). Mannen, daarentegen, duiden vaker 'ik zou niet weten bij wie' aan, wat niet zozeer betekent dat ze over minder steun beschikken maar wellicht eerder indiceert dat ze uit zichzelf minder geneigd zijn zich met problemen tot anderen te richten.

3.2.2 Leeftijd

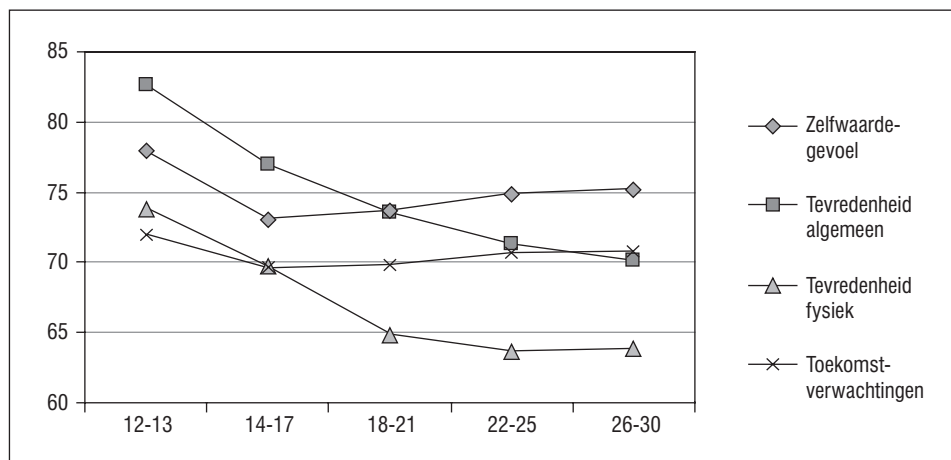
Tabellen 10.8 en 10.10 tonen allebei dat leeftijd een bijzonder invloedrijke variabele is wat de bestudeerde welzijnsconcepten betreft. Tabel 10.8 laat zien dat tevredenheid met algemene en fysieke aspecten een gestage afname kent die omgekeerd evenredig is aan ouderdom. Zelfwaardegevoel en toekomstperspectieven daarentegen lijken een dieptepunt te kennen tussen 14 en 17 jaar (respectievelijk $\beta = -.080, p < .001$; $\beta = -.045, p < .05$) en 18 en 21 jaar (respectievelijk $\beta = -.049, p < .05$; $\beta = -.043, p < .05$), waarna ze langzaam weer toenemen. Deze verschillen zijn – zeker wat toekomstperspectief betreft – zeer klein, wat niet enkel blijkt uit de lage β -waarden die overigens nauwelijks significant zijn, maar ook geobserveerd kan worden in figuur 10.1 (zie verder). Doch, deze observaties corresponderen enigermate met de resultaten uit het onderzoek van Hooge et al. (2000). Zo identificeerden zij bij hun 12- tot 18-jarige respondenten een lineaire afname van positieve toekomstverwachtingen naarmate men ouder wordt, en doen ook zij verslag van een significant hogere zelfwaardering bij 12- tot 13-jarigen. In de JOP-monitor 1 daarentegen konden geen significante leeftijdsverschillen in deze concepten geïdentificeerd worden, wat mogelijk te maken heeft met het feit dat de reikwijdte van deze steekproef beperkt is tot 14- tot 25-jarigen.

De niet-parametrische tests, gepresenteerd in tabel 10.10, resulteerden in significante leeftijdsverschillen voor zowel gepest worden ($\chi^2 = 156.771$, $p < .001$) als zelfeffectiviteit ($\chi^2 = 79.974$, $p < .001$) en zelfmoordgedachten ($\chi^2 = 26.311$, $p < .001$). Wanneer men de gemiddelde scores op deze concepten bekijkt, ziet men dat vooral de jongere respondenten het vaakst gepest worden, wat overigens ook in internationaal onderzoek naar pesten (bijeengebracht door Olweus, 1995) een steeds terugkerende vaststelling is. Op school worden jongere medescholieren immers gemakkelijker als 'zwakker' gezien, waardoor deze vaker het mikpunt van pesterijen worden (Olweus, 1995). Voorts laat tabel 10.10 zien dat de 12- tot 13- en de 14- tot 17-jarigen minder zelfeffectiviteit ervaren dan de oudere leeftijdsgroepen. Hun leven wordt immers nog in grote mate gedomineerd door ouders, leerkrachten en andere gezagspersonen, ze kunnen nog niet veel eigen beslissingen nemen. Naarmate men ouder wordt, is dit steeds minder het geval waardoor ook het gevoel van zelfeffectiviteit vergroot, zoals blijkt uit de data. Ook toont tabel 10.10 nog dat het vooral de 14- tot 17-jarigen en de 18- tot 21-jarigen zijn die vaker zelfmoord overwegen, 12- tot 13-jarigen en 22- tot 30-jarigen zijn hier minder mee bezig.

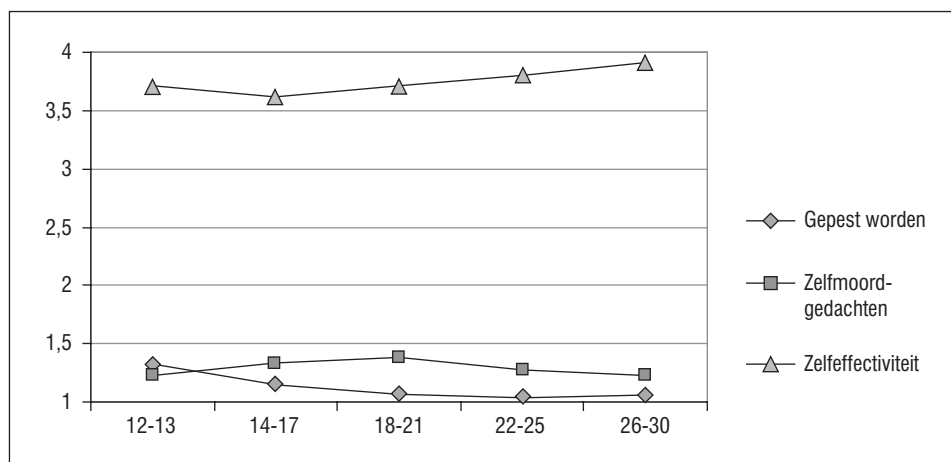
Tabel 10.9, ten slotte, presenteert significante leeftijdsverschillen in wie men als steunfiguur beschouwt. Daar waar de jongere respondenten zich nog sterk tot personen uit de gezinsomgeving richten voor emotionele steun, zoals (stief)vader (Exp (B) = 1.640, $p < .001$ voor de 12- tot 13-jarigen, Exp (B) = 1.279, $p < .05$ voor de 14- tot 17-jarigen) en (stief)moeder (Exp (B) = 3.005, $p < .001$ voor de 12- tot 13-jarigen, Exp (B) = 1.631, $p < .001$ voor de 14- tot 17-jarigen), bouwen de oudere respondenten eerder op hun partner/lief (Exp (B) = .030, $p < .001$ voor de 12- tot 13-jarigen, Exp (B) = .107, $p < .001$ voor de 14- tot 17-jarigen). Jongeren die zich in de (laat)adolescentie bevinden, steunen dan weer vooral op hun vrienden (Exp (B) = 1.439, $p < .01$ voor de 14- tot 17-jarigen, Exp (B) = 1.715, $p < .001$ voor de 18- tot 21-jarigen). Deze keuzes reflecteren duidelijk het losmakingsproces dat jongeren doormaken. Ze groeien uit hun kinderjaren die in grote mate door de ouders gedomineerd werden, en ontwikkelen een sterke behoefte aan zelfstandigheid. In dit proces richten ze zich voor hun emotionele behoeften meer tot hun vrienden, met wie ze een meer gelijkwaardige relatie kunnen opbouwen. Bij de oudere leeftijdsgroepen vermindert de rol van vrienden ten voordele van de partner. Deze jongeren maken zich los van het gezin waarin ze opgroeiden en kijken vooruit naar de toekomst waarin ze met hun partner als steun en toeverlaat eventueel een eigen gezin zullen stichten.

Uit deze resultaten kan afgeleid worden dat een ontwikkelingsperspectief op welbevinden niet zo eenduidig is. Hoewel 12- tot 13-jarigen rapporteren het vaakst gepest te worden, kan over het algemeen geconcludeerd worden dat zij op het vlak van welzijn het meest positief scoren. Met betrekking tot de 14- tot 17-jarigen – en in mindere mate de 18- tot 21-jarigen – die zich in volle adolescentie bevinden, zijn twee afzonderlijke tendensen merkbaar (zie figuren 10.1 en 10.2). Enerzijds hebben deze jongeren te kampen met verminderde zelfwaardegevoelens en spelen ze vaker met het idee van zelfmoord. Ook worden ze zich bewust van eventuele beperkingen die hen door de realiteit worden opgelegd; de positieve toekomstverwachtingen die ze als kind hadden, worden

resoluut bijgesteld. Echter, wat tevredenheid met de algemene aspecten van hun leven en met hun fysieke kenmerken betreft, doen zij het zo slecht nog niet. Hoewel ze op dit vlak niet kunnen tippen aan de hoge scores van de 12- tot 13-jarigen, zijn ze heel wat meer tevreden dan de oudere leeftijdsgroepen.

Figuur 10.1. Leeftijdsverschillen in zelfwaardegevoel, tevredenheid met algemene deelaspecten van het leven, tevredenheid met fysieke kenmerken en toekomstperspectief.⁷³

Figuur 10.2. Leeftijdsverschillen in gepest worden, zelfmoordgedachten en zelfeffectiviteit.⁷⁴

73. De minimumscore op deze schalen is 0, de maximumscore 100. Hoewel het doorgaans niet gebruikelijk is het nulpunt van een grafiek weg te laten, werd hier toch voor geopteerd omdat het enige doel van deze figuur eruit bestaat de tendens die over de verschillende leeftijdsgroepen heen bestaat, zo duidelijk mogelijk weer te geven. Men dient dus te onthouden dat de leeftijdsverschillen kleiner zijn dan ze hier worden afgebeeld.

74. De minimumscore op deze schalen is 0, de maximumscore 5. Ook hier geldt de in voetnoot 73 geformuleerde waarschuwing.

Met betrekking tot de oudste leeftijdsgroepen, ten slotte, geven de data over het algemeen een evenwichtig patroon weer. De gestage vermindering van hun tevredenheid kan wellicht gelinkt worden aan de toenemende verantwoordelijkheid die deze jongeren zelf dienen op te nemen, en de ermee gepaard gaande afname van hun jeugdige 'zorgeloosheid'. Hun zelfwaardegevoel, dat zich na de adolescentie stabiliseerde, blijkt hier echter niet door geaffecteerd te worden. Bovendien geeft deze levensfase hen een verhoogd gevoel van zelfeffectiviteit, zij hebben immers zelf de touwtjes in handen bij het inrichten van hun bestaan. Ten slotte worden deze jongeren veel minder geplaagd door zelfmoordgedachten en pesterijen, wat hun algemeen gevoel van welbevinden ten goede komt.

3.2.3 Onderwijsvorm

Uit tabellen 10.8 en 10.10 blijkt dat ook onderwijsvorm een betekenisvolle variabele is in de ontwikkeling van welbevinden. In overeenstemming met de literatuur laten deze zien dat jongeren uit het aso en kso op de meeste vlakken een positiever welzijn rapporteren dan hun collega's uit het (d)bso. Ze hebben een positiever zelfwaardegevoel ($\beta = -.084$, $p < .05$), betere verwachtingen ten aanzien van de toekomst ($\beta = -.098$, $p < .001$), en zijn meer tevreden over zowel de algemene aspecten van hun leven ($\beta = -.096$, $p < .01$) als hun fysieke kenmerken ($\beta = -.115$, $p < .01$). Bovendien voelen ze zich meer in controle over hun eigen bestaan ($\chi^2 = 34.566$, $p < .001$), spelen ze minder met zelfmoordideeën ($\chi^2 = 11.582$, $p < .01$) en vinden ze dat ze minder vaak gepest worden ($\chi^2 = 25.524$, $p < .001$). Jongeren uit het tso situeren zich hier hiertussen: hoewel ze significant minder tevreden zijn met hun fysieke kenmerken dan de aso- en kso-leerlingen ($\beta = -.098$, $p < .01$), leunen hun scores voor het overige sterk bij hen aan.

Onderwijsvorm is minder van tel in de keuze van steunfiguren die men bij problemen zegt te consulteren, zo blijkt uit tabel 10.9. Wel doen jongeren uit het (d)bso wat vaker een beroep op hun partner/lief ($\text{Exp}(B) = 1.524$, $p < .05$) en kloppen ze minder vaak bij hun vrienden aan wanneer ze met problemen zitten ($\text{Exp}(B) = .483$, $p < .001$), dan jongeren uit het aso en het kso. Tussen jongeren uit het aso/kso en jongeren uit het tso kunnen op dit vlak geen significante verschillen geïdentificeerd worden.

4. Profiel van 'gelukkige' jongeren

Uit het voorgaande werd duidelijk dat sociodemografische karakteristieken een significant verschil maken in het welbevinden van de Vlaamse jongeren. Echter, de lage R^2 van de modellen indiceren dat de invloed van deze achtergrondvariabelen beperkt is. Daarom wordt hier, op basis van variabelen die enerzijds betrekking hebben op de relatie tussen de jongere en zijn omgeving en anderzijds op de algemene levenshouding van de jongere, nagegaan wie nu eigenlijk de 'gelukkige' Vlaamse jongeren zijn. Voor deze analyse wordt, aan de hand van de items voor 'zelfwaardegevoel', 'toe-

komstperspectief', 'algemene tevredenheid' en 'tevredenheid met fysieke kenmerken', een algemene positieve welzijnsschaal geconstrueerd. Deze heeft vier dimensies, een Cronbach α van .795 en een verklaarde variantie van 47.84%. Met een lineaire regressieanalyse wordt nagegaan in welke mate deze welzijnsvariabele beïnvloed wordt door leeftijd, geslacht, onderwijsvorm (scholieren), de kwaliteit van de relatie met vader en moeder (schaalvariabelen), toezicht door ouders (schaalvariabele), schoolwelbevinden (schaalvariabele), etnocentrisme (schaalvariabele), financiële ruimte (schaalvariabele⁷⁵), woonbuurt (stedelijk versus niet-stedelijk), single zijn, gescheiden ouders hebben, slachtofferschap in het afgelopen jaar (meer versus minder dan gemiddeld) en sociale bewogenheid (meer versus minder dan gemiddeld).⁷⁶ De resultaten van deze analyse worden gepresenteerd in tabel 10.12.

Tabel 10.12. Verklarende factoren van positief welzijn (bètawaarden).

	β
Man (Ref. cat.: vrouw)	.306***
Leeftijd ⁷⁷	.172 (n.s.)
Tso (Ref. cat.: aso)	-.098 (n.s.)
(D)bso (Ref. cat.: aso)	.103 (n.s.)
Relatie vader	.328***
Relatie moeder	.252***
Toezicht ouders	-.123*
Gescheiden ouders (Ref. cat.: ouders nog samen)	-.130 (n.s.)
Schoolwelbevinden	.187***
Single zijn (Ref. cat.: partner hebben)	-.193*
Stedelijke woonbuurt (Ref. cat.: niet-stedelijke woonbuurt)	-.120 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	.192***
Sociale bewogenheid onder gemiddelde (Ref. cat.: boven gemiddelde)	.067 (n.s.)
Slachtofferschap boven gemiddelde (Ref. cat.: onder gemiddelde)	-.283***
Etnocentrisme	-.057 (n.s.)
R ²	.347

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

75. Voor de variabele 'financiële ruimte' geldt: een kleine waarde op deze schaal betekent een grote financiële ruimte, een grote waarde duidt op een kleinere financiële ruimte.

76. Meer informatie over deze schalen kan gevonden worden in het Technisch verslag (JOP, 2009) en in de bijlage achteraan dit hoofdstuk.

77. Vooreerst werden de afzonderlijke leeftijdscategorieën in het model gebracht. Toen deze niet significant bleken te zijn, werd besloten leeftijd ook als continue variabele te toetsen, waardoor het model tevens overzichtelijker werd. Dat leeftijd niet meer significant is – noch als categorische, noch als continue variabele(n) – wil echter niet noodzakelijk zeggen dat leeftijdsverschillen wegverklaard worden door de andere factoren in het model. Immers, voor deze algemene welzijnsschaal werden verscheidene welzijnsconcepten samengevoegd, terwijl uit de voorgaande analyses reeds bleek dat de afzonderlijke leeftijdscategorieën zeer uiteenlopende scores hadden op deze concepten.

Deze tabel laat zien dat ouders een niet te onderschatten rol spelen in het welzijn van hun kinderen. Zowel een kwaliteitsvolle relatie met vader ($\beta = .328, p < .001$) als met moeder ($\beta = .252, p < .001$) draagt bij tot een gevoel van welbevinden. Een te sterke controle door de ouders daarentegen heeft een negatief effect ($\beta = -.123, p < .05$). Of de ouders al dan niet gescheiden zijn is hierbij niet van belang.⁷⁸ Daarnaast dragen ook een positief schoolwelbevinden ($\beta = .187, p < .001$), financiële ademruimte in het gezin ($\beta = .192, p < .001$) en een partnerrelatie ($\beta = -.193, p < .05$) bij tot jongerenwelzijn. Jongeren die in het afgelopen jaar slachtoffer werden van een delict, voelen zich significant minder goed in hun vel ($\beta = -.283, p < .001$).⁷⁹ Ook geslacht blijkt, hoewel deze variabele in de afzonderlijke welzijnsconcepten slechts een beperkte rol speelde, een significant effect te hebben ($\beta = .306, p < .001$). Tezamen kunnen deze factoren een schappelijk deel van de variantie op jongerenwelzijn verklaren ($R^2 = 34.7\%$). Onderwijsvorm, woonbuurt, sociale bewogenheid en etnocentrisme, ten slotte, dragen niet rechtstreeks bij tot een verklaring van positief welzijn.⁸⁰

5. Besluit

Naar analogie met vroeger welzijnsonderzoek geven ook de data uit de JOP-monitor 2 aan dat het zo slecht niet gaat met de Vlaamse jongeren. Vooral op zelfwaardegevoel en levenstevredenheid scoren ze bijzonder positief. Daarnaast geven ook hun scores op zelfeffectiviteit, toekomstperspectief en affectiviteit, hoewel deze iets gematigder zijn, over het algemeen een positief beeld weer. Ten slotte blijkt dat de meeste jongeren op minstens één persoon een beroep kunnen doen wanneer ze met een probleem zitten, slechts een zeer klein percentage geeft aan niet te weten bij wie ze met moeilijkheden zouden terechtkunnen.

Zelfwaardegevoel, zelfmoordgedachten en toekomstperspectief werden in beide JOP-monitoren bevraagd, wat een vergelijking door de tijd heen mogelijk maakt. Op deze manier werd vastgesteld dat de respondenten uit 2008 significant minder zelfwaardering hebben dan de respondenten uit 2005. Het verschil is echter klein. Het toekomstperspectief van de Vlaamse jongeren alsook de mate waarin ze met zelfmoordgedachten speelden, bleven status quo.

78. Ook wanneer de variabele 'gescheiden ouders hebben' afzonderlijk in het model werd gebracht, had deze geen significant effect.

79. Gezien het cross-sectionele karakter van de data is het evenwel niet correct causale uitspraken te doen over deze verbanden. Het is immers ook mogelijk dat jongeren die zich minder goed in hun vel voelen, meer slachtofferchap aantrekken (zie bijvoorbeeld Emler, 2001).

80. Het afzonderlijke effect van onderwijsvorm werd reeds besproken. Echter, ook sociale bewogenheid ($\beta = .094, p < .001$) en etnocentrisme ($\beta = -.097, p < .001$) vertonen een significante relatie met welbevinden wanneer ze als enige variabele in het model worden opgenomen. Deze effecten worden evenwel wegverklaard door toevoeging van de overige factoren.

Verder blijkt uit de JOP-data dat geslachtsverschillen in welzijn onder de Vlaamse jongeren minder tegenwoordig zijn dan men vanuit de literatuur zou vermoeden. Vrouwen zijn vooral minder tevreden over hun fysieke aspecten, wat hun gevoel van zelfwaarde negatief beïnvloedt. Dit verschil blijkt wel redelijk zwaarwichtig te zijn, aangezien het ook in de multivariate analyse op de algemene welzijnsschaal overeind bleef. Bovendien komt deze tendens onder alle leeftijdsgroepen voor, en niet enkel tijdens de adolescentie. Ook opmerkelijk is de vaststelling dat mannen vooral hun ouders als steunfiguren aanduiden, terwijl vrouwen zich evenzeer tot hun partner en vrienden richten. Dit zou erop kunnen wijzen dat vrouwen binnen de nieuwe relaties die ze aangaan sterker op zoek gaan naar intimiteit. Voorts duiden mannen ook significant vaker 'ik zou niet weten bij wie' aan, wat zou kunnen wijzen op een verminderde aandrang tot het toevertrouwen van problemen aan anderen.

De JOP-data laten tevens zien dat de hoge welzijnsscores die onder de 12- tot 13-jarigen bestaan, sterk getemperd worden rond de leeftijd van 14 jaar. Vanaf dan verdwijnt bij de jongeren de idee dat in de toekomst alles nog mogelijk is, en krijgen ze te kampen met spanningen omtrent de eigen identiteit: ze worstelen onder meer met verminderde zelfwaardegevoelens en spelen al eens met zelfmoordideeën. Doch, de idee dat de adolescentie een echt ellendige periode zou zijn, wordt door de data niet onderbouwd. De 14- tot 17-jarigen rapporteren immers ook zeer tevreden te zijn met hun leven in het algemeen en met hun fysieke kenmerken. Dit in tegenstelling tot de twee oudste groepen – van 22 tot 25 jaar en van 26 tot 30 jaar – van wie de toenemende zelfstandigheid gepaard gaat met een besef dat de realiteit niet altijd brengt wat men hoopte, wat onder meer blijkt uit een verminderde tevredenheid met de algemene aspecten van het leven. Ook voelen deze jongeren zich minder fit en aantrekkelijk dan vroeger, ze geven te kennen betrekkelijk minder tevreden te zijn met hun lichamelijke kenmerken dan de jongere respondenten. Toch kan gesteld worden dat het welzijn van deze 'oudere' jongeren over het algemeen een evenwichtig, gematigd positief patroon volgt. Hun lage tevredenheidsscores hebben bijvoorbeeld geen negatieve impact op hun zelfwaardegevoel en hun vertrouwen in de toekomst, dat zich na de adolescentie stabiliseerde. Bovendien ervaren deze jongeren een hoge mate van zelfeffectiviteit en krijgen ze minder te maken met pesterijen en zelfmoordgedachten.

Voorts werden voor een heel aantal van de welzijnsaspecten verschillen naar onderwijsvorm geïdentificeerd, waarbij over het algemeen kon worden vastgesteld dat jongeren uit aso- en kso-richtingen zich het meest, en jongeren uit het (d)bsो zich het minst gelukkig voelen. In het 'profiel voor gelukkige jongeren', waarin ook interpersoonlijke variabelen betrokken werden, was de variabele 'onderwijsvorm' echter niet meer van tel. Dit wijst erop dat de welzijnscontrasten tussen jongeren uit het aso/kso en het (d)bsو vooral veroorzaakt worden door verschillen in deze interpersoonlijke variabelen, die de relatie tussen de jongere en zijn/haar directe omgeving representeren. Meer onderzoek is nodig om na te gaan of deze tendensen het gevolg zijn van differentiërende instroomprocessen dan wel via socialisatie in de betreffende onderwijsvormen gecreëerd worden.

Uit het multivariate model kwamen interpersoonlijke factoren aldus sterk naar voren als algemeen bepalende invloeden voor jongerenwelzijn. Niet alleen een kwaliteitsvolle relatie met vader en moeder is van belang voor een positief welzijn, ook een harmonieuze verhouding met de schoolomgeving en de geborgenheid van een partnerrelatie dragen bij. Hoewel dit aantoonde dat geluk niet te koop is, bleek voorts uit dit model dat jongeren die meer financiële speling ervaren binnen het gezin zich toch beter voelen dan jongeren die deze ruimte niet hebben. Ten slotte werd duidelijk dat een negatieve link bestaat tussen slachtofferschap en jongerenwelzijn. Dit is vooral verontrustend tegen de achtergrond van hoofdstuk 13, waarin men kan lezen dat een meerderheid van de jongeren hier wel eens mee geconfronteerd wordt. Het in hoofdstuk 13 onderstreepte belang van een gedegen aandacht voor slachtofferschap bij jongeren, en in het verlengde hiervan een aangepaste, actieve en tegemoetkomende slachtofferopvang voor jongeren, wordt hierdoor alleen maar bevestigd.

Bibliografie

- Alsaker, F. & Dick-Niederhauser, A. (2006). Depression and suicide. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development* (pp. 308-336). Hove (UK): Psychology Press.
- Alsaker, F. & Kroger, J. (2006). Self-concept, self-esteem and identity. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development* (pp. 90-117). Hove (UK): Psychology Press.
- Andrews, F.M. & McKennell, A.M. (1980). Measures of self-reported well-being: their affective, cognitive and other components. *Social Indicators Research*, 8(2), 127-155.
- Boer, F. (2004). Internaliserende problemen. In J. de Wit, W. Slot & M. van Aker (red.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 143-164). Baarn: HBUitgevers.
- Böhnke, P. (2005) *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Cantril, H. (1965). *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Clark, L. & Watson, D. (1988). Mood and the Mundane: Relations Between Daily Life Events and Self-Reported Mood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(2), 296-308.
- Conger, J.J. & Galambos, N.L. (1997). *Adolescence and Youth. Psychological development in a changing world. 5th edition*. New York: Addison-Wesley Longman.
- Currie, C., Roberts, C., Morgan, A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O. & Barkenow Rasmussen, V. (Eds.) (2004). *Young People's Health in Context: international report from the HBSC 2001/02 survey WHO Policy Series: Health policy for children and adolescents*, 4. Kopenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Deković, M. & Buist, K.L. (2004). Psychosociale ontwikkeling: de rol van het gezin. In J. de Wit, W. Slot & M. Van Aken (red.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 76-93). Baarn: HBUitgevers.
- de Wit, H. & Billiet, J. (1995). Satisfaction in three Belgian regions. In W.E. Saris, R. Veenhoven, A.C. Scherpenzeel & B. Bunting (Eds.), *A comparative Study of Satisfaction with Life in Europe* (pp. 99-115). Budapest: Eötvös University Press.
- Diener, E. & Rahtz, R. (2000). *Advances in quality of life theory and research*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Elchardus, M., De Groof, S., Debusscher, M., Derks, A., Glorieux, I., Hooge, M., Kavadias, D.,

- Lauwers, S., Moens, M., Pelleriaux, K., Siongers, J., Smits, W. & Stevens, F. (1999). *Zonder Maskers. Een actueel portret van jongeren en hun leraren*. Gent: Globe.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2007). *Het grootste geluk*. Leuven: LannooCampus.
- Emler, N. (2001). *Self-esteem. The costs and causes of low self-worth*. York: York Publishing Services Ltd.
- Erikson, E.H. (1968). *Identity: youth and crisis*. New York: Norton.
- Flammer, A. & Alsaker, F. (2006). Adolescents in school. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development* (pp. 223-245). Hove (UK): Psychology Press.
- Freud, A. (1958). Adolescence. *The psychoanalytic study of the child*, 13, 255-278.
- Fujita, F. & Diener, E. (2005). Life Satisfaction Set Point: Stability and Change. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(1), 158-164.
- Gecas, V. & Seff, M. (1990). Families and Adolescents: A review of the 1980s. *Journal of Marriage and the Family*, 52(4), 941-958.
- Grogan, S. (2008). *Body Image. Understanding Body Dissatisfaction in Men, Women and Children*. New York: Routledge.
- Goossens, L. (2006). Emotion, affect, and loneliness in adolescence. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of Adolescent Development* (pp. 51-70). Hove (UK): Psychology Press.
- Hall, G.S. (1904). *Adolescence: its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education* (Vol. 1-2). New York: Appleton.
- Heaven, P. (2001). *The social psychology of adolescence*. Hampshire: Palgrave Publishers.
- Hooge, J., Decaluwé, L. & Goossens, L. (2000). Identiteit en psychisch welbevinden. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld* (pp. 35-57). Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Huebner, E.S. (2004). Research on assessment of life satisfaction of children and adolescents. *Social Indicators Research*, 66, 3-33.
- Huebner, E.S., Drane, W. & Valois, R.F. (2000). Levels and Demographic Correlates of Adolescent Life Satisfaction Reports. *School Psychology International*, 21, 281-292.
- Huebner, E.S. & Gilman, R. (2002). An introduction to the Multidimensional Student's Life Satisfaction Scale. *Humanities, Social Sciences & Law*, 60(1), 115-122.
- Huysmans, H. (2007). Tevreden over zichzelf, de buurt en met een gevoel van veiligheid op weg naar een hoopvolle toekomst. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 161-174). Leuven: LannooCampus.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2*. Onuitgegeven verslag, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoekplatform.be.
- Leung, J. & Zhang, L. (2000). Modelling life satisfaction of Chinese adolescents in Hong Kong. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 99-104.
- Lucas, R.E. (2007). Personality and the Pursuit of Happiness. *Social and Personality Psychology Compass*, 1(1), 168-182.
- Kling, K.C., Hyde, J.S., Showers, C.J. & Bushnell, B.N. (1999). Gender Differences in Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 125(4), 470-500.
- Klinger, E. (1994). On living tomorrow today: the quality of inner life as a function of goal expectations. In Z. Zaleski (Ed.), *Psychology of future orientation* (pp. 97-106). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Maôano, C., Ninot, G. & Bilard, J. (2004). Age and Gender Effects on Global Self-Esteem and Physical Self-Perception in Adolescents. *European Physical Education Review*, 10(1), 53-69.
- McKennell, A.C. & Andrews, F.M. (1980). Models of cognition and affect in perceptions of well-being. *Social Indicators Research*, 8(3), 257-298.
- Michaud, P., Chossis, I. & Suris, J. (2006). Health-related behavior: Current situation, trends, and prevention. In S. Jackson & L. Goossens (Eds.), *Handbook of adolescent development* (pp. 284-307). Hove (UK): Psychology Press.

- Muijs, R.D. (1997). *Self, School and Media. A Longitudinal Study of Media Use, Self-Concept, School Achievement and Peer Relations Among Primary School Children*. Onuitgegeven doctoraatsthesis, K.U.Leuven, Faculteit Sociale Wetenschappen, Departement Communicatiewetenschappen.
- Olweus, D. (1995). *Bullying at school*. Oxford: Blackwell.
- Op de Beeck, H. (2009). De betekenis van persoonlijke relaties voor het zelfwaardegevoel van Vlaamse jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 23-50). Leuven: Acco.
- Park, N. (2004). The Role of Subjective Well-Being in Positive Youth Development. *The Annals of the American Academy*, 591, 25-39.
- Park, N. & Huebner, E.S. (2005). A Cross-Cultural Study of the Levels and Correlates of Life Satisfaction among Adolescents. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 444-456.
- Pelleriaux, K. (2001). *Demotie en burgerschap. De culturele constructie van ongelijkheid in de kennismaatschappij*. Brussel: VUBPress.
- Saris, W.E., Veenhoven, R., Scherpenzeel, A.C. & Bunting, B. (Eds.) (1995). *A comparative Study of Satisfaction with Life in Europe*. Budapest: Eötvös University Press.
- Scholte, R. & Engels, R. (2004). Psychosociale ontwikkeling: de invloeden van leeftijdgenoten. In J. de Wit, W. Slot & M. Van Aken (red.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 94-109). Baarn: HBUitgevers.
- Sousa, L. & Lyubomirski, S. (2001). Life satisfaction. In J. Worell (Ed.), *Encyclopedia of women and gender: Sex similarities and differences and the impact of society on gender* (pp. 667-676). San Diego (CA): Academic Press.
- Steinberg, L. (2002). *Adolescence. 6th edition*. New York: McGraw-Hill.
- Stevens, V. & Van Oost, P. (1995). Pesten op school: Een eerste deelonderzoek naar het optreden van pesten en gepest worden bij kinderen tussen 10 en 14 jaar. *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 3, 239-259.
- Twenge, J.M. & Campbell, W.K. (2002). Self-Esteem and Socioeconomic status: A Meta-Analytic Review. *Personality and Social Psychology Review*, 6(1), 59-71.
- Vandersmissen, V. & Thys, L. (1993). Onderzoek naar de schoolbeleving in Vlaanderen. Omgang met medeleerlingen. *Caleidoscoop*, (4), 4-9.
- Van Houtte, M. & Stevens, P.A.J. (2008). Sense of Futility: The Missing Link Between Track Position and Self-Reported School Misconduct. *Youth & Society*, 40(2), 245-264.
- Van Houtte, M. & Stevens, P.A.J. (2010). The culture of futility and its impact on study culture in technical/vocational schools in Belgium. *Oxford Review of Education*, 36(1) (aanvaard).
- Van Rijsselberghe, L., Van Autreve, S., Portzky, G. & van Heeringen, C. (2007). *De epidemiologie van suïcidepogingen in Vlaanderen. Jaarverslag 2007*. Onuitgegeven onderzoeksrapport, UGent, Eenheid voor Zelfmoordonderzoek.
- Vettenburg, N., Walgrave, L. & Van Welzenis, I. (2002). Maatschappelijke kwetsbaarheid: een theorie over systematische delinquentie door jongeren. In P. Goris & L. Walgrave (red.), *Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie* (pp. 39-76). Leuven: Garant.
- Watson, D. & Clark, L.A. (1984). Negative Affectivity: The Disposition to Experience Aversive Emotional States. *Psychological Bulletin*, 96(3), 465-490.
- Wielemans, W. (1993). *Voorbij het individu. Mensbeelden in wetenschappen*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- X (2006a). *Suicide blijft belangrijkste doodsoorzaak bij vrouwen van 20 tot 39 jaar en bij mannen van 25 tot 49 jaar (doodsoorzaken per leeftijdscategorie)*. Brussel: Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid. Op 4 maart 2009 ontleend aan <http://www.zorg-en-gezondheid.be/topPage.aspx?id=5762>.
- X (2006b). *Helpt aantal suïcideplegers jonger dan 50 (leeftijdsspecifiek sterftecijfer suïcide)*. Brussel: Vlaams Agentschap Zorg en Gezondheid. Op 4 maart 2009 ontleend aan <http://www.zorg-en-gezondheid.be/topPage.aspx?id=3070>.

X (2008). *Bevolking naar leeftijd en geslacht per gewest, laatst herzien op 01.01.2008*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Gemeenschap. Op 26 mei 2009 geconsulteerd op http://www4.vlaanderen.be/dar/svr/cijfers/Exceltabellen/demografie/1_Bevolking/1_Gewesten/5_Bevolking_naar_leefijd_en_geslacht_per_gewest.xls.

Zaleski, Z. (1994). Towards a psychology of the personal future. In Z. Zaleski (Ed.), *Psychology of future orientation* (pp. 10-20). Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

6. Bijlagen

Variabelen die in deze bijdrage gebruikt werden en niet in het Technisch verslag (JOP, 2009) beschreven staan:

- (1) Woonbuurt: deze variabele is gebaseerd op v03. Aan de respondenten werden acht verschillende omschrijvingen van woonbuurten voorgelegd, waarbij ze moesten aanduiden welke het meest op hun eigen situatie van toepassing is. Voor de variabele 'woonbuurt' werden de antwoordcategorieën 'een stedelijk gebied met dichte bebouwing van woningen zonder voortuinen', 'een stedelijk gebied met dichte bebouwing van overwegend appartementen', 'een stedelijk gebied met meer winkels en/of horeca dan woningen' en 'een stedelijk gebied met meer kantoren, groothandels, bedrijven of andere gebouwen' samengevoegd in de categorie 'stedelijke woonbuurt'. De antwoordcategorieën 'een landelijke of bosrijke omgeving met hoogstens enkele huizen', 'een dorpskern', 'een woongebied met villa's of woningen in een groen kader' en 'een woongebied met woningen met voortuinen' werden samengevoegd tot 'niet-stedelijke woonbuurt'.
- (2) Sociale bewogenheid: deze variabele is gebaseerd op v53, die naar het maatschappelijke engagement van de respondenten peilt. Er werd hun gevraagd of ze bepaalde activiteiten in het afgelopen jaar gedaan hadden, waarbij ze konden kiezen tussen de antwoordcategorieën 'ja' of 'neen'. De activiteiten zijn de volgende: 'een petitie ondertekend (ook via internet)', 'over politiek gepraat met vrienden, familie, collega's, ...', 'deelgenomen aan een betoging', 'deelgenomen aan een staking', 'een goed doel financieel ondersteund', 'een product geboycot', 'een product gekocht juist omdat het op een milieu- of diervriendelijke manier gemaakt is of omdat je garanties krijgt dat het in goede arbeidsomstandigheden gemaakt is', 'bewust energie bespaard door bijvoorbeeld de verwarming lager te zetten of telkens het licht uit te doen', 'bewust gerecycleerd door bijvoorbeeld glas apart te sorteren', 'bewust minder afval geproduceerd door een herbruikbare tas of verpakking te kiezen', 'wel eens afval langs de weg achtergelaten (blikjes, verpakkingen)'. De activiteiten die de jongeren deden werden opgeteld (het achterlaten van afval werd als minpunt afgetrokken), waarna een gemiddelde berekend werd. Vervolgens werd een onderscheid gemaakt tussen jongeren die meer dan gemiddeld en jongeren die minder dan gemiddeld maatschappelijk geëngageerd zijn.
- (3) Slachtofferschap: deze variabele is gebaseerd op v73, waarin aan de jongeren gevraagd werd hoe vaak ze in het afgelopen jaar slachtoffer werden van vandalisme, diefstal, bedreiging met een wapen, en geweld (er werd ook gevraagd hoe vaak ze drugs aangeboden kregen, maar deze vraag werd voor de variabele 'slachtofferschap' buiten beschouwing gelaten). De jongeren konden hierbij kiezen tussen de antwoordcategorieën 'nooit', 'één keer', 'twee keer' en 'meer dan twee keer'. Deze categorieën werden opgeteld, waarna het gemiddelde berekend werd. Op basis daarvan werd een onderscheid gemaakt tussen jongeren die in het afgelopen jaar vaker dan gemiddeld, en jongeren die in het afgelopen jaar minder vaak dan gemiddeld slachtoffer werden van een delict.

11. Onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes bij Vlaamse jongeren

Diederik Cops

1. Inleiding

Veiligheid en onveiligheid nemen sinds verscheidene jaren een prominente plaats in binnen het politieke en maatschappelijke debat, waarin de (sterke) toename van onveiligheidsgevoelens bij de burger een belangrijke rol speelt. Deze toename van angstgevoelens gaat samen met de ontwikkeling van steeds sterkere punitieve attitudes onder de bevolking (onder meer Beck, 1992; Garland, 2001). Zowel binnen het traditionele strafrechtelijk apparaat als op vlak van het preventiebeleid (sinds enkele jaren omgedoopt tot het integraal veiligheidsbeleid) worden steeds strengere en meer zichtbare maatregelen gevraagd als reactie op delinquentie en andere problematische gedragingen die gezien worden als de belangrijkste oorzaken voor de hoge niveaus van onveiligheidsgevoelens. Politici zien hierin politiek gewin en leggen steeds meer de nadruk op ‘*law and order*’-maatregelen, met de verstrenging van het strafrechtelijk en veiligheidsbeleid als gevolg (Hughes, 2007). In dit hoofdstuk zullen beide kanten van deze medaille besproken worden. In deze JOP-monitor 2 zijn immers schalen opgenomen die als bedoeling hebben om enerzijds onveiligheidsgevoelens en anderzijds attitudes ten aanzien van harde repressie en preventie van probleemgedrag in kaart te brengen.

2. Onveiligheidsgevoelens bij Vlaamse jongeren

Sedert verschillende decennia vormt het onveiligheidsgevoel een belangrijk object voor wetenschappelijk onderzoek, zozeer dat makkelijk gesproken kan worden van een heuse onderzoekstraditie waarin onveiligheidsgevoelens als een op zichzelf staand sociaal fenomeen worden benaderd (Pleysier, 2009). Lange tijd stond de vergelijking tussen onveiligheidsgevoelens en het risico op slachtofferschap centraal. Vooral de vaststelling dat de ‘verkeerde’ groepen zich onveilig voelden, bleek hierbij van belang; vrouwen en ouderen voelen zich onveiliger dan mannelijke en jongere respondenten, terwijl deze groepen (objectief gezien) een veel lager risico lopen om effectief slachtoffer van een

delict te worden. Deze contradictie werd al snel bekend als de ‘*fear of crime*’-paradox en leidde tot verhitte discussies rond het al dan niet rationeel zijn van de angsten van deze groepen (Hale, 1996).

Geleidelijk aan groeide echter de kritiek op deze onderzoekstraditie, kritiek die zowel methodologisch als inhoudelijk van aard zou zijn. Vanaf het einde van de jaren tachtig groeide het inzicht dat het onveiligheidsgevoel een breed, multidimensionaal concept is. Dit leidde tot verscheidene pogingen om tot een classificatie van de verschillende aspecten of dimensies ervan te komen. Een centrale opdeling die gemaakt wordt, is die tussen de cognitieve, emotionele (affectieve) en gedragsmatige component (onder meer Bilsky, 1993; De Groof, 2006). De cognitieve modaliteit verwijst hierbij naar die aspecten die te maken hebben met processen van interpretatie en perceptie (de risicoperceptie); de emotionele component heeft betrekking op emoties en gevoelens (de ervaren angst of bezorgdheid); de gedragsmatige dimensie tot slot refereert naar handelingen en gedragingen die naar aanleiding van gevoelens van angst of onveiligheid gesteld worden (Vanderveen, 2006). Een andere, meermaals gehanteerde opdeling is die op basis van de specificiteit van het object (specifiek versus abstract) (onder meer Van der Wurff, 1990; Ferraro, 1995). De ene zijde verwijst dan naar de specifieke angst voor een bepaald delicttype, de andere kant heeft eerder betrekking op een meer abstracte bezorgdheid over criminaliteit in de samenleving. De methodologische consequenties van deze meer conceptuele beschouwingen zijn evident. Traditioneel wordt het onveiligheidsgevoel immers gemeten aan de hand van één enkel item.⁸¹ Het besef dat de onveiligheidsbeleving een complex concept is, bestaande uit meerdere aspecten of dimensies, impliceert echter dat een multi-itembevraging een noodzaak is (Bilsky, 1993).⁸² Daarnaast is er ook op inhoudelijk vlak een groeiende kritiek op de enge focus op de link tussen onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap. Vooral de vaststelling dat de verwachte link tussen beide variabelen empirisch zeer twijfelachtig bleek, speelde hierin een belangrijke rol (Jackson & Stafford, 2009). Verschillende studies vonden weliswaar dat slachtoffers zich onveiliger voelden dan niet-slachtoffers, minstens evenveel studies vonden slechts een zwak tot geen verband (Hale, 1996; Pleysier, 2009). Steeds meer worden onveiligheidsgevoelens gekoppeld aan breed-maatschappelijke evoluties, waarbij deze gevoelens geïnterpreteerd worden als een uiting van bredere, meer abstracte gevoelens van maatschappelijk onbehagen en onwelzijn (Pleysier, Vervaeke & Goethals, 2001; Elchardus & Smits, 2003).

81. Dit gebeurde meestal op basis van de vraag ‘Gebeurt het wel eens dat u zich onveilig voelt?’ Opvallende vaststelling hierbij is dat ondanks het gebrek aan een theoretisch en conceptueel raamwerk, er wel een quasi-eensgezindheid bestond over de wijze waarop het onveiligheidsgevoel bevraagd werd. Pleysier (2009) haalt als verklaring hiervoor aan dat de centrale ‘bron’ voor gegevens over onveiligheidsgevoelens gevormd werd door brede, beleidsgerichte slachtofferenquêtes, die qua inhoud en vraagstelling vaak als inspiratie voor elkaar dienen. Theoretische en methodologische beslommeringen waren bovendien geen prioriteit; wat centraal stond was de onmiddellijke beleidsgerichte bruikbaarheid van de bevindingen (Verlet, Callens & Pleysier, 2009).

82. Hieruit volgt ook dat de diverse gebruikte operationaliseringen binnen deze onderzoekstraditie in feite verschillende dimensies van het onveiligheidsgevoel meten. Vergelijkingen tussen studies dienen met andere woorden met de nodige omzichtigheid te gebeuren, aangezien de verschillende dimensies door verschillende determinanten beïnvloed kunnen zijn (Schafer, Huebner & Bynum, 2006).

Ondanks een recente herleving van deze onderzoekstraditie, mede het gevolg van bovenstaande nieuwe inzichten, blijft er echter een opvallende lacune: er blijkt zeer weinig geweten over de onveiligheidsbeleving van kinderen en jongeren (Cops, 2009; Melde & Esbensen, 2009). Slechts een handvol studies maken specifiek gebruik van een steekproef bestaande uit jongeren (onder meer May & Dunaway, 2000; May, Vartanian & Virgo, 2002; Lane, 2006; De Groof, 2008).⁸³ De opname van een meetinstrument dat peilt naar onveiligheidsgevoelens bij jongeren in de JOP-monitor vormt een goede aanzet om een beter inzicht in de ontwikkeling van deze gevoelens te bekomen. In navolging van de bovenstaande methodologische bemerkingen, wordt het onveiligheidsgevoel in de JOP-monitor gemeten aan de hand van een lijst van acht items.⁸⁴

Tabel 11.1. Frequentieverdelingen van de items 'onveiligheidsgevoelens' bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).

Items	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen op straat te laten (N = 3613)	25.4	35.1	39.4
Uit angst dat er mij iets overkomt, durf ik 's avonds niet meer alleen op straat komen (N = 3615)	65.6	18.4	16.0
's Avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn (N = 3621)	12.7	24.6	62.8
De laatste jaren zijn de straten onveiliger geworden (N = 3604)	15.0	26.1	58.9
De politie is niet meer in staat om ons nog te beschermen tegen criminelen (N = 3594)	32.6	35.6	31.7
Uit angst om overvallen te worden, durf ik niet in bepaalde wijken komen (N = 3601)	39.7	26.3	34.1
In deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe (N = 3600)	16.4	29.8	53.8
's Avonds en 's nachts durf ik niet alleen thuis te blijven (N = 3609)	74.9	14.5	10.5

Het valt op in tabel 11.1 dat, wat de scores op de individuele items betreft, bij de stellingen die peilen naar concrete gedragingen, het percentage dat (helemaal) akkoord gaat vrij laag blijft. 10.5% durft niet alleen thuis te blijven 's avonds, 16% durft 's avonds niet alleen op straat te komen. De items die daarentegen peilen naar meer algemene, cognitieve bezorgdheden laten hogere scores zien: 58.9% gaat (helemaal) akkoord dat de straten onveiliger geworden zijn, 62.8% dat men 's avonds voorzichtig moet zijn op

83. Deze gebrekkige aandacht lijkt ons inziens ook een verklaring voor de huidige beperkte kennis omtrent de etiologie van het onveiligheidsgevoel. Vermits een omvattend zicht op het ontstaan, de oorzaken en de ontwikkeling hiervan het uiteindelijke doel is, lijkt het noodzakelijk om de determinanten hiervan zo vroeg mogelijk op te sporen, aangezien het onveiligheidsgevoel als psychosociale attitude geleidelijk aan vorm krijgt tijdens de levensloop (Goodey, 1996).

84. Deze schaal werd eerst ontwikkeld en gebruikt in een onderzoek naar middenveldparticipatie (Elchardus, Hooghe & Smits, 1998) en werd later lichtjes aangepast voor onderzoek bij jongeren (Smits, 2004).

straat en 53.8% dat een alarmsysteem geen overbodige luxe is. Bij de inschatting van de capaciteit van de politie om ons te beschermen tegen criminelen, zijn de meningen gelijk verdeeld over de drie verschillende antwoordmogelijkheden. Jongeren lijken dus wel bezorgd over criminaliteit en onveiligheid in het algemeen, maar dit lijkt niet in evenredige mate te leiden tot een gedragsaanpassing.

Hoewel de antwoordverdelingen van elk item op zich interessant zijn, vormen deze niet de centrale focus van het onderzoek. De aandacht wordt in eerste instantie immers gericht op de vraag in welke mate de antwoorden op deze items samenhangen en in staat zijn het achterliggend theoretisch construct te meten. Hiervoor werd een exploratieve factoranalyse uitgevoerd, die aantoonde dat deze items er goed in slagen een achterliggende dimensie te meten. Een Cronbach α van .828 wijst bovendien op de interne consistentie van de schaal. In wat volgt, zal bijgevolg niet met de afzonderlijke items gewerkt worden, maar met de schaal die op basis van deze acht items werd geconstrueerd.

2.1 Beïnvloedende variabelen

Onderzoek naar onveiligheidsgevoelens toont aan dat een aantal sociodemografische variabelen toelaten om verschillen in de hoogte van het onveiligheidsgevoel vast te stellen (Hale, 1996). Bij volwassenen blijken deze variabelen belangrijke en consistente voorspellers van verschillen in de prevalentie van onveiligheidsgevoelens te zijn. In de studies bij jongeren kan daarentegen geen dergelijke eenstemmigheid gevonden worden. In wat volgt, zal de invloed van drie belangrijke variabelen, met name geslacht, leeftijd en opleidingsniveau verder besproken worden.

Binnen de onderzoekstraditie naar onveiligheidsgevoelens vormt geslacht de meest onderzochte variabele. Nagenoeg elke studie vindt bovendien dat vrouwen zich significant onveiliger voelen dan mannen (Hale, 1996; Smits, 2004). Ook bij adolescenten (vanaf 14 jaar) blijkt dit het geval te zijn (onder meer De Groof, 2008; Cops, 2009). Als verklaring hiervoor werd voornamelijk gewezen op de hogere fysieke en sociale kwetsbaarheid van vrouwen. Vooral vanuit feministische hoek wordt echter gewezen op de cruciale impact van de differentiële socialisering, die sterk gelinkt is aan de ontwikkeling van de seksuele identiteit tijdens de adolescentie. Er wordt meisjes geleerd angstig en passief te zijn; van jongens wordt daarentegen verwacht dat ze geen angst vertonen en actief met risico's omgaan (Goodey, 1996). Op basis hiervan focusten enkele studies op de leeftijdsgroep van 11- tot 16-jarigen. Op 11-jarige leeftijd bleken jongens en meisjes zich even (on)veilig te voelen; eens in de puberteit nam het onveiligheidsgevoel van jongens geleidelijk af, terwijl dat van meisjes op hetzelfde niveau bleef of zelfs toenam (Goodey, 1996; Deakin, 2006). Zij suggereren dat deze resultaten erop wijzen dat het gendereffect geen natuurlijk verschil is, maar eerder toegeschreven kan worden aan een differentieel socialiseringsproces dat tijdens de puberteit aanvangt. Er ontbreekt echter een kritische massa aan empirische gegevens om deze bevindingen te onderbouwen, dan wel te nuanceren.

Leeftijd is, naast geslacht, een andere traditionele variabele in het *'fear of crime'*-onderzoeksdomein. Traditioneel wordt aangenomen dat het onveiligheidsgevoel met het ouder worden toeneemt; vooral oudere burgers blijken zich zeer onveilig te voelen. Recente onderzoeken nuanceren steeds meer het bestaan van een dergelijk lineair verband, dat vooral het resultaat lijkt van de wijze waarop het onveiligheidsgevoel bevraagd wordt. Oppelaar & Wittebrood (2006) vonden dat wanneer de gedragsmatige dimensie bevraagd wordt ouderen zich inderdaad onveiliger voelen dan jongeren. Wanneer echter een algemeen onveiligheidsgevoel bevraagd wordt, blijkt dat jongeren zich onveiliger voelen. Steeds meer wordt aangenomen dat er eerder sprake is van een curvilineair verband, met een U-vormige verhouding tussen leeftijd en het onveiligheidsgevoel (Pleysier, 2009), waarbij de leeftijdsgroep van de 25- tot 50-jarigen zich minder onveilig zou voelen dan de jongere en de oudere leeftijdsgroepen. Studies die zich specifiek op adolescenten en jongeren richten, komen echter veeleer tot inconsistente bevindingen. Terwijl sommige studies (May, 2001; May et al., 2002) een negatief verband vinden tussen leeftijd en onveiligheidsgevoelens, vinden anderen geen significant effect (May & Dunaway, 2000; Lane, 2006; De Groof, 2008). Een mogelijke verklaring hiervoor is de vrij beperkte leeftijdsgroep die gebruikt werd in deze studies (vaak enkel 14- tot 18-jarigen). Ook in de JOP-monitor 1, die weliswaar een iets bredere leeftijdsgroep bevroeg (14 tot 25 jaar), werd geen significant verband gevonden (Huysmans, 2007).

Een derde variabele die traditioneel een centrale plaats inneemt in het onderzoek naar onveiligheidsgevoelens, is het opleidingsniveau van de respondenten. Een steeds terugkerende bevinding is dat lager opgeleiden zich significant onveiliger voelen dan hoger opgeleiden (Hale, 1996). Onderzoek bij adolescenten laat toe om na te gaan of deze verschillen reeds teruggevonden kunnen worden tussen studierichtingen in het secundair onderwijs. Eerdere analyses bij deze doelgroep (De Groof, 2008; Cops, 2009) suggereren echter geen significante verschillen: er kunnen geen verschillen worden gevonden tussen jongeren die momenteel in het aso, tso of bso les volgen.

In wat volgt, zal nagegaan worden in welke mate de data van de JOP-monitor 2 een bijdrage kunnen leveren aan bovenstaande bevindingen.

Uit tabel 11.2 blijkt dat er sprake is van een significant verschil tussen de leeftijdsgroepen ($F = 21.28$, $p < .001$). De uitgevoerde post-hoc-test (Tukey-test) laat toe een negatief lineair verband tussen onveiligheidsgevoelens en leeftijd te identificeren. De 12- tot 13-jarigen scoren gemiddeld gezien het hoogst op deze schaal. Hierna neemt de gemiddelde score geleidelijk af: 14- tot 21-jarigen hebben een significant lagere gemiddelde score. Rond de leeftijd van 22 jaar lijkt er weer een afname te zijn die dan weer min of meer stabiliseert. Het lijkt er dus inderdaad op dat de verschillen zich vooral situeren voor en na de leeftijdsgroep van de 14- tot 21-jarigen. In die zin komen de resultaten van dit onderzoek enigszins overeen met eerdere bevindingen uit voorgaande studies bij adolescenten. Er lijken zich dus twee breekpunten te situeren, die grof gesteld overeenkomen met cruciale overgangen in de levensloop van jongeren: het eerste tijdens de overgang van kindertijd naar de adolescentie, het tweede tijdens de overgang

van adolescentie naar (jong)volwassenheid.⁸⁵ Het hier vastgestelde negatieve verband tussen onveiligheidsgevoelens en leeftijd doet vraagtekens rijzen bij de dominante veronderstelling dat het onveiligheidsgevoel lineair toeneemt met het ouder worden (Hale, 1996).⁸⁶ De bevindingen van deze studie lijken alleszins in lijn te liggen met de meer recente onderzoeksresultaten met betrekking tot het verband tussen leeftijd en onveiligheidsgevoelens. De jongere respondenten scoren significant hoger op deze schaal dan de oudere leeftijdsgroepen (22 jaar en ouder). De specificiteit van deze bevraging (enkel gericht op jongeren) laat echter niet toe de U-vormige verdeling (Pleysier, 2009) in zijn geheel te toetsen.

Tabel 11.2. Gemiddelde score op de schaal voor onveiligheidsgevoelens naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm bij 12- tot 30-jarigen (somschaal 0 tot 100).

Variabelen	N	Gemiddelde score	t/F
Geslacht			
Man	1572	45.65	-15.31***
Vrouw	1971	54.59	
Leeftijd			
12-13 jaar	431	56.44	
14-17 jaar	853	51.43	
18-21 jaar	756	51.65	21.28***
22-25 jaar	661	48.25	
26-30 jaar	839	47.79	
Huidige onderwijsvorm⁸⁷			
Aso	443	49.15	
Tso	242	49.82	1.39 (n.s.)
(D)bso	185	51.73	
Opleidingsniveau			
Geen diploma	140	56.68	
Hoogstens secundair onderwijs	557	51.55	40.01***
Hoger onderwijs	471	44.01	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

85. Deze bevinding is op zich weliswaar geen bewijs van het feit dat onveiligheidsgevoelens gelinkt kunnen worden aan levenslooptransities. Toch kan dit resultaat een inspiratie vormen voor meer diepgaande analyses die zich richten op het verband tussen levenslooptransities en de onveiligheidsbeleving.

86. Ook de (deels) hierop gebaseerde 'fear of crime'-paradox dient hierdoor in een ander, meer kritisch perspectief geplaatst te worden. De traditionele veronderstelling dat adolescenten zich veiliger voelen dan de oudere leeftijdsgroepen (en dat in contrast met hun hoger objectief risico de voedingsbodem voor de paradox vormt) wordt door de hier beschreven analyses omgekeerd.

87. Bij deze analyses werden enkel respondenten vanaf 14 jaar opgenomen: de hier vermelde opsplitsing tussen aso, tso en (d)bso wordt pas geformaliseerd vanaf het derde middelbaar (rond de leeftijd van veertien jaar). Tso bestaat als dusdanig niet in de eerste twee jaren van het secundair onderwijs; de 12- en 13-jarigen opnemen zou de resultaten kunnen vertekenen, omdat deze groep als geheel hoger scoort dan de oudere leeftijdsgroepen.

Gegeven de bovenstaande vaststelling dat er een negatief lineair verband is tussen leeftijd en onveiligheidsgevoelens (hoe ouder, hoe lager het onveiligheidsgevoel), is de antwoordverdeling op het item 'het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen buiten te laten spelen' opvallend te noemen.

Tabel 11.3. Verband tussen leeftijd en scores op de schaalitems onveiligheidsgevoelens (Pearsons R).

	Pearsons R
Het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen op straat te laten	.13**
Uit angst dat er mij iets overkomt, durf ik 's avonds niet meer alleen op straat komen	-.22**
's Avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn	-.20**
De laatste jaren zijn de straten onveiliger geworden	-.10**
De politie is niet meer in staat om ons nog te beschermen tegen criminelen	-.02 (n.s.)
Uit angst om overvallen te worden, durf ik niet in bepaalde wijken komen	-.03 (n.s.)
In deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe	-.12**
's Avonds en 's nachts durf ik niet alleen thuis te blijven	-.20**

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Terwijl op alle andere items er geen of een negatief verband is met leeftijd (hoe ouder, hoe minder hoog de score), wordt bij dit item een positief verband teruggevonden (tabel 11.3). Oudere respondenten zijn dus meer geneigd om met deze stelling akkoord te gaan. Een mogelijke verklaring hiervoor kan liggen in een verschil in gehanteerde referentiecategorie bij het beantwoorden van deze stelling. Jongere respondenten zullen bij het beantwoorden van deze vraag eerder zichzelf als referentiepunt nemen, terwijl oudere respondenten zich niet meer als kind identificeren en meer geneigd zijn hun eigen kinderen als referentiepunt te gebruiken. Dit sluit aan bij wat Warr en Ellison (2000) als 'altruïstische angst' omschrijven. De bezorgdheid van ouders over de veiligheid van hun kinderen blijkt immers even groot of zelfs groter dan hun bezorgdheid over hun eigen veiligheid (De Groof, 2008). Hieraan gekoppeld bleek bovendien uit studies van De Vaus en Wise (1996) en van Waiton (2000) dat er onder ouders een wijdverspreide bezorgdheid is over de veiligheid van hun kinderen wanneer ze zich zonder toezicht verplaatsen.⁸⁸ Ouders lijken zich, in vergelijking met vroeger, veel meer zorgen te maken over de veiligheid van hun kinderen op straat.⁸⁹ Een ander onrechtstreeks bewijs hiervan is de vaststelling dat respondenten die reeds kinderen hebben significant hoger scoren dan respondenten die (nog) geen kinderen hebben (tabel 11.4).⁹⁰

88. Ook uit de Veiligheidsmonitor (Van Den Bogaerde & Van Den Steen, 2006) blijkt bijvoorbeeld dat 55% van de respondenten met kinderen aangeeft hun kinderen minstens 'soms' te verbieden ergens naartoe te gaan uit veiligheidsoverwegingen (8.4% altijd, 16.8% vaak en 30.4% soms).

89. Veiligheid kan hier breder geïnterpreteerd worden dan criminaliteit; ook de angst voor het verkeer en dergelijke zal hierin mee opgenomen zijn.

90. Dit verschil is des te opvallender gegeven de bovenstaande bevinding dat onveiligheidsgevoelens afnemen met het ouder worden, terwijl respondenten met kinderen zich toch in de oudste leeftijdsgroepen bevinden.

Tabel 11.4. Gemiddelde somscore op de schaal voor onveiligheidsgevoelens naar het al dan niet hebben van een kind(eren).

	N	Gemiddelde score	t
Nog geen kind(eren)	2771	49.22	-4.76***
Minstens één kind	360	53.87	

*** $p < .001$

Ook geslacht blijkt op basis van de JOP-monitor 2 een belangrijke factor te zijn in het identificeren van verschillen in onveiligheidsgevoelens. Vrouwen blijken zich significant onveiliger te voelen dan hun mannelijke leeftijdsgenoten. Bovendien zijn deze verschillen reeds in de jongste leeftijdscategorie significant ($t = -4.09$, $p < .001$). De bevindingen van Deakin (2006) en Goodey (1996) worden in deze studie dus niet bevestigd.

Wat de invloed van onderwijsvorm en opleidingsniveau betreft, lijken de resultaten in lijn te liggen met voorgaande onderzoeken bij jongeren (onder meer De Groof, 2008; Cops, 2009). Tussen jongeren in het aso, tso of bso kunnen geen significante verschillen gevonden worden. Bij de reeds afgestudeerde respondenten is er daarentegen wel sprake van een significant verschil, dat zich in de vorm van een rangorde manifesteert: respondenten zonder diploma voelen zich onveiliger dan jongeren met een diploma secundair onderwijs; deze laatste groep voelt zich echter op zijn beurt significant onveiliger dan jongeren die een diploma hoger onderwijs behaald hebben. Deze resultaten laten toe om de traditionele relatie die tussen het opleidingsniveau en onveiligheidsgevoelens gevonden wordt (een lager opleidingsniveau hangt samen met een hoger onveiligheidsgevoel) enigszins te nuanceren. Ondanks het feit dat er bij de reeds afgestudeerden zoals verwacht wel degelijk significante verschillen gevonden worden, zijn deze verschillen nog niet aanwezig tussen de diverse onderwijsvormen in het secundair. Het opleidingsniveau speelt met andere woorden een rol, maar pas na het afstuderen.

2.2 Onveiligheidsgevoelens bij jongeren door de tijd heen

Eén van de doelstellingen van deze tweede JOP-monitor is de vergelijking met de eerste afname van de JOP-monitor op te bouwen. Het gaat hier weliswaar niet om een zuiver longitudinaal onderzoek (niet eenzelfde onderzoekspopulatie die op verschillende tijdstippen bevraagd wordt), maar toch kunnen opeenvolgende metingen toelaten om minstens een vermoeden van bepaalde tendensen te ontwikkelen. Een beperking waar wel rekening mee dient gehouden te worden is dat de bevraagde leeftijdsgroep niet volledig identiek is: terwijl in de JOP-monitor 1 de steekproef beperkt bleef tot 14- tot 25-jarigen, is de leeftijdsgroep in de JOP-monitor 2 uitgebreid naar 12- tot 30-jarigen. Een verantwoorde vergelijking dient met deze beperking rekening te houden en zal zich bijgevolg dan ook beperken tot de groep van de 14- tot 25-jarigen.

Tabel 11.5. Gemiddelde somscore op de schaal voor onveiligheidsgevoelens in de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 (14- tot 25-jarigen).

	N	Gemiddelde	t
JOP-monitor 1 (2005-2006)	2429	46.45	-6.30***
JOP-monitor 2 (2008)	2270	50.78	

*** $p < .001$

Tabel 11.5 maakt duidelijk dat er een significant verschil kan gevonden worden tussen de twee afnames van de JOP-monitor ($t = -6.30$, $p < .001$). Vlaamse jongeren scoren bij de tweede afname van de JOP-monitor gemiddeld significant hoger. Dit lijkt erop te wijzen dat de 14- tot 25-jarigen zich nu onveiliger zouden voelen dan enkele jaren geleden. Een dergelijke conclusie dient echter met de nodige nuances te worden benaderd. Een eerste beperking is dat er pas over een echte trend gesproken kan worden na drie opeenvolgende metingen. Vooraleer er met meer wetenschappelijke zekerheid kan gesteld worden dat de onveiligheidsgevoelens van jongeren zouden toenemen, dient nog minstens één extra afname van deze monitor te gebeuren. Dat deze stijging bovendien met argusogen dient bekeken te worden blijkt uit het feit dat in studies bij volwassenen dergelijke stijgingen even snel gevolgd worden door afnames. Er is met andere woorden *“geen enkel argument te vinden dat een brede, algemene en duidelijke stijging van het onveiligheidsgevoel kan staven. (...) Eerder dan werkelijke tendensen zien we slechts fragmenten die vooralsnog evenwel meer op fluctuaties lijken dan op bepaalde trends”* (Pleysier, 2009, p. 16). Wat wel mogelijk is, is een vergelijking van de relatieve voorspellende waarde van de vermelde sociodemografische variabelen. Daarnaast worden ook twee slachtofferschapvariabelen opgenomen die traditioneel een belangrijke rol spelen in onderzoek naar onveiligheidsgevoelens.

Tabel 11.6. Bèta-coëfficiënten lineaire regressie met onveiligheidsgevoelens als afhankelijke variabele in de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2 (14- tot 25-jarigen).

	JOP-monitor 1 (2005-2006)	JOP-monitor 2 (2008)
	β	β
Geslacht (Ref. cat.: man)	.333***	.328***
Leeftijd	-.049 (n.s.)	-.016 (n.s.)
Opleidingsniveau (Ref. cat.: lager opgeleid)	-.178***	-.289***
Slachtofferschap eigendomsdelict (Ref. cat.: geen slachtoffer)	-.059 (n.s.)	.042 (n.s.)
Slachtofferschap persoonsdelict (Ref. cat.: geen slachtoffer)	.168***	.113**
R ²	.144	.163

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Zoals blijkt uit tabel 11.6 zijn de resultaten in beide afnames van de monitor gelijklopend: geslacht, opleidingsniveau en slachtofferschap van een persoonsdelict (bedrei-

ging met een wapen en/of fysiek geweld) blijken significante voorspellers; leeftijd en slachtofferschap van een eigendomsdelict (vandalisme en/of diefstal) blijven daarentegen in beide modellen niet overeind.

3. Houding ten aanzien van criminaliteit: harde repressie en visie op preventie

De opkomst van onveiligheidsgevoelens is onlosmakelijk verbonden met een toename van punitieve attitudes en zogenaamde ‘*law and order*’-maatregelen. Pleysier (2009) wijst er zelfs op dat een dergelijk discours en de groeiende prioriteit die op beleidsniveau aan criminaliteit en onveiligheid gegeven werd en wordt één van de twee constitutionele pijlers zijn waarop het onderzoek naar onveiligheidsgevoelens gestoeld is.⁹¹ Beide componenten – onveiligheidsgevoelens en de publieke eis om strengere bestraffing – lijken dus onlosmakelijk met elkaar verbonden. De wijdverspreidheid van het onveiligheidsgevoel vormt immers vaak de centrale beweegreden om op politiek niveau te pleiten voor een strengere en meer krachtdadige aanpak van criminaliteit en onveiligheid. Hogere onveiligheidsgevoelens vormen een vruchtbare bodem om een sterker en punitiever optreden te eisen ten aanzien van die problemen die ervaren worden als de oorzaak van de onveiligheid in de maatschappij. Onveiligheidsgevoelens leiden zo tot een toenemende maatschappelijke druk op het strafrechtstelsel om criminaliteit en de gepercipieerde oorzaken ervan te beheren en te controleren (Jackson, 2004).

Tabel 11.7 laat reeds duidelijk zien dat ook bij Vlaamse jongeren de drie verschillende attitudes vrij sterk met elkaar samenhangen. Over het algemeen hangt een hogere score op de schaal voor onveiligheidsgevoelens vrij sterk samen met een meer uitgesproken voorkeur voor een harde repressie ten aanzien van delinquenten en met een meer punitief gerichte visie op preventie van probleemgedrag bij jongeren. De richting en de sterkte van dit verband hoeven geen verwondering te wekken, gezien het om attitudes gaat die schijnbaar hand in hand met elkaar gaan.

Tabel 11.7. Verband tussen onveiligheidsgevoelens, harde repressie en visie ten aanzien van preventie (Pearsons R).

	Onveiligheidsgevoelens	Harde repressie	Visie ten aanzien van preventie
Onveiligheidsgevoelens	1		
Harde repressie	.48***	1	
Visie ten aanzien van preventie	.44***	.55***	1

*** p < .001

91. De andere constitutionele pijler is volgens hem de opkomst van grootschalige slachtofferenquêtes tijdens de jaren zestig en het sterk, neopositivistisch geloof in de bekwaamheid van dergelijke surveys om de sociale realiteit te vatten.

Deze verbanden impliceren echter niet dat Vlaamse jongeren sterke voorstanders zouden zijn van een harde repressie, of een zeer punitieve visie op preventie van probleemgedrag hebben. Deze tabel bevestigt enkel empirisch datgene wat ook verwacht werd: hoe onveiliger jongeren zich voelen, hoe meer ze akkoord gaan met een harde aanpak van misdadigers en hoe meer ze een punitieve preventie van probleemgedrag voorstaan. Een correlatiecoëfficiënt zegt echter niets over de sterkte van de variabelen op zich, enkel iets over het verband tussen de scores op beide schalen. In wat volgt, zullen daarom deze beide houdingen wat meer in detail besproken worden. Deze attitudes worden gemeten aan de hand van multi-itemschalen. Beide schalen waren nog niet opgenomen in de eerste afname van de JOP-monitor, waardoor er ook geen vergelijking door de tijd heen zal gemaakt kunnen worden.

3.1 Harde repressie

Naast het feit dat deze attitude nog niet in de JOP-monitor 1 opgenomen was, geldt er wat betreft 'harde repressie' nog een bijkomende beperking. De schaal die hiernaar peilt, werd enkel in de vragenlijst van de 14- tot 30-jarigen opgenomen; voor de 12- tot 13-jarigen zijn hierover dus geen gegevens beschikbaar. Deze schaal bevat uitspraken die ingaan op het onveiligheidsgevoel en een stellingname inhouden tegen het hard en repressief optreden tegen misdadigers en criminelen (De Groof & Siongers, 1999).

Tabel 11.8. Frequentieverdelingen van de items 'harde repressie' bij 14- tot 30-jarigen (in percentage).

Items	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Alle misdrijven, hoe klein ook, zouden even hard aangepakt moeten worden (N = 3154)	66.1	21.0	12.9
In probleemwijken moet er een avondklok voor jongeren ingesteld worden (N = 3149)	34.0	32.6	33.4
De doodstraf zou terug ingevoerd moeten worden voor zware misdaden (N = 3156)	47.4	17.8	34.8
Verkrachters moeten gecastreerd worden (N = 3145)	29.4	18.8	51.8
Zware misdadigers verdienen geen gerechtelijk proces (N = 3125)	53.3	22.6	24.1
Men moet zich niet schuldig voelen als men een inbreker zou doden (N = 3139)	38.1	30.1	31.8
Minderjarigen moeten voor zware misdaden opgesloten worden in gevangenissen, net zoals volwassenen (N = 3139)	34.5	29.5	36.0

Uit tabel 11.8 blijkt dat jongeren voorstander zijn van een aantal basisrechtsprincipes, zoals het recht op een proces (24.1% vindt dat zware criminelen geen proces verdienen) en het proportionaliteitsprincipe (slechts 12.9% vindt dat alle misdrijven even hard dienen aangepakt te worden). Ook is een meerderheid tegen de doodstraf (34.8%

gaat akkoord met de herinvoering ervan). Wat specifieke maatregelen ten aanzien van minderjarigen betreft, is eveneens een minderheid voor de invoering van een avondklok voor minderjarigen in probleemwijken (33.4% akkoord) of voor de gelijke behandeling van minderjarige en meerderjarige delinquenten (36.0% akkoord). Opvallend is wel dat een meerderheid (51.8%) akkoord gaat met de stelling dat ‘verkrachters gecastreerd moeten worden’. Een mogelijke verklaring kan de algemene formulering van dit item zijn, aansluitend bij en inspelend op de hedendaagse maatschappelijke ‘hysterie’ omtrent seksuele delinquenten (onder meer aangewakkerd door de zaak Dutroux en andere gelijkaardige spectaculaire, mediagenieke gebeurtenissen).

In wat volgt, zal echter, net zoals bij onveiligheidsgevoelens, verder gewerkt worden met de geconstrueerde schaal op basis van deze zeven items.⁹² Er zal nagegaan worden in welke mate de sociodemografische variabelen geslacht, leeftijd en onderwijsvorm toelaten verschillen in de gemiddelde score te ontdekken (tabel 11.9).

Tabel 11.9. Gemiddelde score op de schaal ‘harde repressie’ naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm bij 14- tot 30-jarigen (somscore 0 tot 100).

Variabelen	N	Gemiddelde score	t/F
Geslacht			
Man	1608	46.39	.654 (n.s.)
Vrouw	1547	45.89	
Leeftijd			
14-17 jaar	843	47.23	
18-21 jaar	1035	45.93	
22-25 jaar	539	44.18	2.37 (n.s.)
26-30 jaar	735	46.64	
Onderwijsvorm			
Aso	442	44.19	
Tso	242	47.04	16.68***
(D)bso	187	53.77	
Opleidingsniveau			
Geen diploma secundair onderwijs	138	57.37	
Diploma secundair onderwijs	551	53.71	86.62***
Diploma hoger onderwijs	473	38.01	

** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Er blijkt geen significant verschil te bestaan tussen mannen en vrouwen wat hun score op deze schaal betreft (t = .654, n.s.). Mannen en vrouwen verschillen met andere

92. De factorladingen zijn voor alle individuele items voldoende hoog en een Cronbach α van .813 wijst op de hoge betrouwbaarheid van de schaal.

woorden niet in hun houding ten aanzien van harde vormen van repressie. Ook De Groof en Siongers (1999) vonden wat de visie ten aanzien van harde repressie betreft geen significant verschil op basis van geslacht. Smits (2004) kwam op basis van haar onderzoek wel tot de conclusie dat jongens meer voorstander zijn van harde repressie dan meisjes; haar onderzoeksgroep was echter beperkt tot 14- tot 18-jarigen. Specifieke analyses in de JOP-monitor 2 bij deze subgroep bevestigen haar bevindingen echter niet: ook wanneer enkel deze groep geselecteerd wordt, kan er geen significant verschil gevonden worden ($t = .418$, n.s.).

Wat verschillen tussen de leeftijdsgroepen betreft, blijkt dat er geen significant verschil is tussen de onderscheiden groepen ($F = 2.37$, n.s.). Het lijkt er weliswaar op dat de gemiddelde score afneemt met de leeftijd (met uitzondering van de oudste groep), maar deze verschillen zijn te klein om significant te zijn. Smits (2004) vond in haar onderzoek wel significante verschillen: jongere respondenten bleken significant meer voorstander te zijn van een harde repressie; dit nam echter af met het ouder worden. De resultaten van onze studie lijken ook een dergelijk verband te suggereren, maar zoals reeds aangehaald bereiken de gevonden verschillen niet het vereiste significantieniveau.

Wat het verband betreft tussen onderwijsvorm en de mate waarin respondenten akkoord gaan met een harde aanpak van delinquenten, blijkt uit bovenstaande analyses dat jongeren uit het bso significant hoger scoren op deze schaal dan jongeren uit het aso of het tso. Jongeren uit het aso scoren bovendien lager dan jongeren uit het tso, maar dit verschil is (net) niet significant ($p = .10$). Ook De Groof en Siongers (1999) kwamen tot gelijkaardige resultaten (net zoals Smits, 2004) en omschreven dit als een ordinale relatie: jongeren uit het aso zijn significant minder voorstander van een harde bestraffing van delinquenten dan jongeren uit het tso; deze laatste groep gaat op zijn beurt minder akkoord met deze stellingen dan jongeren uit het bso. Deze laatste zijn met andere woorden het meest te vinden voor een harde aanpak van criminaliteit en misdadigers. Bij diegenen die reeds afgestudeerd zijn, lijken deze verschillen nog sterker te spelen: respondenten die geen diploma secundair onderwijs behaald hebben, scoren significant hoger dan respondenten die wel (maximaal) een diploma secundair onderwijs haalden; deze groep is op zijn beurt echter significant meer voorstander van harde repressie dan respondenten die een diploma hoger onderwijs (hogeschool of universiteit) behaalden. Vooral het grote verschil in de gemiddelde score tussen deze laatste groep en beide andere categorieën blijkt zeer groot.

3.2 Houding ten aanzien van preventie

De aanpak en de preventie van probleemgedrag, criminaliteit en het verhogen van de veiligheid zijn de laatste jaren aan grote veranderingen onderhevig. Onder het mom van een integraal veiligheidsbeleid worden maatregelen genomen om zowel de objectieve veiligheid als de veiligheidsbeleving te verhogen. Hierbinnen kan echter sinds enige tijd

een ‘*punitive turn*’ (Hughes & Follet, 2006) vastgesteld worden, die vooral ten aanzien van jongeren lijkt te spelen, waarbij de genomen maatregelen een steeds meer uitgesproken punitief en controlerend karakter krijgen. De aanpak van jongeren(probleem)gedrag is sinds enige tijd immers een zeer controversieel maatschappelijk thema. Enigszins opvallend in dit debat is dat de visie van jongeren zelf quasi volledig ontbreekt. Bedoeling van deze nieuw ontwikkelde schaal is dan ook om de houding van jongeren ten aanzien van dergelijke maatregelen na te gaan. In de stellingen wordt bovendien expliciet verwezen naar probleemgedrag bij jongeren (tabel 11.10).

Tabel 11.10. Frequentieverdelingen van de schaal ‘visie ten aanzien van preventie’ bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).

	(Helemaal) niet akkoord	Tussen beide	(Helemaal) akkoord
Om criminaliteit te voorkomen, moeten jongeren het best voortdurend in het oog worden gehouden (met camera’s, toezichters, ...) (N = 3621)	54.5	29.4	16.2
Om te vermijden dat jongeren problemen geven moet men hen helpen bij hun problemen in plaats van hen te straffen (N = 3619)	8.7	30.3	51.0
Probleemgedrag pak je het best aan door jongeren harder te straffen in plaats van hen proberen te helpen (N = 3611)	62.5	27.4	10.1
Probleemgedrag pak je beter aan door zinvolle activiteiten te organiseren voor jongeren (zoals sport, jeugdwerking, ...) in plaats van hen te straffen (N = 3610)	12.7	32.5	54.8
Om probleemgedrag bij jongeren te vermijden, leer je hen beter wat de gevolgen zijn van hun gedrag in plaats van hen te straffen (N = 3606)	8.1	30.2	61.7
In alle straten, pleinen en andere openbare plaatsen moeten camera’s worden gehangen om de veiligheid te verhogen (N = 3622)	46.3	31.4	22.3
Het is nodig dat boekentassen gescand worden op wapens of drugs voor een jongere de schoolpoort binnengaat (N = 3613)	54.2	29.4	16.4

Jongeren blijken geen voorstander te zijn van meer toezicht (22.3% akkoord), meer camera’s in de straten (16.2% akkoord) of meer controle op boekentassen op school (16.2% akkoord) om de veiligheid te verhogen. Wat de preventie van probleemgedrag betreft blijken jongeren meer voorstander te zijn van de organisatie van zinvolle activiteiten (54.8% akkoord) dan van hardere bestraffing (slechts 10.1% akkoord). Algemeen gesproken valt het hier op dat jongeren veel minder punitief lijken te antwoorden in vergelijking met de items ‘harde repressie’. Een verklaring hiervoor kan de consistente verwijzing naar probleemgedrag *bij jongeren* zijn, wat een veel concreter referentiekader biedt. Immers, naarmate items of stellingen algemener en abstracter geformuleerd worden, hoe meer respondenten geneigd zijn punitiever te antwoorden. Ook bij jongeren lijkt dit dus het geval.

In navolging van bovenstaande besprekingen zal ook wat de visie op preventie betreft in wat volgt gebruik gemaakt worden van de scores op de volledige schaal en niet van de afzonderlijke items.⁹³ De schaal wordt op een dusdanige manier gecreëerd dat een hogere score meer neigt naar een punitieve visie op preventie; een lagere score komt eerder overeen met een offensieve visie op preventie. Om eventuele verschillen tussen groepen jongeren op te sporen werd nagegaan of en in welke mate er verschillen waren op basis van geslacht, leeftijd en onderwijsvorm van de respondenten.

Tabel 11.11. Gemiddelde score op de schaal 'visie ten aanzien van preventie' naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm bij 12- tot 30-jarigen.

Variabelen	N	Gemiddelde score	t/F
Geslacht			
Man	1575	36.20	1.46 (n.s.)
Vrouw	1976	35.45	
Leeftijd			
12-13 jaar	436	38.02	
14-17 jaar	854	35.55	
18-21 jaar	767	35.50	
22-25 jaar	660	35.38	2.75*
26-30 jaar	833	35.43	
Onderwijsvorm			
Aso	447	34.56	
Tso	274	35.29	6.69**
(D)bso	198	39.01	
Opleidingsniveau			
Geen diploma secundair onderwijs	138	43.23	
Hoogstens secundair onderwijs	560	38.19	32.55***
Hoger onderwijs	474	32.64	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 11.11 toont aan dat er op het vlak van geslacht geen significante verschillen kunnen geïdentificeerd worden wat de visie op preventie betreft ($t = 1.46$, n.s.). Jongens en meisjes hebben met andere woorden een gelijkaardige visie op de preventie van probleemgedrag bij jongeren. Tussen de leeftijdsgroepen blijkt er wel sprake van significante verschillen ($F = 2.75$, $p < .05$). Uit een post-hoc Tukey-test blijkt dat het verschil zich vooral situeert bij de 12- tot 13-jarigen (gemiddelde score van 38.02). Dit

93. Deze schaal heeft een verklaarde variantie van 63.4%. De Cronbach α bedraagt .72, wat wijst op de interne consistentie ervan.

is significant hoger dan bij de andere groepen, die allen bij benadering 35.5 scoren op deze schaal en niet significant van elkaar verschillen.

Wat verschillen in onderwijsvorm betreft, blijkt dat jongeren uit het bso significant hoger scoren dan hun leeftijdsgenoten uit het aso en het tso ($F = 6.69, p < .01$). Scholieren uit het bso zijn met andere woorden meer voorstander van een meer punitieve aanpak om probleemgedrag te voorkomen. Ook bij de afgestudeerden kan een analoog verschil gevonden worden ($F = 32.55, p < .001$): respondenten zonder diploma zijn significant meer voorstander van een punitieve preventie dan respondenten met een diploma secundair onderwijs, terwijl deze op hun beurt significant hoger scoren dan de hoger opgeleide respondenten. Ook hier is er weer sprake van een ordinale rangorde (Siongers & De Groof, 1999), zoals deze ook bij harde repressie vastgesteld kon worden.

4. Multivariate analyse

In een laatste stap wordt een multivariate analyse uitgevoerd met de hier besproken attitudes als afhankelijke variabelen. Hierbij worden de geteste bivariate verbanden ingebracht: geslacht, leeftijd en genoten onderwijsvorm.⁹⁴ Daarnaast wordt ook de mogelijke invloed van persoons- en eigendomsgerelateerd slachtofferschap getoetst. Deze variabelen worden mee opgenomen vanuit de sterke populaire link die tussen slachtofferschap en deze attitudes gelegd wordt. Een voorlaatste variabele die opgenomen wordt is de schaal 'financiële ruimte', die als objectieve armoede-indicator fungeert. Tot slot wordt ook de variabele 'vooruitziendheid' mee opgenomen. Deze fungeert als een indicator voor een maatschappelijk onbehagen en drukt een gevoel van bezorgdheid over de toekomst uit.

Uit tabel 11.12 blijkt dat geslacht enkel bij onveiligheidsgevoelens als een significante voorspeller weerhouden wordt. Leeftijd is zowel bij onveiligheidsgevoelens als bij harde repressie significant (hoe ouder, hoe minder onveilig en hoe minder voorstander van een harde repressie). Genoten onderwijsvorm blijkt wel een consistente voorspeller van de drie attitudes: de ordinale rangorde waarvan eerder in deze bijdrage reeds sprake blijft in deze multivariate analyses behouden. Opvallend is dat slachtofferschap, zowel van een eigendoms- als van een persoonsdelict, met geen enkel van de drie bevraagde concepten verband houdt. Slachtoffers voelen zich met andere woorden niet onveiliger dan niet-slachtoffers, ze zijn bovendien ook niet meer voorstander van een

94. De invloed van onderwijsvorm en opleidingsniveau kan niet in hetzelfde model nagegaan worden. Daarvoor zal in de regressieanalyse voor wat de reeds afgestudeerden betreft gewerkt worden met de onderwijsvorm waarin ze afgestudeerd zijn in het secundair. Op basis hiervan kan één variabele gemaakt worden met bijvoorbeeld die respondenten die momenteel in het aso zitten en diegenen die het aso als afstudeerrichting hadden.

harde aanpak van delinquenten of van een meer punitieve preventie van probleemgedrag. De financiële ruimte van de respondent blijkt daarentegen wel behouden te blijven in het model. Ook opvallend is de consistente invloed van vooruitziendheid: de mate van bezorgdheid over de eigen toekomst is met andere woorden gerelateerd aan de mate waarin jongeren zich onveilig voelen en voorstander zijn van een harde repressie en punitieve invulling van preventie.

Tabel 11.12. Bèta-coëfficiënten lineaire regressie met onveiligheidsgevoelens, harde repressie en visie ten aanzien van preventie als afhankelijke variabelen bij 14- tot 30-jarigen.

	Onveiligheidsgevoelens	Harde repressie	Visie op preventie
Geslacht (Ref. cat.: man)	.305***	-.012 (n.s.)	-.011 (n.s.)
Leeftijd	-.147***	-.095***	-.029 (n.s.)
Genoten onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)			
Tso	.076***	.161***	.067***
Bso	.141***	.281***	.179***
Slachtoffer eigendomsdelict (Ref. cat.: geen slachtoffer)	.029 (n.s.)	-.013 (n.s.)	.008 (n.s.)
Slachtoffer persoonsdelict (Ref. cat.: geen slachtoffer)	.019 (n.s.)	-.012 (n.s.)	.014 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	.144***	.073***	.068***
Vooruitziendheid	.205***	.142***	.134***
R ²	.193	.110	.059

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

5. Besluit

In dit hoofdstuk werden de resultaten met betrekking tot onveiligheidsgevoelens, harde repressie en visie op preventie bij Vlaamse jongeren besproken. Ondanks de sterke aanwezigheid van deze thema's in het publieke en politieke leven blijkt slechts weinig geweten over hoe jongeren hier tegenover staan. Dit is vrij opvallend, aangezien jongeren een centrale plaats binnen deze debatten innemen. Deze positionering is echter eenzijdig: jongeren worden vaak enkel genoemd als oorzaak voor onveiligheidsgevoelens bij volwassenen (zie onder meer Girling, Loader & Sparks, 1998; Deklerck & Pleyrier, 2006). Dit resulteert in een tendens naar een steeds strengere aanpak van jeugdige delinquenten en een sterkere controle van jongeren(gedrag).

Een bevraging van hoe jongeren hierover denken is daarom eerst en vooral uit democratisch standpunt een 'noodzakelijk kwaad'. De visie van elke burger, of hij/zij nu minder- of meerderjarig is, dient een stem te krijgen in het beleidsproces, zeker

wanneer het een belangrijke doelgroep van dit beleid vormt. Daarnaast vormt een dergelijke bevraging een kwaliteit op zich. Het betreft hier immers complexe attitudes die niet zomaar ontstaan, maar eerder een geleidelijke ontwikkeling tijdens de jeugd tot in de volwassenheid kennen. Indien men tot een volledig en goed begrip wil komen over hoe dergelijke attitudes ontstaan, tot ontwikkeling komen en welke factoren hierin een rol spelen, zijn meer diepgaande analyses naar de determinanten hiervan een absolute noodzaak. Een indicatie hiervoor is dat deze attitudes niet gerelateerd blijken te zijn aan slachtofferschap. Dit lijkt te suggereren dat dergelijke attitudes minder met criminaliteit en slachtofferschap op zich te maken hebben, dan vaak gedacht wordt. De consistente invloed van de indicator van een meer abstract maatschappelijk onbehagen, in dit geval de mate van vooruitziendheid, suggereert daarentegen dat eerder een bredere visie op het ontstaan van onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes nodig (b)lijkt. De beperkte ruimte van deze bijdrage laat niet toe om meer gecompliceerde analyses uit te voeren, maar we hopen alleszins dat deze eerste bevindingen een impuls kunnen vormen om onderzoek dat vanuit een dergelijk breder kader vertrekt te voeren.

Bibliografie

- Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage Publications.
- Bilsky, W. (1993). Blanks and open questions in survey research on fear of crime. In W. Bilsky, C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.), *Fear of crime and criminal victimization* (pp. 9-20). Stuttgart: Enke.
- Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 77-103). Leuven: Acco.
- Deakin, J. (2006). Dangerous people, dangerous places: the nature and location of young people's victimisation and fear. *Children & Society*, 20, 376-390.
- De Groof, S. (2006). Het (on)grijpbare onveiligheidsgevoel. Een exploratie van de structuur binnen het onveiligheidsconcept van mannen en vrouwen. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(1), 19-34.
- De Groof, S. (2008). And my mama said... The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. *Youth and Society*, 39(3), 267-293.
- De Groof, S. & Siongers, J. (1999). Schoolse en niet-schoolse participatie bij jongeren. Het profiel en de houdingen van participerende jongeren. *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 471-499.
- Deklerck, J. & Pleysier, S. (2006). Over hondenpoep en hangjongeren. Een verkennend onderzoek naar overlastfenomenen in parken en groenzones. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 5(1), 5-20.
- De Vaus, D. & Wise, S. (1996). The fear of attack: parents' concerns for the safety of their children. *Family Matters*, 43, 34-38.
- Elchardus, M., Hooghe, M. & Smits, W. (1998). *Codeboek bij de survey TOR98: algemene beschrijvingen, frequenties en vragenlijst*. Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, onderzoeksgroep TOR.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2003). Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: onveiligheidsgevoel in Vlaanderen 1998-2002. In J. Lemaître & H. Van Geel (red.), *Vlaanderen gepeild!* (pp. 99-136). Brussel: Administratie Planning en Statistiek.
- Ferraro, K. (1995). *Fear of crime: interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York Press.

- Garland, D. (2001). *The new culture of crime control*. Oxford: Oxford University Press.
- Girling, E., Loader, I. & Sparks, R. (1998). Narratives of decline. Youth (dis)order and community in an English 'Middletown'. *British Journal of Criminology*, 38(3), 388-403.
- Goodey, J. (1996). Adolescence and the socialization of gendered fear. In M. Schwarz & D. Milovanovic (Eds.), *Race, gender and class in criminology* (pp. 267-291). London: Garland Publ.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: a review of the literature. *International review of victimology*, 4(2), 79-152.
- Hughes, J. (2007). *The politics of crime and community*. London: Sage Publications.
- Hughes, G. & Follet, M. (2006). Community safety, youth and the 'anti-social'. In B. Goldson & J. Muncie (Eds.), *Youth crime and justice: critical issues* (pp. 157-171). London: Sage Publications.
- Huysmans, H. (2007). Jongeren en welbevinden. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters* (pp. 161-174). Leuven: LannooCampus.
- Jackson, J. (2004). Experience and expression. Social and cultural significance in the fear of crime. *British Journal of Criminology*, 44, 946-966.
- Jackson, J. & Stafford, M. (2009). Public health and fear of crime. A prospective cohort study. *British Journal of Criminology*, 49, 1-16.
- Lane, J. (2006). Exploring fear of general and gang crimes among juveniles on probation. The impacts of delinquent behaviors. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(1), 34-54.
- May, D. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime. *Sociological Spectrum*, 21, 141-174.
- May, D. & Dunaway, R. (2000). Predictors of fear of criminal victimization at school among adolescents. *Sociological Spectrum*, 20, 149-168.
- May, D., Vartanian, L. & Virgo, K. (2002). The impact of parental attachment and supervision on fear of crime among adolescent males. *Adolescence*, 37, 267-2.
- Melde, C. & Esbensen, F. (2009). The victim-offender overlap and fear of in-school victimisation. *Crime and Delinquency*, 55(4), 499-525.
- Oppelaar, J. & Wittebrood, K. (2006). *Angstige burgers? De determinanten van onveiligheid onderzocht*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Pleysier, S. (2009). *'Angst voor criminaliteit' onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Proefschrift tot het verkrijgen van de graad van doctor in de Criminologische Wetenschappen. Afdeling Strafrecht en Criminologie, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Katholieke Universiteit Leuven.
- Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2001). Veiligheid: enkele theoretische en macrosociologische beschouwingen. In J. Casselman, J. Goethals, F. Goossens, F. Hutsebaut, G. Vervaeke & L. Walgrave (red.), *Veiligheid, een illusie? Theorie, onderzoek en praktijk* (pp. 15-34). Brussel: Politeia.
- Schafer, J., Huebner, B. & Bynum, T. (2006). Fear of crime and criminal victimisation: gender-based contrasts. *Journal of Criminal Justice*, 34, 285-301.
- Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de vrijetijds-, sociale en culturele ruimte*. Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, onderzoeksgroep TOR.
- Van Den Bogaerde, E. & Van Den Steen, I. (2006). *Veiligheidsmonitor 2006*. Brussel: Algemene Directie Operationele Ondersteuning Federale Politie.
- Vanderveen, G. (2006). *Interpreting crime, fear, risk and unsafety: conceptualization and measurement*. Den Haag: Boom juridische uitgevers.
- Van der Wurff, A. (1990). Angst voor criminaliteit: een begripsbepaling. In F.W. Winkel & A. van der Wurff (red.), *Angst voor criminaliteit. Theorie, onderzoek, interventie* (pp. 7-21). Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Verlet, D., Callens, M. & Pleysier, S. (2009). De Vlaming en zijn (on)veiligheidsgevoelens: ongelijk verdeeld en verspreid? In J. Pickery (Ed.), *Vlaanderen gepeild 2009!* (pp. 241-272). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering.

- Waiton, S. (2000). *Payne pressure*. <http://generationyouthissue.org/>. Geraadpleegd op 17 juli 2009.
- Warr, M. & Ellison, C. (2000). Rethinking social reactions to crime: personal and altruistic fear in family households. *American Journal of Sociology*, 106(3), 551-578.

12. De grenzen van verdraagzaamheid. Over de houding ten aanzien van andere culturen bij jongeren

Jessy Siongers

1. Inleiding

Vlaanderen evolueert onomkeerbaar naar een meer cultureel diverse samenleving, waarin personen van allerlei etnische origines met elkaar dienen samen te leven. Jongeren, alsook volwassenen, gaan echter niet op gelijke wijze om met deze culturele diversiteit. Sommigen beschouwen het als een meerwaarde, wat zich vertaalt in een respectvolle en verdraagzame houding ten aanzien van andere culturen. Andere jongeren leggen echter een veel minder verdraagzame houding aan de dag. Ze beschouwen andere culturen als een bedreiging voor hun eigen cultuur, voelen zich ongemakkelijk in het bijzijn van 'vreemden' en zien hun latere tewerkstellingskansen door de aanwezigheid van allochtonen slinken. Een dergelijke houding bemoeilijkt net het samenleven van verschillende culturen. Scholen en verenigingen zetten dan ook alle middelen in om jongeren tot verdraagzame burgers te vormen.

Deze variatie in de mate van ethnocentrisme onder jongeren is echter niet zo willekeurig, blijkt uit menig onderzoek. Zo blijkt stevast in onderzoek bij jongeren dat meisjes meer verdraagzaam zijn dan jongens (Elchardus, 1999; De Witte, Hooge & Walgrave, 2000; Elchardus & Siongers, 2007, 2009). Ook in de JOP-monitor 1 kwam dit verschil tot uiting (Vanhoutte, 2007). Dat geslachtsverschil wordt vastgesteld, maar meer gebeurt er doorgaans niet mee. Slechts in enkele studies werd er dieper op ingegaan (bijvoorbeeld Vollebergh & Raaijmakers, 1989; Vollebergh, 1995; Fine, Weis, Addelston & Marusza, 1997; Wade & Brittan-Powel, 2001; Elchardus & Siongers 2007, 2009). De povere aandacht voor het geslachtsverschil inzake verdraagzaamheid heeft mogelijk te maken met het feit dat in onderzoek bij volwassenen vaak geen geslachtsverschil wordt gevonden (Vollebergh, 1995; Meuleman & Billiet, 2005). Vrouwen blijken daar niet meer of minder verdraagzaam dan mannen. Dit maakt de relatie tussen geslacht en/of gender en ethnocentrisme des te interessanter om te onderzoeken. Het suggereert dat geslachtsverschillen wel eens leeftijdsgebonden zouden kunnen zijn. In dit hoofdstuk wensen we daarom dieper in te gaan op dit geslachtsverschil bij jongeren. Alvorens

we verklaringen voor geslachtsgebonden verschillen toetsen, dienen we uiteraard eerst na te gaan of deze geslachtsverschillen ook te vinden zijn in de gegevens van de JOP-monitor 2. Dit doen we in de volgende paragraaf. Conform de andere hoofdstukken in dit boek zal tevens nagegaan worden of er zich naast het verschil tussen jongens en meisjes verschillen voordoen naar gelang van de leeftijd en de opleiding van de jongeren. Op deze verschillen zullen we evenwel niet dieper ingaan in dit hoofdstuk.

Jongeren waarvan één van beide ouders van Marokkaanse of Turkse origine is of jongeren die zichzelf als moslim omschrijven, werden niet opgenomen in de analyses die we in dit hoofdstuk presenteren, aangezien de maat van etnische vooroordelen die we gebruiken niet op hen van toepassing is.

2. Hoe verdraagzaam zijn jongeren?

In de JOP-monitor 2 werd een uitgebreide leeftijdsgroep, jongeren van 12 tot 30 jaar, gevraagd naar hun opvattingen over ‘asielzoekers’, ‘vreemdelingen’, ‘migranten’ en ‘andere culturen’. Aan de jongeren werden daartoe een elftal stellingen voorgelegd.⁹⁵ In die stellingen kunnen een drietal componenten worden onderscheiden. Een eerste reeks van stellingen is eerder sociaaleconomisch van aard. Ze geven aan dat ‘de vreemden’ een socio-economische bedreiging dan wel verrijking vormen. Een tweede reeks van stellingen is eerder cultureel van aard; het betreft enerzijds uitspraken die de onverzoenbaarheid van culturen aankaarten, anderzijds uitspraken die wijzen op de meerwaarde die andere culturen kunnen leveren aan onze samenleving. Ten slotte werd één item toegevoegd waarin zeer expliciet wordt gesteld dat men een racist is. Het percentage jongeren dat instemt met etnocentrische stellingen verschilt sterk naar gelang deze componenten.

De instemming met etnocentrische uitspraken van sociaaleconomische aard is veel hoger dan met deze van culturele aard (tabel 12.1). Zo is 19.5 procent van mening dat vreemdelingen ons werk afnemen en gaat maar liefst 41 procent van de jongeren akkoord met de stelling dat migranten hier komen profiteren van de uitkeringen. Anderzijds beschouwt toch 48.5 procent van de jongeren de aanwezigheid van verschillende culturen als een verrijking van onze samenleving en vindt 52 procent dat we veel kunnen bijleren van andere culturen. Bovendien, zo stelt maar liefst 73 procent, zullen verschillende culturen elkaar moeten respecteren als we een leefbare samenleving willen opbouwen. Mogelijk is wel een deel daarvan overtuigd dat ‘wij’ reeds voldoende respect betonen voor andere culturen, maar dat de andere culturen nog te weinig respect betonen voor de onze.

95. Daarbij werd dezelfde gebalanceerde set van items gehanteerd als deze uit de JOP-monitor 1 (Vanhoutte, 2007). Negatieve stellingen over deze groepen werden afgewisseld met positieve uitspraken.

Tabel 12.1. Ethnocentrisme bij Vlaamse jongeren, 12- tot 30-jarigen: frequentieverdelingen (in percentage).

	N	Niet akkoord	Tussen beide	Akkoord
België kan beter geen asielzoekers toelaten	3355	32.6	33.9	33.6
Ik vind dat we veel kunnen bijleren van mensen uit andere culturen	3350	14.2	33.9	51.8
Vreemdelingen nemen ons werk af	3345	49.1	31.4	19.5
Migranten komen hier profiteren van de uitkeringen	3329	23.5	35.1	41.4
In sommige buurten doet de overheid te veel voor de migranten en te weinig voor de Belgen die er wonen	3335	24.1	30.2	45.7
Er is in ons land te weinig begrip voor mensen met een andere cultuur	3349	32.0	39.3	28.7
Migranten moeten onder elkaar huwen	3332	63.5	23.8	12.7
De aanwezigheid van verschillende culturen verrijkt onze samenleving	3331	15.8	35.6	48.5
Ik ben een racist	3349	76.0	17.6	6.4
Vreemdelingen dragen bij tot de welvaart van ons land	3303	29.7	49.7	20.5
Als we een leefbare samenleving willen opbouwen, moeten verschillende culturen elkaar respecteren	3344	6.5	20.7	72.8

Op basis van deze elf stellingen werd een somschaal geconstrueerd,⁹⁶ waarbij een score in de buurt van 0 betekent dat men zeer verdraagzaam is en een score dicht bij 100 betekent dat men er zeer ethnocentrische ideeën op nahoudt (voor de technische gegevens van deze schaalconstructie, zie JOP, 2009). Gemiddeld scoren jongeren tussen de 12 en 30 jaar 43 punten op deze honderdpuntenschaal (tabel 12.2). De wijzer helt dus licht over naar verdraagzaamheid. Lichten we hieruit de 14- tot 25-jarigen en vergelijken we hun gemiddelde score met de jongeren die bevraagd werden in de JOP-monitor 1, dan stellen we geen verschillen vast. Zowel in 2005 als in 2008 scoren jongeren tussen de 14 en 25 jaar gemiddeld 43 punten op 100.

Tabel 12.2. Gemiddelde score op de ethnocentrismeschaal: vergelijking tussen de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.

	JOP 2 12-30-jarigen	JOP 2 14-25-jarigen	JOP 1 14-25-jarigen
Gemiddelde score	42.86	42.81*	43.10
Standaarddeviatie	18.94	19.13	19.66
N	3357	2081	2468

* t-test voor vergelijking 14- tot 25-jarigen JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2, $p = n.s.$

96. 12- tot 13-jarigen: eigenwaarde: 5.12; verklaarde variantie: 46.55%; Cronbach α : 0.882; 14- tot 30-jarigen: eigenwaarde: 5.77; verklaarde variantie: 42.43%; Cronbach α : 0.909.

Ook de uitbreiding van de leeftijdsgroepen verandert niets aan de gemiddelde score op etnocentrisme. De gemiddelde score van de 12- tot 30-jarigen verschilt niet significant van de gemiddelde score van de 14- tot 25-jarigen op deze schaal.

Een meer gedetailleerde analyse naar leeftijdsverschillen (zie tabel 12.3) geeft ook aan dat er tussen de vijf onderscheiden leeftijdsgroepen geen significante verschillen bestaan. Zelfs niet tussen de jongste en de oudste leeftijdsgroep. De 12- tot 13-jarigen zijn met andere woorden niet meer of minder etnocentrisch dan de 26- tot 30-jarigen.⁹⁷

Tabel 12.3. Gemiddelde score op etnocentrisme naargelang leeftijdsgroep, geslacht en opleiding, 12- tot 30-jarigen (ANOVA).

	N	Gemiddelde	Std.	Bonferonni-test				
Leeftijd				12-13	14-17	18-21	22-25	26-30
12-13 jaar	329	42.50	18.81	/				
14-17 jaar	452	42.84	17.74	n.s.	/			
18-21 jaar	994	44.04	19.64	n.s.	n.s.	/		
22-25 jaar	512	41.54	19.65	n.s.	n.s.	n.s.	/	
26-30 jaar	671	43.27	18.78	n.s.	n.s.	n.s.	n.s.	/
F = 1.524, sign. = .192								
Onderwijsvormen				aso	tso	bsa		
Asa/kso	1634	36.77	16.88	/				
Tso	890	44.55	17.79	***	/			
Bsa	686	52.87	18.97	***	***	/		
F = 211.731, sign. = .000								
Geslacht								
Jongen	1719	44.89	19.05					
Meisje	1636	40.72	18.59					
F = 41.131, sign. = .000								

Bonferonni-test: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

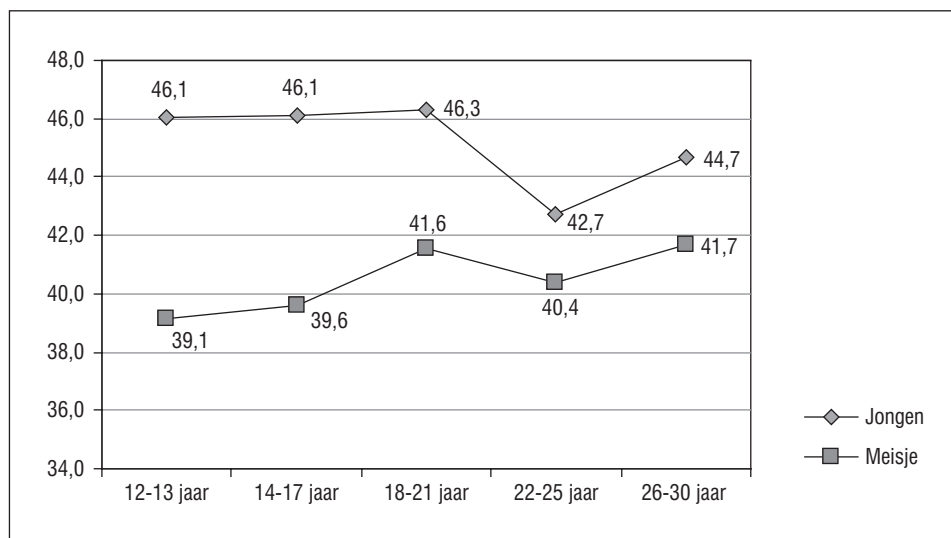
Etnische vooroordelen zijn daarentegen wel gerelateerd aan de opleiding die iemand volgt en diens geslacht. Jongeren die studeren in het algemeen of kunstsecundair onderwijs (aso/kso) of hun laatste jaar secundair onderwijs hebben voltooid in deze onderwijsvormen zijn het minst etnocentrisch.⁹⁸ Zij hebben een gemiddelde score van 37 op de etnocentrismeschaal. Jongeren uit het technisch onderwijs (tso) stellen zich al wat

97. Er wordt ook geen lineair verband gevonden tussen leeftijd (niet opgedeeld in categorieën) en etnocentrisme.

98. Ook voor de jongeren die reeds afgestudeerd zijn, prefereren we hier te werken met de onderwijsvorm die men gevolgd heeft in het laatste jaar secundair onderwijs omdat onderzoek aantoonde dat de verschillen op het vlak van etnocentrisme reeds gevormd worden in het secundair onderwijs (Spruyt, 2009a) en omdat we op deze manier de nog studerende en de reeds afgestudeerde personen beter kunnen vergelijken.

minder verdraagzaam op met een gemiddelde score van 45 op 100 en jongeren uit het beroepsonderwijs (bso) zijn het meest etnocentrisch met een gemiddelde score van 53 op 100. Het verschil tussen jongens en meisjes is minder uitgesproken dan het verschil tussen de onderwijsvormen, maar toch betekenisvol. Meisjes zijn verdraagzamer dan jongens, met respectievelijk een gemiddelde score van 41 en 45 op 100. Deze gegevens bevestigen de bevindingen uit de JOP-monitor 1. Ook daar werd geen leeftijdsverschil gevonden, maar werd wel vastgesteld dat hoogopgeleide jongeren en meisjes minder etnocentrisch zijn dan respectievelijk laagopgeleide jongeren en jongens (Vanhoutte, 2007).

Het gevonden geslachtsverschil is echter niet voor alle leeftijdsgroepen even groot. Zoals blijkt uit figuur 12.1 is het geslachtsverschil het grootst bij de jongste leeftijdsgroepen en is het bij de 'oudere' adolescenten heel wat kleiner. Bij de jongeren tussen 22 en 25 jaar wordt er zelfs geen significant geslachtsverschil gevonden. Ook voor de 26- tot 30-jarigen is het verschil klein en maar net significant ($p = .019$). Er lijkt daarbij een tegengestelde beweging plaats te vinden bij jongens en meisjes. Jongens worden meer verdraagzaam met de leeftijd, meisjes minder verdraagzaam. Dit interactie-effect is evenwel voor de hier bevraagde leeftijdsgroepen niet significant. In de volgende analyses laten we leeftijd dan ook buiten beschouwing.

Figuur 12.1. Gemiddelde score op etnocentrisme naargelang leeftijdsgroep volgens geslacht (12-30-jarigen) (ANOVA).

3. Op zoek naar verklaringen voor geslachtsverschillen in etnocentrisme

In onze zoektocht naar een verklaring voor het geslachtsverschil gaan we stapsgewijs te werk. In een eerste stap gaan we na of de gangbare verklaringen voor etnocentrisme,

gebaseerd op theoretische inzichten en empirische vaststellingen, ook een verklaring bieden voor het geslachtsverschil. De inbreng van deze variabelen geeft ons reeds een beeld welke factoren het verschil tussen jongens en meisjes teweegbrengen en geeft ons tevens een beter idee van het werkelijke geslachtsverschil – het nettoverschil – op het vlak van (on)verdraagzaamheid. In paragraaf 3.1 geven we een overzicht van dergelijke verklaringen voor etnocentrisme en toetsen we ze op de JOP-data. In een tweede stap richten we ons op verklaringen voor genderverschillen in het algemeen die mogelijk ook een verklaring kunnen bieden voor het geslachtsverschil op het vlak van etnocentrisme. We vertrekken daarbij van de *‘doing gender’*-benadering, welke kan beschouwd worden als een specifieke uitwerking van de *‘symbolic boundaries’*-theorie. Deze benaderingen worden getoetst in paragraaf 3.2.

3.1 Verklaringen voor etnocentrisme

Een groot deel van de theorieën ter verklaring van etnocentrisme gaat ervan uit dat mensen rationeel handelen uit eigenbelang. Daar vloeit bijna ‘logisch’ de stelling uit voort dat etnocentrische vooroordelen dienen beschouwd te worden als een rationele en instrumentele strategie om de allochtonen of minderheden te verzwakken of zelfs uit te schakelen in de competitie voor schaarse goederen (Wimmer, 2000). Als die stelling correct is, verwacht men dus meer etnocentrisme bij mensen die meer aan competitie met minderheidsgroepen blootstaan (Campbell, 1965). Mensen die het minder breed hebben en die geconfronteerd worden met schaarste staan aldus deze theorie negatiever tegenover allochtonen die hun concurrenten vormen in de strijd om schaarse goederen.⁹⁹ Armoede wordt hier in kaart gebracht door te peilen naar het bezit of het kunnen beschikken over enerzijds een aantal zeer essentiële basisproducten (bijvoorbeeld: het huis warm kunnen houden in de winter, het kunnen kopen van nieuwe kleding, regelmatig vlees, vis of kip kunnen eten) en anderzijds een aantal luxegoederen (bijvoorbeeld: een mp3-speler, een spelconsole, enzovoort). Aan de hand van een categorische principale componentenanalyse (CATPCA) kon hierin een onderliggende dimensie worden teruggevonden die de materiële welstand van het gezin weergeeft (JOP, 2009). We hebben voor de analyses in dit hoofdstuk deze variabele gehercodeerd naar een dichotome variabele, al dan niet welvarend, waarbij de groep niet-welvarenden bestaat uit dat kwart van de respondenten dat het laagst scoort op deze dimensie.¹⁰⁰ Heel wat auteurs stellen evenwel dat niet zozeer de objectieve of absolute achterstelling tot etnocentrische opvattingen leidt, maar eerder de perceptie of het gevoel dat men achtergesteld wordt ten aanzien van andere individuen en groepen en minderheden in het bijzonder (Runciman, 1966; Bobo, 1983; Grant & Brown, 1995; Pettigrew, Christ, Wag-

99. Ook opleiding wordt wel eens gerelateerd aan deze competitietheorie, waarbij dan wordt gesteld dat laaggeschoolden in een concurrentiepositie staan met – eveneens laaggeschoolde – allochtonen op de arbeidsmarkt. We komen verder terug op de relatie tussen etnocentrisme en opleiding.

100. Deze maat werd geconstrueerd voor de niet-allochtone jongeren, de gegevens van de allochtone jongeren werden niet mee opgenomen.

ner, Meertens, van Dick & Zick, 2008). Deze subjectieve of relatieve deprivatie wordt gemeten aan de hand van een schaal die de tevredenheid met de levensstandaard meet (zie de bijlage achteraan dit hoofdstuk).

Volgens de (relatieve) deprivatiethese gaat de classificatie van in- en outgroups vooraf aan de gevoelens van achterstelling. Daarnaast zou je op basis van de (relatieve) deprivatiethese verwachten dat alle minderheidsgroepen in even sterke mate als bedreigend worden ervaren. Echter niet alle minderheidsgroepen worden even sterk als concurrenten beschouwd. Vooral mensen van Marokkaanse en Turkse origine worden gevisieerd. Meer culturele verklaringen blijken dan ook de zuivere '*rational choice*'-benaderingen te weerleggen. In deze meer culturele verklaringen wordt ervan uitgegaan dat mensen behoefte hebben aan een positieve sociale identiteit. Dit houdt in dat we de ons omringende sociale werkelijkheid opdelen in sociale categorieën, waarna we vervolgens onze sociale identiteit construeren door ons te associëren met één daarvan (Tajfel & Turner, 1979; Tajfel & Turner, 1986). Door de eigen groep te vergelijken met andere groepen wordt getracht een positieve identiteit te construeren. Aan de eigen groep worden positieve kenmerken toegedicht, terwijl aan de andere groepen negatieve kenmerken worden toegekend. Onderzoek wijst uit dat die behoefte aan identificatie met het eigen volk en de contra-identificatie met de *out-group* groter is als men zich bedreigd, kwetsbaar of hulpeloos voelt. Die kwetsbaarheid kan vele oorzaken hebben (bijvoorbeeld: het leven in armoede, weinig tewerkstellingskansen, ziekte, buurtverloedering, enzovoort), maar het is een ervaring die door de personen die haar beleven, moet worden verwerkt. Mensen die zich bedreigd of kwetsbaar voelen, zullen dat gevoel proberen te verwerken door de verantwoordelijkheid van hun kwetsbaarheid op de een of andere manier te leggen bij groepen die als vreemd worden beschouwd (De Groof & Elchardus, 2009; Elchardus, 2009). De Groof en Elchardus (2009) hebben aangetoond dat die verwerking niet alleen een persoonlijke aangelegenheid is, maar via een aantal maatschappelijk geconstrueerde interpretaties of verwerkingsstrategieën verloopt. Aan de hand van collectief gedeelde verwerkingsstrategieën gaat men verantwoordelijken of 'schuldigen' aanduiden voor de eigen situatie en op basis van die strategieën zal men tevens de positie die men inneemt ten opzichte van deze out-group legitimeren. Op deze manier worden symbolische grenzen geconstrueerd. Men kan daarom ook verwachten dat mensen in kwetsbare posities vatbaarder zijn voor etnocentrisme en etnisch vooroordeel. Etnocentrisme kan dan beschouwd worden als het gevolg van een zondebokmechanisme waarbij mensen allochtonen verantwoordelijk stellen voor wat men zichzelf ontzegd ziet. Naast gevoelens van achterstelling kunnen ook gevoelens van onveiligheid worden beschouwd als een vorm van kwetsbaarheid die men wil plaatsen en verwerken (Elchardus, 2009). Dit gebeurt door de associatie van allochtonen met criminaliteit waarbij 'vreemdelingen' de stempel van de schuldige krijgen. Daarom wordt in heel wat onderzoek een duidelijk verband gevonden tussen onveiligheidsgevoelens en etnocentrisme (Cops, 2009; De Groof & Elchardus, 2009). Voor het meten van het onveiligheidsgevoel wordt gebruik gemaakt van een schaal bestaande uit acht items (voor meer informatie: JOP, 2009 en hoofdstuk 11). Deze schaal peilt

enerzijds naar algemene gevoelens van onveiligheid, of het gevoel dat de samenleving onveiliger is geworden en dat de politie ons niet meer kan beschermen tegen misdaad, anderzijds naar angstgerelateerd gedrag, of de mate waarin men uit angst slachtoffer te worden een aantal zaken vermijdt (bijvoorbeeld bepaalde wijken of 's avonds alleen op straat lopen).

Daarnaast wordt etnocentrisme gekoppeld aan het detraditionaliseringsproces dat zich voordoet in onze samenleving, waarbij een aantal traditionele betekeniskaders sterk aan belang hebben ingeboet. Ons leven wordt vandaag bijvoorbeeld veel minder gestuurd door religieuze en levensbeschouwelijke betekeniskaders. Het verdwijnen van dergelijke vertrouwde betekeniskaders of meer algemeen detraditionalisering kan leiden tot zingevingproblemen (Giddens, 1990; Heelas, Lash & Morris, 1996; Elchardus & Siongers, 2001) die op hun beurt gevoelens van onbehagen tot gevolg kunnen hebben (Adam, 1996; Campbell, 1996). Aangezien etnocentrisme ook vaak wordt geduid als een gesublimeerd gevoel van onbehagen (Boehnke, Hagan & Merkens, 1998), betekent dit dat gevoelens van onbehagen veroorzaakt door zingevingproblemen hetzelfde effect hebben. De detraditionaliseringsthese voorspelt dus niet dat specifieke religieuze of ideologische posities het etnocentrisme zullen verminderen, maar dat religieuze en ideologische onverschilligheid positief gerelateerd zal zijn met etnocentrisme. In onze analyses plaatsen we daarom de onverschilligen of zij die stellen dat religie hen niet interesseert tegenover de jongeren die wel een duidelijke levensbeschouwelijke positie innemen. Deze laatste groep omvat zowel gelovigen, twijfelaars, ongelovigen, vrijzinnigen als andersgelovigen. Naast religieuze onverschilligheid kan tevens de idee dat wij als individu zelf het fundamentele sturende mechanisme van het leven geworden zijn en de enige legitieme bron voor betekenisvolle beperkingen vormen, leiden tot zingevingproblemen. We verwachten daarom dat jongeren die veel klemtoon leggen op het autonomiestreven meer etnocentrisch zullen zijn. Het autonomiestreven wordt in kaart gebracht aan de hand van een somschaal (0-100) gebaseerd op acht stellingen, waaronder stellingen als 'ik wil niet aan regels gebonden zijn' en 'in onze samenleving worden aan de vrijheid van het individu te veel beperkingen opgelegd' (voor meer gedetailleerde informatie verwijzen we naar het Technisch verslag: JOP, 2009).

Ten vierde tonen heel wat studies de relatie aan tussen opleiding en etnocentrisme. Onderzoek toont aan dat deze relatie reeds tot stand komt tijdens de secundaire schoolloopbaan en dat de onderwijsvorm die men aldaar gevolgd heeft het meest doorslaggevend is (Elchardus & Spruyt, 2009; Spruyt, 2009a). Jongeren uit het algemeen secundair onderwijs blijken daarbij opmerkelijk verdraagzamer dan jongeren uit het technisch en het beroepssecundair onderwijs (Elchardus, Kavadias & Siongers, 1998; De Witte, Hooge & Walgrave, 2000; De Groof & Siongers, 2009; Siongers, 2009; Spruyt, 2009a, 2009b). Deelname aan hoger onderwijs verandert weinig aan de houding die men aanneemt ten aanzien van andere culturen. Ingaan op specifieke verklaringen voor de samenhang tussen onderwijs en etnocentrisme zou ons te ver leiden. Het volstaat hier te stellen dat deze invloed voor een deel toe te schrijven is aan de invloed van het formele curriculum, maar tevens – en voor een belangrijker deel – aan het ver-

borgen curriculum. Met dit laatste wordt verwezen naar aspecten die leerlingen eerder via ervaringen op school leren dan via formele vakinhouden en expliciete onderwijsdoelstellingen. Het gaat daarbij om zaken zoals het participatieklimaat op school, het voorleefgedrag van leraars en de schoolcultuur. We zullen ons daarom in de analyses richten op de onderwijsvorm die men in het secundair onderwijs gevolgd heeft (voor afgestudeerden) of momenteel volgt.

Bovenop deze invloed van de eigen scholing wordt doorgaans nog een bijkomende invloed van de opleiding van de ouders vastgesteld. Opleiding van de ouders kan hierbij beschouwd worden als een indicator voor het culturele socialisatiemilieu waarin men opgroeit of het cultureel kapitaal dat men meekrijgt (cf. Bourdieu, 1979). Voor de ouders beschikken we niet over de onderwijsvorm waarin ze school liepen, wel over het hoogste diploma. We onderscheiden jongeren die opgroeien in gezinnen waarvan minstens één van beide ouders een diploma hoger onderwijs behaald heeft en jongeren waarvan beide ouders lager geschoold zijn (dat wil zeggen dat beide ouders ten hoogste een diploma secundair onderwijs behaald hebben).

Verscheidene auteurs benadrukken tevens het belang van maatschappelijke participatie. Deelname aan het verenigingsleven wordt beschouwd als een belangrijke bron van en oefengrond voor een democratische cultuur (cf. Almond & Verba, 1963; Putnam, 1993; Billiet, 1995; De Groof & Siongers, 1999; Elchardus, Huyse & Hooghe, 2001). Empirisch onderzoek leert ons dat dit verschil niet zozeer toe te schrijven is aan de praktijk van het participeren zelf maar aan de verhoogde mogelijkheden van sociale interactie die het verenigingsleven biedt (Elchardus & Siongers, 2009). Verenigingen vormen sociale settings waarbinnen de grenzen van met elkaar interacterende groepen worden getekend door gebruik te maken van culturele preferenties (ook mediavorkeur) en attitudes (zoals etnocentrisme of het verwerpen ervan). Mede daardoor is de soort van verenigingen waaraan men participeert ook van belang. Onderzoek heeft zo aangewezen dat vooral de participatie aan jeugd- en sociale verenigingen etnocentrisme 'remt' of althans gepaard gaat met meer verdraagzame attitudes (De Groof & Siongers, 1999). We verwachten dan ook dat de participatie aan deze twee vormen van het verenigingsleven invers gerelateerd is aan etnocentrisme. Deelname aan het verenigingsleven wordt in kaart gebracht aan de hand van twee factorscoreschalen. Een eerste meet de participatiegraad aan jeugd- of jeugdgeoriënteerde verenigingen (bijvoorbeeld jeugdhuis, jeugd- of jongerenbeweging, speelplein, enzovoort), een tweede meet de participatie aan verenigingen of actiegroepen rond Derde Wereld, mensenrechten, antiracistische organisaties, milieuorganisaties, Rode Kruis, enzovoort (voor meer informatie, zie: JOP, 2009).

Ten slotte is etnocentrisme ook sterk gerelateerd aan mediagebruik en -preferenties. Geïnspireerd door Gerbners cultivatiethese (1969), spitste het onderzoek naar de relatie tussen media en etnocentrisme zich in eerste instantie vooral toe op de televisie als 'beïnvloeder' van houdingen. Uitgangspunten vormden de 'vaststelling' dat de televisie een violente maatschappij portretteert waarin de meeste misdrijven worden gepleegd

door niet-blanken en de idee dat langdurig tv-kijken het denken van mensen in die richting zou sturen of mainstreamen (Gerbner & Gross, 1976; Romer, Jamieson & De Coteau, 1998; Gilliams & Iyengar, 2000). Intensief tv-kijken werd aldus gekoppeld aan een negatieve houding ten aanzien van minderheidsgroepen. Recent onderzoek geeft echter aan dat niet zozeer de duur van het tv-kijken doorslaggevend is, maar wel de aard van het tv-kijken. Vooral op amusement gerichte programma's uitgezonden op commerciële zenders blijken gepaard te gaan met meer etnocentrische vooroordelen (Vergeer, Rutten & Scheepers, 1996; Vergeer & Scheepers, 1998; Bilandzic & Rössler, 2004; Spruyt, 2009c). Bovendien blijkt dat televisie niet zozeer rechtstreeks het denken van mensen beïnvloedt, maar dat de voorkeur voor welbepaalde programma's en kanalen vooral als een manier van sociale positionering dient te worden beschouwd. De media vervullen dan ook een bijzondere rol in de creatie, het in stand houden en de verspreiding van symbolische grenzen en verwerkingsstrategieën in het bijzonder (Elchardus, 2009; Elchardus & Siongers, 2009; Spruyt, 2009c). Dit impliceert dat men verwacht dat leerlingen met een voorkeur voor ook andere commerciële media – buiten de tv-zenders – meer etnocentrisch zullen zijn dan de anderen. Die 'brede' mediapreferentie wordt hier in kaart gebracht aan de hand van zes indicatoren: favoriet tijdschrift of soort van tijdschrift, favoriete radio- en tv-zender, minst geapprecieerde radio- en tv-zender en ten slotte de krant die men meestal leest. Op basis van een categorische principale componentenanalyse op deze variabelen kon één betekenisvolle dimensie worden geabstraheerd. Een lage score op deze dimensie wijst op een voorkeur voor eerder commerciële en meer op entertainment gerichte media, zoals VTM, *Joepie*, *Fancy*, tv-bladen, Topradio en Q-music en eerder een afkeur voor zenders als Canvas en Eén. Een hoge score op deze media-as wijst op een voorkeur voor eerder informatieve mediakanalen zoals Canvas, *Klara*, *De Morgen*, *Knack* en *De Standaard* (zie ladingen in de bijlage achteraan dit hoofdstuk).

We toetsen deze verklaringen aan de hand van meervoudige regressieanalyses. Aangezien deze indicatoren niet allemaal werden gemeten bij de 12- tot 13-jarigen, zullen we deze analyses enkel baseren op de gegevens van de 14- tot 30-jarigen.

In model 1 in tabel 12.4 wordt bevestigd dat etnocentrisme sterker aanwezig is bij jongens dan bij meisjes ($\beta = -.13$). Model 2 geeft aan dat we etnocentrisme vrij goed kunnen verklaren op basis van de hoger besproken theorieën en bijbehorende verklaringen. In totaal verklaren we 39% van de te verklaren variantie in etnocentrisme. Echter niet alle indicatoren zijn significant in dit eindmodel. Zo blijkt zowel objectieve als subjectieve deprivatie niet samen te gaan met meer etnocentrisme. Beide elementen hangen wel samen met etnocentrisme,¹⁰¹ maar de samenhang tussen achterstelling en etnocentrisme wordt voornamelijk verklaard door de genoten opleiding van de jongeren zelf en deze van hun ouders. Ook de detraditionaliseringstheorie wordt slechts ten

101. Pearson r etnocentrisme-materiële achterstand = .177 en Pearson r etnocentrisme-tevredenheid met levensstandaard = -.116.

dele bevestigd. Religieuze onverschilligheid blijkt bij jongeren niet samen te gaan met een hogere mate van ethnocentrisme, autonomiestreven daarentegen wel. Jongeren die autonomie zeer belangrijk achten en regels beperkend vinden, vertonen duidelijk een hogere mate van ethnocentrisme. De twee sterkst verklarende factoren zijn de media-voorkeur en het onveiligheidsgevoel. Personen met een meer informatiegedreven mediavorkeur zijn – ongeacht welke opleiding ze genoten hebben – meer verdraagzaam dan personen met een eerder op amusement gerichte mediavorkeur. En naarmate men zich meer onveilig voelt, drukt men zich eveneens negatiever uit ten aanzien van allochtonen.

Tabel 12.4. Verklaringen voor ethnocentrisme: resultaten van de stapsgewijze meervoudige regressie-analyse (14- tot 30-jarigen; N = 2327).

	Model 1		Model 2	
	β	Sign	β	Sign
Geslacht (0 = man)	-.13	***	-.20	***
Deprivatie				
Materiële welvaart (objectief)			-.02	n.s.
Tevredenheid met levensstandaard (subjectief)			-.03	n.s.
Onveiligheidsgevoel			.27	***
Detraditionalisering				
Religieuze onverschilligheid			.01	n.s.
Autonomiestreven			.16	***
Opleiding				
Opleidingsniveau ouders (0 = geen van beide ouders is hoger opgeleid)			-.09	***
Tso-leerling			.10	***
Bso-leerling			.15	***
Participatie				
Jeugdvereniging			-.06	***
Sociale vereniging			-.10	***
Elitaire mediavorkeur			-.24	***
R ²		.02		.39

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Deze indicatoren verklaren dan wel een groot deel van de variantie in ethnocentrisme, het verschil tussen jongens en meisjes op deze attitude verklaren ze niet. Integendeel, wanneer we de effectparameter van geslacht in het eerste en het laatste model met elkaar vergelijken, dan blijkt dat deze bijna verdubbeld is. Dit tweede model geeft een meer correcte weergave van het werkelijke verschil tussen jongens en meisjes op het vlak van ethnocentrisme. Ook Vanhoutte (2007) stelde op basis van de gegevens van de JOP-monitor 1 vast dat het verschil tussen jongens en meisjes veel groter was in het

eindmodel dan in het startmodel. De grotere kloof tussen jongens en meisjes is aan twee elementen toe te schrijven. Ten eerste is dat de sterkere aanwezigheid van onveiligheidsgevoelens bij meisjes (Pearsons $R = .278$). Onveiligheidsgevoelens gaan gepaard met meer etnocentrisme. Wanneer we dit onveiligheidsgevoelen in rekening brengen of met andere woorden het onveiligheidsgevoelen voor meisjes en jongens constant houden, verlaagt respectievelijk verhoogt de mate van etnocentrisme bij meisjes en jongens en wordt de kloof aldus groter. Hetzelfde stellen we vast met de mediavoorkeur. Meisjes getuigen in onze steekproef van een eerder op amusement gerichte mediavoorkeur (Pearsons $R = -.205$), terwijl een eerder op amusement gerichte mediavoorkeur gerelateerd is met meer etnocentrisme. Ook door toevoeging van deze variabele vergroot bijgevolg het genderverschil. De lagere mate van autonomiestreven bij meisjes (Pearsons $R = -.158$), alsook het feit dat meisjes minder in het beroepsonderwijs terug te vinden zijn in onze steekproef verklaren wel voor een deel het geslachtsverschil, maar dit weegt niet op tegen de impact van de onveiligheidsgevoelens en de mediavoorkeur.

3.2 Verklaringen voor genderverschillen in etnocentrisme

Het verschil tussen jongens en meisjes is dus op basis van deze meer correcte schatting groter dan gedacht. Op de vraag waarom jongens meer etnocentrisch zijn dan meisjes dienen zich drie mogelijke antwoorden aan. Het verschil zou ten eerste puur biologisch of genetisch van aard kunnen zijn, zuiver een geslachtsverschil. Ten tweede zou het verschil kunnen worden toegeschreven aan het resultaat van gendersocialisatie waarbij jongens en meisjes worden gesocialiseerd in hun geslachtsrollen. Terwijl gender in deze tweede visie eerder een verworven identiteit is dan wanneer men het geslacht zuiver biologisch benadert, blijft het toch nog een vrij statische visie. Het impliceert dat men reeds op jonge leeftijd attitudes gaat aannemen die conform de maatschappelijke verwachtingen zijn en dat deze op latere leeftijd nauwelijks nog zullen wijzigen. Studies wijzen echter uit dat de relatie tussen geslacht en culturele processen en uitkomsten complexer is dan deze twee benaderingen voorstellen (West & Zimmerman, 1987). Ook het feit dat de relatie tussen geslacht en etnocentrisme nog wijzigt in de late adolescentie lijkt erop te wijzen dat deze twee visies alleszins niet alle geslachtsverschillen vatten. De ‘*doing gender*’-benadering die West en Zimmerman (1987) lanceerden in de jaren tachtig van vorige eeuw tracht aan die complexiteit tegemoet te komen. Kernpunt is dat gender wordt geconstrueerd in alledaagse handelingen en via sociale interacties. De grenzen van gender worden in het dagelijkse leven voortdurend afgetast, gedefinieerd en onderhandeld (zie ook Koelet, 2005). Deze *doing gender* benadering geeft een derde verklaring voor het gevonden geslachtsverschil.

Deze ‘*doing gender*’-benadering sluit zeer nauw aan bij de meer recente literatuur omtrent *symbolic boundaries* (Lamont & Fournier, 1992; Lamont & Molnár, 2002; Pachucki, Pendergrass & Lamont, 2007; Elchardus & Siongers, 2007, 2009), een cultuursociologische invalshoek die de laatste jaren meer en meer ingang vindt binnen de

sociologie. De ‘*symbolic boundary*’-benadering vertrekt vanuit de idee dat symbolische grenzen en sociale grenzen sterk met elkaar verweven zijn, maar toch fundamenteel verschillend. Sociale grenzen zijn geobjectiveerde vormen van sociale verschillen die zich uiten in de ongelijke toegang tot en de ongelijke verdeling van – zowel materiële als niet-materiële – bronnen en sociale kansen. Symbolische grenzen zijn conceptuele onderscheiden die worden gemaakt door sociale actoren om objecten, mensen en praktijken te klasseren. Door het hanteren van symbolische hulpmiddelen (bijvoorbeeld conceptuele distincties, zoals het onderscheid dat mensen maken tussen goed en kwaad; interpretaties die men geeft aan gebeurtenissen, gewoonten en handelingen; het naar voren schuiven van culturele tradities en waarden, enzovoort) worden geïnstitutionaliseerde sociale verschillen zoals gender gecreëerd, behouden, gecontesteerd of zelfs ontbonden. Opdat ze die rol kunnen vervullen, moet er wel een ruime eensgezindheid bestaan over die symbolische grenzen, alleen dan krijgen ze een beperkend karakter en bepalen ze mee de sociale interactiepatronen. Causaal vertaald betekent dit dat symbolische grenzen beschouwd kunnen worden als noodzakelijke – maar op zich onvoldoende – condities voor het bestaan van sociale grenzen (Lamont & Fournier, 1992; Lamont & Molnár, 2002; Pachucki et al., 2007). Als etnocentrisme meespeelt in het afbakenen van symbolische grenzen tussen de sociale categorieën man en vrouw, betekent dit dat etnocentrisme zal samengaan met andere attitudes die als typisch masculien worden gezien.

Hoewel sommige auteurs stellen dat culturele scripts voor mannelijk- en vrouwelijkheid vervagen en dat ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ met andere woorden geen inhoudelijke betekenis meer hebben, blijkt toch uit heel wat recent onderzoek dat jongens en meisjes, mannen en vrouwen nog steeds met andere eigenschappen worden geïdentificeerd (zie bijvoorbeeld Férouzis, geciteerd in Boyer, 1999, en zie ook andere bijdragen in dit boek) en met andere attitudes. Zo worden mannen onder meer gekenmerkt door een meer individualistische ingesteldheid, minder emotionaliteit, zijn ze zowel in woorden als daden agressiever en hechten ze meer belang aan autonomie (zie onder meer Elchardus, 1999; Derks & Vermeersch, 2002).

Een traditionele constructie van mannelijkheid wordt tevens gerelateerd met etnische vooroordelen. Een aantal auteurs onderzochten reeds specifiek de samenhang tussen mannelijkheid en etnocentrisme. Sociaal-psychologen Wade en Brittan-Powell (2001) onderzochten zo of mannen die een meer traditionele masculiene ideologie aanhingen er meer negatieve opvattingen over raciale diversiteit op na hielden. Zij kwamen tot de conclusie dat een niet-traditionele mannelijke ideologie en feminiene trekken samengingen met meer positieve houdingen ten aanzien van raciale diversiteit. Ook Fine, Weis, Addelston en Marusza (1997) stelden een dergelijke samenhang vast. Masculiniteit of een masculiene identiteit wordt volgens deze auteurs dan ook ten dele gebouwd rond raciale ingroup-outgroup distincties en de uitsluiting van anderen. Andere attitudes die Wade en Brittan-Powell (2001) verbinden met traditionele masculiniteit zijn homofobie en -haat, agressie, autonomie en terughoudendheid op het vlak van emotionaliteit.

Tabel 12.5. Resultaten van de discriminantanalyse gender.

	Discriminatiekracht
Sport en spel in vrije tijd	-.594
Onveiligheidsgevoelens	.337
Elitaire mediavorkeur	-.259
Politieke interesse	-.230
Iets met opzet beschadigd of stukgemaakt op straat, op school of op een andere openbare plaats	-.208
Iemand zodanig in elkaar geslagen dat hij/zij verwondingen opliep	-.192
Autonomiestreven	-.179
Je beschaamd voelen	.179
Tevredenheid over gezondheid en uiterlijk	-.175
Je jaloers voelen	.142
Illegaal muziek, films, games of software gedownload van het internet	-.137
Wapen(s) bij je gedragen op straat, op school of een andere publieke plaats (zakmes niet inbegrepen)	-.104
Tevredenheid met het leven in het algemeen	.090
Cultuur in de vrije tijd	.087
Drugs verkocht met winst	-.079
Iets gepikt/gestolen?	-.077
Zelfbeeld	-.073
Schoolbeleving	.072
Repressie jongeren	-.058
Digitale vrijetijdsbesteding	-.057
Negatief toekomstbeeld	-.044
Huiselijke vrijetijdsbesteding	.028
Uitgaan in de vrije tijd	.022
Vooruitziendheid	.021
Voorkeur voor harde repressie	-.017
Zelfontplooiing	.013
Van school weggebleven, terwijl je eigenlijk aanwezig had moeten zijn	-.010
Zonder te betalen met de trein, tram, metro of bus gereden, terwijl je eigenlijk moest betalen	.010
Wilks' $\lambda = .455$; 81.8% juist geklasseerd	

Geheel in lijn met de *'doing gender'*-benadering stelt Vollebergh (1995) dat deze gender-identiteit kan evolueren over de levensloop. Meer bepaald beschouwt ze de geslachtsverschillen die op het vlak van etnocentrisme bestaan bij adolescenten als een uitvloeisel van een sterk masculinistische jeugdcultuur bij jongens tijdens de adolescentie. Als jongens 'ouder' worden gaan een aantal van de elementen die we sterk associëren met

traditionele mannelijkheid en die sterk gerelateerd zijn aan etnocentrisme aan belang afnemen in de genderidentiteit van mannen, en aldus ook het etnocentrisme. Hoewel onze data eveneens een eerder dalende lijn laten zien in de mate van etnocentrisme, kunnen we dit laatste niet toetsen omdat we niet beschikken over longitudinale data. We kunnen dus empirisch gezien ook niet strikt het onderscheid maken tussen de 'gendersocialisatie'-benadering en de '*doing-gender*'-benadering.

Wel kunnen we toetsen of de elementen die deel uitmaken van de genderidentiteit sterk samenhangen met etnocentrisme en of dit een verklaring vormt voor het geslachtsverschil. We kunnen dus toetsen of geslachtsverschillen cultureel kunnen worden geduid en meer dan louter biologische verschillen zijn. Om de culturele constructie van gender te meten, maken we daarom gebruik van een gendermaat die gebaseerd is op de attitudes en gedragingen die men stelt. Op basis van een discriminantanalyse¹⁰² kan worden nagegaan in welke mate een welbepaald kenmerk, in dit geval het geslacht van jongeren, juist kan voorspeld worden op basis van een aantal ingebrachte indicatoren. De indicatoren die we hier invoerden om het geslacht van de jongeren in onze databank te voorspellen zijn allen terug te vinden in tabel 12.5. Van 82% van de jongeren konden we het geslacht juist voorspellen. Die voorspelling lukte iets beter bij de meisjes, waarvan we 85% juist klasseerden, dan bij de jongens waarvan we 79% juist klasseerden. Maar het resultaat is voor beide groepen alleszins meer dan behoorlijk. De discriminatiekracht in tabel 12.5, die zich bevindt tussen -1 en 1, geeft een idee van de mate en de richting waarin de opgenomen indicatoren samenhangen met het geslacht of met andere woorden in welke mate ze bepalend zijn voor de genderidentiteit. Jongens onderscheiden zich van meisjes door hun grotere deelname aan sport- en spelactiviteiten, door hun sterkere interesse voor meer informatieve media en politiek, hun sterkere betrokkenheid in vandalisme en gevechten en de grotere klemtoon die ze leggen op autonomie. Meisjes voelen zich aan de andere kant meer onveilig, voelen zich sneller beschaamd en zijn minder tevreden over gezondheid en lichaam. Ongeacht iemand man of vrouw is, werd op basis van de scores van een respondent op deze verschillende indicatoren en de discriminatiekracht van deze indicatoren een gendermaat opgebouwd.¹⁰³ Een lage score op deze maat betekent dat men zeer sterk de 'masculiene' attitudes uitdraagt en 'masculiene' activiteiten stelt, een hoge score betekent dat men zeer sterk gekenmerkt wordt door de 'vrouwelijke' attitudes en activiteiten. Het gaat hier niet langer om de biologische opdeling tussen mannen en vrouwen, maar wel om de culturele vertaling van het man of vrouw zijn. Een man die gekenmerkt wordt door onveiligheidsgevoelens en die zich in zijn vrije tijd voornamelijk bezighoudt met cultuur of huiselijke activiteiten zal op deze gendermaat eerder hoog en dus feminien scoren. Andersom, zal een vrouw die zeer veel politieke interesse vertoont, die zeer veel belang hecht aan autonomie en

102. In deze discriminantanalyse en de constructie van deze gendermaat werden de allochtone jongeren niet betrokken omdat de genderconstructie bij allochtone jongens en meisjes mogelijk verschilt van deze bij allochtone jongeren.

103. In de constructie van deze gendermaat werden ook mediapreferenties, autonomiestreven, onveiligheidsgevoelens en tevredenheid met de levensstandaard opgenomen omdat deze maat de betekenis van de aparte variabelen overstijgt en de opname van deze variabelen in de gendermaat ook niet tot een problematisch hoge multicollineariteit leidt.

vooral met sport- en spelactiviteiten bezig is in haar vrije tijd, laag scoren op deze feminiteitsmaat. Indien etnocentrisme inderdaad kan worden beschouwd als een onderdeel van de identiteitsvorming, dan verwachten we dat deze gendermaat minstens voor een deel het verschil tussen jongens en meisjes inzake etnocentrisme verklaart.

Aan het tweede model uit tabel 12.4 voegen we deze feminiteitsmaat toe (zie tabel 12.6). De genderidentiteit blijkt inderdaad een verklaring te bieden voor etnocentrisme en meer in het bijzonder voor het verschil tussen jongens en meisjes op het vlak van etnocentrisme. De effectparameter voor geslacht halveert zowat na toevoeging van deze gendermaat (met name van 0.20 naar 0.11). Echter, ook na controle voor deze indicator blijft er nog een duidelijk verschil bestaan tussen jongens en meisjes.

Tabel 12.6. Verklaringen voor etnocentrisme met toevoeging van gendermaat: resultaten van de stapsgewijze meervoudige regressieanalyse (14- tot 30-jarigen; N = 2327).

	Model 1		Model 2		Model 3	
	β	Sign	β	Sign	β	Sign
Geslacht (0 = man)	-.13	***	-.20	***	-.11	***
Deprivatie						
Materiële welvaart (objectief)			-.02	n.s.	-.03	n.s.
Tevredenheid met levensstandaard (subjectief)			-.03	n.s.	-.03	n.s.
Onveiligheidsgevoel			.27	***	.31	***
Detraditionalisering						
Religieuze onverschilligheid			.01	n.s.	.01	n.s.
Autonomiestreven			.16	***	.13	****
Opleiding						
Opleidingsniveau ouders (0 = geen van beide ouders is hoger opgeleid)			-.09	***	-.09	***
Tso-leerling (0 = aso)			.10	***	.10	***
Bso-leerling (0 = aso)			.15	***	.14	***
Participatie						
Jeugdvereniging			-.06	***	-.05	**
Sociale vereniging			-.10	***	-.08	***
Elitaire mediavorkeur			-.24	***	-.29	***
Feminien					-.18	***
R ²		.02		.39		.40

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Etnocentrisme maakt bijgevolg deel uit van het patroon waarmee de gendergrens wordt getrokken. In de analyse gepresenteerd in model 3 veronderstellen we dat hoe masculiener, hoe groter de kans dat etnocentrisme wordt opgenomen om de identiteit te affirmeren. Het is echter ook mogelijk dat de opgenomen kenmerken anders spelen bij elk

geslacht. Autonomie kan zo bijvoorbeeld een verschillende betekenis hebben bij jongens en meisjes. We veronderstellen daarbij dat attitudes en gedragingen die sterk kenmerkend zijn voor de genderidentiteit (zoals onveiligheidsgevoelens, mediapreferenties en autonomiestreven) wel eens verschillend gelieerd kunnen zijn met etnocentrisme bij jongens en meisjes. Zeker wanneer jongens en meisjes andere invullingen geven aan deze kenmerken, dan kunnen zij anders spelen bij jongens en meisjes. Vooral het autonomiestreven kan verschillende ladingen dekken. Het heeft enerzijds een zeer emancipatorische betekenis wanneer het verwijst naar het feit dat men als individu in staat is om een eigen invulling te geven aan het leven, los van bijvoorbeeld de invloed die uitgaat van de ouders. Autonomiestreven kan echter ook andere betekenissen aannemen, zoals het zich willen onderscheiden van anderen en de omgeving en het streven naar zelfbepaling (Elchardus & Lauwers, 2000). Dit mondt vaak uit in het in vraag stellen van de maatschappelijke regels en zelfs het zich onttrekken aan die regels. Studies geven aan dat jongens autonomiestreven voornamelijk associëren met het zich rebels afzetten tegen heersende normen en met machogedrag (bijvoorbeeld Elchardus, 1999; Derks & Vermeersch, 2002). Meisjes streven sowieso al minder autonomie na, maar mogelijk associëren zij autonomie ook meer met de eerste betekenis. We verwachten daarom vooral bij het autonomiestreven een verschillende impact bij jongens en meisjes.

Om dit te toetsen, voeren we de analyses apart uit voor jongens en meisjes. Wanneer het finale model (model 3) apart op jongens en meisjes wordt toegepast, blijkt inderdaad dat bepaalde elementen meer verklaringskracht hebben voor jongens dan wel voor meisjes (tabel 12.7). Zoals verwacht heeft autonomiestreven een verschillend effect bij jongens en meisjes. Het autonomiestreven blijkt vooral bij jongens samen te gaan met meer etnocentrisme, terwijl het bij meisjes slechts licht significant samenhangt met etnocentrisme. Maar daarnaast blijkt ook het onveiligheidsgevoelen wat meer van betekenis bij meisjes. Onveiligheidsgevoelens blijken bij meisjes nauwer samen te hangen met vooroordelen ten aanzien van allochtonen dan dat bij jongens het geval is. Het verschil is evenwel het sterkst voor het autonomiestreven. Dit sterkt ons vermoeden dat autonomie een andere invulling krijgt bij jongens dan bij meisjes. Vooral bij jongens wordt het geassocieerd met rebels machogedrag. Wanneer deze interactietermen worden toegevoegd aan model 3 in tabel 12.6, dan blijkt dat autonomiestreven bij jongens meer bijdraagt tot etnocentrisme dan bij meisjes ($b = -.116$; $\beta = -.055$, $p = .010$), de interactie tussen onveiligheidsgevoelens en geslacht is niet significant. Dit model met interactietermen (niet weergegeven) kan echter niet gehanteerd worden om het verschil tussen meisjes en jongens weg te verklaren.¹⁰⁴

104. Bij het invoeren van interactietermen dienen de onafhankelijke kwantitatieve variabelen gecentreerd te worden. Door het centreren van de variabelen verdwijnt echter een belangrijk deel van de correlatie tussen de onafhankelijke variabelen en de interactieterm, met name wat de niet-essentiële multicollineariteit wordt genoemd. Dit betekent echter ook dat we door het toevoegen van een interactieterm nooit het geslachtsverschil kunnen verklaren. Daarnaast verandert door het toevoegen van een interactieterm tevens de betekenis van het 'hoofdeffect' van geslacht. De referentiegroep is hier strikt genomen niet meer 'een jongen', maar 'een jongen met een welbepaalde score (gemiddelde) op het autonomiestreven'.

Verder blijkt uit de analyses gepresenteerd in tabel 12.7 dat de gendermaat of hier de feminiteitsmaat zowel voor jongens als meisjes werkt, wat erop neerkomt dat gender inderdaad een bijkomende verklaring biedt op zuivere geslachtsverschillen.

Tabel 12.7. Verklaringen voor ethocentrisme: resultaten van de stapsgewijze meervoudige regressie-analyse naargelang het geslacht van de respondent (14- tot 30-jarigen).

	Jongens (N = 1189)			Meisjes (N = 1138)		
	B	β	Sign.	B	β	Sign.
Intercept	20.41			22.38		
Deprivatie						
Materiële achterstand (objectief)	-.07	.00	n.s.	-2.20	-.05	*
Tevredenheid met levensstandaard (subjectief)	-.02	-.02	n.s.	-.05	-.04	n.s.
Onveiligheidsgevoel	.31	.26	***	.37	.35	***
Detraditionalisering						
Religieuze onverschilligheid	.77	.03	n.s.	-.30	-.01	n.s.
Autonomiestreven	.24	.18	***	.10	.07	**
Opleiding						
Opleidingsniveau ouders (0 = geen van beide ouders is hoger opgeleid)	-3.96	-.11	***	-2.82	-.08	**
Tso-leerling (0 = aso)	3.13	.08	**	4.29	.11	***
Bso-leerling (0 = aso)	6.00	.13	***	6.82	.14	***
Participatie						
Jeugdvereniging	-.99	-.06	*	-.91	-.05	*
Sociale vereniging	-1.52	-.08	***	-1.54	-.09	***
Elitaire mediavorkeur	-5.25	-.30	***	-4.85	-.27	***
Feminiteitsmaat	-2.06	-.12	***	-2.89	-.15	***
R ²		.40		.38		

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

De gemiddelde scores (intercepten) liggen voor jongens en meisjes zeer dicht bij elkaar, maar de relatie is wel omgekeerd. Het intercept van de meisjes is hoger dan dat van de jongens, dit betekent dat we door de toevoeging van deze interactieterm(en) het verschil tussen jongens en meisjes volledig kunnen wegverklaren.

4. Discussie en besluit

In dit hoofdstuk bekeken we de houdingen van Vlaamse jongeren ten aanzien van andere culturen. Op basis van de gegevens van de JOP-monitor 2 kunnen we stellen

dat Vlaamse jongeren eerder verdraagzaam te noemen zijn en dat de eerder negatieve oordelen ten aanzien van allochtonen voornamelijk te situeren zijn op sociaaleconomisch vlak. In vergelijking met de JOP-monitor 1 kunnen we bovendien stellen dat die houding van Vlaamse jongeren ten aanzien van andere culturen de laatste jaren niet gewijzigd is.

Tussen 14 en 30 jaar worden er geen leeftijdsverschillen opgetekend op het vlak van etnocentrisme, maar blijken etnocentrische vooroordelen wel gerelateerd te zijn aan geslacht en opleiding. Jongeren die schoollopen in het algemeen of kunstonderwijs en jongeren die hun loopbaan in het secundair onderwijs afsloten in deze onderwijsvormen zijn minder etnocentrisch dan jongeren die schoollopen of liepen in het technisch onderwijs. En deze laatsten zijn op hun beurt minder etnocentrisch dan jongeren uit het beroepsonderwijs. Daarnaast uiten jongens zich negatiever tegenover allochtonen dan meisjes. Beide verschillen werden ook reeds opgetekend in de JOP-monitor 1 en ander onderzoek bij jongeren. Maar terwijl het opleidingsverschil al meer diepgaand werd onderzocht, ging er tot op heden nog nauwelijks aandacht naar het geslachtsverschil. We richtten ons in deze bijdrage dan ook vooral op dit laatste.

Om het geslachtsverschil te duiden, werkten we in drie stappen. In een eerste stap werd nagegaan of de gangbare verklaringen op het vlak van etnocentrisme ook het geslachtsverschil konden wegverklaren. Het tegenovergestelde bleek. Door deze verklaringen in rekening te brengen, stelde het geslachtsverschil zich nog sterker. Uit de analyses bleek dat als we meisjes en jongens met een even sterk onveiligheidsgevoelen en met dezelfde mediavoorkeuren zouden nemen, het geslachtsverschil op het vlak van etnocentrisme nog veel groter zou zijn.

In een tweede stap gingen we na of de culturele constructie van gender het geslachtsverschil kon wegverklaren. Dit blijkt het geval. Jongens en meisjes onderscheiden zich van elkaar door het aannemen van welbepaalde opvattingen en opinies en door het stellen van welbepaalde gedragingen. Deze elementen bepalen mee de genderidentiteit. Ook de houding die men aanneemt ten aanzien van allochtonen maakt deel uit van deze genderidentiteit. Hoewel deze gendermaat de effectparameter van geslacht halveert, moeten we echter vaststellen dat er zich nog steeds een significant verschil voordoet tussen jongens en meisjes. De vraag dringt zich dan op of we dat resterende verschil moeten toeschrijven aan biologische verschillen. In de aparte analyses die we uitvoerden op jongens en meisjes, blijkt het verdict toch eerder in de richting van culturele verschillen uit te slaan. Onverdraagzaamheid is bij jongens sterker gerelateerd aan autonomiestreven dan bij meisjes; bij meisjes lijkt het onveiligheidsgevoelen dan weer sterker verweven met etnocentrisme (al is het interactie-effect niet significant).

De sterkere relatie tussen autonomiestreven en etnocentrisme bij jongens, kan ons inziens aan twee elementen worden toegeschreven. Ten eerste is autonomiestreven een attitude die deel uitmaakt van de genderdefinitie en die daarin sterk bepalend is en eerder typerend voor jongens. Uit de verdere definitie van gender blijkt dat al wat met kwetsbaarheid en onveiligheid te maken heeft eerder typerend is voor meisjes. Als jon-

gen betaamt het minder je kwetsbaar te uiten en etnocentrische vooroordelen daardoor te legitimeren. Jongens stellen zich 'agressiever' of althans stoerder op en claimen meer autonomie. Dat kan ertoe leiden dat wanneer jongens zich eerder etnocentrisch opstellen ze dat ook meer vanuit die invalshoek gaan legitimeren, vanuit de gedachte 'niemand hoeft me te vertellen wat de maatschappelijke geplogenheden zijn, ik doe mijn eigen ding'. Een dergelijke houding maakt het voor jongens makkelijker om zich etnocentrisch op te stellen. Daarnaast kunnen we ons echter ook de vraag stellen of meisjes geen andere invulling geven aan dat autonomiestreven. Autonomiestreven is hier niet strikt ingevuld. Mogelijk verstaan meisjes onder het streven naar meer autonomie eerder het loskomen van ouderlijke opvolging, terwijl jongens dat autonomiestreven eerder maatschappelijk invullen waardoor het bij hen gepaard gaat met normoverschrijdend en rebels gedrag. Om hier meer duidelijkheid in te scheppen is echter verder onderzoek naar autonomiestreven nodig, wat buiten de scope van deze bijdrage ligt.

Alleszins hebben we op basis van deze analyses reeds een tipje van de sluier kunnen oplichten en daaruit blijkt dat geslachtsverschillen inzake etnocentrisme sterk cultureel bepaald zijn.

Bibliografie

- Adam, B. (1996). Detraditionalization and the certainty of uncertain futures. In P. Heelas, S. Lash & P. Morris (Eds.), *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity* (pp. 134-148). Oxford: Blackwell Publishers.
- Almond, G.A. & Verba, S. (1963). *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: University Press.
- Bilandzic, H. & Rössler, P. (2004). Life according to television. Implications of genre-specific cultivation effects: The gratification/cultivation mode. *Communications*, 29(3), 295-326.
- Billiet, J. (1995). Het lidmaatschap van sociale organisaties en trouw stemgedrag. *Res Publica*, 37(1), 11-30.
- Bobo, L. (1983). Whites' opposition to busing: symbolic racism or realistic group conflict. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 1196-1210.
- Boehnke, K., Hagan, J. & Merckens, H. (1998). Right-wing extremism among German adolescents: Risk factors and protective factors. *Applied Psychology: An International Review*, 47(1), 109-126.
- Bourdieu, P. (1979). *La Distinction. Critique sociale du jugement*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Boyer, R. (1999). Le temps libre des collégiens et lycéens. In Y. Lemel & B. Roudet (Red.), *Filles et garçons jusqu'à l'adolescence. Socialisations différentielles*. (pp. 249-268). Paris: L'Harmattan.
- Campbell, C. (1996). Detraditionalization, character and the limits to agency. In P. Heelas, S. Lash & P. Morris (Eds.), *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity* (pp. 149-169). Oxford: Blackwell Publishers.
- Campbell, D.T. (1965). Ethnocentric and other altruistic motives. In D. Levine (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* (pp. 283-311). Nebraska: Lincoln, University of Nebraska Press.
- Chiricos, T., Eschholz, S. & Gertz, M. (1997). Crime, news and fear of crime: Toward an identification of audience effects. *Social Problems*, 44(3), 342-357.
- Chiricos, T., Padgett, K. & Gertz, M. (2000). Fear, tv news, and the reality of crime. *Criminology*, 38(3), 755-785.

- Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 77-103). Leuven: Acco.
- De Groof, S. & Elchardus, M. (2009). Kwetsbaarheid, anomie, autoritarisme en etnocentrisme. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 79-97). Tiel: LannooCampus.
- De Groof, S. & Siongers, J. (1999). Schoolse en niet-schoolse participatie bij jongeren. Een schets van het profiel en de houdingen van participerende jongeren. *Tijdschrift voor Sociologie*, 40 (3-4), 471-500.
- De Groof, S. & Siongers, J. (2009). Dragen open scholen bij tot open jongeren? De relatie tussen participatie op school en etnocentrisme onderzocht. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 193-210). Tiel: LannooCampus.
- De Witte, H., Hooge, J. & Walgrave, L. (2000). *Jongeren in Vlaanderen: Gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Derks, A. & Vermeersch, H. (2002). "Studeren is voor mietjes!" Een analyse van de genderverschillen in schools presteren. In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De Symbolische Samenleving* (pp. 215-240). Tiel: Lannoo.
- Elchardus, M. (1999). *Zonder maskers. Een actueel portret van jongeren en hun leraren*. Gent: Globe.
- Elchardus, M. (2009). Etnisch vooroordeel als verwerkte kwetsbaarheid. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 61-77). Tiel: LannooCampus.
- Elchardus, M., Huyse, L. & Hooghe, M. (2001). *Het maatschappelijk middenveld in Vlaanderen. Een onderzoek naar de sociale constructie van democratisch burgerschap*. Brussel: VUBPress.
- Elchardus, M., Kavadias, D. & Siongers, J. (1998). *Hebben scholen een invloed op de waarden van jongeren? Een empirisch onderzoek naar de doeltreffendheid van waardevervorming in het secundair onderwijs*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
- Elchardus, M. & Lauwers, S. (2000). De zelf-religie. Een exploratie van haar betekenis en dimensies. *Sociologische Gids*, 47(5), 330-349.
- Elchardus, M. & Siongers, J. (2001). The malaise of limitlessness: An empirical study of the relation between detraditionalization, meaningfulness and malaise. *Ethical Perspectives*, 8(3), 179-201.
- Elchardus, M. & Siongers, J. (2007). Ethnocentrism, taste and symbolic boundaries. *Poetics*, 35 (4-5), 215-238.
- Elchardus, M. & Siongers, J. (2009). Etnocentrisme, smaak en symbolische grenzen. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 255-277). Tiel: LannooCampus.
- Elchardus, M. & Spruyt, B. (2009). Draagt hoger onderwijs bij tot verdraagzaamheid? In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 139-150). Tiel: LannooCampus.
- Fine, M., Weis, L., Adelman, J. & Marusza, J. (1997). (In) Secure times: Constructing white working-class masculinities in the late 20th century. *Gender and Society*, 11(1), 52-68.
- Gerbner, G. (1969). Toward "cultural indicators": the analysis of mass mediated public message systems. *Educational Technology, Research and Development*, 17(2), 137-148.
- Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Living with television: the violence profile. *Journal of Communication*, 26(2), 172-199.
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gilliams, F.D.J. & Iyengar, S. (2000). Prime suspects: The influence of local television news on the viewing public. *American Journal of Political Science*, 44(3), 560-573.
- Grant, P.R. & Brown, R. (1995). From ethnocentrism to collective protest: responses to relative deprivation and threats to social identity. *Social Psychological Quarterly*, 58(3), 195-212.

- Heelas, P., Lash, S. & Morris, P. (1996). *Detraditionalization. Critical reflections on authority and identity*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2*. Onuitgegeven verslag, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoekplatform.be.
- Koelet, S. (2005). *Standvastige verschillen. Een analyse van theoretische benaderingen over de verdeling van het huishoudelijk werk tussen vrouwen en mannen op basis van tijdsbudgetonderzoek*. Doctoraal proefschrift. Brussel: Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.
- Lamont, M. & Fournier, M. (1992). *Cultivating differences: Symbolic boundaries and the making of inequality*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamont, M. & Molnár, V. (2002). The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28, 167-195.
- Meuleman, B. & Billiet, J. (2005). De evolutie van de perceptie van etnische dreiging tussen 1991 en 2004 en de relatie met institutioneel vertrouwen. In Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (red.), *Vlaanderen gepeild!* (pp. 37-60). Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Planning en Statistiek.
- Pachucki, M.A., Pendergrass, S. & Lamont, M. (2007). Boundary processes: Recent theoretical developments and new contributions. *Poetics*, 35, 331-351.
- Pettigrew, T.F., Christ, O., Wagner, U., Meertens, R., van Dick, R. & Zick, A. (2008). Relative deprivation and intergroup prejudice. *Journal of Social Issues*, 64(2), 385-401.
- Putnam, R.D. (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton (N.J.): Princeton University Press.
- Romer, D., Jamieson, K.H. & Aday, S. (2003). Television news and the cultivation of fear of crime. *Journal of Communication*, 53(1), 88-104.
- Romer, D., Jamieson, K.H. & De Coteau, N.J. (1998). The treatment of persons of color in local television news: Ethnic blame discourse or realistic group conflict? *Communication Research*, 25(3), 286-305.
- Runciman, W.R. (1966). *Relative deprivation and social justice: a study of attitudes to social inequality in twentieth-century England*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Siongers, J. (2009). Het van geen vreemden hebben. De intergenerationele overdracht van etnocentrisme. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 117-138). Tielt: LannooCampus.
- Spruyt, B. (2009a). Geleerd door ervaring: over de gevolgen van ongelijkheid in het onderwijslandschap voor etnische vooroordelen. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 211-232). Tielt: LannooCampus.
- Spruyt, B. (2009b). Och, 't is maar tv... over de (complexe) relatie tussen etnische vooroordelen en tv-gebruik. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 233-254). Tielt: LannooCampus.
- Spruyt, B. (2009c). Selectie-effecten en socialisatie-effecten: een cross-sectionele vergelijking. In M. Elchardus & J. Siongers (red.), *Vreemden. Naar een cultuursociologische benadering van etnocentrisme* (pp. 151-160). Tielt: LannooCampus.
- Tajfel, H. & Turner, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In W.G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-48). Monterey, CA: Brooks-Cole.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1986). The social identity of inter-group behavior. In S. Worchel & L.W. Austin (Eds.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Chicago: Nelson-Hall.
- Vanhoutte, B. (2007). Allemaal anders, allemaal gelijk? Jongeren en etnocentrisme. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 209-216). Leuven: LannooCampus.
- Vergeer, M., Rutten, P. & Scheepers, P. (1996). Cultivatietheorie in een veranderd medialandschap. Overzicht van eerdere studies en een toetsing voor een middelgrote stad. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 24(2), 120-151.

- Vergeer, M. & Scheepers, P. (1998). Publieke versus commerciële programmering: effecten van blootstelling aan televisie op subjectief ervaren etnische dreiging. In E. Schelfhout & H. Verstraeten (red.), *De rol van de media in de multiculturele samenleving* (pp. 271-292). Brussel: VUBpress.
- Vollebergh, W. & Raaijmakers, Q. (1989). De masculiene parade in de adolescentie. *Jeugd en Samenleving*, (6/7), 373-387.
- Vollebergh, W.A.M. (1995). Extreem etnocentrisme en gewelddadigheid: een jongensprobleem? *Jeugd en Samenleving*, 25(1), 30-42.
- Wade, J.C. & Brittan-Powell, C. (2001). Men's attitudes towards race and gender equity: the importance of masculinity ideology, gender-related traits, and reference group identity dependence. *Psychology of Men and Masculinities*, 2(1), 42-50.
- West, C. & Zimmerman, D.H. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1(2), 125-151.
- Wimmer, A. (2000). Racism in nationalised states: A framework for comparative research. In J. ter Wal & M. Verkuyten (Eds.), *Comparative perspectives on racism* (pp. 47-72). Aldershot: Ashgate.

5. Bijlagen

Tabel 12.8. Ladingen en betrouwbaarheid van de schaal 'tevredenheid met levensstandaard'.

	Factorladingen
Je leven in het algemeen	.826
Je levensstandaard	.721
Op de meeste vlakken komt mijn leven overeen met het ideaalbeeld dat ik ervan heb	.770
Ik heb alles wat ik nodig heb in mijn leven	.783
Eigenwaarde	2.41
% verklaarde variantie	60.179
Cronbach α	.771

Tabel 12.9. Coördinaten van de CATPCA-analyse op mediavariabelen.

	Frequentie	Coördinaten
VTM +	581	.932
Canvas –	608	.847
Ketnet +	28	.786
Joepie, Fancy, ...	366	.776
Eén –	152	.730
Tv-bladen (TV-story, Dag Allemaal, ...)	528	.724
Topradio +	184	.679
Q-music +	1204	.609
Studio Brussel –	174	.536
Het Laatste Nieuws/De Nieuwe Gazet	688	.531

	Frequentie	Coördinaten
Radio Donna +	493	.450
Het Belang van Limburg	332	.410
Ik lees nooit kranten	740	.375
2BE (Kanaal 2) +	435	.354
Flair	438	.352
Klara –	1930	.350
Sportbladen (Voetbalmagazine, ...)	235	.333
Radio 1 –	320	.291
VT4 +	945	.238
Regionale zender (ATV,WTV) -	1173	.164
Ketnet –	412	.152
De Gazet van Antwerpen/Mechelen	250	.099
Ik lees nooit tijdschriften	580	.084
Menzo, Ché, P-Magazine, ...	180	.016
Het Nieuwsblad/ De Gentenaar	503	-.111
Ik luister niet naar de radio –	167	-.206
Regionale zender (ATV,WTV) +	11	-.209
Ik luister niet naar de radio +	199	-.210
Eén +	658	-.408
Metro	224	-.492
VT4 –	58	-.627
Ik kijk bijna nooit tv +	219	-.733
Ik kijk bijna nooit tv –	187	-.772
Studio Brussel +	918	-.835
2BE (Kanaal 2) –	113	-1.052
Humo	607	-1.154
De Standaard	254	-1.297
Topradio –	298	-1.338
VTM –	445	-1.340
Radio Donna –	134	-1.482
Knack	167	-1.518
Q-music –	138	-1.587
De Morgen	182	-1.646
Radio 1 +	131	-1.706
Canvas +	271	-1.898
Klara +	20	-2.290

13. Jongeren en delinquentie

Hanne Op de Beeck en Diederik Cops

1. Inleiding

Jeugdcriminaliteit neemt een steeds prominentere plaats in op de maatschappelijke en politieke agenda. Stellingen met betrekking tot jeugddelinquentie worden met de regelmaat van de klok in het publieke debat geponeerd. Zo wordt onder meer voorgegeven dat delinquent gedrag reeds op vroegere leeftijd zou aanvangen en een steeds ernstiger en gewelddadiger karakter zou krijgen. Betrouwbare data om deze uitspraken te onderbouwen, zijn echter slechts in beperkte mate beschikbaar en bovendien vaak gelimiteerd tot (bepaalde aspecten uit) politionele en/of gerechtelijke statistieken. Dergelijke data kennen heel wat vertekeningen¹⁰⁵ en laten bijgevolg niet toe bovenstaande conclusies op een verantwoorde wijze te bevestigen. De data uit de JOP-monitor daarentegen berusten op zelfrapportage en zijn daarom niet afhankelijk van de activiteiten van actoren binnen de strafrechtsbedeling en/of van de aangiftebereidheid van de burger. Deze data zouden dan ook een bijzonder waardevolle bijdrage kunnen leveren aan dit debat.

Naast de prevalentie van een aantal delictsvormen, wordt ook de mate waarin Vlaamse jongeren slachtoffer van delinquentie worden, in de JOP-monitor bevroegd. Slachtofferschap verplaatste zich sinds een aantal decennia geleidelijk aan van de marges van het politieke en publieke debat over criminaliteit naar het brandpunt ervan (Zedner, 2002). Opvallend hierbij is echter dat slachtofferschap en de beleving ervan door *jongeren* sterk onderbelicht blijft. De wetenschappelijke en maatschappelijke aandacht die traditioneel naar jeugddelinquentie gaat, is niet evenredig aan de aandacht voor slachtofferschap van jongeren (Loader, 1996; Brown, 2005). De overgrote meerderheid van slachtofferenquêtes richt zich immers vooral op meerderjarige respondenten of benadert jongeren als één homogene groep.¹⁰⁶ Op dit vlak is de JOP-monitor, als één van de weinige jeugdsurveys waarin ook dit aspect belicht wordt, een uitzondering.

105. Een uitgebreide bespreking hiervan zou te ver leiden. Het volstaat hier te verwijzen naar het zogenaamde 'dark number' binnen criminaliteit, of het percentage delicten dat niet in deze officiële statistieken terug te vinden is omdat ze niet ontdekt of aangegeven worden.

106. Hiermee wordt bedoeld dat traditionele slachtofferenquêtes, waarvan het gebruik wijdverspreid is, ofwel enkel meerderjarige respondenten bevragen, ofwel enkel een beschrijvende analyse van de groep jongeren (meestal 15- tot 24-jarigen) in hun geheel geven.

Kortom, in dit hoofdstuk komt zowel delinquent gedrag als slachtofferschap van Vlaamse jongeren aan bod. In het eerste deel wordt nagegaan in welke mate Vlaamse jongeren experimenteren met delinquent gedrag. Meer bepaald wordt onderzocht of en hoe vaak zij bepaalde feiten *pleegden*, of ze hierbij *betrapt* werden en hoe vaak er een *proces-verbaal (pv)* van werd opgesteld. In het tweede deel wordt de prevalentie van slachtofferschap van een aantal delicten besproken. In beide delen wordt stilgestaan bij de eventuele invloed van enkele relevante sociodemografische kenmerken (geslacht, leeftijd en opleidingsniveau) op de verdeling van zowel dader- als slachtofferschap. Ten slotte worden ook mogelijke verklarende factoren in de prevalentie van multiple dader- en slachtofferschap nader bekeken.

2. Daderschap

2.1 Prevalentie van daderschap, ontdekking en registratie

De delicten die in de twee JOP-monitoren werden opgenomen, zijn voornamelijk vaker voorkomende delicten die doorgaans als minder ernstig beschouwd worden, namelijk zwartrijden, vandalisme, diefstal, illegaal downloaden en spijbelen.¹⁰⁷ Daarnaast werden ook enkele delicten bevraagd die men eerder als zwaarwichtig zou kunnen omschrijven, namelijk wapendracht, drugverkoop en geweld.¹⁰⁸ Tabel 13.1 laat zien dat illegaal downloaden (54.1%) en zwartrijden (33.9%) de vaakst voorkomende feiten zijn in de JOP-monitor 2. Dit is niet zo verwonderlijk gezien deze feiten – onder meer wegens het slachtofferloze karakter ervan – door veel jongeren niet echt als ‘delinquentie’ beschouwd worden, en ook de pakkans ervan laag ligt (zie verder). Geweld (3.9%), wapendracht (2.4%) en drugverkoop (1.8%) zijn feiten die slechts door een zeer gering aantal respondenten gepleegd werden. Voorts blijken redelijk wat respondenten uit het lager en secundair onderwijs het afgelopen jaar wel eens gespijbeld te hebben (17.6%). De universiteits- en hogeschoolstudenten werden voor deze analyse buiten beschouwing gelaten, omdat zij niet meer schoolplichtig zijn en deze vraagstelling voor hen dus minder relevant is. In totaal geeft 70.5% van de respondenten aan in het afgelopen jaar één of meerdere van de bevraagde feiten gepleegd te hebben. Echter, een groot deel van het percentage blijkt betrekking te hebben op illegaal downloaden. Wanneer dit feit niet meegerekend wordt, bedraagt het totaalpercentage plegers nog 44.2%.

Tabel 13.1 biedt tevens enige informatie over het aantal ‘veelplegers’ in de databank. Een ‘veelpleger’ wordt hier, in navolging van Burssens (2007), gedefinieerd als iemand

107. Illegaal downloaden en spijbelen werden enkel in de JOP-monitor 2 bevraagd.

108. Meer informatie over de wijze waarop de delicten bevraagd werden kan gevonden worden in het Technisch verslag (JOP, 2009).

die in één jaar tijd meer dan drie verschillende feiten pleegde.¹⁰⁹ Met deze (normatieve) afbakening wordt getracht de jongeren die eerder delinquent actief zijn, te onderscheiden van jongeren die slechts sporadisch over de schreef gaan. De feiten die hierbij in rekening gebracht worden, zijn vandalisme, diefstal, wapendracht, drugverkoop en geweld.¹¹⁰ Het aantal veelplegers in de JOP-monitor 2 blijkt bijzonder klein te zijn; slechts 2.2% van de respondenten beantwoordt aan deze omschrijving.

Tabel 13.1. Plegers (in percentage), ontdekte plegers (in percentage en ontdekkingsgraad) en geregistreerde plegers (in percentage en registratiegraad) bij 12- tot 30-jarigen.

Feiten	Gepleegd		Ontdekt			Geregistreerd		
	N	%	N	Totaal %	Ontdek- kingsgraad	N	Totaal %	Registratie- graad
Zwarijden	3651	33.9	3606	3.4	9.8	3603	1.1	3.3
Vandalisme	3650	11.8	3598	2.8	23.1	3600	.8	6.3
Diefstal	3644	13.6	3593	2.7	19.7	3594	1.1	7.6
Wapendracht ¹¹¹	3653	2.4	3600	.5	20.5	3602	.3	11.4
Drugverkoop ¹¹²	3650	1.8	3594	.4	20.3	3596	.2	12.5
Geweld	3649	3.9	3595	1.8	46.1	3596	.7	18.4
Illegaal downloaden	3637	54.1	3594	.9	1.6	3596	.5	.9
Spijbelen	3611	17.6	3562	8.8	36.5	3563	.4	1.8
Totaal	3568	70.5	3507	15.5	21.6	3510	3.5	4.9
Totaal zonder illegaal downloaden	3628	44.2	3523	15.2	33.3	3525	3.2	7.0
Veelplegers	3612	2.2	3705	–	–	–	–	–

* p < .05; ** p < .01; *** p < .001; n.s. = niet significant

Feiten die het vaakst ontdekt worden zijn, zoals tabel 13.1 laat zien, spijbelen (8.8%), zwarijden (3.4%), vandalisme (2.8%) en diefstal (2.7%). Echter, wanneer men de ontdekte feiten bekijkt in het licht van de gepleegde feiten, blijkt geweld de hoogste ontdekkingsgraad te hebben (46.1%), gevolgd door spijbelen (36.5%) en vandalisme (23.1%). Wapendracht (20.5%), drugverkoop (20.3%) en diefstal (19.7%) kennen een lagere ontdekkingsgraad. Zwarijden (9.8%) en illegaal downloaden (1.6%) worden

109. Doorgaans wordt een veelpleger omschreven als iemand die vier of meer verschillende feiten pleegde (zie bijvoorbeeld Goedseels, Vettenburg & Walgrave (2000), of Pauwels (2007)). Aangezien deze variabele in de JOP-monitor echter op slechts vijf verschillende feiten gebaseerd is, wordt de grens hier iets lager gelegd.

110. Illegaal downloaden en zwarijden zijn zo algemeen voorkomend dat ze nauwelijks een discriminatoire invloed zouden hebben. Daarom worden deze achterwege gelaten.

111. De ontdekkings- en registratiegraad van wapendracht dient met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, aangezien deze percentages berusten op een totaal aantal van 18 respondenten die aangeven hierbij ontdekt geweest te zijn en 10 respondenten die rapporteren een pv gekregen te hebben.

112. Ook de ontdekkings- en registratiegraad van drugverkoop dient voorzichtig geïnterpreteerd te worden, deze percentages berusten op een totaal aantal van 13 respondenten die aangeven hierbij ontdekt geweest te zijn en 8 respondenten die rapporteren een pv gekregen te hebben.

in verhouding het minst vaak ontdekt. In totaal werd 21.6% van de gepleegde feiten ontdekt (33.3% wanneer illegaal downloaden niet meegerekend wordt).

Ten slotte blijkt uit de databank dat slechts een zeer beperkt percentage plegers daadwerkelijk een proces-verbaal (pv) krijgt voor de gepleegde feiten. Het gros van de pv's wordt uitgeschreven voor zwartrijden (1.1%) en diefstal (1.1%). Echter, wanneer men het aantal pv's bekijkt in verhouding tot het aantal gepleegde feiten, blijkt dat de feiten die het minst vaak gepleegd worden, namelijk geweldpleging, drugverkoop en wapendracht, het vaakst resulteren in een pv (respectievelijk 18.4%, 12.5%, 11.4%). Voor illegaal downloaden (.9%), spijbelen (1.8%) en zwartrijden (3.3%) werd, in verhouding tot het aantal gepleegde feiten, het minst vaak een pv opgemaakt. Dit is niet verbazingwekkend, gezien het sanctioneren van zwartrijden en spijbelen eerder via alternatieve circuits gebeurt en illegaal downloaden een bijzonder lage ontdekkingsgraad kent. In totaal werd voor 4.9% van de door 12- tot 30-jarige gepleegde feiten een pv opgemaakt (7% wanneer illegaal downloaden niet meegerekend wordt).

Tabel 13.2. Verschillen in het aantal plegers en veelplegers onder 14- tot 25-jarigen tussen 2005 en 2008 (in percentage en odds ratio's).¹¹³

	JOP-monitor 1 (2005)	JOP-monitor 2 (2008)	Exp(B) JOP-monitor 1 (Ref. cat.: JOP-monitor 2)
N	2097	2378	
Zwartrijden	30.2	42.4	.588***
Vandalisme	11.4	16.3	.663***
Diefstal	12.4	16.9	.669***
Wapendracht ¹¹⁴	3.2	3.2	.979(n.s.)
Drugverkoop ¹¹⁵	3.1	2.3	1.343 (n.s.)
Geweld	5.5	5.3	1.038 (n.s.)
Totaal	43.7	53.4	.678***
Veelplegers	2.5	3.3	.734 (n.s.)

* $p < .05$; ** $p < .01$; n.s. = niet significant

Bron: JOP-monitor 1 (2005-2006) en JOP-monitor 2 (2008).

113. Om de gegevens uit de JOP-monitor 2 vergelijkbaar te maken met de gegevens uit de JOP-monitor 1 werd voor deze analyse de leeftijdscategorie 26-30 jaar uit de JOP-monitor 2 weggelaten. Om dezelfde reden worden illegaal downloaden en spijbelen hier niet meer besproken, deze werden in de JOP-monitor 1 niet bevraagd.

114. De ontdekkings- en registratiegraad van wapendracht dient omzichtig geïnterpreteerd te worden, aangezien deze percentages berusten op een totaal aantal van 8 (in de JOP-monitor 1) en 15 (in de JOP-monitor 2) respondenten die aangeven hierbij ontdekt geweest te zijn en 5 (in de JOP-monitor 1) en 8 (in de JOP-monitor 2) respondenten die rapporteren een pv gekregen te hebben.

115. Ook de ontdekkings- en registratiegraad van drugverkoop dient met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd te worden, aangezien deze percentages berusten op een totaal aantal van 7 (in de JOP-monitor 1) en 11 (in de JOP-monitor 2) respondenten die aangeven hierbij ontdekt geweest te zijn en 6 (in de JOP-monitor 1) en 7 (in de JOP-monitor 2) respondenten die rapporteren een pv gekregen te hebben.

Deze cijfers tonen dat binnen de geregistreerde jeugddelinquentie niet enkel een groot ‘dark number’¹¹⁶ bestaat, maar dat ook de verhoudingen tussen de gepleegde feiten scheefgetrokken worden. Het in verhouding hoge aantal pv’s voor geweldpleging, een delict dat ernstige gevolgen kan hebben voor het slachtoffer en ook sterker wordt opgevolgd door de politie, zal resulteren in een overrepresentatie van dit feit in de officiële cijfers. Zogenaamd ‘slachtofferloze delicten’ als zwartrijden en illegaal downloaden kennen een onderrepresentatie, waardoor de aanpak van deze delicten – die, gezien ze in groten getale gepleegd worden, toch een sterke economische impact kunnen hebben – gemakkelijker buiten het vizier van beleidsmakers zal blijven.

Het waarheidsgehalte van de populaire stelling dat jeugddelinquentie ernstiger zou worden, kan aan de hand van de JOP-data voorlopig niet onderzocht worden. Er zijn tot nog toe immers nog maar twee metingen geweest, terwijl pas sprake kan zijn van een trend na minstens drie afzonderlijke metingen. Wel kan nagegaan worden in welke mate het delinquent gedrag van de jongeren die in 2005 (JOP-monitor 1) bevestigd werden, verschilt van de jongeren die in 2008 (JOP-monitor 2) de vragenlijst invulden. Teneinde de data vergelijkbaar te maken, worden hiertoe uit de JOP-monitor 2 enkel de 14- tot 25-jarigen geselecteerd. Om na te gaan of gevonden verschillen significant zijn, worden regressieanalyses uitgevoerd waarin de survey – de JOP-monitor 1 dan wel de JOP-monitor 2 – als enige verklarende variabele wordt ingegeven. De resultaten van deze tests worden gepresenteerd in tabel 13.2.

Tabel 13.2 toont dat jongeren in 2008 meer ‘kleine’ criminaliteit pleegden dan in 2005. Specifiek werd meer vandalisme ($\text{Exp}(B) = .663, p < .001$) en diefstal ($\text{Exp}(B) = .669, p < .001$) gepleegd, en er werd ook vaker zwartgereden ($\text{Exp}(B) = .588, p < .001$). Deze verschillen hebben een weerslag op het totaalpercentage plegers, dat in 2008 significant hoger ligt dan in 2005 ($\text{Exp}(B) = .678, p < .001$). Wanneer men de percentages van de ‘zwaardere’ feiten vergelijkt tussen 2005 en 2008, kan men zien dat het aantal jongeren dat op publieke plaatsen wel eens een wapen bij zich droeg, gelijk blijft, terwijl drugverkoop en geweld lichtjes afnemen (respectievelijk 1.1% en .2%). Deze dalingen zijn echter niet significant.

2.2 Invloed van sociodemografische variabelen op daderschap

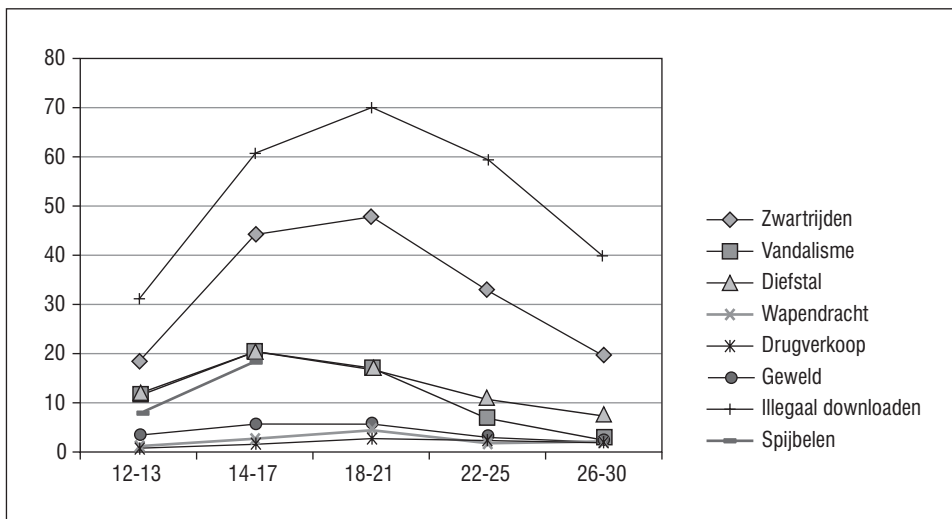
2.2.1 Daderschap naar leeftijd

Reeds in 1832 werd door de Belgische statisticus Quetelet vastgesteld dat delinquentie tijdens de adolescentie zo frequent voorkomt dat het bijna als een maatschappelijk ‘normaal’ fenomeen beschouwd kan worden. Delinquent gedrag komt het vaakst voor

116. ‘Dark number’ is een term die binnen criminologische wetenschappen gebruikt wordt om het aantal niet-gerapporteerde of niet-geregistreerde delinquente feiten aan te duiden. Een hoog ‘dark number’ betekent dat de data geen juiste weerspiegeling zijn van de werkelijkheid. Zie ook de eerste voetnoot in deze bijdrage.

rond het vijftiende levensjaar, vanaf 20 à 21 jaar neemt het weer af. Ook in recenter criminologisch onderzoek wordt deze tendens steeds weer bevestigd (Goris & Walgrave, 2002; Junger-Tas et al., 2008; Landsheer, Oud & Van Dijkum, 2008; Slot, 2004). Hierdoor ontwikkelde zich het begrip 'leeftijdsgebonden delinquentie', waarmee aangegeven wordt dat praktisch alle adolescenten wel eens over de schreef gaan. Delinquent gedrag is voor de meeste jongeren een manier om grenzen af te tasten, wat dit gedrag eigen maakt aan het proces van volwassen worden (Moffitt, 1993; Goris & Walgrave, 2002). De data uit de JOP-monitor 2 (in tabel 13.3) laten zien dat Vlaamse jongeren hier geen uitzondering op zijn.

De brede steekproef die voor de JOP-monitor 2 bevestigd werd – respondenten van 12 tot en met 30 jaar oud – laat zich goed lenen tot het identificeren van leeftijdstrends in daderschap. Figuur 13.1 laat zien dat de meeste delicten een omgekeerde U-vormige curve volgen, met een piek in de groep van 14- tot 17-jarigen (voor vandalisme en diefstal) of in de groep van 18- tot 21-jarigen (voor illegaal downloaden, zwartrijden, wapendracht en drugverkoop).

Figuur 13.1. Percentage plegers naar leeftijd.¹¹⁷

Tabel 13.3 laat zien dat de 'piek' die de prevalentie van vandalisme en diefstal kent op de leeftijd van 14 tot 17 jaar – die men in figuur 13.1 kan observeren – significant is (respectievelijk $\text{Exp}(B) = 9.657$, $p < .001$ en $\text{Exp}(B) = 3.175$, $p < .001$). Zwartrijden, illegaal downloaden en wapendracht daarentegen, worden significant vaker door

117. Voor 'spijbelen' worden enkel de percentages weergegeven van jongeren die nog in het lager of in het secundair onderwijs zitten, aangezien voortgezet onderwijs geen verplichtend karakter meer heeft.

18- tot 21-jarigen gedaan (respectievelijk $\text{Exp(B)} = 3.772$, $p < .001$; $\text{Exp(B)} = 3.575$, $p < .001$ en $\text{Exp(B)} = 2.238$, $p < .01$), gevolgd door 14- tot 17-jarigen en 22- tot 25-jarigen. 12- tot 13-jarigen en 26- tot 30-jarigen doen dit het minst.

Tabel 13.3. Leeftijdsverschillen in daderschap (in percentage en odds ratio's).

	Percentages					Odds ratio's			
	12-13	14-17	18-21	22-25	26-30	Exp(B) 12-13 (Ref. cat.: 26-30) ¹¹⁸	Exp(B) 14-17 (Ref. cat.: 26-30)	Exp(B) 18-21 (Ref. cat.: 26-30)	Exp(B) 22-25 (Ref. cat.: 26-30)
Zwatrijden (N = 3649)	18.1	44.3	47.8	32.9	19.5	.915 (n.s.)	3.286***	3.772***	2.027***
Vandalisme (N = 3648)	11.5	20.3	16.9	6.8	2.6	4.929***	9.657***	7.704***	2.753***
Diefstal (N = 3642)	12.0	19.9	16.9	10.9	7.3	1.746**	3.175***	2.590***	1.565*
Wapendracht (N = 3651)	1.1	2.6	4.1	1.5	1.9	.585 (n.s.)	1.401 (n.s.)	2.238**	.782 (n.s.)
Drugverkoop (N = 3648)	.4	1.4	2.6	2.2	1.6	.266 (n.s.)	.828 (n.s.)	1.579 (n.s.)	1.356 (n.s.)
Geweld (N = 3647)	3.3	5.6	5.6	2.7	1.8	1.915 (n.s.)	3.290***	3.336***	1.520 (n.s.)
Illegaal downloaden (N = 3635)	31.3	61.0	70.3	59.6	39.9	.688**	2.356***	3.575***	2.230***
Spijbelen (N = 3609)	7.6	19.1	–	–	–	.346***	–	–	–

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Ook met betrekking tot geweld kunnen sterke significante leeftijdsverschillen geïdentificeerd worden: 14- tot 17- en 18- tot 21-jarigen doen dit veel vaker dan de andere leeftijdsgroepen (respectievelijk $\text{Exp(B)} = 3.290$, $p < .001$; $\text{Exp(B)} = 3.336$, $p < .001$). Spijbelen, ten slotte, wordt significant vaker door 14- tot 17-jarigen dan door 12- tot 13-jarigen gedaan. Andere leeftijdsverschillen zijn in dit geval niet relevant, gezien jongeren in Vlaanderen slechts leerplichtig zijn tot de leeftijd van 18 jaar.

Kortom, over het algemeen bevestigen deze data dat delinquent gedrag voor het gros van de Vlaamse jongeren een leeftijdsgebonden fenomeen is, dat een hoogtepunt kent onder de 14- tot 21-jarigen. Na 21 jaar neemt de prevalentie van delinquentie geleidelijk af om – met uitzondering van zwatrijden en illegaal downloaden – bij de 26- tot 30-jarigen tot onder de 8% te dalen.

118. Voor analyse van spijbelen: Ref. cat.: 14-17.

2.2.2 Daderschap naar geslacht

Naast de leeftijdstendens is het bestaan van geslachtsverschillen in daderschap één van de meest gekende trends binnen criminologisch onderzoek (Junger-Tas, Steketee & Moll, 2008; Slot, 2004). Mannen zouden tot 1.5 keer meer delicten plegen dan vrouwen (Landsheer, Oud & Van Dijkum, 2008). Ook de gegevens uit de JOP-monitor 2 (in tabel 13.4) laten sterke geslachtsverschillen met betrekking tot daderschap zien.

Tabel 13.4. Geslachtsverschillen in daderschap (in percentage en odds ratio's).

	14- tot 30-jarigen			12- tot 13-jarigen		
	Percentages		Odds ratio	Percentages		Odds ratio
	Man	Vrouw	Exp(B) Man (Ref. cat.: vrouw)	Man	Vrouw	Exp(B) Man (Ref. cat.: vrouw)
Zwartrijden (N = 3649)	32.8	34.7	.909 (n.s.)	18.5	17.5	1.067 (n.s.)
Vandalisme (N = 3648)	17.9	7.1	2.981***	14.2	9.2	1.626 (n.s.)
Diefstal (N = 3642)	16.9	11.1	1.593***	14.6	9.7	1.585 (n.s.)
Wapendracht (N = 3651)	4.3	.8	6.381***	1.3	1.3	1.004 (n.s.)
Drugverkoop (N = 3648)	2.9	.8	3.522***	.9	.4	2.018 (n.s.)
Geweld (N = 3647)	7.0	1.4	5.938***	4.8	1.8	2.839 (n.s.)
Illegaal downloaden (N = 3635)	60.2	48.3	1.671***	34.4	28.3	1.326 (n.s.)
Spijbelen (N = 3609)	23.0	24.2	1.053 (n.s.)	8.4	7.0	1.210 (n.s.)

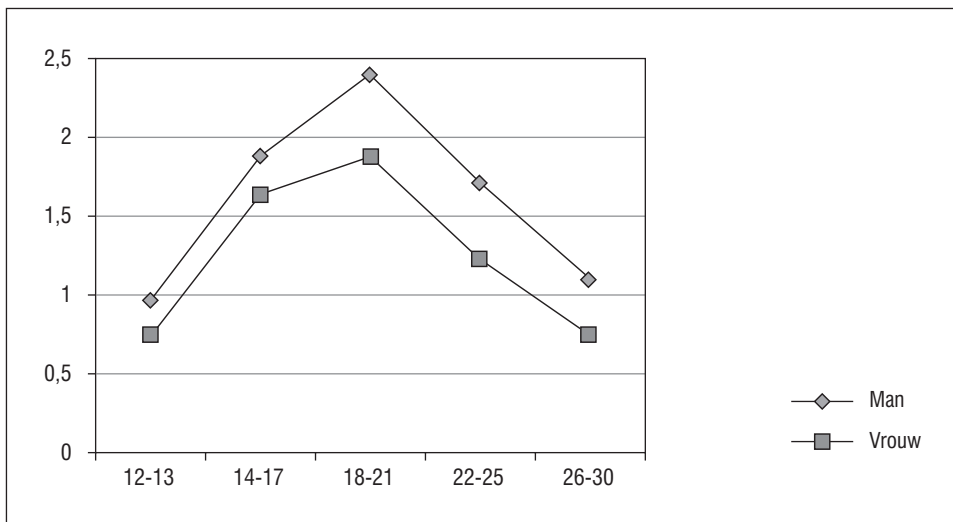
* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 13.4 laat zien dat 14- tot 30-jarige mannen zich heel wat vaker schuldig maken aan delinquentie dan hun vrouwelijke leeftijdsgenoten. Geslachtsverschillen zijn het grootst voor geweld ($\text{Exp(B)} = 5.938$, $p < .001$) en wapendracht ($\text{Exp(B)} = 6.381$, $p < .001$ in de JOP-monitor 2). Ook wat drugverkoop ($\text{Exp(B)} = 3.522$, $p < .001$) en vandalisme ($\text{Exp(B)} = 2.981$, $p < .001$) betreft, zijn geslachtsverschillen aanzienlijk. Iets kleinere, doch nog steeds significante geslachtsverschillen bestaan in het plegen van diefstal ($\text{Exp(B)} = 1.593$, $p < .001$) en illegaal downloaden ($\text{Exp(B)} = 1.671$, $p < .001$ in de JOP-monitor 2). Met betrekking tot zwartrijden en spijbelen kunnen geen significante verschillen teruggevonden worden.

De waarden in tabel 13.4 indiceren voorts dat jongens ook binnen de groep 12- tot 13-jarigen over het algemeen meer delicten rapporteren dan meisjes, doch deze ver-

schillen zijn niet significant. Wellicht is dit te wijten aan de zeer lage frequenties in deze leeftijdsgroep (zie figuur 13.1). Zo zijn de effecten voor drugverkoop en geweld bijvoorbeeld bijzonder groot (respectievelijk $\text{Exp}(B) = 2.018$ en $\text{Exp}(B) = 2.839$) maar niet significant, wat niet zo verwonderlijk is: bij nadere inspectie van de data blijkt immers dat van de 12- tot 13-jarigen in totaal slechts twee jongens en één meisje drugs verkochten, en slechts elf jongens en vier meisjes geweld pleegden.

Anderzijds is het interessant om hier verder op in te gaan. Indien de afwezigheid van geslachtsverschillen onder 12- tot 13-jarigen immers *niet* aan de te lage frequenties te wijten zou zijn, zou dit er op kunnen wijzen dat geslachtsverschillen in delinquentie zich pas ten volle in de adolescentie ontwikkelen. Daarom wordt bij de 12- tot 13-jarigen ook een analyse uitgevoerd op een algemene delinquentiemaat. Hiertoe worden jongeren die in het afgelopen jaar één of meer van de bevraagde feiten pleegden, afgezet tegen jongeren die geen enkel van de bevraagde feiten pleegden. Hoewel het frequentieprobleem hiermee opgelost zou moeten zijn blijkt ook hier het verschil niet significant te zijn ($\text{Exp}(B) = 1.435$, $p > .05$). Vervolgens wordt een grafiek uitgetekend waarin leeftijdsverschillen in delinquentie voor mannen en vrouwen afzonderlijk weergegeven worden. Deze grafiek, gepresenteerd als figuur 13.2, laat zien dat geslachtsverschillen inderdaad groter worden vanaf 14 jaar. Hoewel in beide groepen een sterke toename van delinquentie in de adolescentie waarneembaar is, blijkt deze 'piek' scherper te zijn bij jongens.

Figuur 13.2. Geslachtsverschillen in gemiddelde delinquentiescores van 12- tot 30-jarige jongens en meisjes.

2.2.3 Daderschap naar onderwijsvorm

Net zoals dit in vele andere onderwijssystemen het geval is, worden ook Vlaamse jongeren reeds vanaf jonge leeftijd verdeeld over verschillende onderwijsvormen. Deze hebben een sterke socialiserende impact op onder meer hun smaken, opvattingen, kennis, keuzes en handelingen (Vettenburg, Deklerck & Siongers, 2009; Elchardus, 2002); een tendens die zich ook manifesteert in het stellen van delinquent gedrag. Zo zouden jongeren uit het technisch en beroepsonderwijs meer delinquent gedrag stellen dan hun collega's uit het algemene en kunstsecundaire onderwijs (Goedseels, Vettenburg & Walgrave, 2000; De Groof & Smits, 2006; Van Houtte & Stevens, 2008). Deze trend kan ook in de data uit de JOP-monitor 2 (in tabel 13.5) waargenomen worden.

Tabel 13.5. Onderwijsvormverschillen in daderschap onder scholieren (in percentage en odds ratio's).

	Percentages			Odds ratio's	
	Aso, kso	Tso	(D)bso	Exp(B) tso (Ref. cat.: aso, kso)	Exp(B) (d)bso (Ref. cat.: aso, kso)
Zwartrijden (N = 1373)	37.5	33.7	27.2	.845*	.623***
Vandalisme (N = 1370)	9.7	13.3	14.2	1.437**	1.549**
Diefstal (N = 1368)	13.3	13.9	14.6	1.053 (n.s.)	1.114 (n.s.)
Wapendracht (N = 1373)	1.2	3.1	4.3	2.667**	3.757***
Drugverkoop (N = 1371)	1.4	1.9	2.8	1.117 (n.s.)	2.065*
Geweld (N = 1371)	1.9	4.4	8.1	2.382***	4.588***
Illegaal downloaden (N = 1361)	56.6	58.0	47.2	1.067 (n.s.)	.685***
Spijbelen (N = 1369)	18.7	26.4	32.8	1.557***	2.116***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Deze tabel laat zien dat jongeren uit het tso en het (d)bso significant vaker spijbelen (respectievelijk $\text{Exp}(B) = 1.557$, $p < .001$ en $\text{Exp}(B) = 2.116$, $p < .001$) en vandalisme (respectievelijk $\text{Exp}(B) = 1.437$, $p < .01$ en $\text{Exp}(B) = 1.549$, $p < .01$), wapendracht (respectievelijk $\text{Exp}(B) = 2.667$, $p < .01$ en $\text{Exp}(B) = 3.757$, $p < .001$) en geweld (respectievelijk $\text{Exp}(B) = 2.382$, $p < .001$ en $\text{Exp}(B) = 4.588$, $p < .001$) plegen dan jongeren uit het aso en kso. Voorts laat de tabel zien dat jongeren uit het (d)bso significant vaker drugs verkopen ($\text{Exp}(B) = 2.065$, $p < .05$), maar ook beduidend minder vaak illegaal downloaden ($\text{Exp}(B) = .685$, $p < .001$) en zwartrijden ($\text{Exp}(B) = .623$, $p < .001$) dan hun collega's uit aso-, kso- en tso-richtingen.¹¹⁹

Kortom, uit de data blijkt dat schoolgaande jongeren uit aso- en kso-richtingen rapporteren het 'braafst' te zijn. Ze zijn minder gewelddadig en lopen minder vaak met

119. Het verschil in zwartrijden tussen scholieren uit het tso en scholieren uit het aso/kso wordt buiten beschouwing gelaten omdat het een zeer klein effect is dat bovendien slechts significant is op het .05-niveau.

wapens rond, ze spijbelen minder en plegen minder vandalisme dan hun collega's uit (d)bso- en tso-richtingen. De verhoogde betrokkenheid van jongeren uit het tso en het (d)bso in agressiegerelateerde delicten en de verlaagde betrokkenheid van jongeren uit het (d)bso in zwartrijden en illegaal downloaden, zijn opvallende tendensen die in de literatuur al wel enige aandacht kregen.

Wat de hogere frequentie van agressiegerelateerde feiten betreft, werden tot nog toe uiteenlopende verklaringen naar voren geschoven. Enkele hiervan werden ook specifiek op Vlaamse jongeren getoetst. Zo zouden jongeren uit het bso meer vrije tijd op informele wijze met hun vrienden doorbrengen, terwijl jongeren uit het aso meer op het gezin en het schoolse gericht zijn (De Groof & Smits, 2006). Volgens de redenering van De Groof en Smits (2006) worden ze hierdoor vaker dan aso-jongeren geconfronteerd met situaties die geweld uitlokken of waarin geweld mogelijk is. Van Houtte en Stevens (2008) daarentegen leggen de nadruk op de rol van 'gevoelens van onbelangrijkheid', die volgens hen vaker door jongeren uit tso- en bso-richtingen ervaren zouden worden. Het zouden deze gevoelens zijn die – vanuit de frustraties die ze uitlokken – agressiegerelateerde delinquentie in de hand werken.¹²⁰

Ook de lagere betrokkenheid van (d)bso-jongeren in illegaal downloaden kan in het verlengde van eerder Vlaams onderzoek geplaatst worden. Zo werd onder meer door Boonaert en Vettenburg (2009) en Vercammen (2009) aangetoond dat jongeren uit het beroepssecundair onderwijs het minst vaak, en jongeren uit het algemeen secundair onderwijs het vaakst op het internet surfen. Vercammen (2009) kwam in zijn onderzoek tot de conclusie dat dit gebruiksverschil in het verlengde ligt van een verschil in vaardigheden die nodig zijn om met deze nieuwe media te kunnen werken (zie ook hoofdstuk 7). Mogelijk zou het dan ook de sterkere nadruk zijn die in het aso en het tso gelegd wordt op het oefenen van respectievelijk cognitieve en technische vaardigheden, die een verhoogd internetgebruik en een grotere interesse in illegale downloadpraktijken in de hand werkt.

De verminderde betrokkenheid van jongeren uit het (d)bso in zwartrijden is moeilijker te duiden. Eén mogelijkheid zou erin kunnen bestaan dat aso-jongeren niet zozeer 'braver' maar wel voorzichtiger zijn, en daarom enkel feiten plegen die veel moeilijker te ontdekken vallen en die ze zelf allicht ook als minder ernstig beschouwen. Een tweede verklaring zou kunnen zijn dat jongeren uit het (d)bso op een andere wijze gebruik maken van het openbaar vervoer. Zo laat een analyse op de JOP-monitor 1, waarin onder meer ook mobiliteit bij jongeren bevraagd werd, zien dat jongeren uit het (d)bso significant vaker gebruik maken van het openbaar vervoer *om naar school te gaan* ($\beta = 1.503$, $p < .01$). Gezien de regelmatigheid waarmee zij dit transport gebruiken, zou het kun-

120. Nog meer verklaringen zijn in dit geval mogelijk. Zo wordt geweld in bepaalde contexten bijvoorbeeld aanvaard en doorgegeven als een zinvol communicatiemiddel. Adolescenten zullen hun gedrag en houding hieraan aanpassen en dit later ook meedragen als volwassene (Angenent, 1988; X, 2008). Het zou bijvoorbeeld kunnen dat onder leerlingen in bso-richtingen een cultuur bestaat die permissiever is ten aanzien van het gebruik van 'geweld' als communicatiemiddel, en dan ook gemakkelijker als dusdanig doorgegeven wordt. Zulke assumpties dienen evenwel gedegen empirische toetsing te ondergaan alvorens ze aangenomen kunnen worden.

nen dat zich onder hen meer jongeren bevinden die van de ouders een abonnement op het openbaar vervoer krijgen. In dat geval zou het verschil in zwartrijden veroorzaakt kunnen worden door het feit dat jongeren uit het aso/kso hun sporadische tripjes met het openbaar vervoer van het eigen zakgeld moeten betalen, waardoor ze minder geneigd zijn een vervoersbewijs aan te kopen. Dit zijn echter slechts veronderstellingen, die nadere analyse vereisen alvorens ze aangenomen kunnen worden.

2.3 Profiel van veelplegers

Eerder in dit hoofdstuk werd reeds melding gemaakt van de term 'veelplegers', of jongeren die in het afgelopen jaar minstens drie verschillende delicttypes pleegden. Om het deel rond ouderschap af te sluiten, wordt hier getracht na te gaan wie deze veelplegers zijn. Hiervoor worden – naast de gebruikelijke demografische variabelen leeftijd, geslacht en onderwijsvorm – variabelen in de analyse betrokken die enerzijds betrekking hebben op de relatie tussen de jongere en zijn omgeving, en anderzijds op de algemene levenshouding van de jongere. Meer bepaald wordt de impact van schoolwelbevinden (schaalvariabele), de responsiviteit van vader en moeder (schaalvariabelen), toezicht door ouders (schaalvariabele), zelfwaardegevoel (schaalvariabele), financiële ruimte (schaalvariabele¹²¹), woonbuurt (stedelijk versus niet-stedelijk), single zijn, gescheiden ouders hebben, sociale bewogenheid (minder dan gemiddeld versus meer dan gemiddeld), etnocentrisme (schaalvariabele), meervoudig slachtofferschap (in het laatste jaar slachtoffer geweest zijn van minstens twee verschillende delicten) en een uitgaansgericht vrijetijdspatroon (schaalvariabele) getest.¹²² Meer informatie over deze variabelen kan teruggevonden worden in het Technisch verslag (JOP, 2009) en in de bijlage achteraan dit hoofdstuk.

Tabel 13.6 laat zien dat man zijn ($\text{Exp}(B) = 9.846$, $p < .001$), zich niet goed voelen op school ($\text{Exp}(B) = .571$, $p < .01$), een minder hechte relatie met moeder hebben ($\text{Exp}(B) = .285$, $p < .001$), strikt opgevolgd worden door ouders ($\text{Exp}(B) = 2.096$, $p < .05$), geen aso-richting volgen ($\text{Exp}(B) = .295$, $p < .05$) en vaker uitgaan in de vrije tijd ($\text{Exp}(B) = 2.545$, $p < .001$), factoren zijn die significant samenhangen met een verhoogde delinquente activiteit van jongeren. Deze factoren blijken bovendien een behoorlijk percentage van de variantie op veelplegerschap te verklaren (39.2%). Leeftijd, onderwijsvorm, responsiviteit van vader, zelfwaardegevoel, financiële ruimte, woonbuurt, gescheiden ouders hebben, sociale bewogenheid en etnocentrisme zijn volgens dit model niet rechtstreeks¹²³ gerelateerd aan veelplegerschap.

121. Voor de variabele 'financiële ruimte' geldt: een kleine waarde op deze schaal betekent een grote financiële ruimte, een grote waarde duidt op een kleinere financiële ruimte.

122. De schaalvariabelen worden gestandaardiseerd alvorens ze in de analyse gebracht worden.

123. Sommige factoren bleken wel – soms zelfs vrij sterk – aan veelplegerschap gerelateerd te zijn wanneer ze afzonderlijk in het model gebracht werden. Dit was het geval voor gescheiden ouders hebben ($\text{Exp}(B) = 1.806$, $p < .05$), meervoudig slachtofferschap ($\text{Exp}(B) = 2.788$, $p < .001$), etnocentrisme ($\text{Exp}(B) = 1.317$, $p < .05$) en de relatie met vader ($\text{Exp}(B) = .714$, $p < .01$). Deze verbanden worden echter wegverklaard door de andere factoren in het model.

Tabel 13.6. Verklarende factoren van veelplegerschap onder 14- tot 30-jarigen (odds ratio's).

	Exp(B)
Man (Ref. cat.: vrouw)	9.846***
Leeftijd ¹²⁴	.235 (n.s.)
Aso en kso (Ref. cat.: tso en (d)bs)	.295*
Schoolwelbevinden	.571**
Responsiviteit vader	1.026 (n.s.)
Responsiviteit moeder	.285***
Toezicht ouders	2.096*
Zelfwaardegevoel	1.058 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	1.170 (n.s.)
Stedelijke woonbuurt (Ref. cat.: niet-stedelijke woonbuurt)	.610 (n.s.)
Gescheiden ouders (Ref. cat.: ouders nog samen)	.488 (n.s.)
Sociale bewogenheid onder gemiddelde (Ref. cat.: boven gemiddelde)	1.428 (n.s.)
Etnocentrisme	1.380 (n.s.)
Meervoudig slachtofferschap (Ref. cat.: enkelvoudig of geen slachtofferschap)	1.022 (n.s.)
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon	2.545***
Nagelkerke R ²	.392

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

De bevinding dat een sterkere controle door ouders samenhangt met een grotere kans op veelplegerschap, is opmerkelijk. Logischerwijze zou men immers veronderstellen dat jongeren die door hun ouders nauwlettend in de gaten gehouden worden, net minder delinquent gedrag zullen vertonen, aangezien zij er minder gelegenheid toe ondervinden en een grotere kans lopen door hun ouders betrapt te worden. Doch, het omgekeerde blijkt waar te zijn. Mogelijk worden jonge veelplegers door hun ouders net grondiger in de gaten gehouden omdat deze weet hebben of een vermoeden hebben van het daderschap. Een andere eventuele verklaring bestaat erin dat jongeren die meer delinquentie plegen zich vooral sterker gecontroleerd *voelen*, zonder dat dit daadwerkelijk het geval is. Een derde mogelijkheid, ten slotte, zou kunnen zijn dat jongeren die zich te sterk gecontroleerd voelen door hun ouders zich hiertegen zullen verzetten door het verboden gedrag net wel te stellen. In combinatie met de vaststelling dat een hoge responsiviteit van moeder de kans op veelplegerschap significant verlaagt, zou dit kunnen betekenen dat het eerder de bezorgdheid is om de ouders (moeder) teleur te stellen die jongeren van delinquentie weerhoudt, en niet zozeer de angst voor straf.

124. Hoewel de leeftijdsanalyses reeds duidelijk aantoonde dat leeftijd niet lineair samenhangt met delinquent gedrag, wordt er toch voor gekozen deze als een continue variabele op te nemen in deze analyse. Dit omwille van het feit dat de impact van leeftijd niet de focus is van deze analyse, het model niet sterk verandert ten opzichte van een model waarin categorische leeftijdsvariabelen gebruikt worden en dit het lezen van de tabel sterk vereenvoudigt.

3. Slachtofferschap

3.1 Prevalentie van slachtofferschap

In de JOP-monitor 2 wordt het slachtofferschap van vier verschillende delicttypes bevraagd, meer bepaald ‘vandalisme’, ‘diefstal’, ‘bedreigd met een wapen’ en ‘in elkaar geslagen zodanig dat je er verwondingen aan overhield’. Voor elk van de delicten werd telkens het aantal keer dat men er het voorbije jaar slachtoffer van werd, bevraagd. Een vijfde feit dat in deze monitor bevraagd werd, is of (en hoeveel keer) respondenten drugs aangeboden gekregen hebben tijdens het voorbije jaar. Dit feit kan niet zonder meer op één lijn geplaatst worden met de andere bevraagde delicten, maar is daarentegen opgenomen als indicatie van de mate waarin drugs deel uitmaken van de leefwereld van de hedendaagse Vlaamse jongeren. In de analyses die beschreven zullen worden, zal dit daarom enigszins apart behandeld worden.

Tabel 13.7. Prevalentie van slachtofferschap bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).

	Nooit	Eén keer	Twee keer	> twee keer
Vandalisme (N = 3600)	63.2	23.4	6.6	6.8
Diefstal (N = 3600)	61.7	26.3	7.2	4.8
Bedreiging met wapen (N = 3601)	95.0	3.7	.5	.7
Fysiek geweld (N = 3605)	94.5	4.3	.7	.5
Drugs aangeboden (N = 3596)	71.2	9.5	3.0	16.3

Tabel 13.8. Herhaald slachtofferschap bij 12- tot 30-jarigen (in percentage).

Aantal delicttypes waarvan slachtoffer tijdens het afgelopen jaar	Met ‘drugs aangeboden’ (N = 3576)	Zonder ‘drugs aangeboden’ (N = 3597)
Nooit slachtoffer	37.9	35.4
Slachtoffer van één delicttype	28.4	29.1
Slachtoffer van twee delicttypes	19.9	20.7
Slachtoffer van drie delicttypes	10.3	3.4
Slachtoffer van vier delicttypes	2.6	1.3
Slachtoffer van vijf delicttypes	.9	/

Tabel 13.7 geeft een algemeen overzicht van de prevalentie van slachtofferschap van de vijf bevraagde delicten onder de 12- tot 30-jarigen. Hieruit blijkt dat eigendomsgerelateerde delicten, vandalisme en diefstal, het vaakst voorkomen onder de bevraagde jongeren. Telkens geeft een kleine 40% van de respondenten (respectievelijk 36.8% en 38.3%) aan hier het voorbije jaar het slachtoffer van te zijn geworden. Ook opvallend is dat telkens een vrij significante groep (13.4% en 12.0%) meerdere malen slachtoffer werd. Met andere woorden, van diegenen die het voorbije jaar het slachtoffer van

één van de eigendomsdelicten werden, is dit bij ongeveer één derde meerdere keren voorgevallen. Ook geeft een vrij groot percentage van de 12- tot 30-jarigen (28.8%) aan het voorbije jaar drugs aangeboden te hebben gekregen. Met betrekking tot dit delict is vooral het grote percentage dat meer dan twee keer drugs aangeboden heeft gekregen (16.3%) opvallend. Meer dan de helft ($\pm 55\%$) van de jongeren die in het voorbije jaar drugs aangeboden kreeg, maakte dit meer dan twee keer mee. Tot slot werd ook de prevalentie van twee persoonsgerelateerde delicten, bedreiging met een wapen en fysiek geweld, bevraagd. Deze lijken veel minder vaak voor te komen: telkens geeft een kleine 5% aan hiervan het slachtoffer te zijn geworden (respectievelijk 5.0% en 5.5%).

Bovenstaande bespreking laat reeds zien dat bij de afzonderlijke delicten in meer of mindere mate herhaald slachtofferschap bestaat: onder de slachtoffers is er telkens een vrij significante groep terug te vinden die het voorbije jaar meerdere keren slachtoffer werd. Dit ligt in lijn met een belangrijke bevinding uit victimologisch onderzoek: eerder slachtofferschap is een goede voorspeller van de kans om slachtoffer te worden (Tseloni & Pease, 2003; Wittebrood, 2007). Herhaald slachtofferschap kan echter op twee manieren ingevuld worden: enerzijds als het meermaals slachtoffer worden van hetzelfde delict, anderzijds als het slachtoffer worden van meerdere verschillende types van delicten. De tabel 13.7 liet reeds per afzonderlijk delict zien hoeveel respondenten meerdere keren slachtoffer werden. Op basis daarvan is echter niet af te leiden of bepaalde respondenten slachtoffer geworden zijn van meerdere types van delicten tijdens het afgelopen jaar. Tabel 13.8 laat wel toe hier een zicht op te krijgen.

Tabel 13.8 toont aan dat een grote groep van de bevroagde jongeren het voorbije jaar het slachtoffer werd van verschillende soorten delicten. Hieruit blijkt dat slechts 40% van de ondervraagde 12- tot 30-jarigen het voorbije jaar geen slachtoffer is geworden van één van de bevroagde delicten. Een vrij grote meerderheid van de Vlaamse jongeren geeft met andere woorden aan dat ze het voorbije jaar minstens één keer het slachtoffer geworden zijn van één van de vijf delicten; 12% is zelfs het slachtoffer geworden van drie of meer *verschillende vormen* van delinquentie. Ondanks het feit dat het weliswaar vooral om vormen van kleine criminaliteit gaat, blijven deze cijfers toch opvallend hoog.

Ondanks het feit dat jongeren het grootste risico op slachtofferschap lopen (Walklate, 2007) – de jongste leeftijdsgroepen, die procentueel gezien het meeste delinquentie plegen, worden proportioneel gezien ook het vaakst slachtoffer van criminaliteit (Fattah, 1991) – blijkt er maatschappelijk gezien zeer weinig aandacht naar slachtofferschap bij deze groep te gaan. Een mogelijke verklaring hiervoor ligt in het sociale stereotype van het ‘ideale slachtoffer’ (Christie, 1986).¹²⁵ Hoe meer een slachtoffer hieraan tege-

125. Het sociale stereotype van het ‘ideale slachtoffer’ verwijst naar een reeks kenmerken die volgens Christie de mate bepalen waarin een slachtoffer als dusdanig erkend wordt. Van het ideale slachtoffer wordt onder meer verwacht dat hij/zij zwak is en zich voldoende verweerd heeft tegen de onbekende dader, op een plaats of tijdstip waarop het slachtoffer niet verweten kan worden daar te zijn op het moment van het feit. Hoe meer een persoon hieraan voldoet, hoe meer hij of zij in zijn/haar slachtofferrol erkend zal worden.

moetkomt, hoe meer maatschappelijke aandacht hij zal krijgen. Dit kan gelinkt worden aan de tendens wat de ‘responsabilisering van de burger’ betreft inzake het risico op slachtofferschap (Garland, 2001). Van de burger wordt steeds meer verwacht dat hij/zij verantwoordelijkheid opneemt voor zijn/haar eigen veiligheid. De overheid is niet (langer) in staat dit alleen te garanderen en van de burger wordt verwacht dat hij/zij op een rationele wijze risico’s herkent, inschat en tracht te vermijden. Het gevolg is dat slachtoffers pas ten volle als slachtoffers (h)erkend worden indien ze effectief kunnen aantonen dat ze hun slachtofferschap ‘niet zelf gezocht hebben’.

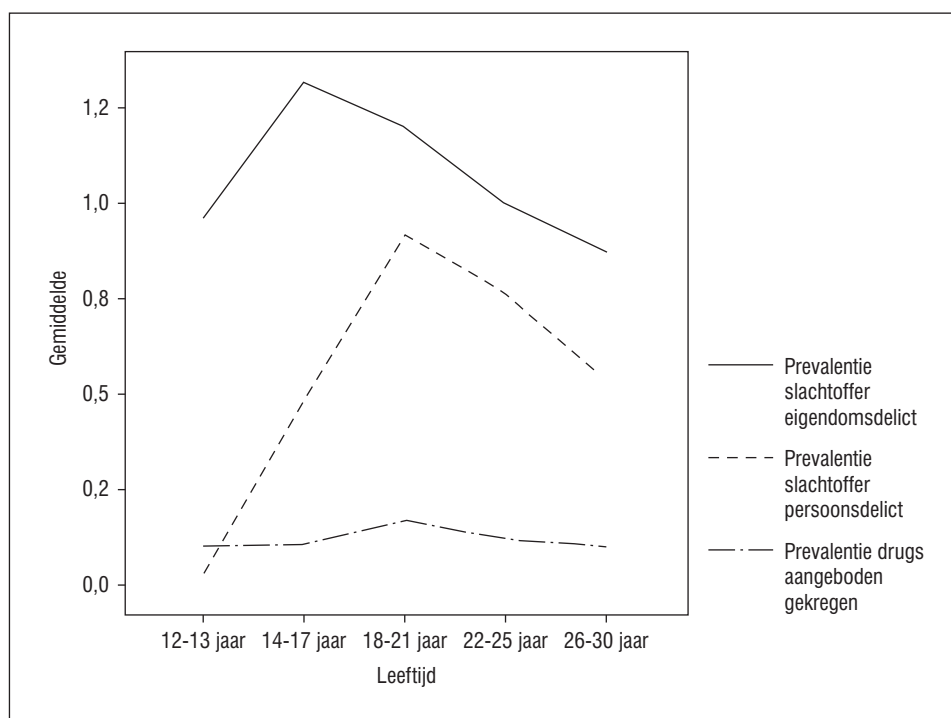
3.2 Invloed van sociodemografische variabelen op slachtofferschap

Onderzoek naar slachtofferschap heeft aangetoond dat (het risico op) slachtofferschap niet gelijk verdeeld is onder de bevolking: niet iedereen heeft een even grote kans om slachtoffer te worden (Fattah, 1991; Walklate, 2007). Zo blijkt dat onder meer een aantal sociodemografische variabelen toelaten om te differentiëren naar het risico op slachtofferschap. In dit gedeelte zal nagegaan worden in welke mate er verschillen in de prevalentie van slachtofferschap vastgesteld kunnen worden bij de Vlaamse 12- tot 30-jarigen op basis van leeftijd, geslacht en onderwijsvorm/opleidingsniveau.

3.2.1 Slachtofferschap naar leeftijd

Een consistente bevinding binnen victimologisch onderzoek is het feit dat leeftijd een belangrijke invloed heeft op slachtofferschap. Jongeren lijken immers veel meer slachtoffer te worden dan ouderen. ‘Jong zijn’ is een centrale voorspeller van slachtofferschap (Fattah, 1991; Walklate, 2007). Een beperking van de traditionele studies bestaat erin dat deze een steekproef uit de volledige populatie bevatten, met als gevolg dat jongeren vaak als een homogene groep geanalyseerd worden. Daarom zal in deze analyse gekeken worden naar de differentiële verdeling van slachtofferschap bij de groep jongeren zelf. Zowel leeftijdsverschillen in de algemene prevalentie van slachtofferschap als verschillen per delict zullen geanalyseerd en besproken worden.

Figuur 13.3 toont aan dat de prevalentie van slachtofferschap, net zoals de prevalentie van delinquent gedrag, bij jongeren een ‘normaal’ fenomeen lijkt te zijn. Hiermee wordt bedoeld dat er duidelijk een piek in de prevalentie van slachtofferschap op te merken valt rond de leeftijd van 17 tot 20 jaar. Hiervóór is er een snelle stijging op te merken; erna is te zien dat de prevalentie geleidelijk aan afneemt. Bij slachtofferschap van een eigendomsdelict (vandalisme en diefstal) situeert deze piek zich op 14- tot 17-jarige leeftijd; voor slachtofferschap van een persoonsdelict (geweld en bedreiging) en ‘drugs aangeboden gekregen’ valt deze piek in de oudere leeftijdsgroep. Bij slachtofferschap van een persoonsdelict lijkt deze piek weliswaar veel minder uitgesproken, maar dit kan deels verklaard worden door de veel lagere prevalentie van deze delicten. Tabel 13.9 toont aan dat ook bij deze delicten een dergelijke verdeling kan vastgesteld worden.

Figuur 13.3. Evolutie van de prevalentie van slachtofferschap bij 12- tot 30-jarigen.

Tabel 13.9. Leeftijdsverschillen in slachtofferschap (in percentage en χ^2).

	12-13 jaar (N = 453)	14-17 jaar (N = 877)	18-21 jaar (N = 770)	22-25 jaar (N = 670)	26-30 jaar (N = 852)	χ^2
Vandalisme	31.3	41.7	37.7	36.5	30.8	28.51***
Diefstal	32.0	40.6	43.6	35.2	30.4	40.99***
Bedreiging met wapen	2.9	3.1	6.6	4.2	3.9	16.94**
Fysiek geweld	5.3	4.6	6.4	4.6	3.6	6.85 (n.s.)
Drugs aangeboden	2.4	23.9	39.8	33.0	24.0	226.9***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Enkel wat fysiek geweld betreft kan er geen significant verschil geïdentificeerd worden ($\chi^2 = 6.85$, n.s.). Toch kunnen een aantal specifieke vaststellingen gedaan worden, vooral dan in de groep van de 12- tot 13-jarigen. Zo blijkt dat slechts een zeer klein percentage op deze leeftijd reeds met drugs in contact is gekomen: slechts 2.4% antwoordt hier bevestigend op, een cijfer dat in de andere leeftijdsgroepen veel hoger ligt. Een andere opvallende vaststelling in deze groep ligt in de prevalentie van slachtofferschap van fysiek geweld: meer dan 5% geeft aan hiervan het slachtoffer te zijn geworden, het tweede hoogste percentage van allen.

3.2.2 Slachtofferschap naar geslacht

Naast leeftijd blijkt ook geslacht een belangrijke voorspeller te zijn van verschillen in de prevalentie van slachtofferschap. Quasi alle slachtofferenquêtes komen tot de conclusie dat mannen significant meer kans lopen om slachtoffer te worden dan vrouwen. Zoals blijkt uit tabel 13.10 wordt deze bevinding ook in de JOP-monitor 2 bevestigd.

Voor elk van de bevraagde delicttypes blijkt dat mannen significant meer slachtoffer worden dan vrouwen. Hierbij dient wel duidelijk vermeld te worden dat dit slechts opgaat voor de beperkte reeks van bevraagde delicten; op basis van deze bevindingen kan niet zonder meer veralgemeend worden dat vrouwen in het algemeen minder slachtoffer van delinquentie worden dan mannen. De opname van andere criminaliteitsvormen, zoals bijvoorbeeld seksuele delicten, zou deze bevindingen wel eens kunnen nuanceren.

Tabel 13.10. Geslachtsverschillen in slachtofferschap (in percentage, χ^2 en odds ratio's).

	Man	Vrouw	χ^2	Odds ratio
Vandalisme	42.3	31.0	49.47***	1.6
Diefstal	40.8	33.5	20.51***	1.4
Bedreiging met wapen	6.7	2.2	46.29***	3.2
Fysiek geweld	7.2	3.0	34.63***	2.5
Drugs aangeboden	33.5	20.6	76.63***	1.9

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

De grootte van de χ^2 kan echter niet gebruikt worden als een indicatie van de sterkte van het verschil tussen beide geslachten, deze is immers enkel afhankelijk van de grootte van de absolute aantallen in de verschillende groepen. Om een zicht te krijgen op de kansverhoudingen tussen man en vrouw om slachtoffer te worden dient naar de odds ratio gekeken te worden. Deze verhouding laat zien dat de kans om slachtoffer van vandalisme te worden 1.6 keer groter is voor mannen dan voor vrouwen. Op basis van deze verhouding wordt duidelijk dat vooral wat de persoonsgerelateerde delicten betreft de kans op slachtofferschap significant groter is voor mannen dan voor vrouwen: mannen lopen tot 3.2 keer meer kans om slachtoffer te worden van bedreiging met een wapen en 2.5 keer meer kans op fysiek geweld in vergelijking met de vrouwelijke respondenten.

3.2.3 Slachtofferschap naar onderwijsvorm/opleidingsniveau

Een laatste variabele die getest zal worden, is de onderwijsvorm en het opleidingsniveau van de respondenten. Er zal nagegaan worden of er significante verschillen kunnen gevonden worden tussen enerzijds jongeren in het aso, tso of (d)bso¹²⁶ en ander-

126. Hierbij zullen enkel jongeren die in het derde, vierde, vijfde of zesde middelbaar zitten mee opgenomen worden. De hier vermelde opdeling tussen de drie onderwijsvormen wordt immers pas geformaliseerd vanaf het derde jaar secundair onderwijs.

zijds tussen reeds afgestudeerde jongeren zonder diploma, met een diploma secundair onderwijs of met een diploma hoger onderwijs.

Tabel 13.11. Onderwijsvormverschillen in slachtofferschap (in percentage en χ^2).

	Aso (N = 441)	Tso (N = 244)	(D)bso (N = 185)	χ^2
Vandalisme	38.4	44.9	47.1	5.09 (n.s.)
Diefstal	41.1	41.8	47.6	2.35 (n.s.)
Bedreiging met wapen	1.7	9.1	9.9	25.74***
Fysiek geweld	2.9	6.2	9.0	11.05**
Drugs aangeboden	24.2	35.4	34.4	11.92**

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabel 13.12. Verschillen in slachtofferschap naar opleidingsniveau (in percentage en χ^2).

	Geen diploma (N = 141)	Diploma secundair onderwijs (N = 552)	Diploma hoger onderwijs (N = 472)	χ^2
Vandalisme	42.7	36.1	32.6	5.10 (n.s.)
Diefstal	46.6	37.4	29.7	15.23***
Bedreiging met wapen	12.5	5.4	2.5	23.43***
Fysiek geweld	10.3	6.0	1.8	18.37***
Drugs aangeboden	35.4	34.6	25.2	12.07***

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

Tabellen 13.11 en 13.12 tonen aan dat zowel onderwijsvorm als opleidingsniveau toelaten om significante verschillen in de prevalentie van slachtofferschap te identificeren. Deze verschillen zijn in beide groepen gelijkaardig: terwijl wat de eigendomsdelicten betreft (diefstal en vandalisme) de verschillen niet significant zijn tussen de groepen (met uitzondering van 'diefstal' bij de afgestudeerden), kunnen er vooral significante verschillen bij de persoonsgerelateerde delicten (bedreiging en geweld) gevonden worden. Jongeren in het (d)bso hebben in vergelijking met jongeren in het aso een grotere kans om slachtoffer van deze delicten te worden. Terwijl slechts 2.9% van de aso-leerlingen aangeeft het voorbije jaar 'in elkaar geslagen te zijn geweest', loopt dit bij de (d)bso-leerlingen op tot 9%. Bij bedreiging met een wapen kan een gelijkaardig patroon gevonden worden (1.7% versus 9.9%). Onder de afgestudeerden kan voor deze delicten een quasi ordinaal verband gevonden worden, waarbij de prevalentie van slachtofferschap gradueel afneemt naarmate men een hoger diploma behaalde. Jongeren zonder diploma werden vaker het slachtoffer van bedreiging met een wapen en fysiek geweld dan jongeren met een diploma secundair onderwijs; deze laatste groep werd dan weer vaker het slachtoffer van deze delicten dan jongeren met een diploma hoger onderwijs.

3.3 Vergelijking met de gegevens uit de JOP-monitor 1

Eén van de doelstellingen van een monitor als deze is om via recurrente metingen een zicht te krijgen op eventuele tendensen binnen de bevroegde topics. Deze tweede afname van de JOP-monitor laat bijgevolg toe om de vergelijking te maken met de eerste afname ervan in 2005-2006. Bij het maken van deze vergelijking dient echter rekening gehouden te worden met twee beperkingen. Ten eerste is er het verschil in de bevroegde leeftijdsgroep. Terwijl deze in de JOP-monitor 2 van 12 tot 30 jaar loopt, beperkt de JOP-monitor 1 zich tot 14- tot 25-jarigen. Daarom zal enkel gekeken worden naar de prevalentie van slachtofferschap van die 14- tot 25-jarigen. Een tweede, kleinere beperking is het feit dat het item ‘drugs aangeboden gekregen’ niet bevroegd werd in de JOP-monitor 1. Dit item zal dan ook niet mee opgenomen worden in de vergelijkende analyse.

Tabel 13.13. Vergelijking van het percentage slachtoffers bij 14- tot 25-jarigen in de JOP-monitor 1 en de JOP-monitor 2.

	JOP-monitor 1 (2005-2006)	JOP-monitor 2 (2008)	Vershil
Vandalisme	33.2	39.3	+ 5.9
Diefstal	27.6	41.5	+ 13.9
Bedreiging met wapen	4.4	5.4	+ 1.0
Fysiek geweld	5.0	5.8	+ .8

Tabel 13.13 suggereert dat het percentage 14- tot 25-jarigen dat aangeeft het slachtoffer van één van de bevroegde delicten te zijn geworden, voor alle delicten gestegen is in vergelijking met de vorige afname van de monitor (2005-2006). Deze stijging lijkt vooral sterk te zijn voor de eigendomsgerelateerde delicten: wat slachtofferschap van vandalisme betreft bestaat er een verschil van 5.9%, voor slachtofferschap van diefstal kan zelfs een verschil van 13.9% gevonden worden. Bij de persoonsgerelateerde delicten is eerder sprake van een gelijkaardige prevalentie: hier bedragen de verschillen respectievelijk 1% en .8%. Op basis van deze zeer beperkte vergelijking concluderen dat de prevalentie van slachtofferschap (vooral dan de eigendomsdelicten) bij jongeren de laatste twee jaren gestegen is, lijkt misschien spectaculair en opzienbarend, maar is echter absoluut veel te voorbarig. Het betreft hier eerst en vooral immers slechts een zeer beperkte lijst van delictsvormen. Daarenboven kan er, zoals eerder vermeld, pas van een trend gesproken worden wanneer er ten minste drie opeenvolgende metingen gebeurd zijn.

3.4 Slachtoffers en daders: heterogene of homogene groepen?

Het is interessant even stil te staan bij het verband tussen daderschap en slachtofferschap, de twee fenomenen die in het voorgaande besproken werden. De maatschappe-

lijke en strafrechtelijke visie behandelt deze vaak apart. Ook binnen het criminologische veld werden beide traditioneel afzonderlijk bestudeerd. De veranderende benadering van delinquentie als 'routineactiviteit' liet toe om de gescheiden tradities van dadermotivatie en het risico op slachtofferschap te integreren in een meer algemene benadering gericht op criminele *gebeurtenissen*. Theorieën die focussen op 'biopsychosociale' oorzaken van delinquent gedrag, gaan immers vaak voorbij aan de beslissende rol die gespeeld wordt door situationele en uitlokkende factoren in het ontstaan van criminaliteit (Fattah, 1991). Ook het toeval speelt een grote rol: zeker bij fysiek geweld is het onderscheid tussen dader en slachtoffer vaak ook gebaseerd op 'geluk', verschil in fysieke kracht, en dergelijke. Studies vanaf de jaren negentig hebben aangetoond dat er wel degelijk een verband bestaat tussen daderschap en slachtofferschap: daders van delinquent gedrag zijn relatief gezien ook vaker het slachtoffer van dergelijk gedrag (Wittebrood, 2007).

Tabel 13.14. Verband tussen dader- en slachtofferschap (absolute aantallen, χ^2 en odds ratio's).

	<i>Aantal zowel dader als slachtoffer</i>	<i>Verwachte aantal zowel dader als slachtoffer</i>	χ^2	Odds ratio
Vandalisme	267	153.7	148.2***	3.48
Diefstal	281	180.4	102.6***	2.65
Wapendracht/bedreiging met wapen	37	3.7	320.5***	21.52
Fysiek geweld	33	6.7	112.8***	7.35
Dealen/ drugs aangeboden	55	16.6	123.1***	20.39

*** $p < .001$

Tabel 13.14 laat duidelijk zien dat voor elk delict waarvoor zowel dader- als slachtofferschap bevraagd werd, een duidelijke associatie tussen beide bestaat. De eerste kolom toont hoeveel respondenten aangeven het voorbije jaar het specifieke delict gesteld te hebben én er eveneens het slachtoffer van geworden te zijn; de tweede kolom geeft het aantal aan dat op basis van het toeval verwacht zou worden (ingeval van een evenredige verdeling over de verschillende mogelijkheden).¹²⁷ De derde kolom toont de χ^2 -test die aangeeft in welke mate de werkelijk gevonden aantallen significant verschillen van de verwachte aantallen op basis van het toeval. Zoals deze tabel aantoont, is dit verschil voor elk van de bevraagde delicten groot en zeer significant te noemen. Respondenten die aangeven dat ze het voorbije jaar het betreffende delict gepleegd hebben, worden met andere woorden ook significant vaker het slachtoffer van dat specifieke delict. De vierde kolom bevat de odds ratio's, die een indicatie vormen van de verhouding in de kans om slachtoffer te worden tussen daders en niet-daders. Deze verhouding laat zien dat daders van vandalisme tot 3.48 keer meer kans hebben om

127. Deze tabel vormt uit praktische overwegingen een vereenvoudiging van de respectievelijke kruistabellen die opgesteld werden. De volledige kruistabellen met alle cellen zijn als bijlage achteraan dit hoofdstuk opgenomen.

zelf slachtoffer van vandalisme te worden. Opvallend is de sterkte van de verhouding tussen slachtofferschap en daderschap bij drugverkoop (20.39 keer groter bij daders dan niet-daders) en bij bedreiging met een wapen (21.52 keer meer kans bij wapendracht dan bij niet-wapendracht). Vooral deze laatste verhouding is opvallend, gegeven het feit dat wapendracht in het openbaar door de persoon in kwestie vaak verantwoord wordt als bescherming tegen slachtofferschap. Deze resultaten suggereren echter het tegenovergestelde verband: het dragen van een wapen lijkt de kans op slachtofferschap niet te verminderen, maar juist te vermeerderen.

3.5 Profiel van meervoudige slachtoffers

Ter afsluiting van dit hoofdstuk wordt een multivariate analyse naar de voorspellende variabelen van herhaald slachtofferschap uitgevoerd. Deze variabele wordt geoperationaliseerd als het al dan niet slachtoffer te zijn geworden van meer dan één delictvorm tijdens het voorbije jaar. Op basis van deze operationalisering wordt gebruik gemaakt van een logistische regressieanalyse. Als onafhankelijke variabelen worden ten eerste de vermelde sociodemografische variabelen opgenomen. Daarnaast wordt ook de variabele 'financiële ruimte' opgenomen, die als een objectieve armoede-indicator kan gezien worden. De variabele 'zelfwaardegevoel' wordt eveneens opgenomen. Ook twee mogelijk relevante vrijetijdspatronen worden geïntegreerd. Uit de benadering van criminaliteit als routineactiviteit vloeit voort dat jongeren die er een uitgaansgericht vrijetijdspatroon op na houden, meer kans hebben met criminaliteit in aanraking te komen en slachtoffer te worden. Jongeren die daarentegen een meer familiaal patroon rapporteren zouden een lagere kans hebben op slachtofferschap. Een andere mogelijke invloed vanuit deze benadering van delinquentie betreft het karakter van de woonbuurt van de respondent (landelijk versus stedelijk). Er zou kunnen verwacht worden dat slachtofferschap veeleer in een stedelijke context plaatsvindt, waar meer anonieme interacties zijn en minder sociale controle. Een laatste groep variabelen die getest wordt, zijn de ouderlijke variabelen 'relatie met moeder', 'relatie met vader' en 'opvolging door ouders'.

Deze logistische regressie (tabel 13.15) toont aan dat vrouwen een veel lagere kans op slachtofferschap lopen dan mannen ($\text{Exp}(B) = .588, p < .001$). Leeftijd blijkt ook behouden te worden in het model: hoe ouder, hoe minder kans op herhaald slachtofferschap ($\text{Exp}(B) = .954, p < .001$). Genoten onderwijsvorm blijkt geen voorspeller van verschillen in de kans op herhaald slachtofferschap te zijn. Ook de woonbuurt blijkt geen invloed te hebben op de kans op meervoudig slachtofferschap ($\text{Exp}(B) = 1.14, \text{n.s.}$). Opvallend is dat de armoede-indicator wel sterk significant lijkt te zijn: hoe armer de respondenten, hoe groter de kans om slachtoffer van meerdere delicttypes te worden ($\text{Exp}(B) = 1.320, p < .001$). Ook laat de tabel zien dat herhaald slachtofferschap significant samenhangt met een verminderd zelfwaardegevoel ($\text{Exp}(B) = .987, p < .001$). Of er hier sprake is van een causale relatie, en zo ja in welke richting deze

moet gezocht worden, kan echter op basis van deze analyse niet bepaald worden.¹²⁸ Veelplegers blijken een grotere kans op herhaald slachtofferschap te hebben dan niet-veelplegers ($\text{Exp}(B) = 2.35$, $p < .05$), wat in lijn ligt met bovenstaande bevindingen omtrent het verband tussen dader- en slachtofferschap. De veronderstellingen over de invloed van het vrijetijdspatroon worden deels bevestigd: jongeren die een meer uitgaansgericht vrijetijdspatroon aan de dag leggen ($\text{Exp}(B) = 1.359$, $p < .001$), hebben een hogere kans op herhaald slachtofferschap. De invloed van een familiaal vrijetijdspatroon blijkt niet significant te zijn ($\text{Exp}(B) = 1.06$, n.s.). Ten slotte blijkt dat de opvolging door ouders noch de relatie met moeder een significante invloed uitoefent op herhaald slachtofferschap. Een betere relatie met vader hangt daarentegen wel significant samen met een lagere kans op meervoudig slachtofferschap ($\text{Exp}(B) = .996$, $p < .05$).

Tabel 13.15. Geëxponentieerde bèta-coëfficiënten van de logistische regressie met herhaald slachtofferschap als afhankelijke variabele bij 14- tot 30-jarigen.

Variabelen	Odds ratio: $\text{Exp}(B)$
Geslacht (Ref. cat.: man)	.588***
Leeftijd	.954***
Genoten onderwijsvorm (Ref. cat.: aso)	
Tso	.847 (n.s.)
Bso	1.021 (n.s.)
Financiële ruimte (armoede-indicator)	1.320***
Woonbuurt (Ref. cat.: dorp)	1.14 (n.s.)
Veelplegerschap (Ref. cat.: geen veelpleger)	2.35*
Zelfwaardegevoel	.987***
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon	1.359***
Huiselijk, familiaal georiënteerd vrijetijdspatroon	1.06 (n.s.)
Opvolging door ouders	.998 (n.s.)
Relatie met moeder	1.00 (n.s.)
Relatie met vader	.996*
Nagelkerke R^2	.098

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; n.s. = niet significant

128. Sommige studies (Denkers & Winkel, 1998) vinden immers dat slachtoffers van delinquentie weliswaar een lager welbevinden rapporteren, maar dat dit reeds het geval was voor het specifieke feit. Slachtoffers hadden met andere woorden een lager zelfbeeld dan de andere respondenten, maar dit was al zo voor dat ze slachtoffer werden.

4. Besluit

Bovenstaande data laten zien dat Vlaamse jongeren zich vooral bezondigen aan ‘lichte’ delinquente feiten zoals zwartrijden, illegaal downloaden en, in iets mindere mate, diefstal en vandalisme. Meer ernstige feiten als drugverkoop, wapendracht en geweld, werden slechts door een zeer klein percentage van de respondenten gepleegd (< 5%). Vlaamse jongeren experimenteren dus wel met de grenzen van wat verboden is, maar termen als *crimineel* of *gewelddadig* zijn niet van toepassing in de beschrijving van dit plaatje. Deze verhoudingen worden echter niet gereflecteerd in de registratie van jeugddelinquentie. Plegers van geweld, drugverkoop en wapendracht krijgen in verhouding het vaakst een proces-verbaal. Voor illegaal downloaden, spijbelen en zwartrijden worden het minst vaak processen-verbaal uitgeschreven. Deze cijfers suggereren dat officiële statistieken een vertekend beeld van jeugddelinquentie weergeven.¹²⁹

Voorts blijkt uit de data dat jongeren in 2008 vooral meer ‘kleine criminaliteit’ pleegden dan in 2005; het percentage plegers van zwartrijden, diefstal en vandalisme kende een significante stijging. Ernstigere feiten als drugverkoop en geweld leken te dalen, doch deze daling was niet significant. Ten slotte kon worden vastgesteld dat het percentage veelplegers in 2008 zeer beperkt blijft (2.2% onder de 12- tot 30-jarigen). Deze veelplegers blijken vooral jongeren te zijn die zich minder goed voelen op school, een minder hechte band hebben met hun moeder, zich sterk gecontroleerd voelen door hun ouders en vaker uitgaan in hun vrije tijd.

Wat slachtofferschap betreft, blijkt dat de meerderheid van de Vlaamse jongeren het voorbije jaar minstens één keer het slachtoffer werd van één van de bevraagde delicten. Vooral diefstal en vandalisme blijken relatief vaak voorkomend; bedreiging met een wapen en fysiek geweld vallen daarentegen veel minder vaak voor. Ook blijkt dat een significante groep minstens één keer drugs aangeboden kreeg, drugs lijken met andere worden vrij goed ingeburgerd in de leefwereld van de hedendaagse jongeren. De reeds vermelde vaststelling dat de meeste politieke en publieke aandacht naar jeugddelinquentie gaat en dat slachtofferschap bij jongeren slechts een zeer marginale plaats inneemt (Loader, 1996; Brown, 2005), wordt hierdoor nog opvallender. Bovendien blijkt uit de hier beschreven analyses dat jeugdige daders en slachtoffers over het algemeen dezelfde kenmerken delen: dader- en slachtofferschap komen meer voor bij mannen, tussen 14 en 21 jaar en bij lager opgeleide jongeren. Deze vaststellingen suggereren dat daders en slachtoffers misschien wel als een homogene groep beschouwd zouden kunnen worden (Fattah, 1991).

De beleidsimplicaties hiervan zijn duidelijk. Eerst en vooral dient slachtofferschap onder jongeren een even belangrijke prioriteit te worden. Zowel de hoge prevalentie er-

129. De JOP-data hebben echter, aangezien ze gebaseerd zijn op zelfrapportage, ook een aantal belangrijke zwakheden (Billiet & Waage, 2003; JOP, 2009). Daarom worden officiële statistieken en JOP-data het best als complementair beschouwd in het peilen naar trends in jeugddelinquentie.

van, als de vaststelling dat slachtofferschap niet gelijk verdeeld is (vooral het feit dat lager opgeleiden en jongeren met minder financiële middelen een hogere kans lopen om slachtoffer te worden is hierbij meldenswaardig) zijn hier belangrijke argumenten voor. Daarnaast pleiten deze resultaten voor het vervangen van het populaire, doch simplistische ‘wij’- versus ‘zij’-discours door een meer genuanceerde visie op daderen en slachtofferschap. Hierbij dient men te komen tot een sereen en onderbouwd debat, waarbij meer aandacht gaat naar de onderliggende dynamieken die hierin een rol spelen. Dit impliceert een meer complexe benadering, die weliswaar recht zou doen aan de complexiteit van het betreffende fenomeen.

Bibliografie

- Angenent, H. (1988). *Kleine criminaliteit*. Meppel/Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Billiet, J. & Waage, H. (red.) (2003). *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.
- Boonaert, T. & Vettenburg, N. (2009). Jongeren en ICT: een divers publiek. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenste buiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 23-50). Leuven: Acco.
- Brown, S. (2005). *Understanding youth and crime. Listening to youth?* Buckingham: Open University Press.
- Burssens, D. (2007). *Onder, op en over de schreef. Jongeren en delinquentie*. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (pp. 217-248). Leuven: LannooCampus.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. Fattah (Ed.), *From crime policy to victim policy. Reorienting the justice system* (pp. 17-30). London: MacMillan.
- DAPHNE (2008). *An EU response to combat violence towards children, young people and women*. Brussel: Bureau International Catholique de l'Enfance (BICE). Laatste geconsulteerd op 21 oktober op http://ec.europa.eu/justice_home/.
- De Groof, S. & Smits, W. (2006). Antisociaal gedrag bij jongeren onder de loep genomen. In C. Eliaerts (red.), *Ernstige jeugddelinquentie: mythe of realiteit?* (pp. 25-52). Brussel: VUBPress.
- Denkers, A. & Winkel, F. (1998). Crime victims' well being and fear in a prospective and longitudinal study. *International Review of Victimology*, 5, 141-162.
- Elchardus, M. (2002). Op in rook? In M. Elchardus & I. Glorieux (red.), *De symbolische samenleving*. Tiel: Lannoo.
- Fattah, E. (1991). *Understanding criminal victimization*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.
- Garland, D. (2001). *The new culture of crime control*. Oxford: Oxford University Press.
- Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (red.), *Jongeren in Vlaanderen. Gemeten en Geteld* (pp. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
- Goris, P. & Walgrave, L. (2002) (red.). *Van kattenkwaad en erger: actuele thema's uit de jeugdcriminologie*. Leuven-Apeldoorn: Garant.
- JOP (2009). *Technisch verslag JOP-monitor 2*. Onuitgegeven verslag, K.U.Leuven, UGent, VUB. Te raadplegen op www.jeugdonderzoekplatform.be.
- Junger-Tas, J., Stekete, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Onuitgegeven onderzoeksrapport. Verwey-Jonker Instituut en Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht.

- Landsheer, J.A., Oud, J.H.L. & van Dijkum, C. (2008). Male and female development of delinquency during adolescence and early adulthood: a differential autogressive model of delinquency using an overlapping cohort design [Elektronische versie]. *Adolescence*, 43(169), 89-98.
- Loader, I. (1996). *Youth, policing and democracy*. London: Macmillan.
- Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-Limited and Life-Course Persistent Antisocial Behavior: A Developmental Taxonomy [Elektronische versie]. *Psychological Review*, 100(4), 674-701.
- Pauwels, L. (2007). *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de Sociale Desorganisatietheorie*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Quetelet, A. (1832). *Recherches sur le penchant au crime aux différents âges*. Bruxelles: Hayez.
- Slot, W. (2004). Externaliserende problemen. In J. de Wit, W. Slot & M. van Aker (red.), *Psychologie van de adolescentie. Basisboek* (pp. 165-188). Baarn: HBUitgevers.
- Tseloni, A. & Pease, K. (2003). Repeat personal victimization: boosts or flags? *British Journal of Criminology*, 43(1), 196-212.
- Van Houtte, M. & Stevens, P.A.J. (2008). Sense of Futility: The Missing Link Between Track Position and Self-Reported School Misconduct. [Elektronische versie]. *Youth & Society*, 40(2), 245-264.
- Vercammen, M. (2009). *Jongeren en nieuwe technologieën*. Brussel: OIVO.
- Vettenburg, N., Deklerck, J. & Siongers, J. (2009). Jongeren binnenstebuiten. Belangrijkste bevindingen en reflecties. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (pp. 201-216) Leuven: Acco.
- Walklate, S. (2007). *Imagining the victim of crime*. Maidenhead: Open University Press.
- Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- X (2008). *An EU response to combat violence towards children, young people and women*. Brussel: Bureau International Catholique de l'Enfance (BICE). Laatst geconsulteerd op 21 oktober 2009 op http://ec.europa.eu/justice_home/.
- Zedner, L. (2002). Dangers of dystopias in penal theory. *Oxford Journal of Legal Studies*, 22, 341-361.

5. Bijlagen

Tabel 13.16. Kruistabel van slachtofferschap en daderschap van vandalisme.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	2152	1033	3185
	Verwachte aantal	2038.7	1146.3	3185.0
Dader	Aantal	160	267	427
	Verwachte aantal	273.3	153.7	427.0
Totaal	Aantal	2312	1300	3612

Tabel 13.17. Kruistabel van slachtofferschap en daderschap van diefstal.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	2071	1044	3115
	Verwachte aantal	1970.4	1144.6	3115.0
Dader	Aantal	210	281	491
	Verwachte aantal	310.6	180.4	491.0
Totaal	Aantal	2281	1325	3606

Tabel 13.18. Kruistabel van slachtofferschap van drugs aangeboden en daderschap van dealen.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	2651	894	3545
	Verwachte aantal	2612.6	932.4	3545.0
Dader	Aantal	8	55	63
	Verwachte aantal	46.4	16.6	63.0
Totaal	Aantal	2659	949	3608

Tabel 13.19. Kruistabel van daderschap van wapendracht en slachtofferschap van bedreiging met een wapen.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	3411	115	3526
	Verwachte aantal	3377.7	148.3	3526.0
Dader	Aantal	51	37	88
	Verwachte aantal	84.3	3.7	88.0
Totaal	Aantal	3462	152	3614

Tabel 13.20. Kruistabel van slachtofferschap en daderschap van fysiek geweld.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	3336	140	3476
	Verwachte aantal	3309.7	166.3	3476.0
Dader	Aantal	107	33	140
	Verwachte aantal	133.3	6.7	140.0
Totaal	Aantal	3443	173	3616

Variabelen die in deze bijdrage gebruikt werden en niet in het Technisch verslag (JOP, 2009) beschreven staan

- (1) Woonbuurt: deze variabele is gebaseerd op v03. Aan de respondenten werden acht verschillende omschrijvingen van woonbuurten voorgelegd, waarbij ze moesten aanduiden welke het meest op hun eigen situatie van toepassing is. Voor de variabele 'woonbuurt' werden de antwoordcategorieën 'een stedelijk gebied met dichte bebouwing van woningen zonder voortuinen', 'een stedelijk gebied met dichte bebouwing van overwegend appartementen', 'een stedelijk gebied met meer winkels en/of horeca dan woningen' en 'een stedelijk gebied met meer kantoren, groothandels, bedrijven of andere gebouwen' samengevoegd in de categorie 'stedelijke woonbuurt'. De antwoordcategorieën 'een landelijke of bosrijke omgeving met hoogstens enkele huizen', 'een dorpskern', 'een woongebied met villa's of woningen in een groen kader' en 'een woongebied met woningen met voortuinen' werden samengevoegd tot 'niet-stedelijke woonbuurt'.
- (2) Sociale bewogenheid: deze variabele is gebaseerd op v53, die naar het maatschappelijke engagement van de respondenten peilt. Er werd hun gevraagd of ze bepaalde activiteiten in het afgelopen jaar gedaan hadden, waarbij ze konden kiezen tussen de antwoordcategorieën 'ja' of 'neen'. De activiteiten zijn de volgende: 'een petitie ondertekend (ook via internet)', 'over politiek gepraat met vrienden, familie, collega's, ...', 'deelgenomen aan een betoging', 'deelgenomen aan een staking', 'een goed doel financieel ondersteund', 'een product geboycot', 'een product gekocht juist omdat het op een milieu- of diervriendelijke manier gemaakt is of omdat je garanties krijgt dat het in goede arbeidsomstandigheden gemaakt is', 'bewust energie bespaard door bijvoorbeeld de verwarming lager te zetten of telkens het licht uit te doen', 'bewust gerecycleerd door bijvoorbeeld glas apart te sorteren', 'bewust minder afval geproduceerd door een herbruikbare tas of verpakking te kiezen', 'wel eens afval langs de weg achtergelaten (blikjes, verpakkingen)'. De activiteiten die de jongeren deden werden opgeteld (het achterlaten van afval werd als minpunt afgetrokken), waarna een gemiddelde berekend werd. Vervolgens werd een onderscheid gemaakt tussen jongeren die meer dan gemiddeld en jongeren die minder dan gemiddeld maatschappelijk geëngageerd zijn.
- (3) Slachtofferschap: deze variabele is gebaseerd op v73, waarin aan de jongeren gevraagd werd hoe vaak ze in het afgelopen jaar slachtoffer werden van vandalisme, diefstal, bedreiging met een wapen, en geweld (er werd ook gevraagd hoe vaak ze drugs aangeboden kregen, maar deze vraag werd voor de variabele 'slachtofferschap' buiten beschouwing gelaten). De jongeren konden hierbij kiezen tussen de antwoordcategorieën 'nooit', 'één keer', 'twee keer' en 'meer dan twee keer'. Op basis hiervan werd een onderscheid gemaakt tussen jongeren die meer dan één keer, en jongeren die minder dan één keer slachtoffer werden van een delict.

14. Jong zijn in Vlaanderen.

De belangrijkste bevindingen uit de JOP-monitor 2

Nicole Vettenburg, Johan Deklerck en Jessy Siongers

1. Inleiding

In het najaar van 2008 werd de JOP-monitor 2 afgenomen bij 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen. In dertien hoofdstukken beschreven wij gedetailleerd de bevindingen rond de thema's: tewerkstelling, (gezins)relaties, school, vrije tijd, verenigingsleven, media, levensloop, democratisch burgerschap, welbevinden, onveiligheidsgevoelens, verdraagzaamheid en delinquentie. Bij de analyses werd onder meer nagegaan of de resultaten verschillend lagen naargelang het geslacht, de leeftijd en het opleidingsniveau van de jongeren. Deze resultaten werden systematisch vergeleken met de bevindingen uit de JOP-monitor 1 (Vettenburg, Elchardus & Walgrave, 2007).

Voorliggend hoofdstuk geeft een samenvatting van deze bevindingen. De samenvatting is gestructureerd rond de dimensies leefomstandigheden (conditions), leefwereld (convictions) en gedrag (conduct) van jongeren.

2. 'Conditions' of de leefomstandigheden van jongeren

In dit eerste deel geven wij een samenvattend beeld van de meer objectieve leefomstandigheden of 'conditions' van 12- tot 30-jarigen in Vlaanderen.

2.1 De woonsituatie van jongeren

Zowat alle jongeren onder de achttien ($N = 1307$) wonen nog in het ouderlijke huis. Na het achttiende levensjaar verlaten zij geleidelijk aan het nest. Jongens doen dit iets later dan meisjes. Verder blijven studenten iets langer thuis 'hangen' tot na hun studies. Deze bevindingen corresponderen over de hele lijn met deze uit de JOP-monitor 1. Van

de groep jongeren die nog thuis wonen, heeft bijna een kwart (23.4%) een scheiding van de ouders meegemaakt.

Tussen 18 en 21 jaar verlaat 6% het ouderlijke huis. Van de groep 22- tot 25-jarigen leeft nog bijna 60% thuis; van de 26- tot 30-jarigen is dat nog 17%. De scharnierleeftijd ligt rond de leeftijd van 25 jaar. Van de 18- tot 30-jarigen wonen meer jongens dan meisjes nog thuis en hoe jonger, hoe meer kans dat men bij de ouders zal wonen. Wanneer de financiële ruimte kleiner is, is de kans groot dat men langer onder het ouderlijke dak blijft. In mindere mate speelt ook het opleidingsniveau een rol. Vooral jongeren die geen diploma secundair onderwijs hebben, blijven langer thuis.

Het gaan samenwonen met een partner of een lief gebeurt bij jongens gemiddeld rond de leeftijd van 23 jaar, bij meisjes is dit ongeveer een jaartje vroeger. De gemiddelde leeftijd waarop mannen in onze steekproef tot 30-jarigen een eerste kind krijgen ligt op 25,6 jaar; voor vrouwen is dit 24,2 jaar. Gezien onze steekproef enkel personen van 30 jaar en jonger betreft, kunnen we uiteraard geen algemene uitspraken doen over de gemiddelde leeftijd waarop men in Vlaanderen een eerste kind krijgt.

2.2 Verder studeren en sociale achtergrond

Van de 18- tot 30-jarigen die verder studeren in Vlaanderen volgt 65% les aan een hogeschool en 36% aan de universiteit. Zowel aan de hogeschool als aan de universiteit blijkt de studentengroep uit ongeveer evenveel jongens als meisjes te bestaan.

Wij onderzochten het verder studeren in relatie tot het opleidingsniveau van de ouders, de werksituatie van de ouders en de combinatie van beide factoren. Als beide ouders hoogopgeleid zijn, studeert 84% verder; dit wordt bijna gehalveerd (namelijk 44%) wanneer beide ouders laagopgeleid zijn. Van de kinderen uit een tweeverdienersgezin studeert 64% verder, terwijl van de kinderen uit een gezin met twee werkloze ouders slechts 39% verder studeert. Vervolgens combineerden wij de factoren opleidingsniveau en werksituatie van de ouders. Als beide ouders hoogopgeleid zijn en beiden werken, dan studeert 85% verder, terwijl slechts 37% uit de gezinnen waar slechts één ouder werkt en geen van beide ouders een hogere opleiding volgde, verder studeert. Bij de groep die verder studeert, zien wij een gelijkaardige tendens voor de keuze voor de universiteit: deze komt veel meer voor in gezinnen met twee hoogopgeleide en werkende ouders (54%) dan in gezinnen met laagopgeleide ouders waarvan slechts één aan het werk is (46%).

De kans dat kinderen uit sociaal sterkere milieus voortstuderen en hierbij kiezen voor de universiteit in plaats van voor de hogeschool is dus aanzienlijk groter dan bij kinderen uit sociaal zwakkere milieus. Deze resultaten stemmen overeen met de bevindingen uit de JOP-monitor 1 en uit eerder uitgevoerd onderzoek. In die zin sluiten de bevindingen uit de JOP-monitor 2 aan bij de vaststelling van een stagnatie van de democratisering van het onderwijs in de meeste westerse landen. Een (nog) meer

doorgedreven keuze voor een egalitaristische aanpak, waarbij het recht op onderwijs wordt gekoppeld aan de menselijke waardigheid, zou het verdere democratiseringsproces kunnen versterken.

2.3 De werksituatie van jongeren

Van de groep niet-leerplichtige jongeren volgt ongeveer een derde een opleiding. De kans dat jongeren verder studeren is groter bij diegenen die het aso, het kso of het tso volgden en die minstens één ouder hebben die hoger onderwijs volgde.

De meeste niet-schoolgaande jongeren hebben een job (89%); een kleine groep van hen (5%) is werkloos. Het werken hangt sterk samen met leeftijd, geslacht en opleidingsniveau van de jongeren. Meer oudere dan jongere respondenten, meer mannen dan vrouwen en meer jongeren met een diploma hoger onderwijs dan jongeren met een diploma secundair onderwijs of zonder diploma hebben werk. Meer jongens dan meisjes verlaten het secundair onderwijs zonder diploma; van de ongekwalificeerde schoolverlaters is 21 % werkloos.

De logistische regressie bij de niet-schoolgaande 18- tot 30-jarigen wijst volgende factoren aan als voorspellers van het niet werken: geen diploma secundair onderwijs hebben, een jongere leeftijd hebben en vrouw zijn. Uit verdere analyses bleken het opleidingsniveau en de werksituatie van de ouders geen bijdrage te leveren, het hebben van een negatief toekomstperspectief is wel significant gerelateerd aan het niet werken. Jongeren met een negatiever toekomstbeeld oefenen minder vaak een job uit. Dit verband kan uiteraard in beide richtingen werken.

2.4 Jongeren en hun vrijetijdsactiviteiten

De meest frequent beoefende vrijetijdsactiviteiten die 14- tot 30-jarigen aangeven zijn: internettoepassingen gebruiken (bijvoorbeeld surfen, e-mails checken of versturen), huishoudelijke taken verrichten, dingen samen met het gezin of de partner doen en huiswerk maken of studeren. Bij de 12- tot 13-jarigen zijn dit: tv-kijken, huiswerk maken en naar muziek luisteren. Voorts kunnen in de vrijetijdsbesteding van jongeren gendergebonden patronen teruggevonden worden. Bij de 14- tot 17-jarigen zijn er meer jongens die gamen, klussen en aan sport doen, meer meisjes dan jongens helpen in het huishouden en gaan winkelen.

Aan de hand van een factoranalyse zijn vijf dimensies te onderscheiden in de vrijetijdsbesteding, namelijk uitgaan, digitale vrije tijd, huiselijke activiteiten, sport (niet noodzakelijk actieve sportbeoefening) en spel, en culturele activiteiten. Deze dimensies variëren naargelang de leeftijdscategorie: meer 14- tot 17-jarigen dan de andere leeftijdsgroepen besteden tijd aan sport en spel, meer 18- tot 21-jarigen gaan uit, iets

meer 22- tot 25-jarigen e-mailen en surfen en meer 26- tot 30-jarigen verrichten huiselijke taken. Leerlingen uit het aso kennen meer digitale en culturele activiteiten dan leerlingen uit het bso en het tso; meer leerlingen uit het bso en het tso doen aan sport- en spelactiviteiten; meer leerlingen uit het tso dan uit het aso en het bso gaan uit. Bij de 18- tot 30-jarigen die nog thuis wonen, vinden wij de culturele dimensie vooral terug bij mannen en bij jongeren waarvan de beide ouders werken. De digitale vrijetijdsinvulling vinden wij vooral bij hogeschoolden; de huiselijke activiteiten bij vrouwen, de oudere leeftijdscategorieën en diegenen met een lage sociaaleconomische status inzake opleiding van de ouders. De dimensie sport en spel scoort goed bij mannen en bij lager geschoolden. De jongere leeftijdscategorie, jongeren met grotere financiële ruimte en mannen scoren hoger op uitgaan. De vrijetijdsactiviteiten liggen dus enigszins verschillend voor jongeren die nog thuis wonen dan voor zij die zelfstandig wonen; in deze laatste groep zijn er dan opnieuw verschillen tussen jongvolwassenen zonder kinderen en jonge ouders.

Deze bevindingen zijn weinig verrassend en liggen in de lijn van de JOP-monitor 1. De verschillen tussen jongeren worden groter naarmate ze ouder worden en wellicht worden zij ook steeds meer vanuit die verschillen aangesproken. De gedifferentieerde benadering in het jeugdwerk is daarvan een voorbeeld. Het jeugdwerk differentieert zich om jongeren in al hun diversiteit aan te spreken. Tegelijk worden op die manier verschillen tussen jongeren bevestigd en misschien ook wel versterkt.

2.5 Een lief hebben

Van de 12- tot 18-jarigen geven ongeveer één op vijf respondenten aan momenteel een lief te hebben. Van diegenen die momenteel geen lief hebben, geeft ongeveer de helft aan nog nooit een lief te hebben gehad. Bij de minderjarigen hebben meer meisjes dan jongens een relatie; naarmate de leeftijd stijgt, stijgt de kans op een relatie en in het bso hebben meer leerlingen een lief dan in het tso en het aso.

Nemen we de meerderjarige groep in beeld dan zien we dat drie op tien jongeren momenteel geen relatie hebben. Van die groep zegt drie op vier vroeger wel een relatie te hebben gehad. Ook deze resultaten zijn vergelijkbaar met de bevindingen uit de JOP-monitor 1.

3. 'Convictions' of de leefwereld van jongeren

In dit deel beschrijven wij op beknopte wijze de leefwereld van jongeren. Hoe goed voelen zij zich in het algemeen en op school? Hoe zijn hun relaties met hun ouders, hun leerkrachten? Hoe veilig voelen zij zich? Wat zijn hun attitudes ten aanzien van andere culturen, de politiek, afwijkend gedrag? Wat zijn hun mediapreferenties? Hoe zien zij hun ideale levensloop?

3.1 Gezinsrelaties

De relatie tussen jongeren en hun ouders werd in kaart gebracht via de mate waarin jongeren responsiviteit (namelijk ontvankelijk zijn voor de signalen, behoeften en gesteldheid van de jongere) van hun vader, van hun moeder en opvolging door hun ouders ervaren. Deze drie factoren hangen onderling sterk samen.

Bij de 12- tot 18-jarigen nemen zowel de responsiviteit van vader en moeder als de ouderlijke opvolging af met de leeftijd. De responsiviteit van de vader ligt iets hoger bij de jongens dan bij de meisjes; de responsiviteit van de moeder en de opvolging van de ouders verschillen naargelang het geslacht van de jongere. Relatief meer leerlingen uit het bso vinden hun moeder ontvankelijk voor hun signalen en noden; meer leerlingen uit het tso vinden hun vader hiervoor ontvankelijk. De financiële ruimte speelt een beperkte maar toch significante rol bij de ouderlijke opvolging. Hoe minder financiële ruimte er is, hoe minder ouderlijke opvolging jongeren aangeven.

We hebben geen maatstaf om te bepalen wanneer ouders ‘responsief genoeg’ zouden zijn. Evenmin kunnen we beoordelen of ouders hun kinderen wel genoeg opvolgen of wanneer die opvolging juist beknottend werkt. Onze vaststellingen hebben mogelijk meer te maken met contextuele omstandigheden dan met ouderlijke eigenschappen.

3.2 Schoolwelbevinden

In het schoolwelbevinden van studerenden worden twee dimensies onderscheiden: de schoolbeleving (zowel tevredenheid naar inhoud van de opleiding als over de eigen school) en de relaties met de leerkrachten/docenten.

Inzake schoolbeleving stellen wij algemeen vast dat deze vrij positief is: de meeste leerlingen zijn tevreden tot zeer tevreden over hun opleiding en school. Studenten uit het hoger onderwijs zijn iets meer tevreden dan leerlingen uit het secundair onderwijs. In het secundair onderwijs zijn meisjes meer tevreden dan jongens en is de samenhang met de leeftijd van de jongere niet rechtlijnig. In de eerste twee jaren van het secundair onderwijs zijn leerlingen uit de a-stroom meer tevreden dan leerlingen uit de b-stroom; in de hogere jaren zien wij geen verschil in schoolbeleving tussen bso-, tso- en aso-leerlingen. Het feit gebist te hebben in het lager onderwijs laat zich niet meer voelen in de schoolbeleving van leerlingen in het secundair onderwijs. Niet gebist hebben in het secundair onderwijs gaat wel gepaard met een positievere schoolbeleving. In het hoger onderwijs ervaren meer meisjes dan jongens een positieve schoolbeleving en zijn universiteitsstudenten meer tevreden met de opleiding en instelling dan hogeschoolstudenten. Het feit gebist te hebben in het lager en/of secundair onderwijs hangt niet samen met de schoolbeleving van studenten.

De multiple regressieanalyses wijzen in het secundair onderwijs de responsiviteit van de moeder als de belangrijkste voorspeller aan voor de schoolbeleving; in het hoger onderwijs is dit de opleidingsvorm, namelijk het les volgen aan de universiteit.

Daarnaast blijken, sterker in het hoger onderwijs dan in het secundair onderwijs, een gunstig toekomstperspectief en in mindere mate een positief zelfbeeld goede voorspellers te zijn voor een positieve schoolbeleving.

In verband met de tweede dimensie van het schoolwelbevinden, namelijk de relatie met de leerkrachten/docenten, stellen wij vast dat de meeste leerlingen een goede tot zeer goede relatie hebben met hun leerkrachten/docenten. Dat ligt in het secundair onderwijs even hoog als in het hoger onderwijs. Binnen het secundair onderwijs zien wij dat meisjes hun relatie met de leerkrachten positiever percipiëren dan jongens. Er worden geen verschillen vastgesteld naar onderwijsvorm, noch naar leeftijd. Zij die bisten in het secundair onderwijs beoordelen hun relatie met de leerkrachten minder positief.

Hogeschoolstudenten ervaren hun relatie met de docenten positiever dan universiteitsstudenten. Studenten die nooit dubbelden geven een positievere relatie aan dan zij die ooit bisten (in lager en/of secundair onderwijs).

Hier geven de multiple regressieanalyses aan dat in het secundair onderwijs vooral de leeftijd en in het hoger onderwijs vooral de onderwijsvorm, namelijk het les volgen aan de hogeschool, de belangrijkste voorspellers zijn voor een positieve relatie met de lesgevers. Daarnaast spelen voor beide groepen ook het zelfbeeld, het toekomstperspectief en de responsiviteit van de moeder een rol.

3.3 Welbevinden

Wij stellen vast dat de Vlaamse jongeren zich over het algemeen goed in hun vel voelen. Ze zijn vooral zeer tevreden met de manier waarop hun leven over het algemeen verloopt, en ook op zelfwaardering scoren zij bijzonder gunstig. Dit laatste is bovenal waar voor mannen, zij scoren significant hoger op de zelfwaarderingsschaal dan vrouwen. De analyse toonde echter aan dat geslachtsverschillen in zelfwaardering verklaard kunnen worden door de mate waarin men tevreden is met de eigen fysieke aspecten. Vrouwen blijken immers significant minder tevreden te zijn over hun lichaam, wat een negatieve impact heeft op hun zelfvertrouwen.

Naast geslacht werd in dit hoofdstuk ook gekeken naar de wijze waarop leeftijd en onderwijsvorm op jongerenwelzijn inwerken. Bij het analyseren van leeftijdsverschillen werd vertrokken van het zogenaamde ‘storm en stress’-perspectief, dat vooropstelt dat vooral adolescenten – wegens de turbulente levensfase waarin ze zich bevinden – een negatief welzijn zullen rapporteren. Uit de data blijkt evenwel dat dit perspectief genuanceerd kan worden. Hoewel adolescenten op een aantal vlakken – zoals onder meer zelfwaardegevoel en toekomstperspectief – iets negatiever scoren, blijken zij wel behoorlijk tevreden te zijn met hun leven in het algemeen en met hun eigen fysieke kenmerken. Wat onderwijsvorm betreft, ten slotte, toonden de analyses dat jongeren uit het (d)bo zich significant minder goed in hun vel voelen dan jongeren uit het aso en het kso. Jongeren uit het tso situeren zich hiertussen. Echter, in een algemeen ‘pro-

fiel van gelukkige jongeren' blijkt het effect van onderwijsvorm geen stand te houden. Dit profiel laat zien dat het vooral interpersoonlijke kenmerken zijn – die de wijze waarop de jongere in relatie staat met zijn/haar directe omgeving representeren – die jongerenwelzijn bepalen.

3.4 Onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes

Onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes bij Vlaamse jongeren blijken (vrij) sterk met elkaar verbonden te zijn. Hoe onveiliger jongeren zich voelen, hoe meer ze voorstander zijn van een harde aanpak van delinquenten en van een meer punitief en controlerend preventiebeleid. Opvallend is wel dat geen van deze drie attitudes (onveiligheidsgevoelens, attitude ten aanzien van harde repressie, attitude ten aanzien van punitieve preventie) samen lijkt te hangen met slachtofferschap; zowel slachtofferschap van een persoonsdelict als van een eigendomsdelict blijken geen significante invloed uit te oefenen op de mate waarin jongeren zich onveilig voelen en/of voorstander zijn van een harde aanpak van delinquenten. De populaire link tussen deze concepten wordt met andere woorden in deze studie niet bevestigd. De armoede-indicator daarentegen blijkt wel significant gerelateerd aan de drie variabelen; hoe minder welvarend jongeren zijn, hoe onveiliger ze zich voelen, hoe meer ze een harde aanpak van delinquenten en een punitief georiënteerde preventie voorstaan. Een analoog verband kan gevonden worden met betrekking tot de invloed van het opleidingsniveau, waarbij lager opgeleide respondenten telkens hoger scoren dan hoger opgeleide; deze laatsten voelen zich minder onveilig en zijn minder voorstander van een harde repressie en/of een punitieve preventie.

Het lijkt er dus op dat individuele opvattingen over, en houdingen ten aanzien van slachtofferschap, criminaliteit en de aanpak (en preventie) ervan eerder dan rechtstreeks gerelateerd te zijn aan de effectieve ervaring met criminaliteit, veeleer beïnvloed worden door bredere welzijnsgerelateerde factoren. Dit wordt bevestigd door de consistente invloed van de mate van bezorgdheid over de eigen toekomst (i.c. de mate van 'vooruitziendheid') op de verschillende attitudes; hoe meer jongeren bezorgd zijn over de toekomst, hoe onveiliger ze zich voelen, hoe meer ze voorstander zijn van een harde aanpak van delinquenten en hoe meer ze een punitieve preventie voorstaan.

3.5 Grenzen van verdraagzaamheid

We onderzochten ook de houdingen van Vlaamse jongeren ten aanzien van andere culturen. We stelden vast dat Vlaamse jongeren eerder verdraagzaam te noemen zijn en dat de eerder negatieve oordelen ten aanzien van allochtonen voornamelijk te situeren zijn op sociaaleconomisch vlak. In vergelijking met de JOP-monitor 1 kunnen we bovendien stellen dat de houding van Vlaamse jongeren ten aanzien van andere culturen de laatste jaren niet gewijzigd is.

Tussen 14 en 30 jaar worden er geen leeftijdsverschillen opgetekend op het vlak van etnocentrisme, maar blijken etnocentrische vooroordelen wel gerelateerd te zijn aan geslacht en opleiding. Jongeren die schoollopen in het algemeen of kunstonderwijs en jongeren die hun loopbaan in het secundair onderwijs afsloten in deze onderwijsvormen zijn minder etnocentrisch dan jongeren die schoollopen of liepen in het technisch onderwijs. En deze laatsten zijn op hun beurt minder etnocentrisch dan jongeren uit het beroepsonderwijs. Daarnaast uiten jongens zich negatiever tegenover allochtonen dan meisjes. De gangbare verklaringen voor etnocentrisme blijken het geslachtsverschil niet te kunnen duiden. Integendeel. Aangezien meisjes sterker te kampen hebben met onveiligheidsgevoelens en hun voorkeur ook meer uitgaat naar eerder op amusement gerichte media – twee elementen die positief gerelateerd zijn aan etnocentrische vooroordelen – onderschatten we het geslachtsverschil op het vlak van etnocentrisme nog een stuk wanneer we deze elementen niet in rekening brengen en wordt het geslachtsverschil bijgevolg nog groter wanneer we toetsen voor deze verklaringen voor etnocentrisme.

Het geslachtsverschil dat we vaststellen op het vlak van etnocentrisme blijkt vooral een cultureel construct. Jongens en meisjes onderscheiden zich van elkaar door het aannemen van welbepaalde opvattingen en opinies en door het stellen van welbepaalde gedragingen. Deze elementen bepalen mee de genderidentiteit. Ook de houding die men aanneemt ten aanzien van allochtonen maakt deel uit van deze genderidentiteit. Het opnemen van een gendermaat, gebaseerd op de houdingen en gedragingen die sterk kenmerkend zijn voor jongens dan wel meisjes, halveert de effectparameter van geslacht. Daarnaast blijkt onverdraagzaamheid bij jongens sterker gerelateerd te zijn aan autonomiestreven dan bij meisjes; bij meisjes lijkt het onveiligheidsgevoelen dan weer sterker verweven met etnocentrisme (al is het interactie-effect niet significant). Beide kunnen voor een deel gerelateerd worden aan het sterk rebelse karakter van adolescente jongens.

3.6 Democratisch burgerschap

In de definitie van ‘democratisch burgerschap’ die wij hanteren, wordt de rol van houdingen benadrukt. Bijgevolg fungeerden politieke belangstelling, een geldige stemintentie, een extremistische stemintentie en deelname aan aanvullende politieke acties als indicatoren van politieke participatie.

Uit de analyses komt naar voren dat Vlaamse jongeren zich op 12- à 14-jarige leeftijd weinig bezighouden met het politieke gebeuren, maar dat ze – tijdens de adolescentie – geleidelijk aan uitgroeien tot volwassen democratische burgers. Opvallend zijn de verschillen die zich aftekenen tijdens dit groeiproces.

Wat de leeftijdsverschillen betreft, stelden we vast dat vooral de oudste leeftijdscategorieën belangstelling tonen voor politiek. Ook de neiging om een geldige stem uit te brengen, de deelname via geldbeugelparticipatie, protestacties en conventionele parti-

cipatie verhogen naarmate de leeftijd stijgt. Bovendien blijkt ook dat 14- tot 21-jarigen een meer extremistische stemvoorkeur hebben dan 22- tot 30-jarigen.

Daarnaast werden een aantal geslachtsverschillen geobserveerd: mannen rapporteren een hogere belangstelling voor politiek en zijn meer geneigd een geldige stem uit te brengen dan vrouwen. Ze zijn bovendien sterker vertegenwoordigd in conventionele participatievormen en protestacties, terwijl bij vrouwen geldbeugelparticipatie en eco-activisme populairder zijn. De hypothese dat vrouwen meer deelnemen aan participatievormen die zich situeren in de privésfeer, vindt dus ondersteuning in onze gegevens. Verder blijken vrouwen ook minder geneigd een extreem-rechtse stem uit te brengen dan mannen.

Het meest opvallend zijn de ongelijkheden die werden vastgesteld tussen de onderwijsvormen, en dan vooral deze tussen aso-leerlingen en bso-leerlingen: leerlingen uit het beroepsonderwijs hebben beduidend minder interesse in politiek, zijn minder geneigd een geldige stem uit te brengen en nemen minder deel aan allerlei vormen van politieke actie. Zij stemmen ook meer extreemistisch. Hetzelfde geldt voor leerlingen uit het tso, maar hier zijn de verschillen met het aso iets kleiner.

3.7 Mediagebruik en mediapreferenties

Om het mediagebruik en de mediapreferenties van Vlaamse jongeren te bestuderen werd vertrokken van de gebruikelijke opdeling in oude en nieuwe media, om van daaruit over te gaan naar een zoektocht naar structuren over de grenzen van digitaal en analoog heen.

Wat de traditionele geschreven media betreft zijn van de bevroegde kranten en tijdschriften *Humo* het meest gelezen tijdschrift en *Het Laatste Nieuws* de meest gelezen krant onder jongeren. Op het vlak van televisie en radio genieten van de bevroegde zenders VT4 en Q-music de voorkeur. Deze mediapreferenties verschuiven evenwel sterk over de leeftijd van 14 tot 30 jaar. Heel wat zenders en tijdschriften richten zich op specifieke leeftijdsgroepen en dat blijkt ook uit de mediavorkeuren naar leeftijd.

Voor de nieuwe media maakten we het onderscheid tussen internettoegang en internetgebruik. Wat de toegang tot internet betreft maakt de jongere generatie er meer kans op dan de oudere generatie. Verder hebben laag- en middenopgeleide jongeren in mindere mate toegang, net zoals deze jongeren van wie geen van beide ouders een diploma hoger onderwijs heeft. Mannelijke respondenten en jongeren van wie beide ouders werken, hebben een grotere kans op internettoegang. Bij de 14- tot 25-jarigen is er geen verschil meer naar leeftijd en geslacht, wat lijkt te wijzen op het verdwijnen van de genderkloof. Naar gebruik toe geven jongeren vooral aan dat ze e-mailen, zoekmachines gebruiken en chatten. Algemeen beschouwd gebruiken hogeschoolden het internet in grotere mate dan laag- en middengeschoolden en surfen mannen meer dan

vrouwen. Oudere respondenten gebruiken het internet in mindere mate, alsook de jongeren van wie geen enkele ouder een diploma hoger onderwijs heeft.

Op basis van hun gebruik van zowel traditionele als nieuwe media kunnen we jongeren in vijf groepen opdelen, die elk op een specifieke manier omgaan met oude en nieuwe media. Daarin vinden we een aantal van de onderscheiden die we ook in analyses op uitsluitend traditionele media vinden duidelijk terug, zoals bijvoorbeeld de oriëntatie op amusement dan wel op informatie, maar nog niet alle groepen combineren oude en nieuwe media. De 'just for fun'-gebruikers richten zich zo voornamelijk op de traditionele commerciële kanalen. Een tweede groep heeft een sterke focus op de traditionele media en gebruikt de nieuwe media in geringe mate en enkel pragmatisch. De hybriden met een populaire voorkeur leunen dicht aan bij de 'just for fun'-gebruikers, maar hun internetgebruik is ruimer dan dit van de 'just for fun'-gebruikers. De hybride meerwaardezoekers richten zich meer naar de kanalen die een kritische meerwaarde met zich meebrengen. Een laatste groep, de mediavreemden, consumeert nauwelijks tot geen media, tenzij dan wat vertier op televisie.

Deze groepen zijn niet lukraak over de samenleving verdeeld. De 'just for fun'-groep en de hybriden met een populaire mediavorkeur kennen een quasi evenwichtige verdeling over jongens en meisjes. De groep met een focus op traditionele media kent een overwicht aan vrouwen. Anderzijds tellen de mediavreemden en de hybride meerwaardezoekers, de twee uiterste groepen, relatief meer mannen. Ook naar leeftijd doen er zich sterke verschillen voor. De 'just for fun'-groep is een uitgesproken jonge groep. De hybride meerwaardezoekers en de mediavreemden zijn dan weer relatief oudere groepen. Maar vooral de groep met een focus op traditionele media kent een veel ouder publiek dan de andere groepen.

Ten slotte zijn drie van de vijf clustergroepen sterk opleidingsgebonden en wijkt één groep in lichte mate af van de werkelijke verdeling. De 'just for fun'-groep en de groep van mediavreemden tellen bij de afgestudeerden een sterke oververtegenwoordiging van laaggeschoolden, terwijl de hybride meerwaardezoekers dan weer een overwicht aan hogeschoolden kennen.

3.8 De ideale levensloop van jongeren

Voorstanders van de individualiseringsthese stellen dat de moderniseringsprocessen van de laatste vijftig jaar hebben gezorgd voor een culturele verschuiving in de manier waarop jongeren naar hun levensloop kijken. Jongeren zouden vandaag meer dan vroeger belang hechten aan autonomie en zelfsturing. Deze culturele verandering zorgt ervoor dat jongeren niet langer het traditionele levenspad willen volgen, maar zelf hun biografie willen vormgeven. Als die stelling juist is, kan men verwachten dat de levensloop ophoudt een collectief gedragen ideaal of norm te zijn en dat de gemiddelde leeftijd en de sequentie van de belangrijke levenslooptransities grote variatie beginnen

te vertonen en sterk samenhangen met de specifieke, idiosyncratische situatie van het betrokken individu. In deze bijdrage hebben we die populaire en invloedrijke stelling aan een strenge empirische toets onderworpen.

In onze data vinden we erg weinig variatie in de ideale levensloop van Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud. Ook de volgorde van de verschillende transitie's in de ideale levensloop van jongeren verloopt erg gelijkaardig. We kunnen stellen dat al onze bevindingen sterk pleiten tegen de standaardisering of de individualisering van de ideale levensloop.

Hoe uniform het beeld van de ideale levensloop is, blijkt uit de grote mate van eensgezindheid tussen jongens en meisjes en tussen leerlingen uit diverse onderwijsvormen. Jongens en meisjes delen een gemeenschappelijke visie op levensloop; kleine verschillen vinden we terug voor de gezinsgebonden transitie's zoals het samenwonen met de partner, het kopen van een huis en het krijgen van een eerste kind. Deze transitie's ziet een vrouw idealiter één jaar vroeger gebeuren dan een man.

Individualisering veronderstelt ook dat het ideaal wordt aangepast aan de reële situatie en dus zal variëren met de leeftijd van de respondent. Aan de hand van onze data stellen we het tegendeel vast, de ideale levensloop varieert nauwelijks naar de leeftijd van de respondent. Dit versterkt het bewijs dat een collectieve voorstelling van de ideale of gewenste levensloop wel degelijk bestaat.

Laag- en hoogopgeleide jongeren ambiëren levenslopen die qua structuur en sequentie niet erg van elkaar verschillen. De discrepanties die er zijn, zijn een gevolg van een andere timing. Hoogopgeleiden moeten immers rekening houden met een verlengde studieduur. Deze extra drie jaren worden op een erg elegante manier ingepast in de levensloop, een aantal jaren van deze vertraging ten opzichte van jongeren die niet verder studeren kunnen ze later zelfs nog inhalen door een versneld zelfstandig worden eens ze het diploma in handen hebben.

4. 'Conduct' of het gedrag

Dit laatste deel gaat over het gedrag van jongeren. Twee topics worden hier besproken: de participatie aan het verenigingsleven en hun betrokkenheid bij delinquent gedrag.

4.1 Participatie aan het verenigingsleven

Vlaamse jongeren zijn zeer sterk vertegenwoordigd in het verenigingsleven. Meer dan vier vijfde (82 %) van de Vlaamse jongeren tussen 14 en 30 jaar oud is momenteel lid (passief, actief of organiserend) van minstens één van de twintig onderzochte soorten verenigingen. Alle verenigingen samen beschouwd, was slechts 3.3 % van de jongeren

nooit lid van een vereniging. De deelname van Vlaamse jongeren aan het verenigingsleven kent echter verschillen naargelang leeftijd, geslacht en onderwijsvorm.

Het participatiegedrag van de jongeren vertoont een sterke samenhang met de leeftijd. Alle verenigingen samen beschouwd, stelden we vast dat de deelnamebereidheid daalt vanaf 16-jarige leeftijd. Toch kan – net zoals in de JOP-monitor 1 – een onderscheid worden gemaakt tussen gestructureerde verenigingsvormen en minder gestructureerde verenigingen. De eerste groep bestaat voornamelijk uit jeugdbewegingen, gemeentelijk jeugdwerk, sport-, hobby- en culturele verenigingen. Deelname aan dit soort van verenigingen verloopt doorgaans erg gestructureerd en wordt veelal gestuurd of begeleid door volwassenen. De tweede groep omvat verenigingen waar de nadruk meer ligt op eigen initiatief, zoals jeugdhuizen of min of meer stabiele interactieverbanden die zich vormen rond de organisatie van fuiven en festivals.

Bij de gestructureerde verenigingen – zoals sportverenigingen, jeugdbewegingen en gemeentelijke jeugdwerkinitiatieven – neemt de deelnamebereidheid af vanaf de leeftijd van ongeveer 16 jaar.

Bij de minder gestructureerde vormen van jongerenparticipatie krijgen we een ander beeld te zien. De deelname aan jeugdhuizen stijgt tot de leeftijd van 19 jaar en begint pas daarna af te nemen. Een gelijkaardig patroon zien we bij de deelname aan de organisatie van een muzikfestival of een fuif. De participatie aan deze initiatieven blijft toenemen tot op de leeftijd van 22 jaar, en neemt pas daarna weer af.

Op basis van deze vaststellingen kan worden geconcludeerd dat adolescenten op jonge leeftijd deelnemen aan het gestructureerde verenigingsleven, dat veelal gestuurd wordt door volwassenen. Naarmate ze ouder worden, tijdens de late adolescentie, kiezen ze een participatievorm die meer ruimte biedt voor eigen initiatief.

Vervolgens worden ook geslachtsverschillen geobserveerd: de participatiegraad van mannen ligt beduidend hoger dan die van vrouwen. Dit verschil blijkt echter – net zoals bij de volwassen bevolking overigens – te wijten aan de oververtegenwoordiging van mannen in sportverenigingen. Wanneer sportverenigingen buiten beschouwing worden gelaten, treedt er immers geen significant genderverschil meer op. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat competitiviteit – een waarde die belangrijk is in sportverenigingen – eerder geassocieerd is met mannelijkheid, terwijl waarden als zorgzaamheid en solidariteit nauwer verbonden zijn met vrouwelijkheid. Naast de verschillen in participatiegraad, stelden we ook geslachtsverschillen vast in voorkeur: jongens nemen meer deel aan de ongestructureerde en jongerengecentreerde organisaties, terwijl meisjes zich eerder richten tot gestructureerde vrijetijdsverenigingen.

Een derde differentiator voor de deelname aan het verenigingsleven is de onderwijsvorm: tussen de leerlingen van het tso en de leerlingen van het aso werden nauwelijks significante verschillen vastgesteld. Het onderscheid tussen bso-leerlingen en aso-leerlingen blijkt daarentegen meer uitgesproken én significant voor alle onderzochte soorten verenigingen: leerlingen uit het bso nemen beduidend minder deel aan alle onderzochte verenigingstypes dan leerlingen uit het aso.

Deze vaststellingen bevestigen voorgaand onderzoek waarin werd vastgesteld dat verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden reeds op jonge leeftijd bestaan. Het is dus zeker mogelijk dat de verschillen naar onderwijsniveau bij de volwassen bevolking niet te wijten zijn aan het opleidingsniveau als dusdanig, maar aan de gevolgde onderwijsvorm.

4.2 Delinquentie

Ten slotte brachten wij het fenomeen ‘delinquentie’ in kaart. Vanuit de idee dat dader-schap bij jongeren zowel in het maatschappelijke als het wetenschappelijke discours centraal staat, terwijl slachtofferschap bij jongeren in ditzelfde discours onderbelicht wordt, kregen beide thema’s in dit hoofdstuk uitdrukkelijk evenveel aandacht toebedeeld. Dat deze twee thema’s in een jongerenpopulatie bij uitstek tezamen bestudeerd zouden moeten worden, werd ook door de analyses nog eens onmiskenbaar onderlijnd. Zo werden voor verschillende delicttypes significante verbanden tussen dader- en slachtofferschap gevonden. Bovendien bleken zowel dader- als slachtofferschap aan gelijkaardige achtergrondvariabelen gerelateerd te zijn. De ‘risicogroep’ die hierbij geïdentificeerd werd, heeft betrekking op mannen, tussen 14 en 21 jaar oud, die in het tso of het (d)bso schoollopen: niet alleen plegen zij over het algemeen meer delinquentie, zij lopen ook het grootste risico om slachtoffer te worden van een delict. Op basis van deze bevindingen bepleiten we het afstappen van een eenzijdige benadering van jeugddelinquentie – namelijk met de daderschapsdimensie als zwaartepunt – en benadrukken we de noodzaak tot het ontwikkelen van een meer multilaterale dialoog waarin zowel de dader- als de slachtofferdimensie van het fenomeen ‘delinquentie’, door middel van een focus op de onderliggende dynamieken die hieraan ten grondslag liggen, belicht worden.

5. Tot besluit

In dit boek werd op basis van de gegevens van de JOP-monitor 2 uitgebreid ingegaan op de leefwereld en de leefomstandigheden van Vlaamse jongeren. We analyseerden de gegevens van 12-jarige prille tieners die de lagere schoolbanken nog maar net (en sommigen nog niet) ontgroeid zijn tot (bijna) volwassen 30-jarigen die reeds op eigen benen staan. Zeer diverse thema’s passeerden daarbij de revue.

Door deze ruime leeftijdsrange hebben we in dit boek de levensloop van jongeren gedetailleerd kunnen beschrijven. We hebben een beeld kunnen schetsen van hoe jongeren gaandeweg meer zelfstandigheid verwerven (verwerven van financiële zelfstandigheid, het ouderlijk nest verlaten, ...) en een eigen gezinsleven gaan opbouwen. We hebben tevens de ontwikkelingen op het vlak van attitudes, preferenties en gedragingen kun-

nen blootleggen: hoe jongeren zich ontwikkelen tot politiek competente en geïnteresseerde burgers, hoe hun mediagebruik en -interesse verschuift, enzovoort.

Die leeftijdsgebonden ontwikkelingen bleken ook vaak gendergebonden te zijn. De leefwerelden van jongens en meisjes tonen dan ook opmerkelijke verschillen. Het cliché van de rebelse tienerjongen blijkt een vrij groot waarheidsgehalte te hebben. Jongens uiten zich bijvoorbeeld negatiever ten opzichte van andere culturen. Jongens en vooral dan tussen de leeftijd van 14 en 21 jaar, stellen ook meer delinquent gedrag en lopen tevens meer risico er zelf slachtoffer van te worden. Toch vertoeven deze ruwe bolsters gemiddeld langer onder moeders vleugels dan de meisjes. Wat attitudes, preferenties en gedragingen betreft, worden de grootste verschillen echter doorgaans gevonden als men kijkt naar de opleiding van de jongeren. Lager opgeleide jongeren en jongeren die een opleiding in het beroepsonderwijs volgen dan wel gevolgd hebben, kiezen bijvoorbeeld andere vrijetijdsbestedingen en andere mediakanalen en vertonen minder interesse in politiek dan hoogopgeleide jongeren of jongeren uit het algemeen secundair onderwijs. En dit is slechts een kleine selectie van de gevonden verschillen.

Deze tweede monitor bouwde verder op de JOP-monitor 1 die werd afgenomen eind 2005-begin 2006. Twee metingen volstaan niet om trends of evoluties in kaart te brengen, daartoe zouden we minstens over drie metingen moeten beschikken. Toch kunnen we uit de hier gepresenteerde gegevens concluderen dat jongeren niet zo ‘wispelturig’ zijn als je zou kunnen afleiden uit commerciële trendstudies. Kleding- en muziekstijlen mogen dan wel met de regelmaat van de seizoenen wisselen, op het vlak van hun houdingen en gedragingen blijken jongeren de voorbije drie jaar nauwelijks veranderd te zijn. Jongeren verlaten anno 2008 bijvoorbeeld niet vroeger of later het ouderlijke huis of zijn niet meer of minder verdraagzaam geworden. Ook de verschillen die we vaststelden naar geslacht, leeftijd en opleiding op basis van de JOP-monitor 1 werden op basis van de JOP-monitor 2 grotendeels bevestigd. Om meer gegronde uitspraken over ontwikkelingen over de tijd te doen, hopen we als onderzoekers natuurlijk dat we ooit nog dat derde meetmoment zullen kunnen toevoegen. Maar ons lijken Vlaamse jongeren ‘voorlopig’ niet rebelser, losbandiger, opstandiger, ... of radicaal anders te worden dan oudere generaties wel eens stellen. Ook vroeger was er een jeugd van tegenwoordig.

Bibliografie

Vettenburg, N., Elchardus, M. & Walgrave, L. (red.) (2007). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1*. Leuven: LannooCampus.

